!!

!!

لومړی فصل:

د ولس منفي ليډلوري

که څه هم زموږ باد رکه او هوښيار ولس په لويه پيمانه له رسمي تعليم څخه بې برخې دی او ټول وګړي يې تعليم يافته نه دي، خو سياسي شعور لري. د بن تر پرېکړې وروسته په ټول هېواد کې ازادې راډيوګانې فعاليت کوي، چې دا د سياسي شعور په وده کې خپل رول لري. له پېړيو راهيسې جوماتونه زموږ د ټولنيز قضاوت رښتيني مراکز دي او د ولس تر منځ په غم-ښادۍ کې هم خلک د ټولنيزو قضاياوو په اړه بحثونه کوي. که دغو بحثونو ته په ځير وکتل شي، نو څرګنديږي چې عام قضاوت داسې دی، چې اوسنی دولت تګلاره نه لري، په زعامت او مشرۍ نه پوهېږي او د مؤثريت خاوند نه دی. له همدې کبله په ټول هېواد کې د خلکو تر منځ يو منفي ليډلوری موجود دی.

خلک پوهېږي چې دولت بې اغېزې شوی، اقتصادي نظام نه لرو، د ملت حيثيت او ملي هويت مو تر بل هر وخت ضعيف او د کمزورۍ پړاو ته د رسېدلو په حال کې دی.

له نړيوالې ټولنې سره مو اړيکې په خطرناک حالت کې دي او په هېواد کې [illegible] افغانستان [illegible] راتلونکي په اړه د [illegible] قضا [illegible] ستونزې زياتې شوې دي

Ketabton.com

...رنه بې امنه او بې ډيسپلينه

...دروازو ته رالنډ شوي او که
...يوالې ټلوالې د ځواکونو پر

...و وسله والو موخه د دولت
...ی خپل هدف ته رسېدلي او
... مفکوره پياوړې کړې، چې
...بريته او په اداري فساد کې

...ې کوم ټاکلی هدف نه لري
...ف پر لور پر مخ ولاړ شي او د

...ې د مهمو مسايلو په اړه په
...و يا هم داسې پېښ شوي،
...سألې په باب د دولت موقف
...وه هېواد مشر چې څرګنده
... يا دا چې په دوامداره توګه
...نه دولت جوړولای شي او نه

...ن پرېکړه وشوه هغه وخت په
...ه مندي موجوده وه.
...يل دمخه په ناڅاپي ډول يو
...ر دې، چې بحث پيل شي د
...ا نظر کتل، ځکه د خلکو تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځ دا يقين ډېر کمزوری و ، چې بويه تر دومره اوږدې کورنۍ جگړې وروسته به هم دوی وکولی شي، چې د خپل راتلونکي په اړه په ازادانه توگه بحث وکړي، خو د وکيلانو باور هغه وخت په ټينگېدو شو ، چې ويې ليدل د جرگې خېمې ته ځوک له وسلو سره د راتگ اجازه نه لري. په همدې وخت کې د ملي اردو لومړنی غونډ ، چې پلی راغلی و ، په ډېر متانت او کلکې ارادې وکولی شول، چې د کابل پوليتخنيک له دروازې څخه نيولې د جرگې تر خېمې پورې بې له وسلې ودرېږي، مگر دا ټوله فضا هغه وخت بدله شوه ، چې د بدخشان ولايت يو وکيل صاحب د خلکو تر منځ ودرېد او په ډېره حوصله يې د جرگې غړيو او گډونوالو ته وينا وکړه. د دې وينا لومړۍ جمله به مې هېڅ وخت هم له ياده ونه وځي چې په لوړ غږ يې وويل: "زه نن د بدخشان وکيل نه يم، زه د پکتيا وکيل يم، د باميان وکيل يم، د ننگرهار وکيل يم، د کندهار وکيل يم او...... "په همدې ترتيب دغه وکيل صاحب د ډېرو ولايتونو نومونه ياد کړل او جمله يې په دې پای ته ورسوله، چې دا ټول راغلي وکيلان د سرلوړي افغانستان وکيلان دي. د جرگې په خيمه کې ناستو ټولو وکيلانو ددغه وکيل صاحب وينا په کلکه تاييد کړه او ويې ويل، چې موږ يو موټی ملت يوو ، چې د يو موټي او سرلوړي افغانستان د راتلونکي لپاره گډې هيلې لرو.

د دې هدف دا نه و ، چې گواکې زموږ په بېلابېلو سيمو کې مختلفې ستونزې نه وې بلکې هدف دا و ، چې په ملي کچه زموږ برخليک يو دی او موږ اړ يو ، چې د خپلو راتلونکو نسلونو ژوند ته مثبت او بنسټيز تغير ورکړو.

د ببړنۍ لويې جرگې پر مهال چې ما له ځومره استازو سره

خبرې وکړې، نو د ټولو له خبرو څخه د يوې مثبتې ملي اجماع په حواله يوه روښانه غوښتنه دا وه، چې افغانستان بايد يو داسې قوي دولت ولري، چې وکولی شي د يو موټي ملت هيلې تر سره کړي. په افغان ولس کې د مثبتې ملي اجماع حس له دې څخه هم ځرگندېده ، چې د بن پروسه يې بريالۍ او شوې پرېکړې يې ترسره کړې.

که څه هم ويل کېږي، چې د بن پروسې گډونوال زياتره د ملت واقعي استازي نه وو ، خو د دې پرېکړې تاريخي اهميت دا و ، چې د يوې داسې پروسې بنسټ کېږدي، چې وکولی شي په راتلونکي کې يو افغانستان شموله مشروع دولت جوړ کړي، چې د افغانانو د ارادې محصول وي.

د دې اهدافو د لاسته راوړلو لپاره د بن پروسه په لاندېنيو مشخصو مراحلو طبقه بندي شوه:

۱. د قدرت انتقال او د لنډمهالې اداري تشکيل.
۲. د ببړنۍ لويې جرگې جوړول او د انتقالي اداري ټاکل.
۳. د نورو کميسيونونو په گډون د اساسي قانون د کميسيون جوړول.
۴. د اساسي قانون د جرگې دايرول، په اساسي قانون بحث او تصويبول.
۵. د ولسمشرۍ ټاکنې کول.
۶. د ولسي او مشرانو جرگو ټاکنې کول.

د لنډمهالې اداري اصطلاح د دې لپاره استعمال شوه، چې ځرگنده کړي، چې دا يوه انتقالي مرحله ده، چې د ملت د رايې استازيتوب نه شي کولی.

ښاغلی حامد کرزی د لنډمهالې او انتقالي دورې مشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بله پلوه مبهم وو. پراخ ځکه وو چې د دولت دريم رکن، يعنې ولسي جرګه، منځته نه وه راغلې او د دې برخې واک هم د ولسمشر په لاس کې و. مبهم ځکه و، چې انتقالي ادارې د بن د پرېکړې پر اساس هم تقنيني او هم اداري صلاحيتونه درلودل، خو دغو صلاحيتونو قانوني وضاحت نه درلود او هېڅکله هم داسې ونه شول، چې ستره محکمه دې د اساسي قانون په تعبيرولو سره دغه صلاحيتونه په ډاګه کړي.

د اوسني ولسمشر ټاکنه د اساسي قانون په چوکاټ کې وشوه او اساسي قانون د ولسمشر صلاحيتونه او مسؤوليتونه څرګند کړي دي، ولسمشر د اساسي قانون د متن پر بنياد د خپلو صلاحيتونو د کاروني قانوني مسؤوليت لري. د پاچا او ولسمشر تر منځ توپيرونه په اسانۍ د اوسني اساسي قانون او د ۱۳۴۳ کال د اساسي قانون په پرتله کولو پيدا کېداى شي. پاچا مسؤول نه ګڼل کېده او مشروعيت يې په ميراثي نظام پورې تړلى و، خو ولسمشر برعکس مسؤول شخص دى او د قانوني وجوهاتو پر بنسټ له خپل مقام څخه لرې کېداى شي.

له مشروعيت څخه زموږ د ولس تعبير ډېر ژور دى، ځکه د اسلام په مبين دين کې، چې زموږ د سياسي کلتور بنياد جوړوي عدالت او مشروعيت د نظام ستر اساسات ګڼل کېږي او زموږ په ادب او فرهنګ کې هم دې اصل ته ډېر ارزښت ورکول کېږي؛ لکه حضرت علي (کرمه الله وجهه) چې فرمايي: عدالت د يوه ملت د غښتلتيا او پخېدا بنسټ دى.

په پخوانيو وختونو کې که څه هم د پاچاهۍ کولو اساس توره او ميراث و، خو عدالت، ديني دنده او د علماوو له خوا پاچا ته نصيحت د پاچا لپاره لوى شان و او پاچا به د خداى (ج)

وټاکل شو او ورپسې د انتخابي دورې د مشرۍ لپاره هم غوره کړى شو. موږ منو، چې همدا يو شخص دى، چې د بېلابېلو دورو مشري يې وکړه، اما د ده مشروعيت په هرې مرحلې کې د قانون او خلکو د قبوليت پر بنياد توپير لري. د ده د مؤقتې ادارې مشري د يوه ډېر کوچني اقليت او د نړيوالې ټولنې د مجبوريت له کبله ومنل شوه، ځکه چې په افغانستان کې بايد په عاجله توګه د طالبانو د واکمنۍ تر ړنګېدلو وروسته يوه اداره رامنځته شوې واى. د انتقالي دورې د رييس په توګه د کرزي د ټاکنې مرجع د لويې جرګې پرېکړه وه، چې په سرې ډول د جرګې د وکيلانو له خوا ده ته رايه ورکړل شوه، خو دا هم د يادولو وړ ده، چې هغه وکيلان د ملت په خوښه د ملګرو ملتونو د استازو تر څارنې لاندې په غير مستقيمه توګه ټاکل شوي وو.

د منتخب جمهور رييس په توګه د ښاغلي کرزي ټاکنې بل ډول مشروعيت درلود، ځکه د لومړي ځل لپاره د افغانستان خلکو په مستقيمه توګه د ازادو او سري رايو له لارې ولسمشر تعين کړ. د تغير له هرې مرحلې سره د مسؤوليت معنا هم تغير شوه او د هرې مرحلې په راتګ سره يې لمن پراخه شوه، په لنډمهاله اداره کې ښاغلي کرزي د هغو وزيرانو د تغير او تبديل حق نه درلود چې په بن کې د نړيوالې ټولنې له خوا ټاکل شوي وو، مګر په هغه ورځ چې دى د انتقالي دورې مشر وټاکل شو په هماغه ورځ ټول وزيران او نور چارواکي د ده پر وړاندې مسؤول او دى ملت ته د حکومت د مسؤول په توګه وړاندې شو.

د ۱۳۴۳هـ ش کال اساسي قانون د اساسي قانون په توګه پلى شو، خو دا چې هغه اساسي قانون د شاهي نظام لپاره جوړ شوى و د دولت د رييس صلاحيتونه په کې له يوې خوا پراخ او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر وړاندې داسې مسؤول ګڼل کېده، چې د حساب ورکونې لپاره ورته يوازې د اخرت ورځ ټاکل شوې وه، مګر په دې دنيا کې به د ديني عالمانو او صوفياې کرامو له خوا پاچا د شريعت لارې ته هدايت کېده او بس. خو په يوه جمهوري نظام کې جمهور رييس د يوه پاچا په څېر اختيار نه لري، ځکه جمهور رييس د ولس په اراده را منځته کېږي، د ولس پر وړاندې مسؤول او د کړو وړو قضاوت يې هم په ولس پورې تړلی وي.

د دولت د بريالیتوب او ناکامۍ معيارونه څرګند دي او د دولت رهبر د ولسمشر په توګه د دولت د ټولو تګلارو او کړو وړو مسوول ګڼل کېږي.

په هغو هېوادونو کې، چې نظام مضبوط وي هلته ولس د نظام او ولسمشر د مشروعيت تر منځ فرق کولی شي.

د مثال په ډول، د امريکا په متحدو ايالاتو کې ډېر خلک د ولسمشر بوش له پاليسيو سره جوړ نه وو او د محبوبيت سلنه يې ډېره ټيټه شوې وه، مګر د امريکا د نظام قوت په وروستيو ټاکنو کې څرګند شو او امريکايانو په غوڅ اکثريت داسې يو څوک د ولسمشر په توګه وټاکه، چې دوه کاله وړاندې يې د خلکو لپاره تصور هم ناممکن و. په يوه جګړه ځپلي هېواد کې د ولسمشر مسؤوليت تر هغه هېواده، چې جګړه په کې نه وي ډېر درونددی، ځکه چې ولسمشر بايد له يوې خوا په خپل هېواد کې د مشروع او منل شوي نظام پايې ټينګې کړي او له بله پلوه بايد خپل مشروعيت هم تثبيت کړي.

او سمهال زموږ په ټولنه کې د خلکو تر منځ منفي ليدلوری، ځکه منځته راغلی، چې پورتنيو دواړو معيارونو يعنې عدالت او مشروعيت ته پاملرنه نه ده شوې.

د خلکو يوه نيوکه داده، چې اجرايي قوه په عمل کې د مقننې او عدلي قوې استقلال او صلاحيتونه نه مني. خلک داګڼي، چې اجرائيه قوه يوائينی ځواک دی، چې واګې يې د ولسمشر په لاس کې دي او هره پاليسي، مصلحت او خپلو شخصي ګټو ته په پام سره په هېواد کې عملي کوي. که منتخبې ولسي جرګې ته د کرزي صاحب لومړنۍ وينا وڅېړو عجيبه خلاوې تري په ډاګه کېږي، ځکه د نوموړي په ټوله وينا کې د اجرائيه قوې د قانون جوړونې لومړيتوب ناڅرګند دی.

د اساسي قانون پر بنسټ دولت اړ دی چې د ټولو قوانينو مسودې ولسي جرګې ته وړاندې کړي چې تر بحث وروسته يا د تقنيني قوې له خوا ومنل شي او ولسمشر ته د توشيح لپاره ولېږل شي او يا هم رد شي.

د يوويشتمې پېړۍ په يوه معاصر دولت کې د افرادو مؤسسو، شرکتونو او نورو عناصرو فعاليتونه د قانون په چوکاټ کې معلوم او مشخص وي. که چېرې د يادو شويو عناصرو لپاره قانون نه وي، يا ابهام ولري، يا د زمان له شرايطو سره برابر نه وي او د يوه زاړه فکر زېږنده وي، نو په داسې حال کې د قانون نشتوالی يا د نامناسب قانون تنفيذ د معقول تشبث مخه نيسي او ستونزې زېږوي. د مثال په ډول، د ځينو سوداګرو ادعا ده چې افغانستان ته په وار وار بې کيفيته تېل وارد شوي دي، چې د استعمال له کبله يې په پايله کې ماشومان په مغزي ناروغيو مبتلا کړي دي. په همدې ترتيب د بې کيفيته تېلو د استعمال له کبله د پلازمېنې کابل په ګډون د هېواد د ټولو ښارونو هوا خورا ککړه او په تېلو د چلېدونکو ټولو انجنونو عمر يې له نيمايي څخه هم زيات راټيټ کړی دی. د ګوتو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر د څو تنو د ناروا ګټې لپاره زموږ ولس اړ دی چې په میلیاردونو افغانۍ تاوان وکړي او په راتلونکو کلونو کې به هم د دې تاوان له ډول، ډول بدو اغېزو سره مخ کېدل وي.

په اوسني وخت کې دولت د اقتصاد په برخه کې ستر رول لوبوي. یو مثال یې زموږ په هېواد کې د ټلیفون د کمپنیو را منځته کول دي. په (۱۳۸۲ هـ ش) کال کې په ټول افغانستان کې یوازې ۱۰۰ موبایل ټلیفونونه وو، چې د یوه نړیوال شرکت له خوا ملګرو ملتونو ته ورکول شوي وو او په وېش باندې یې لانجې رواني وې.

د دولت هر ستر سلاکار، سفیر او بهرنیو ارګانونو به ټلیفون غوښته، ځکه هغه مهال که به چا غوښتل چې د کابل ښار له یوه ګوټه له بل ګوټ سره اړیکې ونیسي، نو اړ به و چې سړی ور ولېږي، مګر نن ورځ له نېکه مرغه په افغانستان کې اوونیم میلیونه ټلیفونونه فعال دي او نږدې ۷۵٪ افغانانو ته د موبایل د استعمال زمینه برابره شوې ده. همدارنګه تر یوه میلیارد ډالرو ډېره خصوصي پانګه د ټلیفون د شرکتونو له خوا په افغانستان کې اچول شوې ده. د ټلیفون هغه دوه شرکتونه چې په لومړي ځل یې په کار پیل وکړ، د هر یوه شرکت بیه تر ۲۰۰ میلیونو ډالرو لوړه ده او هر کال د افغانستان د مخابراتو وزارت د دې شرکتونو د مالیې له لارې ۱۰۰ میلیونه ډالرعاید لاس ته راوړي.

د افغانستان په نامناسبو شرایطو کې ډېرو خلکو داسې فکر کاوه، چې دلته به کومه خاصه پانګونه ونه شي، کړی مګر دا چې موږ د پانګونې د جلب او جذب منابع پیدا کړې، یو دلیل یې په نړیوال بازار باندې زموږ پوهه وه. په لومړي سر کې د دولت څو لوړ پوړي چارواکي له بهرنیو شرکتونو سره راغلل او

په هېواد کې یې د شل زرو لاینونو ټلیفونونو د فعالولو لپاره شل تر دېرش میلیونو ډالرو پورې غوښتنه کوله، دوی ویل چې له نړیوالو مرستو څخه باید دغه رقم ترلاسه کړي، خو دا چې موږ ته د ټلیفون د نړیوال بازار حالت ښه معلوم و په دې پوهېدو، چې ټلیفون په اوس وخت کې د دولت د مصرف نه، بلکې د عاید منبع ده. دې کمپنیو ته موږ په ټینګه وویل چې زموږ په جګړه ځپلې خبرې مه غولېږئ، موږ د ټلیفون په نړیوال بازار باندې پوه یو او موږ ته د یوه چا تر ناروا شخصي ګټو د خپل هېواد روا ملي ګټې ډېرې مهمې دي او دا مو ورته څرګنده کړه، چې که شخصي ګټې غواړي نو بازار ته دې ولاړ شي. دولت د شخصي ګټو ځای نه بلکې د ملي ګټو د تأمین او تعین ځای دی.

تر یوه اوږده بحث وروسته مو پرېکړه وکړه، چې باید یو څرګند قانوني چوکاټ جوړ کړو، چې په نتیجه کې یې دوو خصوصي شرکتونو ته لایسنسونه ورکول کېدل او درې کاله وروسته دوو نورو شرکتونو ته د لایسنس ورکولو فیصله وشوه.

دا چې په لومړي سر کې یوازې دوو شرکتونو ته اجازه ورکړل شوه دلیل یې دا و، چې دا وخت د بازار شرایط څرګند نه و او څوک نه پوهېدل، چې افغانان به د دې وس ولري چې په میلیونونو موبایل ټلیفونونه واخلي.

د دې تر څنګ د هېواد په امنیتي حالت هم نړیوال ډېر ډاډمن نه وو، نو لومړیو دوو شرکتونو خطر هم ومنلو او د دې په بدل کې یې د ډېرې ګټې توقع هم درلوده او هم یې استدلال کاوه، چې دوی به د خطر منلو تر څنګ بیا هم درې کاله وروسته له قوي شرکتونو سره د سیالۍ توان پیدا کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرنګه چې د دې بهير تخنيکي برخه پېچلې وه، نو انتقالي اداري د انګلستان له دولت ځخه غوښتنه وکړه چې ورته يو پياوړی تخنيکي ټيم ورکړي، چې له يوې خوا تخنيکي شرايط په سمه توګه وسنجوي او له بله پلوه کمپنيو ته د تخنيکي شرايطو چوکاټ هم وړاندې کړي. د دې لپاره چې په دې پروسه کې هم نړيوال او هم ملي اعتبار موجود وي او په شفافه توګه تر سره شي، نو کابينې پرېکړه وکړه چې د انتقالي اداري اراکين به د قرارداد تر اعلان پورې هېڅ ډول رول نه لري، ځکه چې د تخنيکي ارزونې ټيم بايد په بشپړ اختيار پر مخ ولاړ شي.

د انتقالي ادارې د کابينې غړي يوازې په هغه ورځ هغه مجلس ته له نورو مېلمنو سره يو ځای لاړل، چې د تخنيکي ارزونې ټيم بررسي خلاصه کړې وه، شرکتونه له تخنيکي لحاظه طبقه بندي شوي وو او مالي وړانديزونه چې په يوه کاغذ کې په سري توګه ليکل شوي وو، د خلکو حضور ته وړاندې کېدل.

انتقالي ادارې د امريکا له حکومت ځخه غوښتنه وکړه، چې له امريکا ځخه په بهر کې د پانګونې تضمين کوونکې ځانګړې مؤسسې (OPIC) ته هدايت وکړي، چې خپل امکانات افغانستان ته ورکړي، ځکه د امريکا د دولت ځينې لوړپوړي مامورين په دې فکر وو، چې د بهرنۍ پانګونې لپاره د افغانستان شرايط نامساعد دي او دې مؤسسې ته به زياتې ستونزې پېښې شي. له همدې امله يې د افغان حکومت دا غوښتنه و نه منله، خو په لومړۍ غونډه کې بيا ما د افغان ولسمشر حامد کرزي په اجازه د امريکا له ولسمشر بش ځخه همدا غوښتنه تکرار کړه او بش زما غوښتنه ومنله.

کله چې يادې شوې مؤسسې له يوه ميليارد ډالرو ځخه د زياتې بهرنۍ پانګې ګارنټي ورکړه، نو ډېر لږ تاوان يې وکړ او په دې سره د هغو پانګوالو مؤسسو وېره بې ځايه ثابته شوه چې ګومان يې کاوه، چې د دوی پانګه به له خطر سره مخ شي. په افغانستان کې د همدې بريالۍ تجربې پر اساس نومورې مؤسسې پنځو نورو جګړه ځپلو هېوادونو ته دا ډول ګارنټي ورکړه.

په تخنيکي لحاظ دوه کمپنۍ برابرې وې، خو له مالي پلوه يوه شرکت يوازې يو نيم ميليون ډالر دولت ته وړاندې کړل او د روشن کمپنۍ چې د قرارداد سيالي يې وګټله، پنځه ميليونه ډالر افغان دولت ته وړاندې کړل، نو ځکه يې له مالي لحاظه عمومي نومرې ډېرې شوې، د قرارداد د سيالۍ تر ګټلو وروسته روشن کمپنۍ غوښتل چې دوی ته دې د ماليې او ګمرکونو په برخه کې ځانګړي امتيازات ورکړل شي، مګر دا چې دولت فکر کاوه چې زيات افغانان به د موبايل ټيليفونونو په اخيستلو دا شرکت ګټندوی کړي، نو دا وړانديز يې و نه مانه او په ځرګنده يې ورته وويل چې په داسې امتيازاتو ورکولو کې موږ ډېر عايد له لاسه ورکوو او که چېرې تاسې په دې ټينګار کوئ، موږ به له لومړني شرکت سره چې يو نيم ميليون ډالر يې وړانديز کړي وو مذاکرات پيل کړو. خو ځلور مياشتې وروسته روشن کمپنۍ ته ځرګنده شوه، چې د موبايل د پلور بازار تود دی او د دوی دا تصور چې ډېر لږ خلک به موبايل ټيليفون وپېري ناسم وخوت.

افغان بيسيم ټيليفوني شرکت ته د استاد رباني، طالبانو او انتقالي ادارې پر مهال ټولو حکومتونو د فعاليت اجازه ورکړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او دې شرکت په دې برخه کې پانګونه هم کړې وه. له دې شرکت سره هم دولت هر اړخيز بحث پيل کړ او هغه شرايط يې پرې ومنل چې د روښن مخابراتي شرکت منلي وو، مګر يوازې په همدومره توپير چې پخوا دې شرکت ته د جواز ورکولو په اړه بې له مناقصې په دې شرط پرېکړه شوې وه، چې د دې کمپنۍ په سلو کې شل برخه به د دولت وي.

په افغانستان کې د مخابراتي بهير پراختيا ته وده ورکول د دولت د برياليتوب مثال دی او د ناقصو تېلو واردول يې د ناکامۍ مثال دی. دا چې په لومړي سر کې د مخابراتي بهير د ودې اصول د ملي ګټو پر بنياد کېښودل شول، ټول ملت ته يې ګټه ورسېده، خو دا چې د بې کيفيته تېلو په مورد کې ناسم او د ملي ګټو ضد اصول وضعه شول، نو ټول ملت ته يې سخت زيانونه واړول.

د يوه دولت اصولي او قانوني کردار د هغه دولت او هېواد مثبت شهرت ته وده ورکوي او د دې لامل ګرځي، چې پانګه توليد او فعاله شي. که چېرې په افغانستان کې شته پانګه فعاله شي نو له يوې خوا د افغانانو تخنيکي ظرفيت لوړوي او له بلې خوا په زرګونو خلکو ته کاري زمينې برابروي. د مخابراتو او معلوماتي ټيکنالوژۍ په برخه کې اوس زياتره زموږ افغان خوېندې او ورونه په کار بوخت دي او په لږ وخت کې يې ثابته کړه چې دوی په تخنيکي وسيلو ځانونه پوهولی شي، مګر هر کله که ناقص قوانين د شخصي ګټو لپاره د ملي ګټو پر ضد وضعه کېږي، نو په هغه صورت کې نه يوازې پانګه وده نه کوي بلکې ملت ته هم ډېره ستره او مرګوني ضربه ورکوي.

که چېرې د بې کيفيته تېلو د ورود له امله د افغان ولس روغتيايي ستونزې ووينو، نو په راتلونکو د پرشو کلونو کې به يې تاوان تر لسګونو ميليونو ډالرو واوړي.

دا چې د ناسمو پاليسيو تطبيق ملت ته صدمه رسوي، نو ځکه د پاليسۍ جوړولو کار يوازې د دولت دنده نه، بلکې د ټول ملت دنده وي. که چېرې دولت سمه پاليسي يا وضعه کولی نه شي او يا يې په تطبيق کې پاتې راځي، نو په حقيقت کې د خپل ولس او نړۍ پر وړاندې يو ناکام دولت ګڼل کېږي.

د دولت برياليۍ پاليسي دولت ته هغه عوايد په لاس ورکوي، چې دولت ترې د ملي لګښتونو پر مهال ګټه اخلي او هغه کارونه پرې ترسره کوي، چې د ملي ګټو د تأمين لپاره حياتي ارزښت ولري. د ساري په ډول، د معلولينو، کونډو او يتيمانو، تقاعديانو او نورو بېوزلو خلکو د ساتنې لپاره د ځينو لګښتونو ترسره کول د دولت هغه فريضه ده، چې د اسلامي عدالت او ټولنيزو تړونونو پر اساس يې بايد ترسره کړي.

که چېرې د دولت عوايد کال پر کال زيات نه شي، نو د ټولنې بې وزلي پاړکي لا بې وزلي کېږي او دولت هغه مهال د ټولنيزو ژمنو په ترسره کولو کې پاتې راځي، چې عوايد په سمه توګه سمبال نه کړی شي. د تېلو او ټيليفون سمبالښت يو ډول کار نه دی، هر يو يې د ځانګړو قواعدو او اصولو وضع کول غواړي، چې په ځينو شرايطو کې به د دولت ونډه په نېغه رول اخيستو ته اړتياوې او په ځينو وختونو کې به يوازې دولت طرحه جوړوي او يا به يې تطبيقوي، مګر دا بايد څرګنده وي چې يو اصولي بازار بې د اصولو او قوانينو له تطبيق څخه سم فعاليت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخې حتی د خپلو د نـدو د پېژنـدو تـر مرحلې هـم نـه و رسـېدلی. پـه همـدې حـال کـې ځـو زره تعلـيم يافتـه پـوليس افسـران د بېلابېلـو ناسـمو دلايلـو لـه مخې احتيـاط تـه سـوق او پـر کورونـو کېنـول شـول. همـدا ډول تـر سـلو زرو زيـات تعليم يافتـه افسـران تنقيص او اوس پـه ښـارونو کـې لاسـي کراچـۍ چلـوي، مګـر پـه سلګونو نـور غيـر مسـلکي کسـان د پوليسـو او سـرحدي قـواوو پـه عمـده چوکيو کې مقرر شوي دي.

ډېـر خلـک پـه دې بـاور دي چـې د پوليسـو د قومانـدانۍ پـه چوکيـو بانـدې نـرخ اېښـودل شـوی او بـې لـه پيسـو ورکولـو څـوک نـه شـي کـولای د قومانـدانۍ څـوکۍ تـر لاسـه کـړي. د امريکـا د تفتـيش اداري د رپـورټ لـه مخـې لا تـر اوسـه د پوليسـو سـم تعـداد معلـوم نـه دی، ډېـرو کـارکوونکو تـه پـه وخـت معـاش نـه رسـېږي او اداري فسـاد لکـه د سـرطان مـرض د ځينـو پوليسـو تـر منـځ پـه تېـزۍ د خورېدو په حال کې دی.

کله چې خبره تـر دې بريـده رسـېدلې، نـو څـه فکـر کـوئ چـې ايـا د افغانسـتان بـې دفـاع ولـس بـه پـه داسـې ځينـو پوليسـو د خپـل نـاموس، سـر او مـال د سـاتنې بـاور وکـړي؟ دا پوښـتنه دا پوښـتنه يـوه شـپه کابـل ښـاريانو د يـوه سـيمه ييـز ټلويزيـون لـه لارې ځـواب کـړه. پـه کابـل ښـارکې ليـوني سـپي ډېـر شـوي وو، ښـاروالۍ غوښـتل چـې سـپي لـه منځـه يوسـي، خلکـو ټلويزيـون تـه ټليفـون وکـړ، چـې د خـدای پـه پـار سـپي ونـه وژنـئ، ځکـه چـې د دوی نـاموس، سـر او مالونـه پـه خطـر کـې دي، خلکـو ادعـا کولـه چـې د شـپې لـه خـوا د کابـل ځينـې پـوليس د خلکـو پـر نامو سـونو تجـاوز کـوي، د خلکو مالونـه غـلا کـوي خـو د لېونـو سـپيو لـه ډاره دوی پـه ښـار کـې د ګرځېـدو زړه نـه ښـه کـوي او کـه چېـرې سـپي ووژل شـول د

کـولی. د ازاد بـازار معنـی دا نـه ده چـې قـوانين تـر پښـو لانـدې او مافيايي حرکتونو ته ميدان خالي شي.

پـه اوسـنيو شـرايطو کـې د دولـت د مشـروعيت معنـی دا ده، چې دولـت بايـد د ولـس لپـاره ځينـې کليـدي خدمتونـه تـر سـره کـړي او کـه چېـرې پـه هـره برخـه کـې دولـت د کليـدي خـدماتو پـه تـر سـره کولـو بريـالی نـه شي، نـو هغـه دولـت ناکـام دولـت شـمېرل کېـږي او د ناکامۍ پـه پـام کې نيولو سره يې مشروعيت هم کمېږي.

کـه پـه اصـولي توګـه پـه خپـل ولـس کـې ننني منفـي ليـدلوري تـه ځير شو، نو څو ټکي مو په لومړي سر کې مخې ته راځي:

[illegible] لـه اوسـني دولـت څخـه د ولـس توقـع دا وه چـې د نـاروا زور او قـوت د اسـتعمال دوره بـه پـای تـه ورسـوي او تـر دې وروسـته بـه د دوی سـرونه، مـال، نـاموس او... لـه هـر ډول خطـر څخـه پـه امـان وي او دوی بـه پـه ازادانـه توګـه کـولی شـي، چـې د هېـواد لـه يـوه ګـوټ څخـه بـل تـه پـه ډېـره اسـانۍ سـفر وکـړي او همـدا راز بـه د وطنوالـو پـه حيث د برابـرو حقونـو خاوندان شـي، مګـر لـه بـده مرغـه نـن ټـول ولـس وينـي، چـې تـر پخـوا زياتـه وضـعه پـه خرابېدو ده. نـه د چـا نـاموس پـه امـن دی او نـه مـال، د هېـواد پـه ځينـو سـيمو کـې پـر اتـه کلنـو نجونـو جنسـي تېـری کېـږي، خـو تېـري کـوونکي او قـاتلين تـر نيولـو وروسـته بيـا د رييس جمهـور پـه امـر خوشې کېـږي، نـو پـه داسـې وخـت کـې بـه څرنګـه څـوک بـاور وکـړي، نـن ورځ يـوازې زمـوږ خوينـدې نـه دي چـې دا راز تېـري زغمـي، بلکـې د نـورو غلـو پـه ګـډون ځينـې پـوليس هـم پـر ولـس بانـدې ډول ډول تېـري کـوي. پـه پوليسـو بانـدې د امريکـا دولـت شـپږ ميليـارده ډالـر ولګـول، خـو د دولـت د بـې غـورۍ لـه املـه د تېـر کـال د سـرطان تـر مياشـتې پـورې د پوليسـو يـو ټـولی هـم د امريکـا د تفتـيش د اداري د رپـورټ لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی محافظت به بیا ډېر مشکل شي.

کله چې ځینې پولیس خپل رسمي لباس غلو ته په پور ورکوي او یا دا چې په رڼا ورځ په خپله غلا ته بدېږي وهي، نو ایا په نظام کې داسې څوک شته چې ویښ وي او د ولس د ناموس او ژوند د مصئون ساتلو مسؤولیت پر غاړه واخلي؟

د عبدالرحمن خان د سلطنت په دوره کې د جلال اباد-تورخم پر لویه لاره یوې قافلې خپل مالونه یوه کلي ته نږدې ښکته کړل او ویده شول، غلو د ویدو سوداګرو مالونه پټ کړل او په تروږمۍ کې ورک شول. سهار چې سوداګر له خوبه ویښ شول، نو په بیړه یې ځانونه د امیر دربارته ورسول. امیر ورته وویل: ایا تاسې نه پوهېدئ، چې د هغه کلي خلک له څېرمې غله دي او تاسې بیا هلته ویده شوئ؟. سوداګرو ورته وویل موږ فکر کاوه، چې د امیر د هېواد په قلمرو کې امنیت ټینګ دی، نو که موږ ویده شو امیر خو به ویښ وي. امیر ورته په ځیر وکتل او ویې ویل: "تاسې اوس ولاړ شئ زه به یوه اونۍ وروسته ستاسې مالونه په بشپړه توګه درته تسلیم کړم." غلو غلا کړې وه، خو د امیر د دبدبې او هیبت له امله یې انډې نه وو تقسیم کړي، کله چې کلي ته عسکر ورسېدل غله څرګند او مالونه یې ترې یوووړل، لومړی یې سوداګرو ته خپل مالونه ورکړل او بیا یې غله قاضي ته وسپارل.

دا چې د هغه مهال امیر په نشت وسایلو داسې کولی شول، نو څرګنده ده چې افغان ولس په خپله د بې نظمۍ طرفدار نه دی هر وخت چې د دولت مشرانو د نظام د جوړولو اصول تعقیب کړي ولس یې خدمت ته حاضر شوی او ملاتړ یې ورسره کړی دی.

اوس چې په افغانستان کې امنیتي وضعیت خراب دی ډېر دولتي چارواکي د دې پړه د وسله والو مخالفینو پر غاړه اچوي، خو حقیقت دا نه دی چې وضعه یوازې هغوی خرابه کړې، بلکې وضعه د دولت بې غورۍ او بې کفایتۍ هم خرابه کړې ده. په یو هېواد کې چې د مجازاتو او مکافاتو روش نه وي، نو هلته به څرنګه څوک د اصولو په پلي کېدو باور ولري. کله چې یو والي په ولایت کې ناکام شي، له هغه ځایه راوستل شي او په مرکز کې وزیر مقرر شي او که وزیر ناکام شي، نو هغه بیا کوم بهرني هېواد ته د سفیر په توګه واستول شي، ایا د افغانستان په شاوخوا دېرش میلیونو خلکو کې پنځه زره صادق او کارفهم خلک نه پیدا کېږي، چې په مرکز او ولایتونو کې ټولې کلیدي څوکۍ د څو محدودو کسانو په لاس کې دي او په دې ادلون بدلون کې بیا هم اقتدار له همدغو کسانو سره پاتې دی.

که چېرې امنیت د دولت له اصلي وجایبو څخه وشمېرو، نو نن ورځ د افغانستان د خلکو اجماع پر همدې ده چې دولت پخپله دې دنده کې پاتې راغلی او ناکام دی، خو تر دې هم د خواشینۍ خبره دا ده، چې د وضعې د ښه کېدو امید نور د ولس په زړه کې په مړ کېدو دی او فکر کوي چې د دې دولت په موجودیت کې حالات د تباهۍ او بربادۍ پر لور روان دي. په دې کې شک نشته چې د ځینو ګاونډیو هېوادونو له خوا بل شوي اور ته پکې وهل کېږي او دلته لاسوهنه کوي، مګر دا هم د هېرولو نه ده چې فاسد قوماندانان، غله والیان او بډې خواره قاضیان زموږ د ګاونډیو هېوادونو له خوا نه دي ټاکل شوي، بلکې موجوده دولت په دندو ګومارلي دي.

1À ولسويني چې قراردادیان ښکاره ناري وهي چې د
قرارداد د اخیستو پر سر د دولت لوړ پوړو چارواکو ته فیصدي
ورکوي او له ولسوالۍ نیولې تر وزارت پورې د رشوت
اخیستو جریان هم په ډاګه دی، نو
په داسې حال کې به خلک څنګه په دې ډاډمن شي، چې ایا
اوسني دولتداران په رښتیا د کوم نظام د جوړولو هیله او اراده
لري.
1È یوه برخه خلک داسې منفي لیدلوری لري، چې دولت د
یوه قوي اقتصاد د جوړولو لپاره کومه ځانګړې او عملي طرحه
نه لري، په همدې ترڅ کې د بې کیفیته تیلو د را وارد ولو مثال
باید دا هم څرګند کړې وي، چې دولت د شخصي ګټو مرکز
ګرځېدلی او په ډېرو برخو کې یې د ناوړو مصلحتونو په نظر
کې نیولو سره ملي ګټې تر پښو لاندې کړې دي. د افغانستان د
اوسني نفوس زیاته برخه ځوانان تشکیلوي، چې عمرونه یې له
پنځه دېرشو کلونو ټیټ دي او لا هم د ځوانانو شمېره مخ پر
زیاتېدو ده، مګر د دغو ځوانانو تر منځ د بې کارۍ سلنه له
څلوېښتو نیولې تر شپږ څلوېښتو رسېږي. که چېرې د دې
ستونزې مخه ونه نیول شي او یوه بنسټیزه اقتصادي طرحه
رامنځته نه شي، نو یوازې همدغه بې کاري د دې لپاره بس ده
چې په ټول هېواد کې امنیت درهم برهم کړي.
ما دوه کاله مخکې د ایریا په نامه د یوې خیریه ټولنې، چې د
افغانستان ډېره ستره سروې یې کړې وه له څلورو تنو مسؤولینو
سره ولیدل. زما یوه پوښتنه دا وه چې د افغانستان په سوېل کې
د طالب تعریف څه دی؟. څلور واړو بې له ځنډه ځواب راکړ چې
(بېکاري). د دې خبرې معنی دا ده، چې بل کوم بارز علت نشته

بلکې بېکاري ده چې د ټولې بدبختۍ سرچینه ګڼل کېدی شي
او په اوس وخت کې بې امني هم د پیسو پیدا کولو په یوې
سترې منبع بدله شوې ده. مور پوهېږو، چې زموږ په معلولو او
په نشه یي توکو معتادو ځوانانو سوداګري روانه ده او پر
ژوندانه باندې یې قیمتونه ایښودل شوي دي. تاسې به له ډېرو
رسنیو څخه دا رپوټونه اورېدلي وي، چې نن دلته یوه کورنۍ په
دوو سوو ډالرو خپل ماشوم پلوري او سبا هلته یوه کورنۍ د نر
ماشوم په نیمایي بیه ماشومه نجلۍ پلوري، چې د پاتې کورنۍ
ژوند پرې وژغوري، مګر په همدې حالت کې هم ځینې کسان
چې د بن تر پرېکړې وړاندې یې یوازې لس زره ډالره شتمني
درلوده، نن ورځ د هېواد په دننه او له هېواده بهر په لسګونو
میلیونه ډالر او جایدادونه لري. د ښار اوازې وايي، چې ځینو
اشخاصو ته په ځینو بانکونو کې بې له یوه قیران شتمنۍ څخه د
اسهامو لویه برخه ورکول شوې او دا ځکه چې دا اشخاص یا د
لوړ پوړو چارواکو ورونه دي او یا یې خپلوان. همدا راز
خصوصي بانکونه د دې لپاره جوړ شوي وو، چې افغان
متشبثینو ته د پانګې ورکولو زمینې پیدا کړي، خو د دې
برعکس ځینو خصوصي بانکونو چې د افغانانو پس انداز
حسابونه پکې پراته دي، په همدې پیسو باندې یې په دوبۍ کې
د تعمیراتو کارونه پیل کړي او همدا دلیل دی چې ځینو
بانکونو د اوسني نړیوال مالي بحران له کبله ستر زیانونه
لیدلي، چې تاثیر به یې د بې کیفیته تېلو د زیانونو په څېر زموږ
خوارو خلکو ته ور ورسېږي.
د اصولو د نه پلي کولو یو بل مثال دا دی، چې ما ته د یوه
دولتي بانک لوړ پوړي چارواکي وویل: "یوه ورځ د دولت یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړپوړی زورواک له خپل ورور سره راغی او د بانک له مسؤولینو څخه یې د څو میلیونو ډالرو د پور غوښتنه وکړه. د بانک مسؤولینو ورته وویل، چې د دې پور په بدل کې به ستاسو تضمین څه وي. زورواک په تمکین او اطمینان وویل: زما څوکۍ او زموږ فامیلي اثر رسوخ. کله چې د دولت دا ستره څوکۍ زما په لاس کې وي، نو ته څوک یې چې له ما څخه تضمین غواړې! "د بانکي اصولو پر بنسټ بانکي پور بې له مناسب تضمین څخه نه ورکول کېږي، مګر د اوسني دولت زورواکان یې د څوکۍ په زور تر لاسه کوي.

د افغانستان د مرکزي بانک یوه عمده دنده دا ده، چې خصوصي بانکونه وڅاري او دا یقیني کړي چې یاد شوي بانکونه هغو خلکو ته پور ورکوي، چې د پور اخیستو شرایط یې پوره کړي وي او دا خبره څرګنده وي چې پور اخیستونکي د پور د ادا کولو امکانات لري، مګر د دې برعکس د یوه بل بانک کارکوونکو راته وویل چې د مرکزي بانک یو لوړ رتبه مامور ځینو خصوصي بانکونو ته ټیلیفونونه کول او په ناروا ډول یې غوښتنه ځنې کوله چې ځینو هغو اشخاصو ته دې ستر پورونه ورکول شي چې هغوی د پورونو شرایط هم نه پوره کول.

په یوه هېواد کې اقتصاد هغه وخت وده کوي، چې د مقرراتو میدان هوار او شفاف وي او هر متشبث وکړی شي چې په ټولو اساساتو باندې په یقین سره خپله مفکوره پلې کولی شي او له همدې لارې خپل ځان او هېواد ته ګټه ورسوي، مګر او سمهال د دولت د بې کفایتۍ او فساد له امله دا میدان په بشپړه توګه ناهموار او نامساعد دی. ولس له لوږې مري او د ګوتو په شمېر خلکو ته د دې زمینه برابره ده، چې په ناقانونه توګه سترې

پانګې تر لاسه کړي او هر چېرې چې پانګه ووینې نو په هماغه ساحه باندې خپلې منګولې ښخې کړي او تر انحصار لاندې یې راولي. د دغو ناوړه اعمالو څخه په بیا-بیا نړیوالو او کورنیو مطبوعاتو پرده پورته کړه او تېرکال د نړیوال شفافیت د جوړښت مؤسسې، چې هرکال د رایو تر اخیستو وروسته د نړۍ د هېوادونو په اړه د اداري فساد سروې خپروي او په دې سروې کې هېوادونه طبقه بندي کوي. په ۲۰۰۸ میلادي کال کې د دغې مؤسسې د خپرې شوې سروې په اساس افغانستان د نړۍ په پنځو ډېرو بدنامو هېوادونو کې یو و او د شمېرې د ترتیب له مخې پنځم هېواد ښودل شوی و، مګر د همدې مؤسسې د ۲۰۰۵ میلادي کال په سروې کې افغانستان ۱۱۴م هېواد و، چې د اداري فساد کچه په کې متوسطه ښودل شوې وه او تر د برش کلنې جګړې وروسته د اداري چوکاټ په لحاظ په ډېر بد حالت کې نه و، مګر سږ کال افغانستان د اداري فساد د ډېربښت له کبله ۱۷۲ هېواد دی، چې دا زموږ د بېوزله ولس توقع نه وه.

اداري فساد یوې نامشروع مالیې ته ورته دی، هر څومره چې فساد زیاتېږي په هماغه اندازه ورسره نامشروع مالیه هم زیاتېږي او دا چاره عامو خلکو ته سختې ستونزې راولاړوي. ښایي پوښتنه پیدا شي چې نامشروع مالیه کومې مالیې ته وایي؟ ځواب یې دا دی چې څه موده وړاندې په کابل کې یوې کورنۍ تر خپل منځ د جایداد د وېش ترکه جوړوله، د کورنۍ مشر چې عمر یې اتیا کالو ته رسېده له قاضي څخه وغوښتل، چې خپل ورور ته د هغه برخه جایداد چې هېڅ لانجه په کې نه وه تسلیم کړي. قاضي صاحب له دغې کورنۍ څخه د اتو زرو امریکایي ډالرو نامشروع مالیه غوښته. کورنۍ ورته وویل چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کوم دلیل دوی اړ دي، چې قاضي ته اته زره ډالر ورکړي، خو قاضي دواړه پښې په یوه موزه کې کړې او تر هغه یې د جایداد ترکه ورنه کړه، چې تر څو یې اته زره ډالر جیب ته نه کړل. دا پیسې چې د قاضي جیب ته ولاړې د یوې افغانۍ په اندازه یې هم د دولت په حساب کې جمع نه کړې شوې، اما له بېوزله ملت څخه دا یوه ډېره لوړه ناروا مالیه ده چې واخیستل شوه.

د اسلام په مبارک دین کې شخصي جایداد مصئون دی. د امیر عبدالرحمن خان د سلطنت د کونړ ولایت د محکمې اسناد ما د یوې علمي څېړنې په موخه مطالعه کړي او له هغو اسنادو څخه دا په ډاګه کېږي، چې هغه وخت هندو افغانانو په مسلمانانو خپل جایدادونه یا پلورلي او یا یې ترې اخیستي دي. همدا راز نورو اقوامو هم یو پر بل باندې جایدادونه په ازادانه توګه بې د کومې نامشروع مالیې له ورکړې پلورلي دي، د داؤد خان د حکومت تر رنګېدو پورې د خلکو جایدادونه نسبتاً مصئون وو، مګر د ثور تر کودتا وروسته په هېواد کې داسې ګډوډي رامنځته شوه، چې د ډېرو افغانانو جایدادونه یا په جعلي ډول وپلورل شول او یا په زور غصب شول، چې نن ورځ ډېر جایدادونه تر پوښتنې لاندې دي. د اوسني دولت د ښار جوړونې د وزیر په وینا په لسګونو زرو جریبه دولتي ځمکې د ځینو کسانو له خوا په زور نیول کېږي او په لوړه بیه په دغه خوار ولس باندې پلورل کېږي او د هرې ورځې په تېرېدو دا بهیر پیاوړی کېږي. ډېر لږ افغانان باوري دي، چې جایداد یې مصئون دی او دوی پرې پانګونه کولی شي.

د خلکو له فعال ګډون او د قانون له موجودیت څخه علاوه د خلکو د جایداد د مصئونیت تضمین نه شي کېدی. په کابل ښار

کې په میلیونونو خلک د غوره قوانینو د نشتوالي له کبله په غیر قانوني ډول ژوند کوي، ځکه چې یو شمېر سیمې لکه وزیر اکبر خان مېنه، دریمه او څلورمه کارته او داسې نورې د ښاروالۍ د نقشې له مخې جوړې دي، مګر ډېرې داسې سیمې هم شته چې د ښاروالۍ د پلان له مخې نه دي جوړې شوي او د ژوند تېرولو ډېر لږ امکانات هم ورته برابر نه دي.

که په ښاروالۍ کې کاري کفایت وای، نو په عاجله توګه به یې د نورو ځمکو د نقشه کولو کارونه تمام کړي وای او د قانوني جایدادونو د توزیع پروسه به یې د دې لپاره هم چټکه کړې وای، چې بېرته راستنېدونکو کډوالو په داسې جایدادونو باندې پانګونه کړې وای، چې شرعي او قانوني محفوظ حیثیت یې درلود او په اسانۍ سره یې ملکیت تثبیتېدلی شوای.

ښاروالۍ باید د ښار د هغو برخو په باب چې له لسیزو را په دېخوا په کې خلک ژوند کوي مناسب اقدام کړی وای، چې د هغوی جایدادونو قانوني بڼه غوره کړې وای. د داسې کشالو د هواري لپاره په ځینو هېوادونو کې ډېرې اغېزمنې لارې رامنځته شوي، چې له هغو تجربو څخه هم ګټه اخیستل کېدی شي. لکه د جاپان د نګویا ښاروالي چې داسې مسایل یې په بریالیتوب سره حل کړي دي او په خپله د کابل ښار اوسېدونکو هم د دې لانجو د هواري لپاره غوره وړاندیزونه کړي، چې د غور وړ دي او د اوسېدونکو، ښاروالۍ او نورو دولتي دوایرو تر منځ په تفاهم په کامیابۍ سره حل کېدی شي. مګر د کابل ښاروالي د بې کفایتۍ او فساد په داسې تیارو کې ډوبه ده چې نوره ترې د خلکو هیله پرې شوې او دا ښاروالي د ستونزو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هواري کومه ګټوره لاره نه لري.

له همدې کبله ښاروالۍ ته اوس خلکو د چورواليۍ لقب ورکړی دی. دا چې عامه وجدان چور او چپاول نه مني، ځکه د زورواکو له خوا تالا شوي شېرپور ته چورپور وايي او دا ډېره حقيقي نومونه ده، ځکه شېرپور رښتیا هم د مفسدو دولتدارانو د لوړپوړو مامورينو له خوا چور شوی دی، د دولت اراکينو دا قيمتي ځمکه په څو چنده ارزانه بيه واخيسته او بيا يې يوه اونۍ وروسته پنځه بېسويي نمره په ۱۲۰ زرو امريکايي ډالرو وپلورله. په وزير اکبرخان مېنه او شيرپور کې په لسګونو داسې دلالان شته، چې پېرودونکي ته په لږه شېبه کې د ځمکې بيه څو چنده لوړه ښيي او کله چې همدا دلالان محاکمو ته ولاړ شي، نو د ځمکې قيمت څو چنده ټيټ ښيي چې په پايله کې يې د دولت ماليه ټيټه او ګټه يې د څو زورواکو جيبونو ته ولاړه شي.

که داسې عواملو ته له هره پلوه نظر واچوو، بيا هم همدې يوې پايلې ته رسېږو، چې له دولت سره د ولس د هوسا کولو لپاره کومه څرګنده طرحه او پلان نشته، بلکې برعکس له دولت څخه د شخصي او تنظيمي ګټو مورچه جوړه شوې او د دې منفي وضعې بدې اغېزې په ځانګړي ډول په ځوان نسل باندې تر نورو ډېرې ښکاره او جوتې دي، ځکه دولت د اصولو پر اساس نه دی ولاړ او کارکوونکي يې د پوهې او پرهېزګارۍ پر بنسټ نه دي مقرر شوي، بلکې پر ناروا لارو راغلي او د په کارپوه ځوانانو د رشد او پرمختګ مخه يې ډب کړې ده.

همدې ويجاړوونکي وضعيت ملي يووالي ته صدمه رسولې، ځکه د بن د پروسې په پيل کې ټول خلک په دې باور وو، چې په ولس کې لا هم د ملي يووالي روحيه پياوړې ده، بېلابېل قومونه تر خپله منځه خپلوۍ کوي، يوله بله سره په ولسي مسايلو کې همکاري کوي او هېواد تر دېرش کلنې جګړې وروسته د يووالي په لور روان شوی دی، مګر له بده مرغه د څو مغرضو اشخاصو د شخصي ګټو لپاره يو ځل بيا په ټول ولس د نهيلۍ څپه خپره شوې، په قومونو سياسي سوداګري روانه ده او د ځوانو هلکانو او نجونو احساسات پارول کېږي، چې د خپلې خاورې نور او سېدونکي پردي وبولي، د هغوی افتخارات تر خاورو لاندې کړي او ځانونه تر نورو لوړ وګڼي. څو پېړۍ وړاندې موږ دې نتيجې ته رسېدلي وو، چې که زه وايم چې زه يم او ته وايې چې ته يې، نه به زه يم نه به ته يې او که ته وايې چې ته يې او زه وايم چې ته يې، هم به زه يم هم به ته يې.

که څه هم په دغه ناوړه وضعه کې د ولس د رابېلېدو لپاره نور ډېر عوامل هم پيدا شوي دي، خو اصلي ستونزه په سرچينه کې ده. د دولت کابينه د سرچينې په توګه په دغه فساد ککړه ده، ځکه د کابينې تر منځ په هغو اخلاقي اصولو او ښو قوانينو باندې اجماع نشته چې له مخې يې د دولت هر يو مامور د ټول ولس پر وړاندې ځان يو ډول مسؤول وبولي. د دولت يو شمېر لوړ رتبه اراکين په بشپړه بې عدالتۍ ټولې څوکۍ خپلې کورنۍ، قبيلې او قام ته ورکوي او که چېرې په يوه هېواد کې اداري جوړښتونه په دې ډول وي، نو هلته به څنګه خلک اعتبار وکړي چې موږ يو موټی ملت يوو.

د افغانستان خلک ټول د ترخو حقايقو په بنياد يوې منفي اجماع ته رسېدلي دي، ځکه د کرزي صاحب تر انتخابېدو وروسته ټولو د ده د بريالیتوب هيله درلوده او فکر يې کاوه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې کرزی باید پوه وي چې دی په سیالانو کې ولس بریالی کړی، نو باید و پوهېږي چې ولس ریښه او دولت ونه ده. که ریښه مضبوطه وي ونه به استواره وي او بیا به په اسانۍ سره د ونې د شاخ برۍ کار تر سره شي.

مطلب دا چې جګړه ځپلي ولس بنسټیز اصلاحات غوښتل، خو له بده مرغه د دې برعکس دولت اصلاح شوې برخې هم په فساد ولړلې او کړې توره یې هم په خاورو ومنډله.

دې چارې نه یوازې زموږ ولس، بلکې زموږ نړیوال ملګري هم مایوس کړي او هغوی اوس فکر کوي چې افغانستان د جوړېدو نه دی. په نړیوالو کچه د افغانستان دولت نن یو ځل بیا د ډېر ټیټ حیثیت څښتن دی. په هر نړیوال اخبار کې د افغانستان دولت د یوه کمزوري، غله او فاسد رژیم په نامه یادېږي. زموږ د ولس منفي لیدلوری نړۍ ته انتقال شوی او د نړۍ ډېر ستر دولتونه هم اوس فکر کوي، چې اوضاع له حده وتلې، خطرناکه او خرابه ده.

د ولس منفي لیدلوری د ستونزو د تشخیص لپاره لازمي دي، مګر د ناخوالو پروړاندې یوازې د منفي لیدلوري په درلودو هم کومه بریالۍ پایله نه تر لاسه کېږي، ځکه د مرض تر تشخیص وروسته فوراً دارو په کار دي، یعنې د ستونزو تر پیدا کېدو وروسته د حل لپاره د ټول هېواد په کچه اوس یوې مثبتې ملي اجماع ته ضرورت دی، چې را منځته شي او د ستونزو هواري ته په شریکه د حل لارې چارې ومومي. نو ځکه لازمه ده چې په راتلونکي فصل کې د مثبتې ملي اجماع د منځته راتګ پر لارو چارو بحث وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل:

د مثبتې ملي اجماع په لور

مونږ اوس یوې داسې دوه لارې ته رسېدلي یوو چې پوره ځرګنده ده، یوه لاره د ځانځانۍ، شخصي ګټو او د ملت د نهیلیو خوا ته تللې، چې د ګوتو په شمېر خلک په کې د میلیاردونو ډالرو خاوندان کېږي او پاتې شا وخوا دېرش میلیونه ولس په کې په لوږه، تنده، فقر او بې امنۍ کې شپې سبا کوي. له بلې خوا به د افغانستان ګاونډیان له دې هېواده یو ځل بیا د بزکشۍ میدان جوړ کړي او زمونږ دولت به په کې د نندارچي په حیث د خیر پر غونډۍ ناست وي، چې په داسې کېدو به افغانستان په لسګونو نور کلونه هم د بې وسۍ په یوه داسې ګرداب کې غرق وي، چې د حال او مستقبل په اړه به فکر هم نه شي کولی.

د دې دوه لارې بله لاره د ایمان، باور او یووالي لار ده. د ټینګ ایمان، یووالي او ریښتینولۍ درلودل هغه څه دي، چې کولی شي مونږ د یوه قانوني او اغېزمن دولت خاوندان کړي.

د زماني په دې پړاو کې چې پر ټول هېواد د نهیلۍ څپه خپره ده، کېدی شي چې مونږ د یوې مثبتې ملي اجماع په تر سره کولو خپلې هغه شتمنۍ په ګوته کړو، چې له دا ډول ناوړو شرایطو

څخه هېواد ته د خلاصون لار پیدا کړو. مونږ د دې توان لرو، چې د ثبات، سوکالۍ، اتفاق او ریښتینولۍ داسې لاره غوره کړو، چې جګړه ځپلی افغانستان په اسلامي نړۍ کې د اغېزمن دولت ځرګنده نمونه وګرځوي. له دې بحران څخه د وتلو لپاره زمونږ شتمنۍ کومې دي؟

الف- د اسلام مبین دین:

زمونږ تر ټولو ستره شتمني د اسلام مبین دین دی. د افغانستان په سلو کې نږدې ۹۹.۹۹ وګړي د اسلام د سپېڅلي دین پیروان دي. هر وخت چې زمونږ ولس د بهرنیو یرغلګرو تر تاړاک لاندې راغلی د اسلام د مبارک دین پر رسۍ یې منګولې لګولي او هېواد ته یې نجات ورکړی دی.

اسلام زمونږ د ګران هېواد نړېدلی شېرازه ساتلې ده. په دې کې باید هېڅ شک نه وي، چې مونږ مسلمانان وو، یوو او تر ابده به مسلمانان یوو. دا حقیقت مونږ او نړۍ ته ځرګند دی، چې اسلام د تشدد او ناروا ملاتړ نه کوي. دا چې نن ورځ د اسلام تر شعار لاندې څه کېږي دا زمونږ خامي ده نه د اسلام. ځکه هر څوک چې په زور د چا پر حق خېټه اچوي دا د اسلام د اصولو، عقایدو او قوانینو خلاف عمل دی. اسلام تېری نه مني او تېری کوونکی د سزا وړ بولي.

څرنګه چې مو په تېر فصل کې ولوستل، عدالت د عبادت اساس دی او دا اساس زمونږ په ټولنه کې ژورې ریښې لري، مګر زمونږ ځینې وګړي په دې نه پوهېږي، چې د اسلام د ځلانده تمدن ډېرې پیاوړې څېرې زمونږ په خاوره کې ټوکېدلې. د عباسیانو عصر چې د اسلامي تمدن یوه ډېره پیاوړې دوره وه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مور د يوه ملت په توګه د دې تمدن په را وستلو او استحکام کې خورا ستر رول لوبولی و.

د هارون الرشيد او مامون الرشيد په دوران کې له بغداد نه په بلخ کې د مدارسو شمېر زيات و. دا مطلب پروفيسر فيدريک ستار چې د امريکا د متحدو ايالاتو په يوه معتبر پوهنتون کې استاد دی، په ډېر وضاحت وړاندې کړی دی. د دغو مدارسو نصاب هغه مهال يوازې په ديني علومو پورې محدود نه و، بلکې ټول مضامين او علوم په کې شامل وو.

په عباسي دوره کې د ژباړې زياتره مراکز د دولت له خوا تمويلېدل او هدف دا و، چې د نړۍ ټول علوم له نورو ژبو څخه عربي ژبې ته وژباړل شي، چې په دې بهير کې زموږ د خاورې نامتو پوهانو زيات زحمت و اېست او د همدې ژباړو برکت و چې يوناني فلسفه ژوندۍ وساتل شوه او اروپا ته منتقل کړی شوه.

د همدې روښانه عصر په برکت صفر چې د هندوستان کشف و د دغو ژباړو له لارې له نورو هندي اعدادو سره چې په اروپا کې هم د عربي اعدادو په نامه شهرت لري، لومړی اسلامي نړۍ او بيا اروپا ته منتقل شول. رومي اعداد د عربي اعدادو په پرتله ډېر ستونزمن دي، ځکه د ليکلو پر مهال ليکونکی اړ دی، چې ډېر توري سره يو ځای کړي او ارقام ارايه کړي مګر عربي اعداد په ساده‌ګۍ سره د ارقامو د ښودلو چاره ترسره کولی شي. همدا راز د الجبر کلمه له عربي ژبې څخه اروپا ته تللې ده. په اسلامي نړۍ کې ډېرې رصد خانې موجودې وې او علماوو په منظمه توګه د ځمکې، سپوږمۍ او سيارو څېړنه کوله. غزني د سلطان محمود په دوران کې نه يوازې د شعر

بلکې د علم ستر مرکز ګڼل کېده. د ځمکې د قطر د دقيقې محاسبې چاره تر اروپايي پوهانو شلور سوه کاله وړاندې د ابوريحان البيروني له خوا په ډېر بريالیتوب سره تر سره شوې وه. ابوريحان البيروني د طول البلد او عرض البلد په حساب زموږ د هېواد د ډېرو سيمو نقشې په دقيقه توګه جوړې کړې وې. له بلخي ابن سينا سره د البيروني د مکاتبې احوال دا په ګوته کوي چې دوی د خپلې فکري پراختيا په لاره کې د نړۍ له نورو تمدنونو څخه په ډار کې نه وو، بلکې د خپلې فکري پراختيا لپاره يې هر څه څېړل.

د مثال په ډول، کله چې البيروني د سلطان محمود په لښکرو کې هند ته ولاړ، هلته يې د هند د ژورو مطالعاتو د تر سره کولو په موخه سانسکريت ژبه زده کړه او په پايله کې يې د الهند په نامه يو ډېر ستر کتاب وليکه، چې تر نن ورځې پورې هم ورته د نړۍ او هند عالمان په حيرانتيا ګوري، چې څرنګه د يوه تمدن عالم د بل تمدن رښتيني انځور په ډېره امانتدارۍ کښلی دی.

د ابوريحان، ابن سينا او نورو عالمانو اثار او کارنامې دا په ډاګه کوي، چې د تمدنونو تر منځ د ټکر او درز پيدا کول ناسم او ويجاړوونکی عمل دی او زموږ اسلامي ټولنه کولی شي چې د خپل پياوړي تمدن په درلودو د نورو تمدنونو ښې برخې خپلې کړي او له برياوو څخه يې ګټې واخلي.

حضرت عايشه(رض) فرمايي: "د ډيوې له رڼا ګټه واخلئ او دې ته مه ګورئ چې ډيوه د چا په لاس کې ده."

اروپا چې په منځنيو پېړيو کې د ناپوهۍ په تورتم کې ډوبه وه، زموږ د اسلامي تمدن له برياوو څخه يې ګټه واخيسته او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهې پر لور روان شول. اوسنۍ دوره هم د عباسي او غزنوي دوران هغې ازادۍ ته اړتیا لري، چې د علم او معرفت دروازه دې د هر انسان پر مخ خلاصه وي.

د همغو ځلاندو دورو برکت و، چې فکري سرحدونه پراخ او په پایله کې یو ستر حقوقي او فکري تمدن را منځته شو چې نن یې موږ په ویاړ یادونه کوو.

په لومړي ګام کې دولتونه اړ دي، چې د خپلو ویاړلو تمدنونو ساتنه او پالنه وکړي. کله چې موږ د اسلامي تمدن په ساتنه کې د خپلو دیني علمای کرامو رول ته په درنه سترګه ګورو، نو په کار ده چې د هغوی د ژوندانه د بهبود لپاره هم په دولتي او هم په ملي کچه پام وکړو. جومات د الله(ج) کور دی، زموږ مسلمانه ټولنه په جوماتونو کې راټولېږي او د خدای تعالیٰ(ج) خپل فرض ادا کوي.

د مخه مو ذکر کړه چې زموږ د کلیو او ښارونو جامع جوماتونه زموږ د ټولنیزو پرېکړو مراکز دي. هر کله چې پر هېواد باندې بد حالت راغلی، زموږ خلک د نظام او واکمن پر وړاندې په جوماتونو کې پرېکړو ته رسېدلي دي. په همدې ترتیب زموږ په ټولنه کې جومات د مساپرو او بېوزلو د مېلمه پالنې ځای هم دی.

همدا راز مساجد د علم هغه مرکزونه دي چې د علم د حصول لارویان په کې شپې ورځې تېروي او زموږ مؤمن خلک ورسره د خپل دسترخوان ډوډۍ شریکوي. زموږ ډېر نامتو علمای کرام لکه: استاد عبدالحی حبیبي، استاد ګل پاچا الفت، استاد عبدالشکور رشاد، استاد بېتاب، استاد عبدالله قاري او نور ټول هغه شخصیتونه وو، چې خپلې لومړنۍ زده کړې یې په

جوماتونو کې تر سره کړې وې.

زموږ په کلیو کې د ملا صاحبانو ټولې دندې د قدر وړ دي او د ډېرو ټولنیزو خدماتو تر څنګ به په پخوا وختونو کې ملا صاحبانو د مساپرو لیکونه د هغوی کورنیو ته لوستل او د کورنیو حال احوال به یې مساپرو ته لیکلو. همدا راز ملا صاحبان د خپلو مواعظو او خطبو په ترځ کې د سیمې او نړۍ ډېر مهم مطالب ولس ته وړاندې کوي او د ولس د اجتماعي شعور په وده کې ستر رول لوبوي، خو له بده مرغه تر اوسه پورې دولت د جوماتونو د انسجام لپاره کوم ځانګړی پروګرام نه دی وړاندې کړی.

زموږ د ملي یووالي او د اسلامي هویت د ساتنې لپاره دا ډېر مهم او ضروري اقدام دی، چې د جوماتونو د تقویت او د امامانو د ژوندانه د بهبود لپاره ځانګړی او مؤثر پروګرام وړاندې شي او له دوی سره د هر اړخیزې مرستې لپاره یو جلا ترتیب ونیول شي. پر حیاتي اړتیاوو سربېره باید له ملاصاحبانو سره د دیني کتابونو او راډیویي او ټلویزیوني اسلامي خپرونو او نورو لوازمو په تیارولو کې مرسته وشي.

ب- اګاه ولس:

وایي چې کوټه وسوه، خو دېوالونه یې پاخه شول. زموږ ولس د جګړې په اور کې وسوځېده، خو فکري شعور یې وده وکړه او نن کولی شو و وایو، چې زموږ ولس یو اګاه او باخبره ولس دی او یو موثر او عصري نظام غواړي. په پخوانیو زمانو کې به د نظام د چلولو لپاره یو پاچا پیدا شو، چې غوښتل به یې خپلې موخې تر سره کړي، مګر ډېر ځله به پاچاهان نه توانېدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ملت ته د ټاکلو موخو په اړه قناعت ورکړي او کله چې به داسې ونه شول، نو بیا به یې یا په دولت کې موجودو چارواکو ته د قناعت د ورکولو هڅه کوله او یا به یې توري ته لاس کړ او په زور به یې پاچاهي پیل کړه. هر څو که دې چلند په ظاهره د یوه نظام بنه خپلوله، مګر په ولس کې یې بنسټ نه شو ټینګولای. که چېرې یوه افغان شپانه ته شپو خولۍ پر سر کړئ یا ورته پتلون ور واغوندئ، نو په داسې کولو تري، نه اروپایي انسان جوړېږي او نه یې خوي او مغز تغیر کولی شي. همدارنګه د زنده باد او مرده باد په شعارونو هم د هېوادونو ستونزې نه حل کېږي او د یوې فکري یا نسلي طبقې خلک هم نه یوازې دا چې نظامونه نه شي ټینګولی، بلکې د داسې حکمرانۍ پایلې ډېرې خطرناکې هم وي.

په افغانستان کې د ثور تر کود تا وروسته د خلقیانو او پرچمیانو د محدود اقلیت نظام او همدا راز د نجیب د حکومت تر سقوط وروسته د جهادي ډلو تر منځ تباه کوونکې جګړې ټول د هغو محدودو طبقو نظامونه وو، چې هېواد یې له بربادۍ سره مخ کړ. کابل یې ړنګ، دولت یې نابود او د ملي اردو په شمول د دولت ټول تشکیلات یې له منځه یوړل.

دا هېواد چې د نااګاهۍ په تیاروکې ډوب و، نن په کې وضعې بدلون موندلی او د نړیوالو احصایو مطابق ۹۱٪ نارینه او ۸۷٪ ښځې په پرله پسې توګه څلور راډیوګانې اوري.

همدارنګه ان د کلیو بانډو سپین ږیري تر ټولو زیات د هغو نړیوالو اخبارونو او مجلو سرمقالو ته غوږ نیسي، چې د راډیوګانو له خوا د دوی په محلي ژبو ژباړل کېږي. دا خبره د دې څرګندوی ده چې زموږ ولس که څه هم په زیاته پیمانه د سواد له

نعمته محروم دی، مګر بیا هم سیاسي پوهې او ټولنیز شعور یې د پخوا په پرتله ډېره وده کړې ده. دا خبره پر ځای نه ده، چې ټول باسواده خلک به پوخ سیاسي شعور ولري، ځکه ډېر داسې باسواده کسان وي چې اصلاً د سیاسي مسایلو له اورېدو سره یا علاقه نه لري او یا پرې نه پوهېږي، مګر هغه څوک چې د خپل هېواد د برخلیک په اړه فکر کوي، هغوی د دې پوهه لري چې له مسایلو څنګه ځانونه خبر او اګاه کړي. همدا دلیل دی چې زموږ خلک اوس د سیاسي جریانونو په اړه معلومات لري او په اړه یې قضاوت کول غواړي. د دې پوهې د منځته راتګ دلایل څرګند دي، ځکه په میلیونونو کلیوال، کوچیان او ښاریان له هېواده هجرت کولو ته اړ ایستل شول او هلته یې په ګاونډیو او د نړۍ په نورو لرې پرتو هېوادونو کې ډېرې نوې پدیدې ولیدې، نو ځکه ویلی شو چې دا اوس هغه پخواني خلک نه، بلکې له ډېرو تجربو سره هېواد ته راستانه شوي خلک دي.

د ملګرو ملتونو د مهاجرو د عالي کمېشنرۍ UNHCR د کارکوونکو د وینا له مخې کله چې په تېرو څو کلونو کې افغان کډوال له پاکستان او نورو هېوادونو څخه افغانستان ته راستنېدل، نو په هرو سلو کورنیو کې تر شپېتو زیاتو کورنیو ټلویزیون درلود او د نورو ارتباطي وسیلو تر څنګ ګڼ شمېر کورنۍ داسې وې چې کمپیوټرونه یې له ځانه سره هېواد ته راوړل، همداراز په زرګونو ځوانانو په نورو سیمه ییزو او نړیوالو ژبو بلدیت حاصل کړی او ځانونه یې په بېلابېلو علومو سمبال کړي دي. که په تخمیني توګه له یوه میلیون څخه زیات افغانان په اروپا، امریکا او نورې نړۍ کې کډوال وي، نو دوی له یوې څخه تر لسو کورنیو پورې له خلکو سره اړیکي لري او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړیکې د دې لامل دي چې تېر کال د یوه تخمین له مخې د غو افغانانو پنځه میلیارده ډالر یوازې د بن تر پروسې وروسته خپلو خپلوانو ته رالېږدولي دي.

له نېکه مرغه تر شپېتو زیاتې راډیوګانې د هېواد په هر ګوټ کې د نړۍ او هېواد په اړه معلوماتي مطالب خپروي، چې دا بهیر د ولس د خبرولو او اګاهۍ لپاره ډېره غوره سرچینه ګڼلی شو.

د ولس شریک درک ما ته د اساسي قانون په لویه جرګه کې هغه مهال څرګند شو، چې ما د مالیې وزیر په صفت د جرګې د تر دوو سوو زیاتو وکیلانو څخه پنځه، پنځه دقیقې د دوی د مؤکلینو غوښتنې واورېدې او د دوی غوښتنې مې تر اورېدو وروسته په ډېر غور وارزولې. د ټولو مثبته اجماع دا وه چې افغان ولس یو داسې معاصر، پیاوړي او اغېزمن دولت ته اړتیا لري چې وکولی شي ملت ته د یوه عصري دولت په توګه لازمې دندې تر سره کړي.

د نورو دندو ترڅنګ په اقتصادي برخه کې د استازو غوښتنې دا وې، چې ولس باید د یوه پیاوړي اقتصاد په درلودو د سوکالۍ خوا ته پل واخلي.

د سړک، برېښنا، اوبو، ښوونځي، روغتون او داسې نورو نه درلودل د ولس هغه ستونزې وې، چې ما یې د برابرولو لپاره هغه وخت یوه پانګه وسنجوله، چې له ۸۰ تر ۱۲۰ میلیارده ډالرو پورې پرې لګېدل. دا رقم لس تر شلو چندو پورې له هغې مرستې څخه زیات و، چې نړۍ یې افغانستان ته د ورکولو ژمنه کړې وه، مګر زموږ د جګړه ځپلي ولس یوه غوښتنه هم نامعقوله او ناسنجول شوې نه وه.

زما په غوښتنه نړیوال بانک پر افغانستان باندې د شوروي یرغل مستقیم او غیر مستقیم ویجاړوونکی اغېز اعلان کړ، چې د ثور له کودتا څخه د بن تر پروسې پورې یې افغانستان ته ۲۴۰ میلیارده ډالره تاوان اړولی و، مګر زموږ د خلکو غوښتنو د هغه تاوان نیمه برخه جوړوله، معنی دا چې زموږ خلکو په نیمه ډوډۍ قناعت درلود. ما د مالیې وزیر په توګه د ولس استازو ته، څکه هغه ټول حسابونه وړاندې کړل چې غوښتل مې دوی خبر کړم، چې ستاسې غوښتنې پر ځای دي، مګر نړۍ دې ته نه ده حاضره چې دا ټولې غوښتنې ومنې. موږ ته په کار ده چې په هېواد کې ټول بنسټیز حرکتونه پیل کړو، چې په وسیله یې په حکومت او اقتصاد کې اساسي بدلونونه را منځته شي. ټولو استازو دا خبره ومنله او دا چې ما د دولت عواید مرکزي کړي وو، دوی په دې کار خپله خوښي وښوده او زما د دې اقدام هرکلی یې وکړ.

زموږ ولس هېڅ وخت د دولت د بنسټیزو اصلاحاتو د راوستلو طرحه نه ده رد کړې. هر ځل چې په ولس اعتماد شوی په ډېره حوصله یې تر غور وروسته دولت ته صلاحیتونه ورکړي دي، خو دا چې دولت د دې وړتیا نه لري چې د ولس له غوښتنو سره خپل پروګرام عیار کړي دا د دولت ستونزه ده، نه د ولس. ولس په الفاظو نه غولېږي، دوی هغه تخیلي باغونه ولیدل چې دوی ته د دولت د واکمنانو له خوا ښودل شوي وو او ولس ته د سوکاله ژوند پر ځای ناکراره مرګ ډالۍ کړی شو.

دا وخت ولس عملي طرحې او سالم عمل غواړي. ولس ته باید مراجعه وشي، چې له خپل کلي تر خپل هېواده دې د هېواد د عملي امکاناتو په چوکاټ کې د ټولنې لومړیتوبونه وټاکي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې په کومه طریقه عملي کېدی شي، ولس باید پرې وپوهېږي او نېغ په نېغه په ټول جریان کې ګډون وکړي، چې د هرې طرحې د عملي کېدو مدارج ځرګند او بېرته یې ټول معلومات په منظمه توګه د ولس په اختیار کې وي. نو که داسې وشي د ولس اعتماد به یو ځل بیا پوخ شي او د یوه ملت په توګه به د ټاکلو موخو پر لور حرکت وکړي.

په سرحدي سیمو کې پروت ولس د هېواد د امنیت او ثبات په ټینګښت کې د پام وړ رول لوبولی شي. له همدې کبله باید دولت په جدي ډول خپلو سرحدي ولسوالیو ته پام واړوي، ځکه که یو اجنبي وغواړي چې د یوه هېواد د ملي یووالي ځرنګوالی وڅېړي، نو لومړی د هغه هېواد سرحدي سیمو ته پام کوي او تر ټولو مخکې دا ګوري چې تر کومه بریده هلته زېربنایي امکانات لکه برېښنا، سړکونه او نور شته دي. که داسې څه په نظر ورشي، نو بیا یې له ښارونو سره پرتله کوي، چې د کلیوالو سیمو او ښارونو ترمنځ د زېربنایي امکاناتو په شتون کې څومره تفاوت موجود دی. ایا په کلیو کې د ښارونو په شان روغتون، ښوونځی او نور اساسي بنسټونه شته او کنه، همدا راز چې کله د سرحدي سیمو خلک له سختۍ سره مخ شي، خپلې پلازمېنې او ولایتي ښارونو ته ځي او که ګاونډیو هېوادونو ته منډه اخلي. د سرحدي سیمو خلک کوم پیداوار او تولیدات لري او دا تولیدات چېرې پلوري. تر دې وروسته بیا له خلکو سره خبرې کوي او له هغوی نه په لومړي ګام کې دا پوښتنه کوي، چې ایا ستاسې په هېواد کې ټولنیز عدالت حاکم دی که څنګه. بله پوښتنه یې ښایي دا وي چې ستاسې ځوانانو ته د هېواد په پوهنتونونو کې د زده کړې لپاره څومره امکانات

شته دي؟

که موږ خپلو سرحدي سیمو ته ولاړ شو او همدا پوښتنې له خلکو وکړو، نو راته ځرګنده به شي، چې زموږ سرحدي سیمې په ډېر بد حالت کې ژوند کوي. یوه اسانتیا نه لري او له محرومیت سره مخ دي. د مثال په توګه بدخشان، خوست، فراه، بادغیس، زابل، پکتیکا، فاریاب او نورو ټولو سرحدي سیمو ته د دې زمینه نه ده برابره شوې چې په هوسا توګه ژوند وکړي.

د ټولنیز عدالت له تأمین څخه علاوه نن ورځ سرحدي سیمو ته پام اړول له سیاسي او امنیتي لحاظه هم خورا مهم دي، ځکه که سرحدي ولسوالۍ مو بې وزله وي بې امنه کېږي او که هلته امن خراب شو، نو پلازمېنه او ولایات ورسره هم هغه مهال بې امنه دي. که د سرحدي ولسوالیو اوسېدونکي دولت خپل و نه ګڼي او فکر وکړي چې دوی یې پر وړاندې مسؤول نه دي، نو په هغه وخت کې د دولت وسله وال مخالفان په ډېره اسانۍ کولی شي چې له سرحدونو را تېر او په ښارونو کې امنیت ګډوډ کړي.

زموږ سرحدي ولسوالۍ ځانګړی ټولنیز جوړښت لري، چې زموږ دولتداران باید پرې په سمه توګه وپوهېږي. د مثال په ډول، په خوست ولایت کې قومي اربکي یو خاص بنسټ دی چې د قوم له خوا جوړېږي او د امنیت چارې سمبالوي. ځاځي او منګل قومونه داسې قومي تړونونه لري، چې د هغو په وسیله امنیت ټینګېږي او په رواني ګډوډۍ کې همدا اوس د دې دواړو سیمو امنیت تر ډېرو نورو سیمو بهتر دی، خو د محرومیت له قوي احساس سره مخ دي. ما ته څه موده وړاندې د ځاځیو د سیمې یوه اوسېدونکي وویل: "تېر کال موږ له لېسو څخه ډېر شاګردان فارغ کړل، مګر د ګوتو په شمېر ځوانان هم د کانکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ازموینې وروسته کابل پوهنتون او یا کوم بل پوهنتون ته پرې نه ښودل شول."

په عمومي ډول زموږ سرحدي ولسوالۍ په امنیتي لحاظ بې د قومونو او مجاهدینو له فعالې ونډې اخیستو نه خوندي کېږي، ځکه مجاهدین او قومي خلک ښه پوهېږي چې له کوم لوري څخه کوم خطر پېښېدی شي.

دولت ته په کار ده، چې ټولنیز تشکیل ته په پام سره په سرحدي ولسوالیو کې د ثبات او امنیت د ټینګښت لپاره داسې یو پروګرام وړاندې کړي، چې د ولس په مشوره ټول لازم ترتیبات ونیول شي.

موږ باید له ولایتي ښارونو او پلازمېنې څخه همېشه له خپلو سرحدي سیمو سره تماس ولرو او د دې لپاره ټلیفون د دې عصر یوه مهمه وسیله ده. د مخابراتو او معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې پیسې شته خو د عملي اقدام لپاره مؤثر کار په کار دی.

پر مخابراتو سربېره باید سرحدي ولسوالیو ته په څو نورو برخو کې هم ځانګړې پاملرنه وشي.

لومړی: ځوان نسل ته د مناسبې ونډې اخیستنې په منظور باید په کابل او نورو عمده ښارونو کې په ډېرو مجهزو وسایلو سمبال داسې لیلیه ښوونځي جوړ شي، چې د بشپړ شفافیت له مخې ورته نجونې او هلکان د ازموینو له لارې راشي او په هر اړخیزه وده یې عمده پانګونه وشي.

دا چې د سرحدي سیمو نجونې او هلکان له ملي او بین المللي امکاناتو څخه ګټه واخلي په کار ده، چې دې سیموته په لومړي ګام کې بریښنا ورسول شي او سرحدي ولسوالیو ته د

بریښنا رسول باید ملي لومړیتوب وګڼل شي. که چېرې په اول قدم کې کورونو ته بریښنا رسول ممکن نه وي، په کار ده چې جوماتونه، مکاتب او کلینیکونه په بریښنا سمبال شي، چې د لېسو زده کوونکي وتوانېږي له ثبت شویو درسي ټایپونو او بعیدو درسونو څخه استفاده وکړي او هم د جوماتونو امامان او طالبان وکولی شي د اسلامي علومو په برخه کې له نړیوالو پروګرامونو څخه برخمن شي.

هغه سرحدي ولسوالۍ چې لا هم په کې څه نا څه ځنګلونه او ورشوګانې شته باید په سمه توګه یې ځنګلونه او ورشوګانې وساتل شي. نړیوالو تجربو ښودلې، چې په هغو سیمو کې چې اقلیمي شرایط مساعد وي هلته بیا هم ځنګلونه شنه کېدی شي.

که غواړو چې د سرحدي سیمو ځنګلونه شنه شي، نو هلته باید د کارشنه قوه را منځته شي او لومړیتوب ولري.

هر کال زموږ سرحدي ولسوالۍ د سېلابونو په څپو کې خپلې کرنیزې ځمکې، څاروي او انسانان له لاسه ورکوي، ځکه موږ د اوبو د مهار کولو او ذخیره کولو منظم ترتیب نه لرو. که چېرې د غرونو په لمنو کې د اوبو د ذخیره کولو سم ترتیبات ونیول شي، نو په هغه صورت کې د بریښنا د تولید او د کرنې د پراختیا لپاره ترې اغېزمن کار اخیستل کېدی شي.

په سرحدي ولسوالیو کې بې روزګارو خلکو ته د کار پیدا کول ډېر مهم دي. که د ولسوالیو په کچه د شرایطو تر منځ سم تشخیص وشي. په ډېره اسانۍ کولای شو د کار فرصتونه ایجاد کړو، د بېلګې په توګه، په هغو ولسوالیو کې، چې معدنونه شته، له معدني موادو یې د نورو وسایلو د جوړولو د بهیر په پیلولو سره خلکو ته خورا ډېرې نوې کاري زمینې برابرېدی شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په هغو ولسوالیو کې چې د زېربنا د جوړولو امکان وي هلته زېربنایي فعالیت د کارونو د پیدا کېدو باعث کېږي.

ج- طبیعي پانګه:

زموږ ثروتمنه خاوره که له یوې خوا د جګړو له کبله د فقر تر کرغېړن سیوري لاندې ده، له بلې پلوه پخپله سینه کې د معدنونو ستره شتمني لري. د امریکا د جیولوجي د سروې اداري د خپلو دقیقو څېړنو او مطالعاتو په پایله کې دا څرګنده کړه، چې د افغانستان پربمانه معدنونه د دې وړ دي چې د نشه یي توکو پر ځای د اصلي اقتصادي فعالیت ځای ونیسي. د دې سروې پر بنسټ ځینو ښودل شویو امکاناتو ته لا اوس هم کېدی شي هیله ولرو. د هېواد په شمال کې د شبرغان ګاز له ډېرو کلونو څخه شته، مګر د ګاز په برخه کې په دغې سیمه کې څو نورې داسې زېرمې هم شته چې د روسانو د هغه وخت تر تخمین څو ځلې غني دي. بله مهمه خبره دا ده چې ښایي د پکتیکا ولایت په کتهواز سیمه کې د شبرغان په اندازه د ګاز یوه بله لویه سرچینه موجوده وي.

همدا راز په هلمند کې د ګاز د پیدا کېدو امکانات ډېر دي، مګر دا هغه وخت څرګندېږي، چې موږ په دغو سیمو کې ځاګاني وباسو او د ذخایرو شته والی په ښنه کړو. که چېرې د کتهواز د ذخیرې شته والی تثبیت کړو د هېواد پلاز مېنې لپاره به یې پایلې ډېرې په زړه پورې وي، ځکه که غواړو کابل او یا نورو هغه ښارونو ته چې له هندوکش څخه دې لوري ته پراته دي ګاز ورکړو، نو د شبرغان له لارې راغلی ګاز په ډېره لوړه بیه تمامېږي. په داسې حال کې چې د کتهواز له لارې په ډېره اسانۍ

دې ښارونو ته د ګاز نل لیکې رسېدلای شي. له شبرغان څخه کابل ته یوازې د ګازو په نل لیکه باندې ۴۰۰ میلیونه امریکایي ډالر لګښت راځي او دا چې د هندوکش له لوړو څوکو را تېرېږي د موسمي شرایطو له کبله له ډېرو زیانونو سره مخ کېږي، مګر له کتهواز نه ټولو هغو ښارونو ته د ګاز انتقال ډېر اسان دی چې د هندوکش د غره دې لوري د هېواد جنوب خوا ته پراته دي.

د ګازو په موجودیت کې به د افغانستان د ټرانسپورټ را تلونکې پالیسي هم په اساسي ډول په ګازو در بدلې وي، موږ باید هغه وخت په تېلو مصرف کېدونکې پیسې د ګازو د ایجاد په لاره کې ولګوو.

د تاریخي شالید په رڼا کې ویلی شو، چې د افغانستان زیاتره دولتونه یوازې د کاغذونو پر مخ جوړ شوي دي او د یوه کاغذي سند په توګه پاتې دي، ځکه زموږ د ولس هغه برخه چې په درو او باندو کې ژوند کوي د خپل ټول تاریخ په اوږدو کې په یوه ګوله ډوډۍ پسې کله هندوستان ته تلل او کله به د نړۍ بل سر ته، مګر هغه برخه چې بهر ته تلای نه شوه، هغوی به له مجبوریته په ښارونو کې واړول.

په تېرو لویو جګړو کې د افغانستان د کلیو او باندو استازي ډېر ژر په دې خبره پوه شول، چې بدخشان، دایکندي، غور، نورستان، کونړ، پکتیکا، فاریاب، بامیان، ارزګان او سرپل مشترکې ستونزې لري. پر دغو ستونزو سربېره دلته وبره شته، چې لوږه، قحط او نور افات راشي، مګر د تاریخ له پلوه د دولت تر ټولو کمه پراختیایي او عادي بودجه په دغو غرنیو ولایتونو کې مصرف شوې ده، نننۍ جیولوجي سروې داسې انځور وړاندې کوي چې په همدغو یادو شویو سیمو کې ستر طبیعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذخایر پراته دي. د بدخشان په لاجوردو او د پنجشېر په زمردو له پخوا پوهېږو، مګر اوس دا هم ویل کېږي چې د هندوکش په درو کې تر ۴۰۰ پورې نور داسې غني معدنونه هم شته چې نړۍ ورته زیاته اړتیا لري او په هر لحاظ د دې سیمې څېره بدلولی شي.

که فعال او اغېزمن دولت وای، نو دا سیمې، چې په تاریخي لحاظ یې ډېر ستونزمن ژوند تېر کړی په هوسا، بسیا او سوکاله سیمو بدلېدلی شوې. په دې سیمو کې د معدنونو په موندلو زموږ د ولس خلکو ته د یوه ښه انساني ژوند چاپېریال برابرېږي او دولت کولی شي چې له دغو عوایدو څخه په لاس ته راغلو پیسو د کونډو، یتیمانو، بېوزلو، معلولو او خپلو ټولو وګړو ژوند بهتر کړي.

یوازې د قیمتي عناصرو د معقولې استفادې په اساس هم کېدی شي، چې زموږ د خلکو ژوند او روزګار ښه شي.

د ساري په توګه، که زرګري عصري شي او نړۍ ته د عصر او زمان په غوښتنو برابر مصنوعات ولېږل شي، ویل کېږي چې له پنځو لکو نیولې تر یوه میلیون پورې انسانانو ته معقول او ابرومندانه کار پیدا کېدی شي.

افغانستان د ټولې سیمې د اوبو د تولید مرکز دی. کونړ، امو، هلمند، کابل، بلخاب، کوکچه او مرغاب هغه مهم سیندونه دي، چې زموږ له خاورې سرچینه اخلي، خو موږ په خپل وطن کې له تندې مرو. نه د ښځو پاکې اوبه لرو او نه د اوبه خور لپاره اوبه شته، مګر زموږ سیندونه ګاونډیانو ته په میلیاردونو لیټره اوبه ورکوي او موږ تر اوسه د خپلو اوبو یوازې ۱۰٪ مهار کړې دي. هر کال د وچکالۍ عذاب زموږ

حیوانات وژني او د بارانونو له امله زموږ خلکو ته په میلیونونو ډالرو تاوانونه اوړي.

د نړۍ اقلیم په چټکۍ بدلېږي، د نړۍ هوا ورځ تر بلې په تودېدو ده او که چېرې د دې بلا مخه و نه نیوله شي، نو لرې نه ده چې د اوبو بیه په نړۍ کې تر تېلو هم لوړه شي او که داسې وي، نو موږ باید د اوبو هر څاڅکی د برېښنا او کرنې د تولید د لوړولو په منظور وساتو، ځکه دا زموږ شدیده اړتیا ده چې باید پرې وپوهېږو.

څرنګه چې یوکلی د چینې د اوبو په وېش باندې یوې موافقې ته رسېږي، همدا ډول باید ګاونډي هېوادونه هم د اوبو د عادلانه وېش لپاره یوه اصولي موافقه وکړي. موږ د هلمند د اوبو پر سر له ایران سره یوه موافقه لرو او د دې موافقې په چوکاټ کې کېدی شي ډېر اغېزمن ګامونه واخلو.

د کجکي د برېښنا بند د جوړولو په دویمه مرحله کې د هېواد سوېلي ولایتونو ته په دوامداره توګه برېښنا رسېږي، چې دا په هر اړخیزې پراختیا کې ستر رول لوبولی شي.

اوسني نړیوال شرایط دا مني چې د ځینو طبیعي موادو د کارونې لپاره باید منظم سیمه ییز تیاری ونیول شي، ځکه دا هم حقوقي او هم عملي اړخونه لري. د بین الدول حقوقو د اصولو پر اساس د دولتونو مشترکو ګټو ته په پام باید داسې څېړنې وکړو، چې له مذاکراتو څخه تر مخه مو د خپل ملي منفعت د تأمینېدو لارې هوارې کړې وي او په ډېره معقوله او منظمه توګه وکولی شو، چې خپل حقوق ثابت کړو او بیا یې ژر تر ژره په پروګرامونو او پروژو بدل کړو.

معادن او اوبه زموږ د طبیعي پانګې ستره برخه جوړوي، خو

موږ تر اوسه کومه د پام وړ ګټه نه ده اخیستې. ځنګل زموږ هغه ستره طبیعي پانګه ده چې موږ ور څخه ډېره ناوړه او ناچیزه ګټه اخیستې.

په تېرو دوو پېړیو کې مو ډېر پراخ ځنګلونه له منځه وړي، خو تر اوسه مو کوم ګام نه دی اخیستی، چې نوي ځنګلونه څرنګه منځته راوړو. په کونړ ولایت کې د بدامنۍ له کبله ډېر ستر ځنګلونه په بې رحمانه توګه له منځه وړل کېږي او ګټه یې بهرنیو هېوادونو ته انتقالېږي، مګر د کونړ خلک یوې مړۍ ډوډۍ پسې د سیمې ګوټ، ګوټ ته رسېدلي دي.

د یوې مثبتې ملي اجماع په راتګ زموږ طبیعي پانګه زموږ د ملي هوساینې وسیله ګرځېدای شي، خو د یوه فاسد دولت په شتهوالي کې به زموږ د هېواد طبیعي پانګه تالا والا شي او د کونړ د ځنګلونو په څېر به پرې څو داړه ماران نور هم وپړسېږي او ملت به همداسې خوار پاتې شي.

د- بشري پانګه:

له افغانستان څخه بهر په نړۍ کې د دې هېواد په اړه داسې یو انځور وړاندې شوی، چې افغانستان بشري پانګه نه لري، نو ځکه باید د هر کار د تر سره کولو لپاره بهرني متخصصین راشي او د دې هېواد هره پراختیایي طرحه دې د هغو له خوا ترتیب شي. په دې کې شک نشته چې موږ د څو لسیزو جګړو په ترڅ کې په زیاته پیمانه بشري پانګه له لاسه ورکړې او تر ننه پورې هم د هغې پانګې د جبران لپاره په مناسبه توګه کار نه دی شوی، خو دا خبره هم د منلو نه ده چې وویل شي دلته هېڅ بشري پانګه نشته.

پوښتنه دا ده چې موږ د کومو موخو د تر سره کولو لپاره څه ډول بشري پانګې ته اړتیا لرو او دا پانګه څرنګه تولیدولی شو؟

که له تېرو وختونو او نن ورځ پرتله کړو د لیکوالۍ په ساحه کې ستر مثبت بدلون راغلی دی. د افغانستان په بېلابېلو ولایتونو او سیمو کې ادبي بهیرونه او ټولنې فعالې دي، مستقلې مجلې، اخبارونه، اونیزې او په سلګونو کتابونه بې له دې چې څوک یې سانسور کړي چاپېږي، ځوانو خویندو او ورونو ډېر خلاق استعدادونه پیدا کړي دي.

د هېواد وتلی شاعر او لیکوال ښاغلی محمدصدیق پسرلی چې د یوې درنې ادبي کورنۍ هم معنوي او هم حقیقي پلار دی، وایي چې په پښتو شعر او ادب کې ډېر لوی فکري انقلاب راغلی دی، نو که ژبه د افهام او تفهیم وسیله وبولو، ویلی شو چې نن ورځ موږ هم په پښتو او هم په دري ژبو کې دا وسیله موندلې او لیکوال مو په اسانۍ سره کولی شي چې دا وسیله په مثبته توګه وکاروي. زما په فکر دا به د افغانستان په ټول تاریخ کې لومړی ځل وي، چې لیکوال بې له کوم سانسوره په ازادانه ډول کولی شي چې د دولت او دربار له امکاناتو پرته خپل مستقل ادبي او فرهنګي فعالیتونه ولري. هغه هم په داسې حال کې چې ډېرو لیکوالو ته اوس خپلې دغه هڅې د یوې مړۍ ډوډۍ ګټلو زمینه هم برابروي، نو اوس که چېرې لیکوال او شاعر د خپلې ټولنې هینداره بولو، نو موږ ډېره شفافه او رڼه هینداره لرو. که د اوسني دولت څېره په دې هینداره کې پیکه ښکاري دا د دولت د څېرې بدرنګي ده نه د هیندارې ستم ظریفي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸۱هـ ش) کال ډېر کم شمېر افغانان په کمپيوټر، انګليسي ژبې او نورو تخنيکي مسايلو پوهېدل او هغوی هم په پېښور کې په نادولتي سازمانونو، د ملګرو ملتونو په اداره او يا هم په خصوصي سکټورونو کې کار کاوه، مګر اوس له نېکه مرغه دا شمېره د دولت له امکاناتو پرته خپله دې ټولنې يوې لوړې کچې ته پورته کړې او په ډېرو افغان ځوانانو کې دا پوهه ښکاري چې د کمپيوټر په برخه کې د ډېرو مهمو سکټورونو د رامنځته کولو په کار کې مرسته کولی شي چې د نړۍ د دې غني سکټور له ښېګڼو او مالي ګټو څخه خپل ولس برخمن کړي.

يو افغان ځوان چې په نړيوالو سياليو کې يې څو ځلې مهم مډالونه تر لاسه کړي، د کمپيوټر داسې پروګرامونه جوړ کړي، چې له خلکو سره، بې له دې چې په کومه خاصه ژبه پوه شي، د کمپيوټر په زده کړه کې مرسته کوي. دغه ځوان ښاغلی اسرار احمد کريمزی نومېږي او د کمپيوټر يوه انګرېزي-پښتو ډېکشنري يې جوړه کړې، چې په پخوا زمانو کې يې خورا ډېر لګښت غوښته او د جوړولو کار به يې د مستقلو کاري کمېټو له خوا لسيزې وخت نيوه.

دا وخت زموږ ستونزه د بشري پانګې د نه درلودلو له کبله نه، بلکې له دغې پانګې څخه د مؤثرې ګټې د نه اخيستو له امله ده. د هر اړخيزې ودې لپاره د برېښنا نه لرل زموږ تر ټولو لويه ستونزه ده او زه په همدې هېواد کې لږ تر لږه شپږ داسې برېښنا پوهان پېژنم، چې د ټولې نړۍ په کچه پرې حساب کېدی شي، خو يو يې هم د برېښنا په عرصه کې دولت نه دی مقرر کړی او په دې هېواد کې له ډېرې لوړې پوهې سره بيا هم محروم ګرځي.

نړيواله مرسته د هر جګړه ځپلي هېواد اړتيا وي، خو دا

معنی نه لري چې نړيواله مرسته ګوندې هرومرو ګټوره وي. دا وخت زموږ په ښارونو کې د لنډمهالو کورسونو، ورکشاپونو او سيمينارونو لړۍ پيل شوې او له بهر څخه په سلګونو بې تجربې ځوانان، له کاره لوېدلي سپين ږيري، متقاعد عسکر او نور بې روزګاره بهرنيان زموږ هېواد ته د دې کورسونو د عملي کولو لپاره راځي، خو نه يې خورد ګټه معلومه ده او نه اغېز او په ميليونونو د مرستې پيسې بېرته له ځانه سره بهر ته وړي.

تر اوسه پورې په ميليونونو ډالر د بشري پانګې د ظرفيت د لوړولو په منظور لګول شوي، خو زموږ يو پوهنتون هم نه يوازې په نړيواله کچه بلکې د سيمې له يوه پوهنتون سره هم د سيالۍ وړ نه دی. که يوازې په کابل پوهنتون باندې له ۲۰۰ څخه تر ۳۰۰ ميليونو ډالرو پورې پانګونه شوې وای او درسي نصاب يې په سمه توګه جوړ شوی وای، نو اوس به نوموړی پوهنتون د بشري پانګې د توليد په يوې فابريکې بدل شوی وای او پنځه کاله وروسته به يې په کال کې له پنځو زرو څخه تر لسو زرو پورې کارپوه او متخصص افغانان ټولنې ته تقديمولی. د معترضې په توګه به دلته يو څو جملې عرض کړم، کله چې زه د کابل پوهنتون رييس وم، هغه مهال ما غوښتل چې حد اقل په کال کې ۵۰۰۰ تنه د وخت د غوښتنو مطابق ځوانان وروزم. د دولت رييس ته وزيران او سلاکاران ورغلل او شکايت يې وکړ، چې يو لوی مصيبت راروان دی، موږ له يوه اشرف غني څخه پوزې ته راغلي يوو، دا چې هر کال ۵۰۰۰ نور اشرف غنيان پيدا شي بيا به له دوی سره څه کوو. همدا دليل و، چې دولت د پوهنتون د بنسټيزو اصلاحاتو مخنيوی وکړ او د پوهنتون د پراختيا کارونه هماغسې بې خونده پاتې شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د ټولو پانګو وده په ثبات پورې تړلې ده. ثبات او عدالت د قانون له حاکمیت څخه منځته راځي، مګر امنیت یې ستر اصل دی. همدا نن زموږ ټولنه د امنیت په برخه کې کافي بشري پانګه لري، خو له دې پانګې څخه دولت نه یوازې ګټه نه اخلي، بلکې په لوی لاس کوښښ کوي، چې دا پانګه بې اغېزې کړي. د مثال په ډول، د یوه اټکل له مخې **۱۳۵** زره افسران تنقیص شوي چې ډېر مسلکي او مجرب کسان په کې شته، مګر نن یا بېکاره ګرځي او یا په داسې کارونو بوخت دي چې هغه د غیر مسلکي وګړو له خوا هم تر سره کېدی شي. په داسې حال کې چې دا مسلکي افسران بېکاره ګرځي، په لسګونو زره غیر مجرب او بې مسلکه کسان د پولیسو په نام نهاده قواوو کې په لوړو څوکیو کارکوي، نو په همدې دلیل زموږ د ولس قضاوت دا دی، هغه څوک چې د نه مسلکیتوب په بهانه لرې کړی شوي دي مسلکي کسان دي او هغه څوک چې د مسلکي توب په بهانه مقرر شوي دي، هغه خلک دي چې د قومي، سمتي او نورو روابطو له لارې د ملي اردو او ملي پولیسو لیکو ته ورغلي دي.

دا خبره پر ځای ده چې نړۍ د ځوانو کارمندانو په روزنه پیسې لګوي او دا زموږ اړتیا هم ده، خو تر ټنګ یې باید موږ د لنډ مهال لپاره د خپلو مجربو تربیه شویو افسرانو څخه هم د ښارونو او لویو لارو د امنیت ساتلو په برخه کې ګټه واخلو. د دغو افسرانو په برخه کې هم باید د مکافات او مجازات اصل په پام کې ونیول شي او هغه کسان چې د ملت او بیت المال په شتمنۍ یې تېری کړی د پولیسو یا اردو لیکو ته پرې نه ښودل شي، خو ګڼ شمېر هغه کسان چې د ملت په پیسو تربیه شوي باید د ملي ګټو د امنیت ساتلو لپاره ترې کار واخیستل شي.

همدا راز هغه مجاهدین او مجاهد قوماندانان چې د هېواد د پولو په ساتنه او د کلیو او باندو د امنیت په خوندي کولو کې یې زیار ایستی دی، هم میدان ته راوستل شي او په دې برخه کې ترې ګټه واخیستل شي.

هـ- ټولنیزه پانګه:

په افغانستان کې په خپلې ژمنې وفا، اعتماد او نېک نوم ځانګړې پانګه ګڼل کېږي.

یو څوک کولی شي چې په خپلې ژمنې د وفا کولو او په ټولنیزو ارزښتنو د پوهېدو له کبله په دې ټولنه کې په نېک نامه یاد شي. زموږ په ټولنه کې له پخوا راهیسې دوه طبقې د نېک نامه او لوړ عزت څښتنې وې، چې یوه یې دیني او مذهبي عالمان وو او دویمه طبقه خلک قومي مشران او سپین ږیري وو.

پر هېواد د بهرني تجاوز پر وړاندې دې دواړو طبقو ډېرې سترې کارنامې کړې دي. هغه وخت چې د ایران رژیم د هرات له ښاره محاصره تاوه کړه، د هرات خلکو کفنونه پر سرونو وتړل او د دښمن پر وړاندې یې مبارزه وکړه. د بلخ یو نامتو دیني مشر چې صوفي اسلام نومېده له ترکمنو، ازبکو، هزاره ګانو او تاجکو سره یو ځای د هرات په لور وخوځېد او هغې جګړې ته یې چې مشري یې یار محمد خان الکوزي کوله، د خپلو ورونو په مرسته ورودانګل. توریالی، صوفي اسلام په همدغه مقدسه او هېوداپاله جګړه کې شهید شو، چې مزار یې اوس هم د غیورو هراتیانو د عقیدت مرکز دی.

کله چې انګرېزانو په هېواد حمله وکړه او افغان دولت ماتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوړه، نو د جهادي لښکر مشري ملا مشک عالم پر غاړه واخيسته، چې هغه وخت يې عمر ۹۰ کلونو ته نږدې و. نوموړی وتوانېده چې انګريزان مات او هغه طرحه چې افغانستان يې تجزيه کاوه له منځه يوسي.

ديني عالمان د پېړيو په اوږدو کې د خپلو نېکو کارنامو ډېر ژوندي مثالونه لري او روحانيون زموږ په ټولنه کې همېشه د حکومتي سياست د منلو او نه منلو حدود ټاکي.

ولسي او قومي مشران هم څوک د کلي، څوک د ولايت او څوک د ټول هېواد په کچه نېک او وياړلي نوم لري. له انګرېزانو سره په لومړۍ جګړه کې د دوی اتفاق وکولی شول د انګريز مسلح قوتونه له پښو وغورځوي. وزير محمد اکبرخان، مير مسجدي خان کوهستاني، امين الله خان لوګری او نور ټول مشران په دې وتوانېدل چې د انګريز متجاوز لښکر ته ماتې ورکړي.

په سلګونو نور داسې مثالونه هم شته چې يادونه يې وکړو. د ميوند د جګړې په ډګر کې د هرات او نورو سيمو غونډونو چې د افغانستان د هر خپل او قوم خلک په کې وو لويه تاريخي سوبه وکړه.

زموږ د ولس او ولسي مشرانو د بريالیتوب کارنامې ډېرې دي، خو اصلي خبره دا ده چې ټولنيزه پانګه چې قومي او ديني مشران دي، زموږ په هېواد کې اعتبار لري او زموږ په ټولنه کې د ثبات د ټينګښت او د خلکو د ګډون د حتمي کولو لپاره تر ټولو ستره سرچينه ګڼل کېږي.

زموږ پر ټولنيزه پانګه په تېرو څو لسيزو کې ډېر ځله يرغل شوی. د ثور تر کودتا وروسته د يادو شويو دوو طبقو په زرګونو

غړي بنديان، شهيدان او يا د وطن پرېښودو ته اړکړی شول. د دغو طبقو خلک يا له هليکوپټرو څخه ژوندي ګوزار کړل شول او يا په زندانونو کې ژوندي په ډله ييزه توګه په بېلډوزرونو ښخ کړل شول. دا چې ديني عالمان او قومي مشران د دې هېواد د ملا تير دی، نو ځکه دښمنانو په بېلابېلو پلمو په همدې طبقو حملې وکړې او کوښښ يې وکړ چې دا دواړه طبقې له پښو وغورځوي، ځکه هغوی پوهېدل چې د دې ټولنې طبيعي قوت په همدغو دوو طبقو پورې منحصر دی.

په افغانستان کې د يوې سراسري مثبتې ملي اجماع راوستل د دغو دواړو طبقو د فعال ګډون او زحمت په نتيجه کې شوني دي. بېړنۍ لويې جرګې او د اساسي قانون لويې جرګې د سياسي مشروعيت په راوستلو کې د ټولنيزې پانګې اهميت په ډاګه کړ، ځکه په دواړو لويو جرګو کې ملي مثبته اجماع تثبيت او د دې زمينه يې برابره کړه، چې د بن پرېکړې عملي کړي، خو له بده مرغه هغه مشروعيت چې د هغو جرګو استازو درلود، په ولسي جرګه کې په هغه پيمانه رامنځته نه شو. دولت هم ونه توانېده چې له ولسي جرګې او ولايتي شوراګانو څخه د ملت د انسجام لپاره کار واخلي.

په ولس کې د کرايي مشرانو اصطلاح عامه شوه، ځکه څو کرايي کښ مشران دولت ته ور وپېژندل شول چې په خپل کور کې هم له اعتبار څخه خلاص دي او په ولس کې ذره وزن نه لري او د ملي مسايلو د هوارۍ پر ځای يې خپلو شخصي ګټو ته ملا وتړله او په ناروا ګټو اخيستو بوخت شول.

د مثبتې ملي اجماع يوه برخه به دا وي چې هغه اصول څرګند شي چې پر بنسټ يې ولسي او ديني مشران د دولت له خوا منل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، چې دوی به له دولت او ولس سره د څرګندو مسؤولیتونو او صلاحیتونو په رڼا کې کارکوي او د دواړو تر منځ به د یوه مؤثر ارتباطي پل په توګه رول لوبوي.

په افغانستان کې د دولتدارۍ پنځه مرحلې دي: کلی، ولسوالي، ښاروالي، ولایت او دولت. دا پنځه مرحلې باید په زنځيري توګه د ټولنیزې پانګې پر اساس یو له بل سره ونښلي، چې په هره مرحله کې باید څرګند حقوقي او قانوني صلاحیتونه او مسؤولیتونه وي چې د خلکو د ونډې اخیستو رول د ټولنې د هوساینې لپاره تضمین شي.

ما د ملي پیوستون د پروګرام وړاندیز ځکه وکړ، چې په کار کې مشروع مشرتابه په خپله د خلکو له خوا وټاکل شي او هرکلی د دې صلاحیت ولري، چې د اسلامي مشورې او حساب ورکونې د اصولو پر بنیاد له یوې خوا څخه کلي د پیسو لګولو او پرېکړې صلاحیت ولري او له بله پلوه به دولت ته حساب ورکړي. دا تجربه هم ځینې بریالیتوبونه لري او هم په کې یو لړ ستونزې منځته راغلي چې ستونزې یې باید لرې کړی شي.

بریالیتوبونه یې دا دي چې په کلیو کې کوم سم مشر په خپله د کلیوالو له خوا ټاکل شوی هلته ډېرې پروژې په سمه توګه پلې شوې دي. انتخابي مشران ځانونه د کلیو مسؤول ګڼي او په ملي کچه د کلیو مؤثر استازیتوب کوي.

د دې پروګرام عمده ستونزه بیا د همدې دولت اراکینو رامنځته کړې، ځکه چې د خپل اثر له رسوخ څخه په ناوړه استفادې سره یې پروژې یا خو لوټمارو قراردادیانو ته ورکړې دي او یا یې په انتصابي ډول د کومې مخورې کورنۍ نا اهله کسان د مشرتابه په مقام کې راوستي دي او پر کلیوالو یې

داسې پروژې منلي چې هغوی ته د منلو وړ نه وي.

که غواړو چې د اغېزمنې حکومتدارۍ بنسټونه پیاوړي شي، نو لازمه ده چې د ولس برخې اخیستنې ته جدي پام وشي او په دوامداره توګه وارزول شي او د حکومتدارۍ په هره مرحله کې باید د ولس ګټې تأمین شي.

د نادولتي سازمانونو (NGO) او بهرنیو قراردادیانو په پرتله د ملي پیوستون پروګرام لا تر اوسه هم ډېر بریالی دی، مګر د دې پروګرام د بریالیتوب اصل ټولنیز اعتماد او ولسي پیوستون دی، چې د دولت او ولس په منځ کې باید د حقوقو او وجایبو یو پیاوړی او څرګند ټولنیز قرارداد موجود وي، چې ټولنیزه پانګه په همدې توګه وده او پراختیا موندلی شي.

و- مالي پانګه:

زموږ په هېواد کې دا وخت تر نورو وختونو پیسې ډېرې شوي، خو مالي پانګه کمه شوې او یا ورڅخه منفي ګټه اخیستل کېږي. ځینې خلک فکر کوي چې پیسې ګوندې کټ مټ مالي پانګه ده، مګر د پیسو او مالي پانګې تر منځ توپیر شته، ځکه مالي پانګه اقتصادي پراختیا راولي او خلکو ته کاري زمینې پیدا کوي، مګر پیسې ډېر ځله ښایي ولګول شي، اما دا نه وي څرګنده چې هر اړخیز اغېز یې ګټه لري او که تاوان.

د پیسو لګولو دوه ځایونه، فیشني ودونه او فیشني کورونه دي. زموږ ځینې بډای هېوادوال د خپلو زامنو په ودونو کې په یوه شپه یا یوه اونۍ کې په لکونو او ځینې یې ان په میلیونونو ډالر لګوي، دا پیسې زیاتره د هوټلونو او ارایشګرانو جیبونو ته ځي، مګر په ټولنه باندې یې ډېر بد اغېز ښندلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې د کابل ښار د هوټلونو په پیسو باندې شرکتونه، فابریکې او نورې تولیدي او خدماتي مؤسسې جوړې شوې وای، نو اوس به په لسګونو زرو ځوانانو ته مناسب روزګار په لاس ورغلی وای.

زموږ په هېواد کې د ځمکو او کورونو بیه زموږ له اقتصادي وضعیت سره هېڅ اړخ نه لګوي. دا چې په کابل او شاوخوا نورو سیمو کې د ځمکې د یوه جریب بیه له ۱۵۰۰۰ډالرو څخه نیولې بیا تر ۲۰۰۰۰۰ ډالرو پورې رسېږي، دا د دې معنی لري چې پیسې د پانګونې معقوله لار نه لري. په هغه ولایت کې چې د کرنې یو جریب ځمکه په کال کې یوازې یو فصل حاصل ورکوي نو ۱۵۰۰۰ ډالر به په څومره وخت کې وګټي.

مجلل کورونه زموږ د ملي ثروت نښه نه، بلکې زموږ د اقتصادي کمزورۍ علامت دی. که په هېواد کې انسجام وي د دا ډول زرو کورونو په لګښت لس زره کورونه یا اپارتمانونه جوړېدای شي، چې د ژوند ټول اساسي امکانات به پکې برابر وي او د کورونو کرایې به یې دومره راټیټې کړي، چې د عام ولس زور به هم پرې رسېدای شي.

که چېرې په افغانستان کې څوک پانګونه غواړي، نو د کور کرایه ورته غټې مالي ستونزې جوړوي او همدا لامل دی چې موږ نه شو کولی خپلو لسګونو زرو بې روزګاره ځوانانو ته کارونه پیدا کړو، همدا راز که چېرې نه توانېږو، چې خپلې په میلیاردونو پیسې په مالي پانګه بدلې کړو، نو څرنګه به خپل مرکزي اقتصاد ته وده ورکړو او څرنګه به په نړۍ کې د سیالۍ خاوندان شو.

یو اغېزمن دولت هغه دولت ته وايي چې وکولی شي د

قوانینو د اجرا او تنظیم تضمین وکړي او له طبیعي پانګې څخه د روا ګټو اخیستو زمینه برابره کړي چې د ټولنیزې او بشري پانګې پراختیا او پیاوړتیا ته شرایط برابر شي.

د پیسو شته والی څو مثبت اړخونه لري: اول دا چې نن په یو شمېر ولایتونو کې پیسې شته چې دا زموږ په تاریخ کې یو نوی پړاو دی، ځکه پخوا به پیسې یوازې په ښارونو کې وې، د مثال په ډول، د تیموریانو په دوره کې په هرات ښار کې پیسې وې. د احمدشاه ابدالي په دوره کې کندهار ښار ته پیسې راټولې شوې وې او په همدې ترتیب کابل ښار په مختلفو دورو کې پیسې درلودې، مګر اوس نه یوازې دا چې پیسې په هغو ښارونو کې شته چې د پخوانیو امپراتوریو مرکزونه وو، بلکې اوس کلیو او بانډو ته هم رسېدلې دي.

د کونړ په غرني ولایت کې او سمهال پلازې جوړې شوې، په بدخشان کې هم اوس پیسې شته خو په هېواد کې د دې پیسو سرچینه ځینې ځای مشروع او ځینې ځای نامشروع ده. په دې کې شک نشته چې د اپینو له لارې هم یوه برخه خلک میلونران شوي دي، اما دا هم د یادولو وړ ده چې په تېرو ۷ کلونو کې له هېواده بهر افغانانو په میلیاردونو ډالر خپلو خپلوانو ته رالېږلي دي. د یوه تخمین له مخې د خوست ولایت ۳۵۰۰۰ کسان د اماراتو د العین په ښار کې مزدوري کوي. دې خلکو په تېرو شلو کلونو کې ډېرې پیسې خوست ولایت ته رالېږلي، چې د نوموړي ولایت خلک پرې ګوزاره کوي.

له تخار ولایت څخه ډېر ځوانان ایران ته د مزدورۍ لپاره تللي دي او دوی هم خپلو کورونو ته پیسې رالېږي. د هېواد په د ننه کې هم یو شمېر خلکو په مشروع توګه پیسې ترلاسه کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر شمېر خلک د قراردادونو د اخيستو له لارې سرمايه دار شوي. سوداګري، دوکانداري او داسې نور شغلونه هم د پيسو په توليد کې رول لوبوي او ويل کېږي چې او سمهال په ټول افغانستان کې نږدې ۵۰۰۰۰ کسان ډالري تنخواې لري چې دا هم د پيسو زېرمې غښتلې کوي. خو له بده مرغه زموږ پيسې زموږ له هېواده اوس هم بهرته انتقالېږي او زموږ سوداګرو نه يوازې دا چې له ايران، پاکستان او مرکزي اسيا څخه افغانستان ته پيسې نه دي انتقال کړي، بلکې لا هم له افغانستان څخه خليجي هېوادونو ته په منظمه توګه پيسې انتقالېږي.

په (۱۳۸۷ هـ ش) کال کې يو اټکل شوی او دا ثابتوي چې په شپږو مياشتو کې تر يو ميليارد ډالرو زياتې پيسې له افغانستان څخه دوبۍ ته انتقال شوې دي. يو شمېر افغانانو په دوبۍ کې هغه وخت پيسې په جايدادونو بندې کړې چې جايدادونه د لوړ قيمت اوج ته رسېدلي و، مګر په نړۍ کې د مالي بحران د راتلو له امله اوس د هغو کورونو او جايدادونو بيه ډېره راپرېوتې ده او دوی ته يې درونه مالي زيان وراړولی دی. دا چې ولې له افغانستان څخه پيسې د فرار په حالت کې دي، دليل يې څرګند دی او هغه دا چې اوسنی دولت نه د خلکو د مال ساتنه کولی شي او نه د سر او کله چې څوک خپل ځان او مال په خطر کې ويني نو حتمي ده چې له هغه ځايه به پښې باسي.

همدارنګه د دولت کمزوري د دې لامل شوې چې نه شي کولی پيسې په پانګه بدلې کړي او يا داسې تشبث ته زمينه برابره کړي چې خلک په ازادانه توګه خپلې مالي سرچينې پياوړې کړي.

د ټولو يادو شويو پانګو مرکزيت په بنسټونو پورې تړلی او بنسټونه د يوې کاميابې مشرۍ په موجوديت کې پراختيا او ټينګښت مومي او يا دا چې يو بريالی مشرتابه کولی شي د پانګې د پراختيا بنسټونه رامنځته کړي.

زموږ د ولس منفي ليدلوري دا څرګنده کړې چې له دې ټولو پانګو او فرصتونو سره، سره هم اوسنی دولت په دې نه دی توانېدلی چې بنسټونه رامنځته او پياوړي کړي. په راتلونکو فصلونو کې به په دې بحث وکړو چې د دولت، اقتصاد او د ملي هويت بنسټونه څنګه رامنځته کېږي او څنګه پياوړي کېدی شي؟. د افغانستان په ځانګړو شرايطو کې خورا مهمه ده چې په نړيواله همکارۍ او انسجام باندې هم خبرې وکړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریيم فصل:

د معاصر دولت څرنګوالی

الف- د زور او قوت استعمال:

د دولت په اړه چې لومړی کوم ټکی ذهن ته راځي هغه زور دی، ځکه چې له یوې خوا د تاریخ په اوږدو او له بله پلوه په وروسته پاتې هېوادونو کې همېشه یوه وړه ډلګۍ د زور له لارې ځان قدرت ته رسوي او دولتي اقتدار تر لاسه کوي، مګر د دولت په معاصره پېژندنه کې د زور له لارې منځته راغلي دولتونه معاصر نه ګڼل کېږي.

د یوه عصري دولت تر ټولو منلی تعریف د قانون واکمني ده. په تېر فصل کې مو ولوستل چې موږ د یوه ملت په توګه د سترو پانګو خاوندان یوو، مګر تر اوسه مو تر ې نه لازمه ګټه اخیستې او نه په دې توانېدلي یوو، چې دا پانګې په یوه مناسب چوکاټ کې تنظیم کړو، ځکه چې زموږ په هېواد کې د قانون د پانګې کمې دي او قانون داسې چوکاټ دی چې ټولې پانګې په ترتیب سره راټولوي، تنظیموي او تشکل ورکوي.

د قانون د واکمنۍ او حاکمیت نښې نښانې دا دي چې په لومړي ګام کې د قوت استعمال ته چوکاټ جوړوي، یعنې د خلکو پر وړاندې د وسله والو ځواکونو د صلاحیتونو او

مسؤولیتونو حدود ټاکي، زور هغه مهال په یوه مشروع قوت بدلېږي چې د استعمال حدود او انسجام یې د قانون له خوا وضاحت ولري.

که قوت بې له کوم روا دلیل څخه وکارول شي، نو په دولت کې له مسؤولو چارواکو په فوري ډول پوښتنې کېږي. که نولسمې پېړۍ ته وګورو دا به راته څرګنده شي، چې په دې پېړۍ کې د دولت او قوت استعمال ورو-ورو د قانون په چوکاټ کې راغی، خو د دواړو نړیوالو جګړو په ترڅ کې د قوت استعمال په ځینو اروپايي هېوادونو کې ناقانونه بڼه پیدا کړه، د دې ناقانونۍ پیل لومړی په روسیه کې وشو او وروسته په اسپانیا کې د کورنۍ جګړې له کبله د ېر ملکي وګړي ووژل شول او په همدې ترتیب د فاشیزم او نازیزم له خوا په میلیونونو انسانان شکنجه او له منځه ولاړل.

د دې فجایعو دویمه برخه بیا په شلمه پېړۍ کې په جاپان او اروپا کې تکرار شوه، خو په همدې وخت کې په تدریجي توګه د قوت استعمال قانوني بڼه ومونده او اوس د دې هېوادونو وګړو ته دا د باور وړ خبره نه ده، چې ګوندې د دوی پوځونه دې د دوی پر ضد استعمال شي.

ب- ملکي او اداري صلاحیتونه او وجایب:

د دولت ملکي او اداري صلاحیتونه او وجایب د قانون په بنیاد تعینېږي.

په یوه هېواد کې چې دولت حاکم وي د دولت د مامور مکلفیت د ملت پر وړاندې څرګند وي او نه شي کولی چې د دولت له څوکۍ نه د خپل ځان، کورنۍ او دوستانو په ګټه کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي. همدا راز د دولت قانون د هېواد په ټوله اراضي بې له کوم تغیر څخه یو رنګ عملي کېږي.

که چېرې د یوه حکومت اداري تسلط د هېواد په ډېرو سیمو کې ونه چلېږي هغه ته معاصر دولت نه شو ویلی، ځکه د اداري تسلط معنی شدید مرکزیت نه دی. هر هېواد له اداري پلوه مختلفې درجې لري، د ساري په توګه، کلی، ولسوالي، ښاروالي، ولایت او مرکز عامې اداري طبقې یا تقسیم بندی دي، مګر د دې اداري طبقو تر منځ اړیکې یو له بله توپیر لري او همدارنګه د هر یوه واحد، صلاحیتونه د قانون له پلوه په بېلابېلو هېوادونو کې مختلف دي، خو مهمه دا ده چې د هر یوه واحد، صلاحیتونه په قانون کې څرګند شوي وي او په هغه حالت کې چې د قانون په تعبیر کې ابهام وي، وګړي او مسؤولین کولی شي چې دا ابهام یوازې له قانوني لارې څخه توضیح کړي.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د قانون او عمل تر منځ فاصله یوه ستونزه ده. مثلاً په افغانستان کې ټول دولتي عواید مرکزي بنه لري او د اساسي قانون پر بنیاد باید په یوه واحد مرکزي حساب کې جمع او درج کړی شي او ټول لګښتونه هم له همدې واحد حساب څخه تر سره او هر کال د عوایدو او لګښتونو تفصیلي حساب ولسي جرګې ته وړاندی شي خو بدبختانه داسې نه کېږي او ډېر شمېر والیان په خپل سر له سوداګرو څخه په ناقانونه توګه پیسې اخلي او دا چې دوی په قانوني توګه د دې پیسو اخیستو حق نه لري، نو ځکه ویلی شو چې قانون تر پښو لاندې کوي. که چېرې د دولت د واحد حساب شرط نه وای او والیانو په قانوني توګه د پیسو ټولولو اجازه

درلودای نو بیا به دا هم یو قانوني عمل ګڼل کېده خو بې د قانون له اجازې داسې کړنه د قانون ماتونې څرګنده بېلګه ده.

ج- د قانون پر بنیاد د اقتصادي چارو تر سره کول:

ټولې اقتصادي معاملې باید د قانون پر بنیاد تر سره شي. د اسلام په مبین دین کې له ډېر پخوا څخه فردي ملکیت پېژندل شوی او باید له هر ډول تېري او تجاوز څخه په امن وي او دا د دولت دنده ده چې خلکو ته د دوی د ملکیتونو د ساتنې ډاډ ورکړي. که چېرې خلک د خپل جایداد په تحفظ باندې ډاډ ونه لري، نو دوی اړ کېږي چې له نورو لارو چارو کار واخلي او له دولت څخه علاوه د خپل مال او ملکیت د ساتنې په لټه کې شي. د دولت له خوا د شخصي ملکیتونو د ساتنې او هغو ته د ازادۍ ورکولو یو ستر مثال د مایکروسافټ د سافټویر جوړولو کمپنۍ ده. ښاغلی بیلګیټس چې تل د نړۍ په پنځو پانګوالو کې شمېرل کېږي د خپل فکر سرمایه یې په کار واچوله او د کمپیوټر د سافټویر جوړولو له کبله یې ډېره پانګه تر لاسه کړه. که چېرې دولت د سافټویر جوړول شخصي پانګه نه ګڼلی او یا یې د دې پانګې تحفظ د ځان فرض نه ګڼلی، نو ممکنه نه وه چې بېلګیټس دې د دومره سترې پانګې څښتن شي.

په همدې ډول که د نویو داروګانو کشف ته پام واړوو، د خصوصي شرکتونو له خوا په سلګونو میلیونو ډالر د نویو داروګانو په کشف او څېړنه لګول کېږي، شرکتونه دا لګښت ځکه کوي چې ډاډه دي، د همدې دوایانو له سوداګرۍ څخه به په څو چنده لوړه ګټه تر لاسه کړي.

د قانون له محافظت نه علاوه هم انساني کوښښ او څېړنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنوي قيمت لري، ځکه موږ د سترو عالمانو، کاشفانو او څېړونکيو د څېړنو او کشفياتو قدرداني کوو، خو د نولسمې پېړۍ په وروستيو او د شلمې پېړۍ په پيل کې د نويو قوانينو طرحه کېدل د دې لامل شول چې د غه معنوي ارزښت ته د مادي پانګې د ګټلو زمينه هم برابره کړي او دا قانوني نوښت د دې باعث شو چې انساني کوښښ ته خلک د مادي سرمايې په توګه هم وګوري.

د- د قانون تغير:

د قانون د حاکميت يو ستر شاخص دا دی چې د اړتيا پر مهال د قانون د تغير لپاره قانوني لاره وي او اهميت يې دا دی چې قانون هم دومدار تغير او بدلون ته اړتيا لري. که چېرې د قانون د تغير لپاره څرګند او ټاکلي بنسټونه، نه وي، نو قانون نه شي کولی چې له ټولنيزو بدلونونو سره همګام پر مخ ولاړ شي. د مثال په ډول، د امريکا د متحدو ايالاتو د جوړېدو له پيل څخه تر اوسه پورې د دوی قانون نه دی بدل شوی. دليل يې دا دی چې د دې هېواد ستره محکمه کولی شي، چې قانون د شرايطو د تغير پر اساس باندې تعبير کړي.

د ډېرې مودې لپاره د تورو او سپينو وګړو توپير ته محاکمو قانوني بڼه ورکړې وه، مګر هغه وخت چې يو ستر ټولنيز حرکت د ټولو وګړو د مساوات غوښتنه وکړه، سترې محکمې هغه ټول قيودات لرې کړل چې د وګړيو تر منځ د برابرۍ مانع وو.

په فرانسه کې د امريکې په پرتله د نظام په شکل باندې موافقه نه وه. څو-څو ځله جمهوريت، امپراتوري او شاهي نظامونه يو پر بل پسې راغلل او ولاړل او تر دې چې کله

جمهوري نظام په اصل شکل باندې منل کېده اساسي قانون څو واري تغير وکړ، ځکه د دولت د صلاحيتونو په اړه ببلابېلې مفکورې موجودې وې. د فرانسې اوسنی اساسي قانون د دوی په پنځم جمهوري نظام پورې اړه لري.

تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته په اروپا کې د دولت د صلاحيتونو د تغير په باب سترې تجربې رامنځته شوې. جرمني او فرانسې په نولسمه پېړۍ کې پر فولادو او د ډبرو پر سکرو سترې شخړې وکړې، ځکه هر يوه غوښتل چې عمده معادن دې د دوی تر تسلط لاندې وي، خو د دوی ډېر مدبر سياستوال تر جګړې وروسته دې پايلې ته ورسېدل چې د دغو معدنونو شريکه کارونه به دا شخړې هوارې کړي، نو ځکه يې د فولادو او ډبرو سکرو يوه ګډه اتحاديه جوړه کړه او د دې بريالۍ تجربې له برکته يې اول شريک مارکيټ تر لاسه کړ او بيا يې په اروپا کې د اروپا اتحاديه رامنځته کړه. په اروپا کې هر هېواد ځانګړې سرحدات درلودل او په لومړي سر کې به چې کله يو اروپايي له يوه اروپايي هېواده بل ته تللو، نو اړ به و چې پيسې بدلې کړي او پاسپورټ ولري، مګر نن زياتره هغه خلک چې د اروپايي اتحاديې په چوکاټ کې ژوند کوي حق لري، چې په ازاده توګه له يوه هېواده بل ته سفر وکړي او که وغواړي په اسانه توګه هلته کار هم کولی شي.

له انګلستان او يو څو نورو هېوادونو پرته نور ډېر هېوادونه يو پولي واحد لري او د دې پر ځای چې جلا بانکونه ولري اوس د اروپا د پولي سياست ټول اختيار د اروپا له مرکزي بانک سره دی.

په اروپا کې د قانون د حکومت ستره نښه د اروپا د عدالت

محکمه ده. د اروپا د براعظم وګړي حق لري چې د خپلو حکومتونو له لاسه عریضې همدې محکمې ته وړاندې کړي او دولتونو هم منلې چې د دې محکمې پرېکړې د منلو او تطبیقولو وړ دي.

د قانون حاکمیت دوې مهمې برخې لري، چې یوه یې د بشپړو قوانینو تقنین او توشیح ده. که قوانین په ناسمه توګه تقنین شي، کولی شي خلکو ته د اسانتیا پر ځای ستونزې پېښې کړي. د ناسمو قوانینو بده پایله موږ په افغانستان کې څو ځلې لیدلې ده، په زیاترو وروسته پاتې هېوادونو کې چې کله نوی قانون رامنځته شي نو له زړو قوانینو سره په تضاد کې وي، چې د دې تضاد د لرې کولو لپاره قانوني لاره ګونګه وي. نو له همدې کبله د ډېرو قوانینو موجودیت د وضاحت پر ځای ابهام او پېچلتیا رامنځته کوي، چې ډېرې ستونزې ترې پیدا کېږي او رشوت خور دولت له دغو تضاداتو څخه په ګټه اخیستو کولی شي، متضادې پرېکړې وکړي او متضاد سیاستونه پلي کړي. نو د تقنین اهمیت او د قانون پر مسودو باندې غور کول او د هغوی عملي اړخونو ته پام کول د قانون د راوستلو او پلي کولو لپاره ډېر ارزښت لري. همدا دلیل دی چې اوس د مقننه، اجرائیه، او قضایه قواوو تر منځ تفکیک او توپیر په یوه نړیوال اصل بدل شوی دی.

هره قوه ځانګړي صفات لري د ځانګړو مهارتونو له مخې ورته بشري قوه ټاکل کېږي، چې هره برخه په بریالیتوب سره پر مخ ولاړه شي.

د قانون د حاکمیت بله ځانګړنه د قوانینو پر وخت اجرا کول دي. که چېرې د هېواد قوانین هر څومره اعلی او پر ځای وي خو

که د اجرا او عملي کېدو له پلوه په کې سستي وشي، نو بیا هم د خلکو باور نه شي تر لاسه کولی او د قانون د حاکمیت بنسټګنې په بدګنو بدلوي. لکه په زمبابوې کې چې د رابرت موګابې له خوا قانون تر پښو لاندې شو.

په زمبابوې کې د قانون له مخې ولسمشر باید د عمومي ټاکنو له مخې راشي. ولس هم په دې اصل اجماع درلوده. کله چې په لومړي پړاو کې د ده رقیب ټاکنې وګټلې موګابې ونه منلې او د دویم دور ټاکنو غوښتنه یې وکړه. په دویم دور کې یې دولتي مامورین د سوټي په زور اړ کړل، چې صندوقونه د ده لپاره ډک کړي. همداسې وشول چې موګابې دوه پښې په یوه موزه کې کړې او د خپل قدرت د ناروا دوام لپاره یې قانون تر پښو لاندې کړ. د موګابې له خوا د قانون ماتولو پایله دا شوه، چې د سوېلي افریقا یو کرنیز او شتمن هېواد په تېرو څو کلونو کې په یوه فقیر او نادار هېواد بدل شو.

د پیسو د پړسوب سلنه یې تر یوه میلون لوړه شوې او په سلو کې نږدې دېرش وګړي یې نورو ګاونډیو هېوادونو ته په کډه کولو مجبور شوي دي.

نړیوالو تجربو ښودلې چې په قانوني بنسټ د مشرتابه بدلون د قانون د ټینګښت لپاره ځانګړی ارزښت لري. په هغو هېوادونو کې چې د دولت د مشرتابه د بدلون قانوني موده نه وي څرګنده او منظم سیاسي حزبونه فعال نه وي، هلته مستبد واکمنان د نوي او ځوان مشرتابه د پیاوړتیا لپاره پانګونه نه کوي، ځکه دوی وېره لري چې نوی مشرتابه به د دوی د ناروا قدرت لړۍ ختمه کړي. د نامشروع قدرت دغه غریزه د نویو او فعاله انسانانو پر وړاندې ستونزې جوړوي او د دې موقع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي، چې په ټولنه کې تبارز وکړي، مګر په هغو هېوادونو کې چې د قدرت قانوني میعاد معلوم وي په طبیعي ډول نوي لیډران وده کوي.

د امریکا د متحده ایالاتو د ولسمشرۍ د دوو دورو محدودیت له یوه پلوه او د دوو مقتدرو احزابو موجودیت له بله پلوه د دې زمینه برابره کړې، چې هر څلور کاله وروسته یوه نوې څېره رامنځته شي او دا ټولنه د سوکالۍ پر لور سوق کړي.

د ښه او غوره قانون یوه بله نښه دا ده، چې د دولتي ارګانونو د دندو لوایح به ټاکلي او کاري تداخل به په کې نه وي. ځکه هر څومره چې په یوه هېواد کې د وزارتونو او مستقلو ارګانونو شمېره ډېره وي په هماغه اندازه کاري تداخل رامنځته کېږي او ستونزې زیاتېږي. د ساري په توګه، که چېرې په یوه کرنیز هېواد کې د کرنې په ساحه کې پنځه وزارتونه کاري تداخل ولري، نو هر وزیر به فکر کوي چې اصلي مسؤولیت او صلاحیت له ده سره دی او دا ډول ستونزې په اسانۍ یو دولت له پښو غورځولی شي، ځکه هره پرېکړه چې د یوه وزارت له خوا کېږي بل به یې ردوي او کومه قانوني مرجع به نه وي، چې د دوی صلاحیتونه په ګوته کړي، نو په دې حالت کې دولت چپه وبولئ.

یو بل علت هم چې د دولت د بې اغېزې کولو لامل کېږي هغه مستقل ارګانونه او محلي دوایر دي، چې د خپلو صلاحیتونو په وضاحت پخپله هم نه پوهېږي او کاري تداخل یې د سترو اختلافونو باعث ګرځي، چې په نتیجه کې د ملت کارونه ځنډېدلي او نیمګړي پاتې شي. د دې ژوندی مثال په وروسته پاتې هېوادونو کې فیډرالېزم او فیډرالي نظام دی. په پاکستان

کې فیډرالي نظام منل شوی، خو په عمل کې هلته د همدغو ګډوډیو او اختلافاتو په نتیجه کې بیا-بیا نظامي ځواک د حاکمیت واګې اخلي او په دې توګه نظام مرکزي بڼه غوره کوي. مګر په هندوستان کې بیا د دې بر عکس ولایتونه د قانون له مخې د پرېمانه اختیاراتو خاوندان دي او ډېرې پرېکړې په خپله د قانون په چوکاټ کې پخپله تر سره کوي. د قانون او عمل د فرق پر بنیاد باید وویل شي، چې مرکزیت او عدم مرکزیت دواړه هم منفي او هم مثبته بڼه غوره کولی شي او حتمي نه ده چې یو یې مضر او بل یې ګټور وي.

په هغو فدرالي نظامونو کې چې قانون نه عملي کېږي مرکزیت منفي اغېز لري، ځکه قانون سیمه ییزو ارګانونو ته په یوه چوکاټ کې ډېر صلاحیتونه ورکوي، خو په عمل کې فدرالي وزارتونه د یوه سخت مرکزیت بڼه غوره کوي او لازم امکانات سیمه ییزو ارګانونو ته نه ورکوي.

په هغو هېوادونو کې چې په قانوني ډول دولت مرکزي وي او قانون پلی نه شي والیان او ولسوالان په بې وزلو خلکو ناروا حکمراني چلوي، چې دا د ملوک الطوایفۍ عصري بڼه ګڼلی شو او نن زموږ هېواد په همدا سې حالت کې دی.

د قانون د حاکمیت غوره مثال سویډن دی. که څه هم په سویډن کې د قانون له مخې نظام مرکزي دی، خو سیمه ییز ارګانونه په قانوني ډول پراخ اختیارات لري.

هدف دا دی، چې فدرالي او مرکزي نظام د فورمول له مخې نه مثبت دي او نه منفي او یا دا چې هم مثبت کېدای شي او هم منفي، ځکه دواړه ښایي بېلابېلو شرایطو ته برابر وي، یعنې په یوه هېواد کې به مرکزي نظام مناسب وي او په بل کې ښایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فدرالي نظام مؤثريت ولري، خو د بريالیتوب اصل بيا هم په قانون باندې عمل کول او د قانوني صلاحيتونو او مسؤوليتونو په وضاحت پورې اړه لري.

هر څومره چې په يوه هېواد کې د قانون حاکميت ټينګ شي په هماغه پيمانه سياسي کړه وړه د قانون چوکاټ ته برابرېږي، مګر په هغو هېوادونو کې چې د قانون حاکميت نه وي او هدف دا وي چې د قانون حاکميت دې رامنځته شي، نو د نظام پر جوړښت باندې سياسي اجماع کول خاص اهميت لري او دا سې اجماع په ځانګړې ډول بايد په جګړه ځپليو هېوادونو کې په دې دليل رامنځته شي، چې څرګنده کړي د هېوادني سياست حدود کوم دي؟. د ملي ګټو بريدونه څنګه تعينيږي؟ او هغه اشخاص چې د سياست په ډګر کې لوبېږي يو له بل سره د کومو اصولو پر بنياد سيالي کوي او تر ټولو مهمه دا چې دوی ولس ته په کومه سترګه ګوري.

که يو سياستوال خپل ولس ته د يوې داسې وسيلې په سترګه ګوري چې يوازې خپلو موخو ته ور باندې ځان ورسوي، نو هلته بيا د ثبات ټينګښت او د قانون پلي کول ناممکن دي. ځکه ولس منحيث ولس وسيله نه شي کېدی، بلکې غوښتنې او پېژندنې يې د نړۍ د بل هر مهذب ولس په څېر وي چې غواړي سوکاله ژوند ولري او بچي يې تر دوی پر مخ ولاړ شي.

که مطرح سياستوال او دولتداران په دې سرخلاص کړي، چې ولس د نظام رېښه او سياستوال يې څانګې دي، نو بيا بايد دا هم زده کړي چې ونه به د عدالت پر بنياد وده کوي او کله چې داسې وي نو بيا هغه اصول عملي کېږي، چې پر بنسټ يې سياست د مثبت تغير وسيله ګرځي او د يوه باثباته او منل شوي نظام پايه ټينګوي.

څلورم فصل:

د معاصر دولت دندې

دولت کومه اپلاتوني پدیده نه ده، چې تعریف یې له ابتدا څخه تر انتها پورې ثابت پاتې شي او که چېرې په داسې تعریف پسې وګرځو، چې په هر زمان او مکان کې عملي بڼه ولري، نو هېڅ وخت به کومې څرګندې نتیجې ته ونه رسېږو.

دولت ته باید په کوم ډول وګورو؟ د دې لپاره چې دا پوښتنه ځواب کړو په کار دي چې د قدرت په دوو بڼو باندې توپیر ته قایل شو.

د قدرت یوه بڼه دا ده، چې (الف)، (ب) اړ کوي چې د ده حکم ومني ځکه د (الف) په لاس کې داسې وسایل او امکانات شته چې (ب) ورته اړتیا لري، نو ځکه (ب) د (الف) اراده مني، خو سره له دې چې (ب) به په زړه کې خوښه نه وي، اما مجبوره ده چې ظاهراً وښيي چې د (الف) نظریه یې عملي کړې ده، دا یو وېشل کېدونکی قدرت دی.

اما بله بڼه یې دا ده چې (الف)، (ب) او (ج) غواړي په شریکه یو پټی اباد کړي، مګر هلته یوه ستره تیږه پرته ده، چې که (الف)، (ب) او (ج) ډېره خواري هم وکړي، په یوازې ځان یو هم نه شي کولی چې تیږه لرې کړي، مګر که په شریکه ور څخه

تاو شي نو کولی شي تیږه لرې او پټی اباد کړي. دا ډول قدرت ټولنیز قدرت دی.

دولت کېدی شي چې د وېشونکي او یا ټولوونکي قدرت بېلګه شي. بېګار یې هم یوه نمونه ده چې دولت بې له دې چې چا ته پیسې ورکړي، په زور خلک اړ کوي چې په کال کې به له دومره څخه تر دومره ورځو پورې په مفت ډول د دولت کارونه کوي، په ځینو نورو امورو کې هم د دولتدارۍ دا بڼه په ډېرو هېوادونو کې شته. بندیان د قانون د پرېکړې پر اساس له ځینو حقونو څخه محرومېږي او اړ وي، چې له څو ورځو نه تر عمره پورې د جرم د شدت او درونوالي په اندازه په زندان کې تېر کړي.

همدارنګه د عسکرۍ د دندې د اجرا کولو لپاره په امریکا او اروپا کې نظامي افسران ډېر درانه تمرینونه کوي او د تمرین پر مهال اړ دي چې بې له کوم دلیل څخه د مسؤولو چارواکو اوامر ومني.

د معاصرې دولتدارۍ ډېره برخه اوس په ټولنیزه بڼه ترسره کېږي. دا چې دولت باید کومې دندې تر سره کړي؟ دا په ملي اجماع او د اهمیت له مخې د یوې مسألې په ځانګړو شرایطو پورې اړه لري، د ساري په ډول، په تېرو اته ویشتو کلونو کې د امریکا په متحدو ایالاتو کې د ولس اجماع په دې وه چې دولت باید په اقتصادي امورو کې ډېر کم رول ولري، دا لړۍ د رونالډ ریګن د قدرت پر مهال پیل شوه او په دې اصل ولاړه وه چې مارکېټ نه یوازې خپلې ستونزې په خپله حل کوي، بلکې د مارکېټ د حل لاره د دولت له حل لارې نه چټکه، معقوله او اقتصادي ده، خو په متحدو ایالاتو کې اوسنی مالي بحران

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه مهم شوي چې د جورج واکر بش په څېر يو ولسمشر چې د مارکيټ په مطلقه ازادۍ يې باور درلود هم اړ شو ترڅو د ولس پيسې د بانکونو د نجات لپاره په لويه کچه مصرف کړي او دغه دولت او سمهال نبغ په نبغه په اقتصاد کې رول لوبوي.

که دولت په اقتصادي امورو کې د مرستې لاس نه وای غځولی او په دې برخه کې د دولت په رول باندې سياسي اجماع نه وای شوې، نو دې مالي بحران به په مراتبو ناوړه عواقب درلودل.

که شلمې پېړۍ ته وګورو د شرايطو د تغير او د ولسونو د غوښتنو پر بنسټ دولتونو مختلفې دندې تر لاسه کړي. د دولتونو تر منځ د دغو دندو اخيستو يوه مشترکه وجه له يوې خوا قانونيت او له بله پلوه د خلکو اجماع وه. که دوو تېرو پېړيو ته نظر وکړو د دولت په دندو کې به ځينې اصلي تغيرات را ته څرګند شي، په ځانګړې توګه را تلونکې درې دندې هغه بنسټونه دي چې په هغو باندې د نورو دندو د اجرا کولو بنياد اېښودل شوی دی:

الف- د قوت مشروع استعمال:

د شپاړسمې پېړۍ له پيله د شلمې پېړۍ تر پيل پورې په اروپا کې مرکزي دولتونه را منځته او مستحکم شول. پخوا تر دې د دغو دولتونو څرګنده ځانګړنه د زور او انحصار له لارې د قوت مرکزي کول و.

په فيوډالي دوران کې هر فيوډال ځانګړې قوه درلوده او له همدې قوې نه به يې د نورو فيوډالانو پر وړاندې استفاده کوله. په سيمه کې ازادانه سفر د خلکو حق نه و.

کله به چې خلک د يوه فيوډال له سيمې څخه د بل سيمې ته تلل، نو اړ به وو چې د ځان او مال د ساتنې لپاره يا ماليه ورکړي او يا د پيسو په مقابل کې بدرګه ولري او يا هم د جګړې په وسيله تېر شي.

دغو مرکزي دولتونو منظمه او معاصره اردو رامنځته او دا پلې اردو يې په داسې وسيلو سمبال کړه چې د فيوډالانو سپرې لښکرې يې ماتې کړې او پرېکړه وشوه چې له اردو نه علاوه بل څوک د وسلې د کارونې حق نه لري.

سياسي او اقتصادي قوه له نظامي قوې څخه بېله شوه او د وخت په تېرېدلو د قوت د استعمال صلاحيت د قانون په چوکاټ کې د مرکزي دولت په لاس کې شو او د دولت د تعريف يوه برخه داسې شوه چې د مشروع قوت د کارونې انحصار د معاصر دولت تر ټولو ستره نښه ده.

په دولت کې د قوت تمرکز او بيا ورته په قانوني چوکاټ کې ځای ورکولو څو مهمې پايلې درلودې:

۱- دا چې دولت د وګړو د ازادانه سفر مسؤوليت پر خپله غاړه واخيست، نو له يوه ځای څخه بل ځای ته د وګړو ازادانه سفر د خلکو حق وګڼل شو. هر هغه دولت چې په نننيو شرايطو کې پخپله ساحه کې د وګړو د ازادانه تګ را تګ امنيت نه شي تأمينولی معاصر دولت نه ګڼل کېږي.

۲- سياسي فعاليت د قوت د استعمال له تهديد څخه بېل شو. کله چې د قوت د استعمال انحصار له دولت سره نه وي، مطرح سياسي اشخاص کولی شي چې په دوامداره توګه د خپل اثر رسوخ او قوت څخه ګټه پورته کړي او په زور باندې خپلې ګټې تثبيت کړي او کمزوري واکمنان دې ته اړ کړي، چې د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسمشر باندې په خاصه توګه قانون تطبیقوي. په هغو هېوادونو کې چې د قانون حاکمیت تثبیت شوی وي ولسمشران له خپل قوت څخه د هېواد او ولس لپاره ګټه اخیستی شي، مګر دا اصل یې باید په پام کې وي چې د خپلو رقیبانو پر وړاندې هېڅکله دولتي قوت نه شي کارولی.

۴-د اردو او پولیس تر منځه تشکیلاتي توپیر راغی. د اردو اساسي موخه دا شوه چې له ملت او مملکت څخه به دفاع کوي او د پولیس دنده دا شوه چې د خلکو د حقونو او وجایبو ساتنه او څارنه وکړي، ځکه پولیس په دوامداره توګه له ولس سره مخ وي او له خلکو سره د هغوی کړه وړه او اخلاق د دولت د مؤثریت ستر معیار ګڼل کېږي. د معاصر پولیس ښه بېلګه په انګلستان کې څرګنده ده او هغه دا چې وسله نه لري، مګر د ولس او پولیس تر منځ ټینګ توافق موجود دی او د یو بل احترام کوي.

ب- بیت المال یا عامه شتمني:

د قوت مرکزي کول یو مالي اساس غواړي. یوه منظمه او په قانون متکي قوه منظم معاش او امکاناتو ته اړتیا لري. د تاریخ په اوږدو کې ډېر ځله لیدل شوي چې هر هغه دولت چې د خپلې قوې لپاره یې لازم معاش او امکانات نه دي برابر کړي د همدغو اردوګانو له خوا نسکور شوي دي.

جګړه لګښت غواړي او هر څومره یې چې موده اوږدېږي لګښت یې هم ډېرېږي. د نولسمې او شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې د اروپایي دولتونو تر ټولو زیات لګښتونه د اردو په تنظیمولو راغلل.

نن هم د جګړې او نظامي چارو تنظیم خورا درانه لګښت ته

د تهدیدونو په پایله کې د دوی منفي ګټې تضمین کړي.

د دې برعکس کله چې د قوت د استعمال واک په قانوني چوکاټ کې راشي او د اشخاصو له انحصاره ووځي، نو بیا د سیاست اصلي توجه د خلکو تنظیم ته اوړي، ځکه ډېر سیاسي احزاب رامنځته کېږي او هر یو کوښښ کوي چې د بریالیو پروګرامونو په جوړولو د خلکو رایې خپلې کړي او د قانون په چوکاټ کې واک تر لاسه کړي.

که څه هم زموږ په هېواد کې بدبختانه دا پروسه په تېرو کلونو کې پلې نه شوه، خو نتیجه یې په هغو هېوادونو کې څرګنده ده چې د دا سې واک خاوندان دي.

۳- د قانون تطبیق عملي جنبه ونیوله. کله چې په یوه ټولنه کې د قوت تمرکز په دولت کې نه وي، نو د محاکمو پرېکړې په اسانه او شفافه توګه نه عملي کېږي. ځکه زورور خلک په دوامداره توګه کمزوري خلک تهدیدوي او له منځه یې وړي، اما کله چې قوت په دولت کې تمرکز ولري زورواکان او ټوپکماران که هر څومره شتمني، شهرت او وسایل ولري، نه شي کولی چې پر کمزورو انسانانو پښې کېږدي او یا د محاکمو پرېکړې رد کړي.

د قانون پر وړاندې د هېواد د خلکو برابري هغه وخت تأمینېدای شي چې ټول وګړي په دې پوه شي چې دوی برابر حقوق او وجایب لري.

نن په ټولو معاصرو دولتونو کې د کمزورو خلکو د حقونو د ساتنې لپاره منظم ترتیبات موجود دي، ځکه یې دا د قانون د تطبیق معیار ګرځولی، چې پر شتمنو او سیاسي خلکو او په ځانګړي ډول د دولت پر لوړ پوړو اراکینو باندې په عامه او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړتیا لري، په ۲۰۰۲ میلادي کال کې دولتونو یو زر یو سل او شپېته میلیارده ډالر پر نظامي چارو لګولي دي. د دې رقم ۲۴٪ یعنې **۵۲۸.۷** میلیارده ډالر یوازې د امریکا نظامي بودجه وه. ناټو په خپلو افرادو او نظامي تجهیزاتو باندې چې د ۱۸ هېوادونو مشترک تړون دی ۳۰۰ میلیارده ډالر په یاد شوي کال کې لګولي دي.

د دولت د عوایدو اساس د صنعتي ټولنې تر رامنځته کېدلو وړاندې په عامه شتمنۍ، کرنې، سوداګرۍ او خصوصي تشبثاتو باندې دربېدلی و، نو د قوت د مرکزیت یو مهم دلیل عامه شتمني هم وه، چې په دولت کې یې تمرکز درلوده. وروسته داسې قوانین وټاکل شول چې د دولت شتمنۍ ته منظمه بڼه ورکړي او د دولت پر وړاندې د خلکو مالي مسؤولیتونه څرګند کړي. د دولت شتمني په دوو اساسي اصولو باندې ولاړه ده، چې یوه برخه یې د عایداتو تنظیمول او بله یې د لګښتونو ترتیبول دي. د یوه دولت بودجه د دولت د لومړیتوبونو هېنداره ده. یوه بودجه په ډېره ساده، اما معاصره توګه دا په ډاګه کوي، چې د عاید سرچینې کومې دي، په څومره مؤثریت عایدات راټولېږي او د دولت پر وړاندې د یوه هېواد د وګړو مالي مسؤولیتونه او سهمیه څه ده.

همدارنګه د دولت لګښتونه د دې څرګندوي وي، چې دولت څه شي ته لومړیتوب ورکړی، د دې لګښتونو مؤثریت څومره او ولس تر کومه بریده قانع دی چې دا لګښتونه د دوی د ژوندانه د بهترولو لپاره تر سره کېږي.

په وروستیو دوو لسیزو کې په نړۍ کې د شفافیت، مؤثریت او حساب ورکولو کلمې ډېرې لاندې باندې کېږي او یوه شعاري

بڼه یې خپله کړې ده، مګر که د اسلامي خلفاوو ځلاندې دورې ته پام وکړو دا به درته څرګنده شي چې دې شعارونو د حضرت عمر فاروق (رض) د خلافت په زمانه کې عملي بڼه لرله، ځکه په هغه زمانه کې د بیت المال اساس کېښودل شو، په اعمالو کې د شفافیت او حساب ورکولو اصل ته پام وشو او د ولس پر وړاندې د دولت دنده تر ټولو ستره او درنه وګڼل شوه. دوه مثالونه د دې اصل څرګندوي دي چې دلته به پرې رڼا واچوو:

وایي چې د یوه غنیمت مال تر تقسیم وروسته حضرت عمر فاروق(رض) مسجد ته تشریف یووړ، خلکو ولیدل چې امیرالمؤمنین نوې جامې اغوستې دي. د یوه صحابي(رض) په زړه کې وګرځېدل چې دا څرنګه کېدی شي، چې زما قد تر امیر ټیټ دی زما له هغه غنیمت رخت څخه کالي ونه شول او امیر چې قد یې تر ما ډېر لوړ دی ده ترې جامې وګنډلې. د ټولو خلکو پر وړاندې یې په زړورتیا پوښتنه وکړه: امیرالمؤمنینه! زما قد ستا تر قد ټیټ دی زما له هغه رخت څخه چې په غنیمت کې مو رسېدلی و جامې ونه شوې تا ترې څرنګه جامې جوړې کړې؟ امیر په ډېره حوصله مندۍ او شجاعت خپل زوی ته وفرمایل: ده ته وو ایه چې ولې داسې وشول! د امیر زوی وویل: د امیر ټولې جامې زړې شوې وې، نو ما خپله برخه ټوکر هم امیر ته ورکړ، چې جامې ترې وګنډي. هغه مهال چې د امیر زوی دا خبرې کولې زړې جامې یې پر تن وې.

د حضرت عمر فاروق(رض) د عدالت یو بل مثال دا دی: د امیر عادت و چې د شپې له خوا به د خلکو له احواله د خبرېدو په موخه د ښار په کوڅو کې ګرځېده، یوه شپه یې د ماشومانو نرۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژړا تر غوږو شوه، چې یوه مور خپل ماشومان کراروي او ډاډ ورکوي چې ډوډۍ پخېدونکې ده، خو امیر وپوهېده چې بوډۍ ښځه په کور کې څه نه لري. سمدستي روان شو او له بیت المال څخه یې بوجۍ اوړه را به شا کړل او د بوډۍ په کور کې یې ښکته کړل.

همدا ډول که چېرې د حضرت علي(رض) د پیاوړي مدیریت او اداري توان ته ځیر شو ډېر ستر مثالونه وړاندې کولی شو، حضرت علي(رض) دعدالت به باب داسې فرمایي:

"کومه ټولنه چې پر عدالت ولاړه وي، له هر راز ناروغیو په امن ده. ځکه عدالت د ټولنیز توازن ساتونکی دی او ټولنې له افراط او تفریط څخه لرې ساتي. "

دا مثالونه هغه لوړ عادلانه اصول تمثیلوي، چې د یوویشتمې پېړۍ دولتونه ورته په دې پېړۍ کې عقیدتمند شوي او شعارونه ورکوي چې قدرت په مشروعیت استوار دی او مشروعیت په حساب ورکولو او شفافیت ولاړ دی.

هر هغه دولت چې عدالت د بنسټ په توګه ومني د یوه ټولنیز قرارداد نمونه ترې جوړه شي. د دولت دنده ده چې خوار وګړي ماړه کړي او د دې لپاره چې په دایمي ډول د فقر او لوږې مخه ونیسي، په کار ده چې په هېواد کې داسې اقتصادي خوځښت را منځته کړي چې په پایله کې یې هم د خلکو شخصي ګټې تأمین کړې وي او هم یې په دوامداره توګه د عمومي شتمنۍ د ډېرولو هڅه کړې وي. له همدې کبله اړ دی چې په لګښتونو او عوایدو کې مؤثریت را منځته کړي.

د عوایدو اهمیت په لاندنیو ارقامو کې پروت دی:

په ۱۳۸۴ هـ ش کال کې سویډن د ټول هېواد اقتصادي

فعالیت (GDP) ټول کړی و، چې په دولتي مالیاتو کې ۵۰.۲٪ و. په اروپايي ټولنه کې دا عدد ۴۰.۵٪ و او د امریکا په متحده ایالاتو کې دا رقم بیا ۲۵.۲٪ و. په متحده ایالاتو کې فردي مالیه په ۱۹۲۲ میلادي کال کې ۲.۵۰ میلیارده ډالره وه، اما په ۲۰۰۲ میلادي کال کې دا مالیه زر میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه.

په دولتي عوایدو کې دا ستره پراختیا له یوې خوا د بهترو قوانینو او مقرراتو وضع کول دي، اما اصلي دلیل یې په قانونمند دولت باندې د اقتصادي تحرک اتکاء ده او چې داسې ده، نو ویلی شو چې یو متحرک اقتصاد او قانونمند دولت یو د بل لپاره لازم او ملزوم دي.

د عوایدو په برخه کې لاندیني معیارونه هم د تاریخ له نظره او هم اوسنیو شرایطو ته په پام سره د اهمیت وړ دي:

۱- ګمرکي سیاست او د هغه انسجام:

کله چې سوداګري د دولت د عایداتو مهمه برخه جوړوي، د دولت ګمرکي سیاست او د هغې مؤثر او قانوني عملي کول په عایداتو باندې ستر اغېز لري، ځکه که دولت د مؤثریت او اغېز خاوند وي، سوداګر د قانون په چوکاټ کې عمل کوي او مالیه یې په شفافه توګه د دولت حساب ته ورځي.

د ګمرک مامورین د منظمو تخنیکي شرایطو پر اساس تعینېږي او کره وړه یې په ډېره دقیقه توګه د ولس له خوا تر څارنې لاندې وي.

د وارداتو او صادراتو اصول هم په شفافه توګه څرګندېږي او ولس ته دا زمینه په لاس ورځي، چې په منظمه توګه معلوماتو ته لاس رسی ولري، چې د هېواد په بېلابېلو سیمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ګمرکونه پرتله او په نړیوالو مقیاسونو یې بررسي کړي. خو ناکام او بې اغېزې دولتونه پر خپلو ګمرکونو باندې سلطه نه لري.

ګمرکي تعرفې د روابطو پر اساس تعینېږي او مقررات له ولس څخه پټ وي. دا چې د ګمرک مامورین د روابطو له مخې مقرر شي، نو اصلي اصول مات او خلک شخصي لارو چارو ته پام اړوي او د دولت عواید د دخیلو دولتي چارواکیو تر منځ تقسیم شي.

د معاصرو او یا مفسدو ګمرکونو تنظیم په سوداګرۍ او اقتصادي تحرک باندې ستر اغېز لري. که ګمرک مفسد وي، اقتصادي حرکت سستېږي او که معاصر او له فساده پاک وي، نو اقتصادي حرکت سرعت او پراختیا پیدا کوي.

په یوه معاصر دولت کې سوداګریزه سیالي د شطرنج د لوبې په څېر په سپین میدان د څرګندو اصولو په اساس تر سره کېږي.

سوداګر یو له بله سره خپل پلانونه او چانسونه په ډېره دقیقه توګه سنجولی شي او ټول حواس په دې راټولوي، چې څرنګه د مؤثریت له لارې خپل بنسټونه بهتر او قوي کړي چې سیالي وګټي، مګر په یوه ناکام دولت کې سوداګر خپل پام د مؤثریت زیاتولو پر ځای دې ته اړوي چې څرنګه له دولتي چارواکو سره توره معامله وکړي او میدان ځان ته هموار کړي او لوبه د ده په ګټه پای ته ورسېږي. د ساري په توګه، کله چې په یوه هېواد کې د تېلو د واردولو په باب څرګند مقررات وضع شوي وي، نو په هغو تېلو کې چې سرپ ګډ وي عملاً یې د واردولو امکان نشته، ځکه چې د روغتیا لپاره د زهرو مثال لري او بله دا چې د واردولو لپاره یې باید منل شوي ستنډرډونه موجود وي، خو په

یوه ناکام دولت کې سره له دې چې قانون شته خو تر پښو لاندې کېږي او هغه تېل چې سرپ ورسره ګډ دي د ماشومانو د مغزي ناروغیو او د هوا د ککړتیا لامل کېږي، مګر د رشوت ورکولو له لارې د دولت چارواکي د انساني ژوند دښمنانو ته د داسې تېلو د واردولو اجازه ورکوي.

د رشوت اغېز په داسې وخت کې یوازې اخلاقي مسئله نه ده، بلکې تاثیر یې د عامه شتمنۍ پر بربادۍ هم خورا زیات دی.

په لومړۍ مرحله کې د قانون د ماتولو پایله دا ده چې د سالمې سیالۍ فضا له منځه ځي او هغه سوداګر چې په ککړ چاپېریال کې سوداګري نه کوي خپله سرمایه له هېواده بهر وباسي. له بله پلوه د هېواد په میلیونونو وګړي له ککړو تېلو څخه د راپیدا شویو امراضو د معالجې لپاره ډېرې پیسې مصرفوي او ډېر بې وزله خلک یا مړه کېږي او یا هم عمري رنځوران شي، ځکه دوی د علاج پیسې نه لري او له بلې خوا د ښارونو هوا ورځ په ورځ ککړېږي او نور بې شمېره مرضونه هم منځته راځي.

په تېلو چلېدونکی هر انجن او ماشین ډېر زیات عوارض کوي، چې په لوړه بیه جوړېږي او که دوه کاله عمر لري په شپږو میاشتو کې له منځه ځي، چې له مالي پلوه دا هم د ملت د غریبو خلکو پر اوږو یو ستر پېټی دی، خو اصلي هدف دا دی، چې بې کیفیته تېل، چې سوداګر یې د رشوت په ورکولو سره هېواد ته واردوي او بې چاره ملت یې خورا لوړ قیمت پرې کوي، کنټرول شي. په یوه معاصر دولت کې د تیلو شدید کنټرول د دې ډاډ ورکوي، چې د دولت او ملت په تېلو چلېدونکې ټولې وسیلې خوندي وساتل شي او د هوا د ککړتیا او امراضو مخه ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خو ثرګنده ده چې دولت خپل عمده عواید له لاسه ورکوي او د رشوت له لارې د څو کسانو جېبونو ته ځي، مګر هغه منفي اغېزې چې د دې کرغېړن عمل په نتیجه کې منځته راځي تاوان یې تر دې ډېر لوړ او عمیق دی.

٢- پر عوایدو باندې مالیات:

ګمرکونه غیرمستقیم عایدات دي. په یوه فعال اقتصاد کې د اقتصادي فعالیت ستر معیار پر عایداتو باندې د مالیاتو وضع کول دي.

هر څومره چې په یوه هېواد کې د مستقیمو مالیه ورکوونکو شمېره لوړه وي په هماغه اندازه په هغه هېواد کې د قانون حاکمیت او د عامه شتمنۍ اساس مضبوط وي، دا ځکه چې مستقیمه مالیه د قانوني اقتصادي فعالیت بڼه او علامت دی.

په هغو هېوادونو کې چې اقتصاد غیر رسمي بڼه لري او یا په کې د غیر قانوني اقتصاد ونډه پراخه وي، د دولت د منظمې مالیې اخیستنې اساس خورا کمزوری وي.

د اقتصادي تحرک بنسټ لوی، منځنی او واړه شرکتونه جوړوي. په کومه اندازه، چې دا سې بنسټونو ته د اقتصادي فعالیت زمینه برابروي، په هماغه اندازه رسمي او قانوني اقتصادي فعالیتونه وده کوي، خو په ناکامو دولتونو کې د داسې اقتصادي تشبثاتو مخې ته خنډونه جوړېږي.

٣- پر املاکو مالیه:

پر املاکو مالیه اخیستل له یوې خوا د تاریخ له نظره او له

بلې خوا د اوسنیو شرایطو په رڼا کې د عوایدو لویه سرچینه ګڼل کېږي، مګر له دې سرچینې څخه ګټه اخیستل هم د قانون په حاکمیت پورې تړلي دي.

د دې لپاره چې یو دولت وکولی شي، چې له املاکو څخه په منظمه توګه مالیه ترلاسه کړي، نو لازمه ده چې د املاکو د ساتلو او خوندي کولو لپاره هم خپله دنده تر سره کړي. دې هدف ته د رسېدلو لپاره د هغو اصولو وضع کول په کار دي، چې پر بنسټ یې غیر منقول املاک قباله شي او په بازار کې په شفاف ډول د ځمکې او کورونو بیې وټاکل شي.

په یوه معاصر دولت کې غیر منقول املاک په څرګند ډول ثبت وي، اسناد یې په شفافه توګه د مربوطه مؤسسو او شرکتونو له خوا لیدل کېدی شي او د معاملاتو کار یې په اسانۍ سره د اجرا وړ وي، نو ځکه په معاصرو دولتونو کې د اسنادو تثبیت معیاري بڼه غوره کړې وي، مګر په یوه غیر معاصر دولت کې د املاکو اسناد ناقص او تر دعوو لاندې وي، محکمې متضادې پرېکړې کوي، خلک د دولت پر اسنادو بې باوره وي او د خلکو معاملې په یوه بې باوره او منفي فضا کې تر سره کېږي.

په معاصر دولت کې د کور یا ځمکې بیه د بازار له لارې په اسانۍ تعینېږي او اسناد یې په چټکۍ سره هم د کور د اخیستونکي او هم د دولت لاس ته راځي، مګر په غیر معاصر دولت کې د کور یا ځمکې نرخ د دولت په املاکو کې په یوه نرخ ثبتېږي او د خلکو په معاملاتو کې په بل نرخ.

اداري فساد د دغه ناوړه سلوک اصلي شاخص دی، ځکه که په دولتي دوایرو کې فساد اوج ته ورسېږي، نو د مالیې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډېره امانتدارۍ د اوسني او راتلونکي نسل اړتیاوې پرتله کړې او د دواړو د تأمینولو لپاره یې ځان مسؤول ګڼلی دی، خو په ځینو نورو شتمنو هېوادونو کې د تېلو پیسو د بلا بڼه غوره کړې، چې ډېرې پیسې یې یا د مجللو ماڼیو په جوړولو او یا هم په ناقصو پروژو مصرفېږي. د عراق ولسمشر صدام حسین هغه مهال، چې پر عراق لس کاله جګړه تېره شوې وه، د ملګرو ملتونو له خوا پرې اقتصادي بندیزونه لګېدلي وو او د عراق میلیونونو خلکو په فقر او افلاس کې ژوند کاوه، له څلوېښتو څخه زیاتې ماڼۍ جوړې کړې وې.

د طبیعي پانګې عایدات ترلاسه کول د قانون له حاکمیت او شفافیت سره ټینګ اړیکي لري، خو که د قانون حاکمیت نه وي، نو دولتي او خصوصي شرکتونه له طبیعي پانګې څخه د ګټې اخیستلو په غرض د رشوت اخیستلو او ورکولو له مخې معاملات کولای شي. لکه په افریقا، لاتیني امریکا او منځني ختیځ کې دغو شرکتونو د دولت ډېر چارواکي په فساد ککړ کړل.

پر دې سربېره، یوه بله مهمه موضوع د قراردادونو ترتیب او تنظیم دی، چې ډېر زیات دقت غواړي. د یو قرارداد څو جملې د دې لامل کېدی شي، چې دولت یا په میلیونونو ډالر وبایلي او یا یې ترلاسه کړي. د قرارداد ترتیب ځانګړی حقوقي مهارت غواړي او د څو جملو په استعمال کېدی شي د دولت هغه مامورین چې مفسد هم نه وي وغولېږي او ستره عامه ګټه ضایع کړي.

د ځینو شرکتونو خاوندان په قراردادي مسایلو کې خورا مهارت لري، مامورین به یې فکر کوي، چې قرارداد یو ډول

مامورینو نیولې تر قاضیانو او پولیسو پورې ټول دولتي دوایر د عامه ګټو پر ضد دریځ نیسي، ولس په ځانځانۍ اخته کېږي او د دولت عواید د څو محدودو مفسدو اشخاصو جیبونو ته لوېږي، خو په معاصر دولت کې له ناحیې او ښاروالۍ نه نیولې تر کلي او بانډې پورې ټول خلک ځان د دولت جز او دولت د خپل ځان جز ګڼي، نو ځکه د دولت د عوایدو تدارکات په سمه توګه تر سره کېږي او خلک د شخصي ګټو پر ځای ملي ګټو ته ترجیح ورکوي. کله چې ولس پر دولت باوري شي او د ملي ګټو په خوندي کېدو ډاډه وي، نو هلته بیا د یوه مفسد مامور د روپۍ ګټې لپاره میلیون عامه ګټه له منځه نه ځي.

۴- پر طبیعي پانګې مالیه:

کوم هېوادونه، چې طبیعي پانګه ولري همدا پانګه یې ستره عایداتي سرچینه وي. د مثال په توګه، په لیبیا کې د دولت ۹۰٪ عواید د تېلو له لارې راځي، ځکه د تېلو استخراج لږو فني کارکوونکو ته اړتیا لري. که څه هم، ډېرو تېل لرونکو هېوادونو د تېلو د خرڅلاو له کبله ډېرې پیسې ترلاسه کړې، خو نه دي توانیدلي، چې په نورو برخو کې اقتصادي فعالیتونه ترسره کړي، ځکه چې زیاتره وخت یوازې د تېلو عوایدو په اقتصادي ودې باندې مثبته اغېزه نه ده لرلې. له همدې کبله اقتصادپوهان له طبیعي پانګو څخه راغلو پیسو ته هم د نعمت او هم د بلا په سترګه ګوري.

د بېلګې په توګه، په ناروې کې د تېلو اقتصاد د هغه ولس لپاره نعمت دی، ځکه په ځانګړو حسابونو کې یې د راتلونکو نسلونو د هوساینې لپاره د تېلو پیسې جمع کړې دي. دغه دولت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، خو هغه به له حقوقي پلوه بل راز معنی لري او په کومه برخه کې به یې داسې څو جملې پټې وي، چې د قرارداد د تعبیر اصلي صلاحیت به یا کومې کمپنۍ او یا نړیوالو محاکمو ته ورکوي.

د دې ترڅنګ داسې شرکتونه هم شته چې هېڅ ډول عملي امکانات نه لري، خو د دولت د چارواکو د تېر اېستلو ډېره پراخه تجربه لري. دوی په ډېره چالاکۍ د دولت له چارواکو څخه په ټیټ نرخ قرارداد اخلي او بیا یې په ډېره لوړه بیه په نورو شرکتونو پلوري او یا یې بېرته حکومت ته په لوړ قیمت ورکوي.

په معاصرو دولتونو کې له طبیعي پانګې څخه په اغېزمنه توګه ګټه اخیستل کېږي، چې د دغو منظمو ترتیباتو څو برخې ډېرې مهمې دي:

۱- د قراردادونو په تنظیم باندې پانګونه کېږي او له هغو نړیوالو مؤسساتو سره مشورې کېږي، چې د شفافیت او حساب ورکولو تعهد او تجربه لري.

۲- په خپل هېواد کې د بشري پانګې د رامنځته کولو لپاره منظم پلانونه جوړوي، چې هم دغه ظرفیت د خپلو طبیعي پانګو او عامه ګټو د خوندي کولو لپاره په لنډه، منځنۍ او اوږده موده کې د سم مدیریت او انسجام صلاحیت ولري.

۳- ډېر شمېر قراردادیان د دې لپاره، چې د قراردادونو په وېش او تنظیم کې لاس ولري د دولت د لوړ پوړو چارواکو له خپلوانو او کورنیو سره ځان شریکوي او له دې لارې پرمخ ځي، مګر په معاصر دولت کې د مکافات او مجازات د اصل پلي کول د دغه کار مخنیوی کوي، چې په نتیجه کې یې دولتي

چارواکي نه شي کولی له خپلو کورنیو او خپلوانو سره مراعت وکړي.

۴- طبیعي شتمنۍ ته په پام سره د یو داسې اقتصادي پلان جوړول ضروري دي، چې د نورو اقتصادي فعالیتونو د تحرک او خوځښت سبب وګرځي.

د ساري په توګه، که چېرې یو هېواد مرمر ولري او د ډېرې په نظر ورته وکوري، نو هېڅ په لاس نه ورځي، خو که چېرې د مرمر لپاره د هېواد په دننه او بهر کې مارکېټ پیدا کړي، نو دې ته د ارزښت زنځیر وايي، په دې معنی، چې دغه زنځیر له څو کړیو جوړ دی او هره کړۍ یې یوه مرحله ده، نو که دا زنځیر هر څومره اوږد او پلن وي په هماغه اندازه به زیات اقتصادي فعالیتونه ژوندي او متحرک کړي او د کاریابۍ زمینې به ډېرې کړي، خو که دا زنځیر لنډ او کړۍ یې کمې وي په همغه اندازه به عامه ګټې هم کمې ترلاسه شي.

۵- د جوازونو د پلورلو له لارې راغلي عواید:

د دولت یوه بله مهمه دنده د هغو جوازونو او لایسنسونو ورکول دي، چې پر بنیاد یې د یوې ټاکلې مودې لپاره کورني او بهرني شرکتونه د عامه خدماتو په برخه کې پانګونه کوي او له دې لارې مشروع ګټې ترلاسه کوي، چې پخپله د لایسنس ورکول متعدد ګټې لري.

دولت د عامه خدماتو لپاره خپله پانګه نه لګوي، پیسې په مالي پانګه بدلېږي او په ترڅ کې یې هم خدمات ترسره کېږي او هم خلکو ته کاري زمینې په لاس ورځي. د عاید یوه بله سرچینه یې د لایسنس په بدل کې د ټاکل شوي فیس تادیه، د شرکتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا په وارد پدونکو مالونو باندې ګمرکي ټیکس، د شرکتونو په عوایدو باندې مالیه او د شرکتونو د کارکوونکو په معاشونو باندې د مالیې وضع کول دي.

همداراز په لایسنسونو باندې د بولۍ لګول هم ګټور کار دی، خو د بولۍ د چوکاټ شفافیت تنظیمول او د هغه ګارنټي کول هم د دقت وړ دي، ځکه دلته که له یوې خوا نه د اقتصادي تحرک امکانات شته، له بله پلوه د رشوت خورۍ او فساد زمینه هم برابرېدی شي.

د مثال په ډول هغو هېوادونو، چې په تېرو څو کالونو کې یې د مخابراتو او معلوماتي ټکنالوجۍ په برخه کې په سمه توګه د لایسنس ورکولو چارې تنظیم کړې، هم د ټیلیفوني خدماتو په کمیت او کیفیت او هم د دولت په عوایدو کې لوی تغیر راغلی دی، خو برعکس په هغو دولتونو کې، چې د دې چارې د تنظیم لپاره پر ځای لازم ترتیبات نه وو نیول شوي هلته هم د دولت عواید خراب شوي او هم د خدماتو کیفیت صدمه لیدلې ده.

په همدې ترتیب د دولتونو له خوا هوایي شرکتونو ته لایسنس ورکول هم د عایداتو په ډېرښت کې رول لوبوي.

په معاصرو دولتونو کې د داسې خصوصي هوایي شرکتونو ایجاد له یوې خوا سم خدمتونه ترسره کوي او له بله پلوه په یوه رقابتي چوکاټ کې پرمختګ کوي، ځکه هر شرکت پوهېږي، چې د لایسنس موده یې څومره ده او څومره نور شرکتونه د سیالۍ ډګر ته د راوتلو په حال کې دي.

په ناکامو دولتونو کې دا ډول لایسنسونه د شفافو قانوني اصولو په چوکاټ کې نه، بلکې د شخصي روابطو او رشوت ورکولو له لارې ورکول کېږي، چې د هېواد پېژندګلوي او د

وګړو ژوند له مطلق او مرګوني خطر سره مخ کوي.

که چېرې الوتکې د ښه کیفیت لرونکې نه وي او یا یې ښه ساتنه او څارنه ونه شي، نور هېوادونه اړ کېږي، چې پخپلو هوایي ډګرونو کې د ناستې اجازه ورنه کړي او تر ډېر زیات خطر دا دی، چې د ناسم حفظ او مراقبت له کبله الوتکې سقوط کوي او غمیزې رامنځته کوي.

همدارنګه بانکونو ته لایسنس ورکول هم د دولت مهمه دنده ده. که چېرې بانکونو ته په سمه توګه لایسنسونه تنظیم شي، نو د دې لامل کېږي، چې د خلکو انفرادي پیسې په مالي پانګه بدلې شي او کله چې شرکتونو ته د پور په توګه ورکول کېږي، نو په ټول هېواد کې د اقتصادي فعالیتونو د خوځښت سبب ګرځي، خو که چېرې بانکونه تر منظمې څارنې لاندې نه وي او د پورونو ورکړه یې په ناسمه توګه دوام ولري، نه یوازې ګټه نه رسوي، بلکې د ولس لپاره د تاوان لامل ګرځي.

د دولت له خوا څارنه او مقررات ډېر مهم دي، ځکه اوسمهال بانکداري یو پېچلی مسلک دی او که د پورونو په ورکړه کې دقت و نه شي لوی خطرونه پېښېدای شي. په نړۍ کې د ۲۰۰۸ کال مالي بحران وښوده، چې د دولت د څارنې په نشتوالي کې ډېر ستر اقتصادي قوتونه مات او تاواني شول.

د دولت د ناسمې څارنې پایلې هغه وخت څرګندې شوې، چې په متحده ایالاتو کې یو سړي ډېرو شتمنو خلکو ته قناعت ورکړی و، چې دی کولی شي په امانتدارۍ سره خدمات ترسره کړي، مګر همدې سړي خلکو ته نږدې پنځوس میلیارده ډالر تاوان ورساوه، چې په کې سترو پوهنتونونو، شرکتونو او شتمنو خلکو ډېر زیان ولید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د دولت ټولې عايداتي سرچينې موږ په تفصيل سره ذکر کړو، نو په کار ده چې پر عوايدو يو ځانګړي کتاب وليکل شي، خو دومره بايد ووايو، چې د دولت د عوايدو ټولول هم نظم غواړي هم تخصص او هم امانتداري.

کله که داسې شرايط منځته راشي، چې دولت کولی شي هم ستر اهداف تعين او هم يې سرته ورسوي، کله چې په دولت کې يوګونی بانکي حساب وي او ټول لګښتونه له همدې حساب څخه ترسره شي، نو د ډېرو بې ځايه پېچلتياوو او ابهاماتو مخنيوی کېدی شي. د اوسنۍ معلوماتي ټيکنالوجۍ پر مټ د دولت چارواکي په ډېره اسانۍ کولی شي، چې هره اونۍ له بېلابېلو سرچينو څخه راغلي عوايد معلوم کړي او پر اساس يې خپل لګښتونه عيار کړي.

۲- لګښتونه:

که عوايد د عامه شتمنۍ د بودجې يوه خوا ده، نو لګښتونه يې بله خوا ده. څنګه چې په يوه کور کې د عوايدو او مصارفو تر منځ اړيکه وي، نو په همدې توګه بايد په يوه هېواد کې هم د عوايدو او مصارفو تر منځ تعادل په پام کې ونيول شي او د يوې باتدبيره اقتصادي پاليسۍ په چوکاټ کې عيارشي، لکه يو کور يا يو شرکت چې په مالي لحاظ د اعتماد خاوند وي دولت هم بايد د همداسې مالي بنسټ پر اساس د نړيوال اعتماد خاوند واوسي.

که يو دولت پور اخلي، نو دا بايد څرګنده وي، چې سبا ورځ دغه پور پرې کولی شي، که نه؟ که پور په معقول ډول اخيستل شوی وي او په اصولي ډول تعهدات سپارل شوي وي، نو په

هغه صورت کې د پور اخيستونکي اعتماد ډېرېږي.

د امريکا د متحده ايالاتو مالي شهرت د دې هېواد د لومړني ماليې وزير (هملتن) له خوا تثبيت شو. د امريکا د انقلاب په دوران کې دولت له سوداګرو او عامو خلکو څخه پورونه اخيستي وو او په بدل کې يې ورسره ژمنې کړې وې.

کله چې جګړه دوامداره شوه او د نوي دولت تشکيل يو څه وخت ونيوه، نو په بازارونو کې د دغو تعهداتو بيه نيمايي ته راټيټه شوه. د هملتن ملګرو او د دولت ځينو چارواکو به ويل، چې د دې پورونو پرې کول په دولت باندې يو پېټی دی، نو يا دې په ټيټه بيه تاديه شي او يا دې هم ادانه کړی شي. مګر هملتن پوهېده چې بنسايي دولت بيا بيا اړ شي، چې له کورنيو او بهرنيو بانکونو څخه پور وغواړي، نو ځکه يې ټينګار وکړ، چې پورونه بايد له ژمنو سره سم په اصلي بيه پرې کړی شي او په همدې اساس يې د نوي دولت ژمنې هم کورنيو او هم بهرنيو بانکونو ته څرګندې کړې.

د امريکا دولت په تېرو څو سوو کلونو کې د پورونو د پرې کولو له کبله ښه شهرت ترلاسه کړی او کولی شي په بېلابېلو سکتورونو کې د پورونو له لارې سترې پانګونې وکړي.

په نړۍ کې بيا ځينې داسې دولتونه هم شته چې دا نېک شهرت نه لري او په لسيزو يې پورونه اخيستي، مګر بيا يې د نه ورکولو لپاره د افلاس اعلان کړی دی.

اوسمهال په نړۍ کې د هېوادونو په کچه طبقه بندۍ شته، چې د يوه هېواد شهرت څرګندوي (الف) تر ټولو لوړ او (د) تر ټولو ټيټ معيار دی، اما تر دې طبقه بندۍ وتلي هېوادونه بيا بېخي خطرناک دي او که څوک پور ورکوي، نو ستر خطر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قبلوي. د پور اهمیت په دې کې دی چې دولتونه د خپلو پراختیايي کارونو د ترسره کولو لپاره اړکېږي پور واخلي، خو د بېرته ورکولو لپاره هم مجبورېږي، چې په لومړیتوبونو کې ځای ورکړي.

د یو معیار په توګه باید دا څرګنده شي، چې د بهرنیو پورونو تادیه د یوه هېواد د صادراتو د فیصدۍ څویمه برخه تشکیلوي. په ۲۰۰۸ کال د نړۍ تر ټولو لوړه فیصدي د برازیل وه، چې **۴۵**٪ یې د بهرنیو پورونو تادیې ته ځانګړې کړې وه.

په قزاقستان کې ۲۴٪ په ترکیه کې ۳۹٪ په پولینډ کې ۲۹٪ په اندونیزیا کې ۱۷٪ په نایجریا کې ۱۲٪ په هندوستان کې ۱۲٪ او په مراکش کې ۱۱٪ وه، نو اوس باید پوه شو، چې پور پر بودجه باندې ډېر لوی اغېز لرلی شي. په بېلابېلو هېوادونو کې بودجې په مختلفو بڼو جوړېږي او د شفافیت اندازه یې فرق لري.

په پاکستان کې د پورونو د ادا کولو پروسې دویم مقام درلود، ځکه لومړی مقام امنیتي مصارفو ته ورکړل شوی و. په ځینو هېوادونو کې داسې خبیثه حلقې (د بدو افرادو ډلې) شته چې د زړو پورونو د پرې کولو وخت پوره شي، نو دوی نوي پورونه واخلي، د زړو پورونو یوه برخه پرې کړي او نور بیا ارام کښني، خو په سمه توګه د پور پرې کولو کار ته ملا نه تړي.

ځینې دولتونه نه شي کولی بې له پور اخیستلو بنسټیزې پروژې بشپړې کړي، خو د پور اخیستل هم منفي او هم مثبت اړخونه لري. که دولت اغېزمنه پانګونه ونه کړي، نو پرې کول یې ډېر سخت دي، خو په تېرو څلورو لسیزو کې د دولت د اغېزمنې پانګونې دوه ستر مثالونه د دوبۍ او سینګاپور سمندري هڅې دي.

څلویښت کاله وړاندې د شیخ محمد پلار، چې هغه مهال یې تېل نه درلودل او عایدات یې ډېر کم وو پرېکړه وکړه، چې په دوبۍ باندې پانګونه وکړي او په سوداګریز مرکز یې بدله کړي. دا چې پیسې یې نه لرلې د کویت له دولت څخه یې پور واخیست او د دوبۍ ټول عایدات یې په تضمین کې ورکړل، خو پروژه د ده تر مستقیم نظارت لاندې ترسره شوه او د ده د ښه مدیریت له کبله ډېر ژر د کویت پورونه ادا شول او د بندر له لارې راغلي عواید یې بېرته د بندر په پراختیا او نورو بنسټیزو پروژو لکه هوايي ډګر او نورو ولګول.

۷- د پیسو ثبات او یا پړسوب:

هغه دولتونه چې مصارف یې تر عوایدو لوړ وي، په ناسمه توګه د پیسو چاپ ته اړ شوي دي او یا یې داسې ناکام پولي او مالي سیاستونه غوره کړي، چې د پیسو ارزښت یې ورځ په ورځ او ځینې وخت ګړۍ په ګړۍ د تغیر په حال کې وي.

په برازیل کې د پیسو د پړسوب سلنه په ۱۹۸۰ میلادي کال کې **۲۵۰۰**٪ ته رسېدلې وه او په **۲۰۰۸** کې په زمبابوې کې دا سلنه له یوه میلیون څخه لوړه ښودل شوې وه. په افغانستان کې هم د شوروي تر اشغال وروسته چې پولي او مالي سیستم وجود نه درلود، د پیسو بې خرته چاپ ته ملا وتړل شوه او په روسیه کې به کانتینر کانتینر چاپېدلې او دلته به څو محدودو کسانو ته په لاس ورتللې.

په همدې کشمکش کې خوار ولس له پښو ولوېد، ځکه شتمنو خلکو خپلې شتمنۍ په ډالر او نورو با ارزښته پیسو ساتلې او غریب خلک به له هرڅه خلاصېدل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابرېږي. سينګاپور د دغې نجيبه حلقې ستره بېلګه ده.

کله چې په ۱۹۲۵ کال کې سينګاپور له ماليزيا څخه بېل شو زيات مبصرين په دې فکر وو، چې ښايي سينګاپور ډېر دوام ونه کړي، ځکه دغه سيمه هېڅ طبيعي پانګه نه لري او اداري فساد ورته په ميراث پاتې و، خو داسې ونه شول، ځکه د سينګاپور رهبري چې په سر کې يې يو پاک، باکفايته او وطن دوست ټيم و وتوانيدل، چې په ډېر کالو کې سينګاپور په يوه هوسا او بسيا هېواد بدل کړي.

په تېره لسيزه کې د نړيوالو مؤسساتو د معيارونو پر اساس سينګاپور د شفافيت له لحاظه د نړۍ په پنځو پاکو او برياليو دولتونو کې وشمېرل شو. او سمهال په سينګاپور کې د يوه وزير کلنی معاش تر يوه ميليون امريکايي ډالرو څخه لوړ دی، اما کله يې چې مشرانو د هېواد جوړوني پرېکړه وکړه، نو د چا خبره د زړه په وينه يې ګوزاره کوله. ښاغلی (ليکوانيو) چې څو لسيزې د سينګاپور صدراعظم و او اوس د مشر سياستوال لقب لري په خپلو خاطراتو کې ليکي، چې ما به تل رسمي سفرونه په تجارتي الوتکه کې کول او ما ته به د حيرت ځای و، چې حتی د ډېرو فقيرو افريقايي او اسيايي هېوادونو مشران به دغو غونډو ته په شخصي الوتکو کې راتلل او د مجالسو په دوران کې به الوتکې د دوی په انتظار ولاړې وې. نو که چېرې د دولت لوړ رتبه چارواکي د عامه شتمنۍ په لګولو کې امانتداري ولري خرګنده ده، چې د ټيټ رتبه مامورينو لپاره به د عبرت مثال وي.

په ۱۹۹۸ کال کې ما پخپله د روسيې خلک وليدل، چې د پيسو د انفلاسيون له کبله به يې ۱۰۰ ډالر ميده کړل او په هغه به يې خپل ورځني لګښتونه کول، خو نوره ټوله پانګه يې په ډالرو ساتله.

۸- د دولت د کارمندانو معاشات:

هر دولت د دولتي دندو د اجرا لپاره مسلکي کارمندانو ته اړتيا لري. که دولت غواړي چې د دولت دندې په سمه توګه اجرا شي، نو اړ دی چې خپلو کارمندانو ته مناسب معاش ورکړي او په منظمه او دوامداره توګه يې پر خپل وخت ورورسوي. د دولت د مناسب معاش معيار دا دی، چې له يوې خوا د بهرنيو هېوادونو د مامورينو له معاش او له بلې پلوه د ازاد بازار له نرخونو سره پرتله شي، خوراکي توکي، د کور کرايه، ټرانسپورټ، د برق مصارف او داسې نور بنسټيز اقلام بايد وسنجول شي، چې د مامور معاش ورته کفايت کوي او که نه؟

يوه خبيثه حلقه (د بدو افرادو ډله) هغه وخت منځته راځي، چې د دولت مامور د معاش د کمبود له کبله په لوی غله بدل شي، چې په نتيجه کې يې د دولت عايداتي سرچينې د عامه پانګې پر ځای په شخصي پانګه بدل شي او د دولت څوکۍ د عايداتي سرچينې په توګه نيلام کړای شي. هر څومره چې د فساد کړۍ پراخه شي په هماغه اندازه عامه ګټې زيانمنې کېږي، د يوې نجيبه حلقې (د ښو افرادو ټولګي) په پراختيا سره عامه ګټې پراختيا مومي، د عايداتو او لګښتونو تنظيم منځته راځي، د مؤثرو عامه ګټو له پراختيا سره اقتصاد وده کوي او د دولت د کارمندانو په معاشونو کې د زياتوالي زمينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- حفظ اومراقبت:

هره پانګه ساتنه او څارنه غواړي او که د حفظ او مراقبت پروسه سمه عملي نه شي، نو پانګه ډېر ژر او په اسانۍ سره له کاره لوېږي.

د ساري په توګه، که چېرې د میلیونونو ډالرو په ارزښت یوې فابریکې یوه عادي پرزه، چې بیه یې زر ډالر وي د نه ساتنې او څارنې له کبله خرابه شي، نو فابریکه به په ټپه ودرېږي او بیا چې کله د فابریکې مشر وغواړي دغه پرزه بدله کړي او نوې واخلي، نو اړ به وي چې مسؤولو مقاماتو ته وړاندیز وکړي، دا چې څومره ژر به یې وړاندیز اجرا شي، په هغه دولت پورې تړلې ده چې دولت څومره فعال دی یا نه دی.

که چېرې د پېرلو اصول پېچلي وي، نو فابریکه به په اونیو او میاشتو درېدلې وي او تاوان به یې دولت ته رسېږي، نو ځکه لازمه ده چې د حفظ او مراقبت اصول او مقررات داسې وضع شي، چې هم په کې حساب ورکول وي او هم ورسره دا صلاحیت وي، چې د داسې عواملو له مخې فابریکه ونه درېږي.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د دولت چارواکي د حفظ او مراقبت برخې ته هېڅ پاملرنه نه کوي او هرکله، چې په بودجه باندې فشار راشي دوی د حفظ او مراقبت بودجه، چې خورا حیاتي ده، کموي. د یوه هېواد د شتمنۍ لپاره دغه وضعیت ډېر مضر تمامېږي، ځکه هغه ستره پانګونه چې شوې له منځه ځي او بیا بیا د پانګونې اړتیا وي، چې په پایله کې یې ډېر ستر مالي تاوان منځته راځي.

که د برېښنا بندونو ته پام وکړو د برېښنا تولید د بند په حفظ او مراقبت پورې اړه لري. که چېرې توربینونه پخپل وخت باندې

ترمیم نه کړی شي او له مسؤولینو سره یې د ترمیم صلاحیت نه وي، نو په نتیجه کې د برېښنا جریان قطع کېدی شي او تاوان یې د ولس کمپنیو، دوکانونو او نورو مراکزو ته رسېږي. له اوبو تولید شوې برېښنا د ولس لپاره تر ټولو ارزانه ده او که د نشتوالي په صورت کې یې د جنراټور په وسیله برېښنا تولید شي، نو مصرف او ضرر دواړه یې ډېر لوړېږي.

د جنراټور د لګښت پیسې ټولنه پرې کوي او دا پرې د بې کفایته دولت له خوا تپل شوی لګښت دی، چې د ټولنې ملا ماتوي. بل مثال یې د سړک حفظ او مراقبت دی، که چېرې د یوه سړک لپاره د حفظ او مراقبت ترتیب موجود وي او داسې اصول ولري، چې پر سړک به له لس ټنو څخه د زیات وزن لاریو او باروړونکو موټرو ته اجازه نه ورکول کېږي، نو د سړک حفظ او مراقبت به د لومړي ځل لپاره د (۷)، (۱۰) او (۱۴) کالونو تر منځ سړک ترمیم کړي او تر شلو کالو وروسته به سړک په اساسي ډول له سره ورغول شي، خو که د حفظ او مراقبت برخه فعاله نه وي او خلک له ۳۰ څخه تر ۴۰ ټنو پورې بارونه په سړک راوړي، نو په هغه صورت کې به دولت اړ کېږي چې اته کاله وروسته سړک له سره جوړ کړي.

عامه پانګې لکه برېښنا او سړک نه یوازې ساتنه غواړي، بلکې څارنې ته هم جدي اړتیا لري. که دولت مؤثر نه وي، نو هلته به بیا د ټرانسپورټي شرکت د ډېرې لږې ګټې لپاره د میلیونونو ډالرو عامه ګټه په سیند لاهو کېږي.

د دولت بودجه د دولت د دندو او د ولس ترمنځ د تړون هېنداره ده، ځکه د لګښتونو طبقه بندي دا ښيي چې لومړیتوبونه کوم دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه عواید د دې ښودونکي دي، چې عمده سرچینې کومې دي او په کومه توګه ترې ګټه اخیستل کېدی شي. د یوه هېواد بودجه هم تخنیکي اړخونه لري او هم سیاسي، ځکه په هغه هېواد کې چې ازادي وي هلته سیاسي فعالان ولس ته مختلفې طرحې وړاندې کوي او ژمنې کوي، چې که چېرې دوی قدرت واخیست، نو لومړیتوبونه به یې څه وي.

د امریکا د متحدو ایالاتو د ۲۰۰۸ کال د انتخاباتي مبارزې په جریان کې ښاغلي جان مکین او بارک اوباما د دولت د عوایدو او لګښتونو په اړه بارز توپیرونه درلودل، خو کله چې اوباما ټاکنې وګټلې، نو د ده د حکومت بودجه د ده د انتخاباتي پروګرام په اساس تعین شوله.

همداراز، د یادولو وړ ده چې ځینې مصارف او عواید له پخوا څخه موجود وو او په راتلونکي کې به هم دوام ومومي، ځکه هغه پروژې چې پیل شوي او په اړه یې ژمنې شوي باید سرته ورسېږي.

د بودجې سیاسي اړخ دا ایجابوي، چې په بودجه باندې د دولت، ولسي جرګې او خلکو تر منځ اساسي بحثونه ترسره شي، چې څرګنده کړي د دولت لومړیتوبونه کوم دي او په څه ډول یې عملي کوي، همدا دلیل دی، چې په ډېرو هېوادونو کې پارلمانونو ته د دولت له خوا بودجه وړاندې کېږي.

د بودجې یوه بنسټیزه او میراثي ستونزه د هغې کلنۍ لړۍ ده، ځکه بودجه باید هرکال له قطعیې سره ترتیب شي، کله چې د دولت دندې یوازې د امنیت په ساتنه او اداري پورې تړلې وي، نو کلنۍ بودجه مناسبه وي. مګر کله چې دولت په زېربنایي پروژو او یا په نورو دندو بوخت وي هغه مهال بیا د روانې

بودجې اصول د بنسټیزو پروژو د اجرا له کارسره په ټکر کې واقع کېږي، ځکه چې یوه پروژه بېل مراحل لري او جلا ترتیبات غواړي.

ځینې هېوادونه په دې توانېدلي، چې د داسې دندو د سمو اجرااتو لپاره په خپل بودجوي نظام کې اساسي بدلونونه راولي، مګر نه یوازې په ډېرو هېوادونو کې، بلکې په ډېرو نړیوالو کمپنیو کې لاهم ستونزې پېښوي.

په عمومي ډول د کال په پیل کې په پیسو باندې هجوم وي، د کال په منځ کې که اداري ډېرې فعالې نه وي، نو کارونه سرېږي او د کال په پای کې هره اداره کوښښ کوي، چې د روان کال پیسې په هره توګه چې وي مصرف کړي. د دې دلیل دا دی، چې هر دفتر که هغه خصوصي شرکت وي یا کومه دولتي اداره وي غواړي، چې کم له کمه د خپل تېرکال بودجه خوندي وساتي. که سم تنظیم نه وي، نو د یوې اداري ګټه چې د هغې د افرادو د دندو ساتنه ده له عامې ګټې سره په ټکر کې راځي، ځکه عامه ګټه هغه وخت تأمینېدای شي، چې یو دولت هم پخپلو موخو کې وضاحت ولري او هم یې اصول او مقررات د موخو د ترسره کولو لپاره عیار شوي وي، خو که چېرې داسې وضاحت نه وي، نو بودجوي مقررات له موخو سره په ټکر کې راځي، ځکه هغه اشخاص، چې د پیسو د حساب ورکولو مسؤول دي هغوی خپله دنده د بودجوي مقرراتو اجرا ګڼي او هغه کسان، چې د پروژو مسؤول دي، هغوی د پروژو بشپړاوی خپله دنده بولي.

کله چې په بودجوي اصولو او مقرراتو کې انعطاف نه وي، نو د پروژو مسؤولین د یو کلنې بودجې په چوکاټ کې ځان اړ ګڼي، چې له مؤثریت پرته پیسې مصرف کړي، ځکه چې له لاسه

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې تلونكې وي، نو كه چېرې داسې اصول رامنځته شي، چې د پروژو مسؤولين ډاډ حاصل كړي چې پيسې د ډېر وخت لپاره محفوظې دي د غيرمؤثر لګښت مخه نيوله كېږي. او د دې د مخنيوي لپاره لازمه ده، چې د بودجې په تخنيكي مقرراتو كې داسې تغير راشي، چې پر بنسټ يې لازمه صلاحيت او مسؤوليت يو له بله سره ټينګ اړيكي ولري او تخنيكي مقررات له موخو سره په ټكر كې واقع نه شي.

د دې مخنيوى، ځكه ډېره مهم دى چې زيات وخت ډېر فني او صادق خلك اړ كېږي، چې د ناسمو مقرراتو له كبله داسې مصارف وكړي، چې د عامه ګټو د تأمين پر ځاى د عامه ګټو په ضرر تمام شي.

په تېرو زمانو كې د معلوماتو لاس ته راوړل ډېر ګران كار وو. په افغانستان كې څو اونۍ په كار وې، چې يو څوك دې له هرات څخه په اس باندې كابل ته معلومات راوړي او يا دې له كابل څخه بلخ ته معلومات انتقال كړي.

ډېرو دولتي چارواكو چې په اسانۍ سره يې د خپلو مامورينو په اړه معلومات نه شول ترلاسه كولى، نو بيا يې د سزاګانو ډېر درانه حدود وټاكل او كه څوك به له دغو حدودو وتل، درنه سزا به يې ليدله. له نيكه مرغه، نننى معلوماتي انقلاب اوس د معلوماتو د شريكولو كار ډېره اسانه كړى دى.

په ۱۳۸۲هـ ل كال كې په افغانستان كې يوازې سل موبايل ټليفونونه موجود وو، نو هغه وخت د معلوماتو ټولول ساده نه وو، كه چېرې به چا له يوه وزارت څخه له بل وزارت سره تماس نيولو، اړو چې يو څوك ورولېږي او يا پخپله ورشي. مګر اوس چې په هېواد كې شاوخوا اووه نيم ميليونه موبايل ټليفونونه

شته دولت، ټولنيز مؤسسات او عام خلك په ډېره اسانۍ كولى شي د افغانستان له هر ګوټ څخه په يوه شېبه كې معلومات ترلاسه كړي. كه چيرې برېښنا دوامداره شي او په دولتي ادارو، كورونو، ښوونځيو او دوكانونو كې كمپيوټر رايج شي، نو د معلوماتو هره نوعه به د انټرنټ په وسيله په ډېر لږ وخت كې د نړۍ هرګوټ ته انتقال كړاى شي.

د معلوماتي ټيكنالوجۍ په دغه عصر كې به دا ډېره ساده خبره وي، چې د بودجوي مقرراتو دقيقه ژغورنه وشي، چې په صلاحيتونو كې لازم تغيرات راشي او وطن پرست مسؤولين وتوانېږي، چې د ملي لومړيتوبونو د پلي كولو لپاره لازم اقدامات وكړي.

ج- امنيت اوثبات:

د دولت تر ټولو مهمه دنده د ثبات ساتل دي. او ثبات د قانون د حاكميت په رڼا كې تأمينېږي. امنيت د ثبات يوه برخه ده، خو چېرې چې خلك خپل ناموس، ځان، مال او د بيان ازادي په خطر كې ويني، نو هلته بيا قانون يوازې د كاغذ پر مخ ليكل شوى متن دى چې هېڅ بل ارزښت نه لري، ځكه د خلكو ياد شوي حقوق د ثبات ضروري عوامل دي، چې د امن په فضا كې تأمين وي او په خلكو كې دا يقين پخوي چې د دولت امنيتي ارګانونه د قانون په چوكاټ كې د دوى د ناموس، سر، مال او افكارو د ازادۍ تحفظ كوي.

د ثبات او امنيت تر منځ توپير موجود دى. امنيت د قوت د استعمال له لارې او په زوره هم تأمينداى شي، لكه د فرانكو ديكتاتورۍ د اسپانيا تر جګړې وروسته يو ديكتاتوري امنيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینګ کړ، مګر د اسپانیا وګړي له سیاسي ازادۍ او د افکارو د اظهار له ازادۍ څخه محروم وو او د همدې مبارزې له کبله یې ډېر کلونه په زندانونو کې تېر کړل.

اسپانیا د جنرال فرانکو تر مړینې وروسته په یوه دیموکراتیک هېواد بدله شوه او د غربي اروپا قوانین او اصول یې ومنل. په پاکستان کې مارشال ایوب خان هم دیکتاتوري نظام راوست او په دې بریالی شو، چې یو اقتصادي حرکت رامنځته کړي، خو دا چې د ده نظام ثبات نه درلو، خلکو سختې مظاهرې وکړې او دی یې له اقتداره لرې کړ، د پاکستان چارواکو ونه شو کولی، چې داسې اصول وټاکي چې شرقي او غربي پاکستان په کې په مساوي ډول ځانونه شریک وبولي.

یحیىٰ خان غوښتل چې شرقي پاکستان د قوت د استعمال له لارې وساتي، مګر کله چې په لکونو خلک له شرقي پاکستان یا نننې بنګله دیش څخه هند ته وتښتېدل او هند خپل عسکر راولېږل پاکستاني پوځ ماتې وخوړه او شاوخوا نوي زره عسکر یې هند ته تسلیم شول، خو د اسپانیا برعکس په پاکستان کې هېڅ وخت د پوځي حکومت تر ماتېدلو وروسته سیاسي ثبات ټینګ نه شو او تر یحیىٰ خان وروسته بیا هم دوه ځلې هلته پوځي جنرالان د کودتا له لارې واک ته ورسېدل.

په یوه هېواد کې د پوځي کودتاګانو، سیاسي فریبونو او یا په زوره د زعامت بدلول د ثبات د نشتوالي ستره نښه ګڼل کېږي. د ثبات حکم دادی چې یو مشر د قانون په اساس تعین شي او تر ټاکلې مودې حکومت کولو وروسته په قانوني توګه بدل شي. داسې چې حقوق او وجایب یې هم د اقتدار پر وخت او هم تر اقتدار وروسته معلوم او تأمین وي.

د امنیتي مؤسسو تنظیم د ثبات په راوستلو کې ډېر ستر رول لري. د شلمې پېړۍ په دویمه برخه کې په وروسته پاتې هېوادونو کې یو شمېر کودتاګانې وشوې، ځکه چې په پوځي تاسیساتو باندې یې پانګونه شوې وه، تشکیلات یې برابر وو، مګر اقتصادي، سیاسي او اداري اړخونو ته یې پاملرنه نه وه شوې. کله چې سیاسي مشران د ټولنیزو بحرانونو د حل کولو توان له لاسه ورکړي او د خلکو تر منځ باور بایلي، نو بیا د نظامیانو له خوا د قدرت خلا ډکېږي.

په نړۍ کې څو محدود نظامي رژیمونه، چې بېلګه یې جنوبي کوریا ده، وتوانېدل چې په خپلو هېوادونو کې بنسټیز تغیرات راولي، مګر په افریقا، لاتین امریکا او سویلي اسیا کې ډېر پوځي رژیمونه د تغیراتو د نه راوستلو تر څنګ په دې هم ونه توانېدل، چې د خپلو خلکو امنیت وساتي.

یو مثال یې د کانګو جمهوري دولت دی، چې له ډېرې طبیعي پانګې سره سره یې خلک د افلاس او لوږې بې خونده ژوند تېروي. د افغانستان نن او پرون هم دا په ډاګه کوي، چې ثبات په زور نه شي ټینګېدی.

په دې هېواد کې د ثبات په ټینګښت کې قومي مشرانو، صوفیای کرامو او دیني عالمانو ستره ونډه لرلې ده. زموږ دیني عالمان د نظام په مشروعیت او یا د هغه په ردولو کې همېشه لوی رول درلودلی دی.

د مبارکې جمعې لمونځ د عبادت، ټولنیز یووالي او د نظام د مشروعیت په باب د افکارو د ټولولو یوه ستره بېلګه ده، ځکه په همدې مبارکه ورځ په هر جامع جومات کې د نظام په نامه خطبه لوستل کېږي او که علمای کرام د نظام مشروعیت ونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منـي، نـو پـه خطبـه کـې يـې نـه يـادوي او د نظـام د مشـروعيت پـه باب په خپلو خطبو کې تبصرې کوي.

کـه پـه مدرنـه اروپـا کـې خلـک لـه نـورو لارو د نظـام پـه مشروعيت بحث کوي، خو زموږ په هېواد کې په اړه هره جمعه يوه مکمله ارزونه روانه وي.

د نظام د مشروعيت په اړه د ديني عالمانو د اغېز تر ټولو روښانه انځور مغل امپراتور، جهانګير، وړاندې کړی دی. دی وايي: "علما د دعا پوځ دی او د هېواد د ثبات په ټينګښت کې د دوی اغېز يا له جنګي پوځ سره مساوي او يا هم تر ډېر دی." پوه او ځيرک مشران مساجدو ته په غور سره ګوري او د حکومتونو کړه وړه د همدې قضاوتونو په رڼا کې عياروي.

د علماي کرامو او صوفيانو ځانګړې اهميت دا دی، چې هر قوم په کې ګډون لري. همدا راز، نه يوازې د نارينه وو بلکې د ښځينه وو په منځ کې هم زموږ د خاورې ډېر داسې مشهور صوفيان شته، چې ډېر پيروان لري. د دوی د تصوف حلقات تل د پراختيا په درشل کې وو او په خود جوشه ډول د هېواد هرګوټ ته، چې زړه يې غوښتل تللی شول او د هر کلي، خانقاه، جومات او کاروانسرای دروازې يې پرمخ خلاصې وې، دوی کولی شول په اسانۍ سره احوال او پرېکړې له يوه ځايه بل ته انتقال کړي.

د ديني عالمانو او صوفيای کرامو سازماني قوت په بېلابېلو وختونو کې څرګند شوی دی. قومي مشران بل ستر بنسټ دی، چې د ثبات په راوستلو او يا له منځه وړلو کې يې درنه ونډه اخېستې ده. هرکله چې د دوی او دولت ترمنځ د مسايلو په اړه نظر شريک وي، نو ثبات ټينګ وي او هرکله، چې د دوی او دولت ترمنځ په اساساتو کې توپيرونه رامنځته شي،

نو بيا د هېواد په يوه يا بل ګوټ کې هرومرو ګډوډۍ راځي او د ثبات ستنې نړوي.

مستبدو حکومتونو همېشه دا کوښښ کړی، چې د دې وطن دغه شيرازه ورانه کړي. غټ مثال يې د خلقيانو او پرچميانو حکومتو، چې په لکونو قومي متنفذين او مشران يې د خپل نظام ضد وبلل، ځوک يې ژوندي په خاورو کې ښخ کړل، ځوک يې په زندانونو کې په شکنجو ووژل او ځوک يې له هېواده فرار کړل.

که څه هم، عبدالرحمن خان هم ډېر صوفيه کرام، علما او د طريقې پيروان شهيدان او يا بنديان کړل، مګر له پرچميانو او خلقيانو سره يې دا توپير درلود، چې هغه يوازې څېرې بدلې کړې، مګر د پرچم او خلق ګوند غوښتل، چې مؤسسات له منځه يوسي. همدا دليل و چې د عبدالرحمن تر سلطنت وروسته دا درې واړه بنسټونه پخپل ټول قوت پاتې شول، خو د خلقيانو او پرچميانو تر ړنګېدلو وروسته زموږ ستره ستونزه داوه، چې زموږ دې ډول ټولنيزو بنسټونو ته د ودې ورکولو او بيا احيا کولو په موخه هېڅ پاملرنه ونه شوه، نو ځکه په اوس وخت کې په اساسي توګه د ثبات په راوستلو کې له مشکلاتو سره مخ يو.

د بن تر پروسې وروسته له ټولو ناخوالو سره سره بيا هم په تېرو اتو کالو کې ځينې پخواني بنسټونه ژوندي شوي او ځينې نوي بنسټونه د ودې په حال کې دي او علايم يې هغه خودجوشه شوراګانې او ټولنې دي، چې د دولت له توجه پرته د هېواد په هرګوټ کې منځته راغلي دي.

همدغه شوراګانې د يوې سرتاسري ملي اجماع او ثبات په راوستلو کې لويه برخه اخيستې شي. د ځلورو نويو عناصرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وده په کې د ځانګړې يادونې وړ ده:

۱- ځوانان:

په اوس وخت کې د ټولنې زياتره ځوانانو هم د مېرمنو په څېر د مشرتابه وړتيا ترلاسه کړې او د هېواد په اړه د مېرمنو په څېر رغنده او سالم نظريات لري.

۲- مېرمنې:

افغان مېرمنو د هېواد په پلازمېنه او ولايتونو کې د ټولنيز مشرتابه او ټولنيز باور د پام وړ ظرفيت ترلاسه کړی دی.

۳- حرفوي تشکيلات:

په داسې حال کې چې يو شمېر شوراګانې د سمتي او قومي هويت په اساس جوړې شوي، خو يو شمېر بيا داسې هم شته چې په حرفوي اساس منځته راغلي دي او د حرفوي ګټو څارندوی دي. يو مثال يې د متقاعدو افسرانو او بل يې د ازاده ګانو شوراوې دي.

د ازده ګانو شورا د هغو ذواتو له خوا جوړه شوې، چې ډېر عمر يې په زندانونو کې تېر کړی او اوس يې ځانونه د ملي يووالي او ثبات د ټينګښت لپاره وقف کړي دي. د دې شوراګانو جوړښت دا په ګوته کوي، چې دلته بالاخره د يوې داسې مدني ټولنې، چې له خود جوشو حرکتونو څخه منځته راغلې، د بنسټ ډبره کېښودل شوه او موږ اوس د يوې مدني ټولنې د خاوند کېدلو په حال کې يوو.

د مدني ټولنې د ودې لپاره امنيت لازمي شرط دی، مګر د

ثبات دايمي ټينګښت زموږ له عنعنوي او نويو مدني بنسټونو له شريک فعاليت څخه پرته ناشونی دی، ځکه نوي او پخواني بنسټونه د دولت او ولس تر منځ د ارتباط کړی دي.

۴- ملي سوداګر:

په راتلونکي فصل کې به د اقتصاد او سوداګرۍ په اړه تفصيلي بحث وکړو، خو دلته به په لنډيز سره ووايو، چې هم په پخوانيو زمانو کې او هم اوسنۍ هغې کې د ثبات په ټينګښت کې سوداګرو هم منفي او هم مثبت رول درلودلی دی. مثبت رول يې دا دی، چې پيسې پر مالي پانګه اړوي او په نتيجه کې يې هم خلکو ته کاري زمينې په لاس ورځي او هم اقتصاد وده کوي، خو منفي رول يې هم څرګند دی او هغه دا چې د قاچاق، رشوت، بې قانونۍ او ګډوډۍ لامل هم ګرځي او د خپلو شخصي ګټو لپاره ملي ګټې په خطر کې اچوي.

د- ملکي اداره:

د نړۍ هر دولت د خپل هېواد د اصولو پر اساس په مختلفو انواعو طبقه بندي کوي. افغانستان يو ګونی مرکزي نظام لري، چې په مرکز، ولايت، کلي، ولسوالۍ او ښاروالۍ باندې تنظيم شوی دی، په دې اداري نظام کې هره اداره ځانګړې دندې لري، چې د قانون د لوايحو پر بنا ټاکل شوي دي.

څرنګه چې مو په تېر فصل کې د فيوډالي او مرکزي اداري نظامونو په اړه بحث وکړ، چې د صلاحيتونو د تنظيم په برخه کې توپير لري. د شکل له مخې نظامونه توپير لري، خو هره ټولنه بايد د خپل اداري نظام په اړه يوې اجماع ته ورسېږي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر اساسي هدف دا دی که نظام د شکل له مخې هر ډول وي محتوا یې باید اغېزمنه او مؤثره وي، چې د ولس د هوسایني او سعادت سبب وګرځي.

د دې موخې د لاسته راوړلو لپاره ځیني اصول شته، چې د نړیوالو تجربو له مخې یې خپل مؤثریت ثابت کړی موږ به د داسې څو عمده اصولو یادونه وکړو:

۱- څرګند مقررات:

د یوه اداري نظام هره برخه باید څرګند صلاحیتونه او مسؤولیتونه ولري. د مکافات او مجازات اصل، چې زموږ په سیاسي کلچر کې خورا ارزښت لري، بې د څرګندو مقرراتو له وضع کېدلو منځته نه شي راتلی. زموږ د هېواد په اوسني نظام کې دوه ستونزې، د وزارتونو ترمنځ کاري تداخل او د سیمه ییزو ادارو د دندو په تفکیک کې نه وضاحت، داسې ستونزې دي، چې هره ورځ په زرګونو نورې ستونزې زېږوي، ځکه د وزارتونو کاري ساحې ډېرې نږدې دي او کله چې یوه مسئله ور وړاندې شي، نو یو وزارت دعوا کوي، چې په دوی پورې اړه لري او بل وزارت وایي، چې ددې صلاحیت په دوی پورې اړه لري او بالآخره هغه کار په میاشتو او کلونو ځنډېږي، خو حل نه شي.

همدا ډول په سیمه ییزو ادارو کې هم د دندو تفکیک لازم وضاحت نه لري او د دې لامل دا کېږي، چې د ولایت یا ولسوالۍ په سطحه یوه څرګنده او مشخصه موخه نه رامنځته کېږي، چې د دولت کارکوونکي یې په اساس له یوې خوا مسؤول او له بله پلوه په لازمو امکاناتو سمبال وي. د همدې ابهام په نتیجه کې یا ډېر امکانات له لاسه ځي او

یا ترې کمه ګټه اخیستل کېږي.

۲- د اداري او شخصي مقام توپیر:

په یوه اداري چوکاټ کې هر شخص ځیني صلاحیتونه او مسؤولیتونه لري، چې دا صلاحیت او مسؤولیت د هېڅ چا شخصي پانګه نه ګڼل کېږي، د یوې اغېزمنې اداري چارواکي خپل مسؤولیت او صلاحیت د قانون په چوکاټ کې برابروي او هېڅ وخت له دغه چوکاټ څخه بهر عمل نه کوي.

اداري فساد هغه وخت منځته راځي، چې د اداري مسؤولین د زورواکو، رشوت ورکوونکو او یا مقاماتو د خپلوانو په ګټه پرېکړې وکړي، مګر په اغېزمنه اداره کې د کور او اداري ترمنځ غوڅ توپیروي، ځکه چارواکي په کور کې د دفتر پرېکړې نه کوي او پوهېږي، چې د دولت پرېکړه باید په لیکني ډول په دفتر کې تر سره او ثبت شي، چې تر قانوني څارنې لاندې وي. که د اساس القضات کتاب ووینئ د خپل هېواد د قضایي نظام ماضي په کې لیدلی شئ، د امیر عبدالرحمن په وخت کې قاضي حق نه درلود، چې د دولت پرېکړه په کور یا مسجد کې وکړي.

هره پرېکړه باید په مشخص کتاب کې ثبت شوې وای او ددې ترڅنګ د نورو تدابیرو په توګه قاضي دا حق هم نه درلود، چې څوک دې ورته مېلمستیا وکړي او یوازې یې له امیر یا هغو خپلوانو څخه ډالۍ اخیستی شوای، چې ده یې په اړه د قضاوت حق نه درلود.

دا چې د قانون په چوکاټ کې د چارواکو صلاحیت روښانه وي دا د سکې یوه خوا ده او دا چې د کار پر مهال او تر تقاعد وروسته دولت اړ وي، چې د چارواکي د امنیت ساتنه وکړي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکې بله خواده. که چېرې چارواکی پرېکړه کوي او د زور او زر خاوندان يې تر تهديد لاندې نيسي دولت اړ دی، چې د چارواکي او د هغه د کورنۍ امنيت وساتي.

يو قاضي که کله تقاعد اخلي او د زورواکانو پر خلاف سمې پرېکړې کړې وي، نو د دولت له لوري بايد په بشپړه توګه ډاډه وي، چې ساتنه او پالنه يې کوي او د زور خاوندان ترې غچ نه شي اخيستی. د کار پر مهال او تر تقاعد وروسته د يوه چارواکي په وړاندې د دولت يوازينۍ دنده دا نه ده، چې د چارواکي فزيکي امنيت وساتي، بلکې دولت په دې هم مکلف دی، چې متقاعد چارواکي ته د تقاعد داسې شرايط فراهم کړي، چې تر کار وروسته هم وکولی شي په ابرومندانه توګه ژوند وکړي او دغه ترتيب جوړول په ملي کچه د اقتصادي ودې لپاره يوه ملي موخه او د عملي پلان جوړول غواړي.

د بېلګې په توګه، په سينګاپور کې اوسمهال د يوه وزير معاش د امريکا د متحده ايالاتو د ولسمشر له معاش څخه دوه نيم چنده ډېر دی، ځکه سينګاپور غواړي، چې همېشه د نړيوالو معيارونو پر بنسټ د نړۍ د ډېرو برياليو هېوادونو په لومړي کتار کې وشمېرل شي. د دې هېواد د برياليتوب راز په دې کې دی، چې له يوې خوا يې د دولت مامورينو ته د تقاعد يو ډېر منظم ترتيب نيولی او له بلې خوا يې د يوه اغېزناک پلان له مخې مامورينو او عامو خلکو ته د اوسېدو ځايونه جوړ کړي، چې ويل کېږي د دې هېواد ۹۰٪ اپارتمانونه د دولت له خوا جوړ شوي دي.

د دولت مامورين ډاډه دي، چې د دوی د ماشومانو راتلونکی تضمين دی او همدا ستر دليل دی، چې دوی د اداري فساد الوده

سيستم غځيدلو ته لار نه ورکوي.

۳- شايسته سالاري:

هغه خلک چې د حکومت دندې پرمخ بيايي اقليت دی، خو د ولس پر وړاندې د همدې اقليت اغېز ډېر ستر دی، ځکه دوی د ځينو اصولو له مخې مقام ته رسي او د ځينو اصولو پر بنياد ترفيع کوي.

د شايسته سالارۍ مفهوم دا دی چې کارپوه، رښتيني او په روښانه اصولو ولاړ خلک بايد د دولت د اصلي اقتدار په سر کې واقع شي. زموږ په ژبنۍ محاوره کې دې اصل ته د (کار اهل کار ته سپارل) وايي. په يوه هېواد کې، چې د قانون حاکميت ټينګ وي هلته زياتره لوړې څوکۍ د امتحانونو په وسيله ورکول او بيا د کاري وړتيا په اساس د مراتبو په سلسله يو څوک پرمختګ کوي.

د دولتونو کابينې او نور لوړ پوستونه په زياترو هېوادونو کې سياسي دي، يعنې دولت سياستوال د ازادو ټاکنو له لارې ګماري، چې عمده مسؤوليت يې د پاليسيو ټاکل وي، ځکه د ټاکنو په جريان کې ولس ته خپلې پاليسۍ شرحه کوي او د همدې په ترڅ کې ولس انتخاب کړي دي، نو د ټاکنو پر اساس د دې حق لري چې دغه پاليسۍ عملي کړي. په يوه اغېزناک دولت کې ملکي او نظامي اداري اړې دي، چې په قانوني توګه د يوه سياستوال د پاليسيو عملي کولو ته متې راونغاړي او له هغه سره همکاري وکړي. د دغو ادارو لپاره دا توازن ساتل ګران کار دی، مګر ډېر ضروري دی، ځکه که چېرې ولس له يوې پاليسۍ سره موافق نه وي، نو د پاليسۍ د بدلولو قانوني لاره همدا ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دوی سیاستوال کامیاب کړي او هغه پالیسي بدله کړي. دلته د نظامي چارواکو بې طرفي دا خبره حتمي کوي، چې د ولس معقولې پرېکړې د قانون له لارې عملي شي او د غه عمل کولی شي، چې د دولت اغېز او بریالیتوب تثبیت کړي.

کله چې د شایسته سالارۍ اصل تر پښو لاندې شي پر دولت د ولس اعتماد ختم او د ثبات تداوم هم له منځه ځي. د شایسته سالارۍ اصل کله بیا د تعدیل وړ شي. لکه په یوه نامتجانسه ټولنه کې، که چېرې، ټولو اقوامو ته په مساوي ډول د لوړو زده کړو زمینه نه وي برابره شوې او خلک داسې فکر وکړي، چې دولت د یوې اقلیتي ډلګۍ له خوا په نا مشروع ډول انحصار شوی او ضروري ده چې د ملي مشارکت لپاره د نورو قومونو خلک هم په اقتدار کې برخه ولري. په دغه صورت کې بیا کېدی شي چې په یوه قوم کې د افرادو د لازمې وړتیا پیدا کولو تر وخته د هغه قوم غړي ته په دولت کې اقتدار ورکړل شي، خو د دولت مهمه دنده دا ده، چې په همغه قوم کې افراد تر جدي روزنې لاندې ونیسي او د هغوی په مقررولو بېرته د شایسته سالارۍ اصل ته رجوع وکړي، یعني دولت ته په کار ده، چې ټولو اقوامو ته په هر اړخیزه توګه د متوازنې پراختیا شرایط برابر کړي، چې د شایسته سالارۍ اصل په دوامداره توګه ژوندی او پیاوړی پاتې شي. د مثال په ډول، په سوېلي افریقا کې اقلیت سپین پوستو اکثریت تور پوستي له علم او معلوماتو محروم او لرې ساتلي وو، خو کله چې د دې هېواد پیاوړی تورپوستی مشر، نیلسن ماندېلا، له زندان څخه ازاد شو او بېرته تر اوږده بنده وروسته د سوېلي افریقا ولسمشر وټاکل شو، نو سپین پوستي چارواکي یې له دندو ګوښه نه

کړل، بلکې تر څنګ یې د ملي مشارکت او متوازن انکشاف په منظور د تورپوستي نژاد د ظرفیت لوړولو لپاره بې دریغه تلاش وکړ. دغه پروسه یې د یوه لس کلن پراختیایي پلان په جوړولو پیل کړه. د ښاغلي ماندېلا د دولت هغه اغېزمن اقدامات، چې د یوه اکثریت قوم لپاره په تدریجي اما اساسي ډول حیاتي وو عملي شول او د یوې لسیزې په تېرېدلو سره د شایسته سالارۍ اصل پیاده او هغه تورپوستي خلک چې په ادارو کې له کار څخه محروم وو له یوې مخې په دندو وګمارل شول.

په سوېلي افریقا کې د ښاغلي نیسلن ماندېلا دغه ګټور اقدام زموږ د نامتجانسې ټولنې لپاره هم یو غوره مثال کېدی شي، چې پرې عمل وکړي.

۴- امکانات او وسایل:

یوه اغېزمنه اداره بې له امکاناتو او وسایلو څخه کار نه شي کولی. د دولت د مؤثریت یو معیار دا دی، چې باید په لږه موده کې پیسې او کاري تجهیزات د مرکزي دولت له خوا سیمه ییزو ادارو ته واستول شي او ولس خبر وي، چې څومره امکانات او وسایل د دوی محلي ادارې ته رسېدلي دي. د پیسو د رسېدلو لومړۍ ګټه مامور ته رسېږي، لومړی اقدام، چې باید وشي د مامور د معاش په اړه دی. که مامور ته پوره او پر وخت معاش ونه رسېږي معنی یې دا ده، چې دولت یا نظم نه لري او یا په کې رشوت، غلا او فساد موجود دی.

د دولت هره اداره بېلابېلو وسیلو ته اړتیا لري. ځینې ادارې تعمیر، څوکۍ، میزونو او ځینې نورې یې موټر، کمپیوټر، ټیلیفون، انټرنټ او نورو ته ضرورت لري. هرکله که دا وسیلې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځارنه کې د ولس پیاوړې ونډې ته ډېر اهمیت ورکړل شي. دغه طریقه څو ګټې لري یو دا، چې که چېرې ولس خپل لومړیتوبونه تعین کړي، نو د دولت کار اسانېږي. په دې معنا چې که یوه ولسوالي د څښلو اوبه غواړي او دولت ورته سړک قیرکړي، سره له دې چې قیرسړک ډېر مفید دی، خو بیا به هم ولس له دولت څخه نه وي راضي. بله ګټه یې دا ده چې ولس به په دې پوه شي چې د یوې پروژې بشپړېدل څومره وخت او پیسو ته اړتیا لري، نو ولس اړ دی چې خپل لګښتونه کم کړي او له پیسو څخه په اغېزمنه توګه ګټه ترلاسه کړي. که پیسې دولت پخپل سر مصرف کړي د ولس په زړه کې دا شک پیدا کېږي، چې دا به په سمه توګه لګول شوې وي او که غلا غدۍ به هم په کې شوې وي.

د لومړیتوبونو په تعینولو کې یوازې د ولس برخه اخیستنه هم بسنه نه کوي، که دولت غواړي، چې مؤثر عمل وکړي، نو په کار ده چې ولس ته د ځارنې حق ورکړي. دغه راز ځارنې ته ولسي ځارنه وایي، چې د دولت د کارونو او دندو په اړه له خلکو څخه په کې منظمې پوښتنې کېږي.

د ساري په ډول، په هره اداره کې چې خلک له دولتي مامورینو سره مخ کېږي، نو مامورین ترې پوښتنې کوي، په لیکلې توګه یې ثبتوي او د ادارې د لا اغېزمنېدلو لپاره یې د ادارې له نورو کارکوونکو سره په غور تر څېړنې لاندې نیسي.

د دې ترڅنګ د ولسي ځارنې بل اصل دا دی، چې که چېرې په یوه کلي کې د دولتي ځمکو یا نورو انحصاري امتیازاتو په اړه له ولس سره پوښتنې پیدا شي، نو دولت د ټولنیزو بنسټونو مسؤولین د کمیسونونو په توګه ټاکي او هغوی ته د موضوع د

وي، نو د ادارې کارکوونکي لومړی زړه توري کېږي او بیا ورو ورو ناقانونۍ ته ملاتړي.

دا چې د دولت د مامورینو اصلي دنده ولسي خدمت دی، نو په کار ده چې په بودجه کې ولسي خدمت ته ځانګړې شوې پیسې پر وخت هغو ځایونو ته ورسول شي، چې چېرې ورته ضرورت وي. داسې هېوادونه شته، چې له پلازمېنې څخه کلي ته د لېږدول شویو پیسو ډېره برخه نه رسېږي او په لاره کې د مفسدو چارواکو جیبونو ته لوېږي. د دې درغلۍ د مخنیوي لپاره دولت باید ولس ته د ورکول شویو امکاناتو په اړه کره معلومات ورکړي، چې ولس پوه شي، چې د څومره برخې حقدار و او څومره ورته ورسېده.

۵- د خلکو ونډه اخیستل:

په ډېرو هېوادونو کې ملکي ادارې په یوې مستبدې قوې بدلې شوې دي. په پخواني شوروي اتحاد کې ولس حق نه درلود، چې له چارواکو څخه د چارو په هکله پوښتنه وکړي او برعکس ددوی ټول اعمال په نامناسبه توګه د دولت له خوا تر ځارنې لاندې وو.

په همدې ترتیب له فاشیستي جرمني او ایټالیې څخه نیولې تر افریقایي او اسیایي دیکتاتوریو پورې ټولو مستبدو رژیمونو به په درواغو د حکومت مشر نابغه، اتل او ستر شخصیت باله او ادارې به یوازې د حکومت مشرتابه ته ځان مسؤول ګاڼه، خو ولس ته به یې په ډېره سپکه سترګه کتل. په تېرو څلویښتو کلونو کې په اغېزمنو دولتونو کې دې اصل ډېره وده وکړه، چې د دولت د لومړیتوبونو په ټاکنه او د لګښتونو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونې او شفافې څارنې صلاحيت ورکوي. ښه حکومتداري هغه ده، چې خلک په کې برخه ولري، چې د دوی دغه ګډون دا باوري کوي، چې خلک د دولت د لګښتونو او عوايدو په باب د دقيقو معلوماتو د ترلاسه کولو حق لري.

معلوماتي ټکنالوجۍ د داسې څارنې کار ډېر اسانه کړی. هغه مهال چې د معلوماتو ټولونې ډېر وخت نيوله، دا څارنه ساده نه وه، مګر اوس د حساب ډېر شمېر جدولونه د سترګو په رپ کې د نړۍ له يوه ګوټ څخه بل ته انتقال مومي. همدا راز د ميليونونو ټليفونونو په شته والي کې دولت په اسانۍ سره د معاشونو او پروژوي لګښتونو په اړه په کم وخت کې معلومات ترلاسه کولی شي. همدا راز کولی شي د ټليفونونو د مراکزو په پرانيستلو له ولس سره نېغ په نېغه تماس ونيسي، چې د لګښتونو د مؤثريت او نه مؤثريت په اړه خپل نظريات وړاندې کړي.

په ذکر شويو پروسو کې د خلکو برخه اخيستل د اداري فساد د مخنيوي تر ټولو غوره لاره ده. که محلي مامورين په دې پوه شي، چې د دولت تر مقاماتو ولسمشر، وزيرانو او نورو پورې د ولس غږ رسېدای شي او هغوی د مکافاتو او مجازاتو د اصل له مخې له دوی سره چلند کوي فوراً خپلو کړو وړو ته تغير ورکوي. د دې لپاره چې ولسي څارنه په يوه کلتور بدله شي لازمه ده، چې له مهمو عايداتي او مصرفي ادارو څخه يې پيل وشي. زما د معلوماتو پر بنسټ محدود وزارتونه او اداري داسې دي، چې لګښتونه کوي او عوايد لري، مثلاً ۲۰٪ دولتي اداري ۸۰٪ لګښت کوي.

د دفاع، داخله او پوهنې وزارتونه ډېر لګښت لري. همدا

ډول د دولت عوايد هم له محدودو وزارتونو څخه لاس ته راځي. په افغانستان کې ګمرکونه له پخوا څخه لوړه عايداتي منبع ده، چې اوس ورسره د مخابراتو او معلوماتي ټيکنالوجۍ پر سکتور وضع شوې ماليه هم يادولی شو، خو په راتلونکي کې به د دې هېواد عوايدو ستره سرچينه د معادنو وزارت له خوا ترلاسه شي.

که غواړو چې په ډاډمنه توګه د ولس او دولت ترمنځ د اعتماد فضا منځته راشي، نو په کار ده چې ولس او دولت دواړه پوه شي، چې بيت المال د ولس امانت دی او دولت مکلف دی، چې په شفافه توګه ولس ته حساب وړاندې کړي او د خلکو اصلاحي نظرياتو ته غوږ ونيسي او عملي يې کړي.

که څه هم د څارنې پيل له ذکر شويو برخو څخه په کار دی، خو دا د دې معنی نه لري چې په نورو برخو څارنه دې نه کېږي، مګر مهمې برخې تر څارنې لاندې نيول په ولس کې دا باورټينګوي، چې دولت د اصلاحاتو عملي کولو لپاره ژمن دی او ټينګه اراده لري.

۲- رسمي حساب ورکونه:

په رسمي توګه د حساب ورکولو اصول په درې برخو وېشلی شو.

لومړی دا چې په هره اداره کې بايد د محاسبې اصول او مقررات وضع وي، چې په مستنده توګه ټول عوايد او لګښتونه درج کړي او تر څنګ يې د څارنې ځانګړې کمېټې، چې له مسلکي اشخاصو څخه جوړې وي او د دولت په بودجوي واحد کې د څارنې مسؤوليت پر غاړه لري موجودې وي.

دويم دا چې د تفتيش او محاسبې مستقلې اداري او کميسيونونه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځانګړې صلاحیتونه لري او کولی شي د دولت لوړ رتبه مامورین او د هغوی خپلوان تر څارنې لاندې ونیسي.

دریېم د اجرایي قوې له خوا مقننې قوې ته د حساب ورکولو بهیر دی، چې د دولت کابینه د پارلمان غړیو ته حساب ورکړي، ځکه د پارلمان غړي د ولس استازیتوب کوي او لازمه ده چې د ولس په نامه د څارنې حق او وجیبه ادا کړي.

په یوه اغېزمن دولت کې اجرایي قوه په دوامداره توګه مقننه قوې ته حساب ورکوي او دا معلومات د ډله ییزو رسنیو په وسیله ولس ته رسېږي، چې پر بنیاد یې د پارلمان غړي د اجرایي قوې له چارواکو څخه پوښتنې کوي او که چېرې د پوښتنو ځواب د قناعت وړ نه وي، نو اجرایي قوې د مجازاتو د اصل په بنیاد خپل وړاندیزونه مقننه قوې ته وړاندې کوي او بېرته د خپلو اجرااتو په اړه راپور ورکوي، خو که په قانون کې ستونزې موجودې وي، نو مقننه قوه قانون بدلوي او یا د تعدیل په اساس پېچلتیاوې لرې کوي او که د اجرایي قوې چارواکي ستونزې لري، نو هغوی خپلې ستونزې حل کوي.

په اغېزمنه دولتدارۍ کې د تعادل او توازن اصل ته ډېره پاملرنه کېږي. د سترې محکمې او قضاییه قوې استقلال ساتل د دې اصل ډېر مهم رکن دی، ځکه اغېزمن دولت د قانون د حاکمیت پر بنسټ ولاړ وي، نو ځکه په دولت باندې د قانون تعبیر او تطبیق د قانونمندۍ په لحاظ پخپله ډېر لوی څارونکی دی.

په عامه توګه ټول محاکم او په خاصه توګه ستره محکمه باید د قانون بیانګره وي. ولس باید کلک باوري شي، چې په ټول هېواد کې د قانون د اعتبار له مخې د سترې محکمې

پرېکړه وروستۍ پرېکړه ده او دا باور هغه وخت قوي کېږي، چې محاکم له فساد نه خالي شي او په قضاییه قوې باندې د دولت له خوا ستره پانګونه وشي چې په ټولنه کې یې عزت او اعتماد حفظ وي. که چېرې د اجرایي او مقننه قواوو له خوا د قضاییه قوې تعبیر یې ومنل شي، نو هېواد ته د دایمي سولې او ثبات په راوړلو کې لویه مرسته کوي.

هـ- زېربنا:

په اسلامي نړۍ کې دولت د زېربنایي بنسټونو په جوړولو او خوندي کولو کې ستره ونډه لرلې ده، څرګند مثال یې د اوبو تنظیمول دي. که په تاریخي لحاظ د هرات د هریرود د اوبو وېش په پام کې ونیسو، هغه مهال چنګیز د هرات ښار رنګ کړ او نهري نظام یې له منځه یووړ. اسلامي حکومت له ولس سره لاسونه یو کړل او رنګ شوی نهري نظام یې بیرته فعال کړ. هرات ته نهري نظام دومره لومړیتوب درلود چې آن مدبر سلاطین یې د مغولو تر دورې وروسته د ویالو په جوړولو پسې راووتل او له ولس سره به یې اوږه په اوږه بېل واهه.

د هرات د اوبو عادلانه او عاقلانه وېش د تیموریانو له دورې څخه موږ ته په میراث پاتې دی او د اوبو د خوندي کولو او تنظیمولو نړیواله نمونه ده.

په تېرو ۱۵۰ کلونو کې د امریکا متحده ایالاتو او اروپایي دولتونو د زېربنا په جوړولو کې ستره ونډه لرله، د مثال په ډول، د امریکا هغه سترې لارې چې د دې هېواد ختیځ او لویدیځ یې سره په منظمو شبکو تړلي له ۱۹۵۲ میلادي کال څخه مخکې نه وې. جنرال ایزن هاور، چې هغه مهال د متحده ایالاتو ولسمشر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وټاکل شو، یو وخت د خپلې ځوانۍ پرمهال له خپلو عسکرو سره په ډېره سختۍ له ختیځه لویدیځ ته تللی و. نوموړي پرېکړه وکړه چې دا حیاتي لارې باید په اساسي ډول جوړې شي. ښاغلي ایزن هاور د هېواد مقننه قوه دې ته قانع کړه، چې دا پرېکړه ومني او د میلیاردونو ډالرو په بیه دا لار جوړه شوه، چې له برکته یې اوس ټول هېواد د یوه داسې اقتصادي نظام په لمن کې ژوند کوي، چې په ډېر کم وخت کې خلک خپل تولیدات له ختیځ څخه لویدیځ ته انتقالولی شي.

نوموړي دولت په تېرو ۱۰۰ کلونو کې په بربښنا بندونو باندې ډېرې پیسې لګولې دي، چې په نتیجه کې یې د دې هېواد په لویدیز کې د اوبه خور اوبه له خپلو سرچینو څخه په سوونو کیلو متره لرې کرنیزې ځمکې خړوبوي. په جاپان او اروپا کې د رېل پټلۍ جوړونه هغه زېربنایي پانګونه وه، چې د دې هېوادونو د رېل سیستم یې ډېر موزون او منظم ګرځولی دی. چین د زېربنا په اړه د خپلې دقیقې پلان ګذارۍ او لګښت په نتیجه کې وده او پراختیا مونده.

په ډېرو هېوادونو کې داسې ډېر طبیعي خنډونه شته، چې د اقتصادي حرکت او اداري تنظیم پر وړاندې رامخې ته کېږي، خو د زېربنایي کارونو پر وړاندې د ستونزو لرې کول په دې مهم دي، چې له یوې خوا د یوه هېواد او سېدونکو ته دا زمینه برابروي، چې تر خپله منځه اقتصادي اړیکې ټینګ کړي او له بلې خوا نړۍ ته د داسې اړیکو لمن پراخه کړي.

په تېرو پانځو کې مو د افغانستان د زېربنا د تباه کېدو په اړه د نړیوال بانک تخمین ولوست. د بدبختۍ ځای دا دی، چې دې جګړه ځپلي هېواد په څو لسیزو کې د ۲۴۰ میلیاردو ډالرو په بیه

زېربنا او د ودې امکانات له لاسه ورکړي او که دا وژونکې جګړه نه وای، نو اوس به دې ناداره هېواد د ۲۴۰ میلیاردو ډالرو په اندازه زېربنایي پانګه درلوده.

د زېربنا د جوړولو بله نتیجه دا ده، چې جغرافیه د اقتصاد تر اغېز لاندې راځي او ځایونه د زمان له نظره یو له بل سره نږدې کېږي، مګر جګړې د زمان په لحاظ زموږ د هېواد ځمکه یو له بله ډېره لرې کړې وه، په (۱۳۵۵ هـ ل) کال له کابل څخه جلال اباد ته په درې نیمو او کندهار ته په شپږو ساعتونو کې خلک تلل راتلل، خو په (۱۳۸۳ هـ ل) کال کې برعکس له کابل څخه جلال اباد ته لس ساعته او کندهار ته دوه ورځې لار وه.

د هر اړخیزې پراختیا لپاره په زېربنا باندې پانګونه کول ضرور دي، مګر اغېز یې د موخو په ټاکلو او د پلان په عملي کولو پورې تړلی دی. که هدف د دوو ښارونو تر منځ د لارې لنډول وي، نو بیا باید د دواړو ترمنځ یوه ډېره لنډه لار انتخاب شي او که موخه د ټولیزې اقتصادي ودې تأمینول وي، نو بیا باید د ښارونو تر منځ پراته ټول کلي هم د دغه مواصلاتي زنځیر په وسیله وتړل شي او دا چې کلي له ښارونو سره د سړکونو په وسیله ونښلول شي، نو څرګنده شوه چې دلته مهمه موخه د کلیو د نښلولو وه، نه د لارې د لنډولو.

د بېلګې په ډول، د سردار داود خان له جمهوریت څخه وړاندې تردې چې د هرات–کندهار سړک پوخ شو، لویه لار د فراه له ولایت څخه تېرېدله چې د دې ولایت ډېرې مرکزي نقطې یې له هرات او کندهار سره تړلې، مګر کله چې افغان حکومت او روسي انجنیرانو د دغه سړک د پخولو کار پیل کړ، پرېکړه یې وکړه چې لاره باید له دښتې تېره کړي، ځکه چې لنډه وه، خو

د فراه ولايت ډېرې مهمې سيمې له سړک څخه بهر پاتې شوې، چې په منځمهاله او اوږدمهاله دوره کې يې په اقتصادي لحاظ ډېر منفي اغېز درلود، ځکه فراه منزوي شوه او ښه فرصتونه يې له لاسه ووتل، خو اوس چې د زرنج–دلارام سړک بشپړ شوی هېله ده چې د يوه مهم اتصالي موقعيت په حيث فراه له دغه سړک سره په نښلېدلو يو ځل بيا خپل نوم او شهرت ترلاسه کړي. همدا ډول د سروبي–جلال اباد سړک له غرونو او دښتو څخه تېرېږي خو زړه لاره له سروبي څخه جلال اباد ته د ډېرو کرنيزو سيمو تر منځ تېرېدله او چې اوس د دې سيمې خلک پر پاخه سړک نه دي پراته اړ دي چې د خپلو زراعتي توليداتو د انتقال لپاره لومړی جلال اباد ته لاړ شي او بيا کابل ته رامخه کړي.

نو له همدې کبله بايد زېربنايي پلان گذاري داسې وشي، چې د خلکو پر اقتصادي ژوندانه ښه اغېز وکړي. د حلقوي سړک په وسيله موږ ته له گاونډيو هېوادونو سره نښلېدل خورا حياتي اړتيا ده، مگر که چېرې همدا سړک زموږ ولسوالۍ او کلي او ولايتونه لکه فارياب، بادغيس، فراه، پکتيکا، کونړ، بدخشان، باميان، دايکنډي، ارزگان او نور يو له بله سره ونه نښلوي هېڅکله يو بانظمه اقتصادي ژوند نه شي تأمينېدی.

نو د دې لپاره چې د زېربنا سم انتظام رامنځته شي لازمه ده، چې هغو اصولو ته پام وکړو، چې د نړيوالو تجربو پر اساس ډېر بريالي وو، دلته د داسې څو اصولو يادونه کوو:

۱- مطالعاتي ظرفيت:

په عمومي توگه د زېربنايي پروژو ايجاد ستره پانگه غواړي. د دې لپاره چې دا پانگونه په سمه توگه وشي په کار ده،

چې په ځرگند او بنسټيز ډول بدېلونه برابر او د هرې سترې زېربنايي پروژې گټې او تاوانونه يو له بله سره پرتله شي، نو په همدې اساس بايد په وروسته پاتې هېوادونو کې د دې ظرفيت د ايجاد لپاره ستره پانگونه وشي. که چېرې د يوې زېربنايي پروژې ټول مطالعات د بهرنيو شرکتونو له خوا وشي، نو يو شرکت به د بل له مطالعې نه خبر نه وي او ولس به هم د هغوی له مطالعاتو څخه پوهه نه شي ترلاسه کولی، چې بالاخره جنجالونه هم پېښېدای شي.

د زېربنايي پروژو د مطالعې ظرفيت ته د سترو پروژو اداره وايي. د داسې ادارو مهمې دندې اوونډې دا وي، چې منظمې پروژې تيارې کړي او کله، چې پيسې لاسته راشي په فوري ډول دې د دې تصميم ونيسي، چې د لومړيتوبونو په رڼا کې کوم نظريات لومړی عملي بڼه غوره کړي.

بربښنا د افغانستان ستره بنسټيزه اړتيا ده او موږ د پرېمانه اوبو په لرلو کولی شو پر گاونډيو هېوادونو هم خپله بربښنا وپلورو، خو په دې هم بايد وپوهېږو، چې که چېرې موږ په کامه، کونړ، کوکچه او پنجشېر بندونو باندې پانگونه کوو په لومړي تخمين کې پرې له **۵۰۰** څخه تر **۱۵۰۰** ميليونو ډالرو پورې لگښت راځي، نو که چېرې له موږ سره د پورتنيو ذکر شويو امکاناتو په اړه بشپړ معلومات، چې د مطالعې پر مټ تيارېږي نه وي، نو په هغه صورت کې تصميم نيول بې ځايه کاردی. له دې نه علاوه زموږ ونډه او مسؤوليت يوازې د څو سيندونو پر ارزونې نه بشپړېږي، بلکې موږ بايد د هرسيند د بربښنا د توليد په اړه منظمه بررسي او دقيق پلان ولرو، چې هر بند مو په يوه ستره طبيعي پانگه بدل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د نړیوالو متخصصینو له موجودیت نه علاوه زموږ د سترو پروژو مطالعات نه شي کېدی، نو په کار ده چې په عاجله توګه پر خپلو خلکو پانګونه وشي چې د داسې مطالعاتو د ترسره کولو وړتیا پیدا کړي او ترمنځ یې کاري تداوم په دوی کې د تطبیق ظرفیت هم غښتلی کړي.

د ارزونې د ظرفیت اهمیت یوازې په دې کې نه دی، چې د لویو پروژو مطالعات وشي، بلکې ډېرې داسې وړې پروژې هم شته چې که داسې ظرفیت ولرو د دې پروژو بیه به د اوسنۍ بیې نیمایي ته راټیټه کړي.

د برېښنا د وړو بندونو ایجاد د ښوونځیو او وړو ادارو تعمیرات د دې پروژو څرګندې بېلګې دي، چې زیاتره وخت دیوه اساسي انسجام او ارزونې په بنیاد نه پلې کېږي، چې له یوې خوا پیسې ضایع کېږي او له بلې خوا ولس ناخوښه وي.

۲- د زېربنايي پروژو د منفي اغېزو مخنیوی:

زېربنایي پروژې په عمومي ډول دوه عمده منفي اغېزې لري، چې کېدای شي داسې پروژې د ډېروخت لپاره ځنډوي او یا یې ناکام کړي. د دې پروژو لومړی ستونزه ټولنیزه ده.

کېدای شي د یوې سترې زېربنایي پروژې د تطبیق لپاره د خلکو ځمکې ته اړتیا پېښه شي او یو کلی یا ښار له خپله ځایه بې ځایه کېدلو ته اړ ایستل شي.

په شلمه میلادي پېړۍ کې په زیاترو زېربنایي پروژو منفي ټولنیزې اغېزې پرېوتې او خلکو یې پر وړاندې سخت احتجاجونه وکړل، چې لوی مثال یې په هند کې د اوبو د سترو بندونو د جوړولو پر وړاندې د خلکو پراخې احتجاجي مظاهرې

وې، چې په پایله کې د دې پروژو تمویلوونکي نړیوال بانک او اسیایي پراختیایي بانک داسې مقررات وضع کړل، چې د خلکو د ژوندانه پروړاندې منفي اغېزې کمې کړي او د هغو خلکو لپاره پر ځای ترتیبات ونیسي، چې د پروژو د تطبیق له کبله یې ژوند یا جایداد په خطر کې وو.

په ټولنیز لحاظ د سترو پروژو منفي تاثیرات اوس تر ډېره حده کمېدای هم شي. انجنیران دې ته متوجه شوي، چې پروژې باید په داسې توګه ډیزاین شي چې په ټولنیز لحاظ یې منفي اغېزې کمې وي. د مثال په توګه، که د سترو بندونو ارتفاع کوزه شي د هر متر په کوزېدو یې منفي تاثیرات کمېږي. بله طریقه داسې ده، چې د یوه ستر بند پر ځای څو واړه بندونه جوړ شي، چې د یوې شبکې په وسیله یې بېرته برېښنا راټولېږي او په هماغه اندازه برېښنا تولیدوي. اما په ټولنیز لحاظ یې منفي اغېزې لس ځله تر لوی برېښنابند کمې دي. بل اصل چې تر ټولو ډېر ګټور ثابت شوی هغه له خلکو سره مفاهمه او په بنسټیز ډول د هغوی د ژوندانه د بهترولو لپاره ځانګړي اقدامات دي. که چېرې د رشوت او فساد لاس نه وي غځېدلی، نو دولت کولی شي د خلکو پرځمکو باندې یوه مناسبه بیه کېږدي او کله چې خلکو ته د ځمکو قیمت په لاس ورشي په خوښۍ سره د پروژو تطبیق ته غاړه ږدي. که متضررو خلکو ته داسې ژمنه ورکول شي، چې د پروژې تر بشپړېدا وروسته به دوی هم د ګټو په اخیستلو کې لومړیتوب ولري کېدی شي مخالفت ونه کړي، مګر موږ د یوه هېواد په توګه اړ یوو، چې د سترو پروژو د مطالعاتي ظرفیت تر څنګ د هغو د منفي اړخونو په تحلیل هم پوه شوو او خلکو ته تر قناعت ورکولو وروسته هغوی په ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اپارتمانونه د ماشومانو د لوبو د کورکیو په څېر یو په بل پسې ونړېدل، خو تر څنګ یې په څو متره کې یو لړ اپارتمانونه پر ځای ولاړ پاتې شول. کله چې کارپوهانو څېړنه وکړه څرګنده شوه، چې پرېوتي اپارتمانونه د ساختماني مقرراتو له چوکاټه بهر جوړ شوي وو او د قراردادیانو بې کیفیته کار او د مامورینو د اداري فساد له امله درانه ځاني او مالي تاوانونه پېښ شول، مګر هغه تعمیرات چې مستحکم وو د مستحکمو اصولو او قوانینو پر بنسټ جوړ شوي وو مستحکم پاتې شول. دغه مثال دا په ګوته کوي چې په زېربنایي پروژو کې د ساختماني اصولو مراعت کول څومره لوړ حیاتي ارزښت لري.

هغه اشخاص چې په لنډمهالو ګټو زړه خوشحاله کوي په حقیقت کې په منځ مهاله او اوږد مهاله موده کې هم خپل ځان او هم هېوادوالو ته ستر زیانونه ور اړوي. یوه ساختماني پروژه، چې په هره اندازه لویه وي په هماغه اندازه په ساختماني اصولو باندې عمل کول ضروري دی.

که په یوه هېواد کې د برېښنا یو بند د ناقص کار له امله ونړېږي، نو منفي اقتصادي اغېز یې د ټول هېواد لپاره مرګوني دي. د دې لپاره چې د یوه هېواد پانګه په زېربنایي پروژو خوندي کړی شي باید د نړیوالو تجربو پر اساس د ساختمان اصول وضع شي، د دولت چارواکي د دغو اصولو په زده کړه سمبال شي او ټول قراردادیان او فني ماهرین ورسره سم اشنا شي او د زړه له کومي یې ومني.

که یو هېواد خپل منظم ساختماني اصول ولري، نو قراردادي دې ته نه اړ کېږي چې د سترو پروژو د تطبیقولو لپاره د خاصو بین المللي بنسټونو او مرستندویانو په اصولو عمل

کې شریک کړو، چې له یوې خوا د خلکو ژوند بهتر شي او له بله پلوه په هېواد کې زېربنا ایجاد کړو.

د زېربنایي پروژو تطبیق د ټولنیزو ستونزو ترڅنګ په طبیعي پانګه هم اغېز کولی شي. هره لویه پروژه په یوه طبیعي سیستم باندې اغېزه کوي، چې کله ښه او کله ناوړه وي. کله چې په یوه سیند باندې بند جوړېږي، نو له امله یې د هغه ځای کبان وده نه شي کولی او د کبانو د ودې مخنیوی د یوې طبیعي پانګې په توګه منفي اغېزه ده او د دې منفي اغېزې د مخنیوي لپاره لازمه ده، چې د کبانو د ساتنې په برخه کې د نړیوالو اصولو په اساس ترتیب او تنظیم ونیول شي.

بل منفي اغېز یې د ډبرو له سکرو څخه د برېښنا تولید دی، چې د هوا د ککړتیا لامل کېږي اما له اوبو څخه د برېښنا تولید بیا د هوا په څرنګوالي باندې ښه اغېز لري، ځکه د نړۍ د تودوخې درجه ورځ تر بلې تودېږي او کارپوهان وايي چې له باد او لمر څخه د انرژۍ تولید د اقلیم لپاره ډېر ګټور دی. د همدې دلیل پر اساس ځینې نړیوال اصول وضع شوي، چې برېښنا باید له سکرو څخه تولید نه شي، ځکه د نړۍ د اقلیم په تغیر کې ناوړه پایلې لري.

۳- ساختماني کوډونه اومقررات:

زېربنا هغه مهال خاصه ګټه لري چې په دوامداره توګه پاتې شي او د دې لپاره لازمه ده چې په یوه هېواد کې منظم ساختماني کوډونه او مقررات موجود وي او عملي بڼه ولري.

د ترکیې په استامبول کې د شلمې پېړۍ په نویمه لسیزه کې ډېره ستره زلزله راغله او د حیرت وړ وه، چې ډېر لوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي. کله چې نړيوال کارکوونکي يوه ستره پروژه بشپړه کړي، نو په دويم ګام کې يې حفظ او مراقبت د ملي بنسټونو په غاړه وي، نو په داسې حال کې د دولت چارواکي مجبور دي، چې د يو ډول اصولو پر ځای مختلف اصول زده کړي او دا د دوی کار پېچلی کوي، نو لازمه ده چې اصول ډېر ځرګند او يو ډول وي او په يوه ډول تطبيق شي. زموږ په هېواد کې د ځرګندو ساختماني اصولو د نشتوالي نښې يې په حلقوي سړکونو کې ليدل کېږي. د کابل-جلال اباد سړک په يوه معيار، خو د کابل-کندهار سړک، دې ته په پام سره چې قراردادیان يې مختلف شرکتونه وو، په مختلفو معيارونو جوړ شوی دی.

همدا ډول د هرات-اسلام قلعه او کابل- شمالي او داسې نور ټول سړکونه يو له بل سره غوڅ توپير لري او د مختلفو شرکتونو له خوا د مختلفو معيارونو په اساس او بڼو جوړ شوي دي. د دې سړکونو بېلابېل کيفيتونه دا په ګوته کوي چې د حفظ او مراقبت او د دوام له کبله نو موږ ټول سړکونه په يوه ستندرډ نه دي جوړ شوي او په هغه اندازه ګټور نه دي، چې يو نوی سړک ګټور وي، نو ويلای شو چې ملت ته له دې کبله هم لازمه ګټه نه ده رسېدلې.

۴- د مناقصې يا قرارداد اصول:

د زېربنايي پروژو يوه مهمه برخه د مناقصې يا قرارداد اصول دي.

دا چې زياتره پروژې اوس د خصوصي سکتور له خوا اجراکېږي، نو په همدې بنياد دولت ته په کار ده، چې د مناقصې داسې اصول وټاکي، چې د شرکتونو تر منځ د رغنده

سيالۍ لامل شي او د ښه کيفيت کار په ټيټه بيه ترسره شي. په عملي توګه په ډېرو هېوادونو کې د مناقصې اصول د کثافت او فساد سرچينه ګرځي. يوه برخه يې دا وي چې د دولت مامورين له کورنيو او نړيوالو شرکتونو سره شراکت کوي او د شخصي ګټو لپاره ملي ګټې تر پښو لاندې کوي. د اداري فساد بله بڼه داسې وي، چې ډېر شرکتونه پخپلو کې يو داسې تړون کوي، چې قيمتونه تر قرارداد اخيستو مخکې وټاکي او په نوبت يې يو يو ګټندوی شي، چې دا عمل هم له عامه ګټو سره په ټکر کې دی.

بله بڼه يې دا ده چې قراردادیان له دولتي چارواکو سره شريک شي، د احتمالي ګټونکو قراردادیانو ادرس معلوم کړي. د زور يا زر په وسيله يې له ميدانه وباسي. يو مثال يې داسې هم دی چې ډېر قراردادیان قراداد په سمه توګه لاسليک کړي، خو په نيمايي کې له دولتي مامورينو سره شريک شي او په پټه د قرارداد شرايط بدل کړي.

ډېرې نورې لارې هم شته چې په وسيله يې د قرداد د مناقصې اصول تر پښو لاندې کېږي او دا ډول اعمال هم په سيمه او هم په نړۍ کې ډېر ځله تر سره شوي دي.

د داسې ناجايزو اعمالو د مخنيوي لپاره لازمه ده، چې يو هېواد د مناقصې ټينګ اصول، لوايح او قوانين جوړ کړي او د افرادو په روزنه او ساتنه پانګه واچوي. که چېرې لس تنه ايمانداره کسان د مناقصې د نظام په راس کې راشي هېواد ته به په ميليونونو ډالره ګټه ورسوي.

که چېرې په کوم مرسته اخيستونکي هېواد کې د مناقصې سم اصول نه وي، نو هلته ټول مرسته کوونکي هېوادونه هر يو

خپل خپل اصول تطبیقوي، چې په پایله کې ټول قراردادونه د بهرنیو شرکتونو لاس ته لوېږي او ګټه له هېواده بهر ځي، چې په دې صورت کې ملي قراردادیان په وچ ډاګ پاتې وي او زېربنايي پروژې نیمګړې یا هم پر خپل وخت نه پیلېږي.

۵- ملي ساختماني ظرفیت:

د اغېزناکو دولتونو د بریالیتوب یو لامل دا دی چې دوی کولی شي په سمه توګه په زېربنايي پروژو باندې پانګونه وکړي، چې له همدې لارې خپلو خلکو ته کاري موارد ډېر او عامه ګټې تضمین کړي.

څېړنو ثابته کړې، چې همدا اوس په نړۍ کې ځینې داسې هېوادونه شته چې په مؤثریت سره هم خپل ملي عواید او هم نړیوالې مرستې مصرفوي. په دې هېوادونو کې د ملي ساختماني ظرفیت شته والی د زېربنايي لګښتونو لپاره ضروري شرط ګڼل کېږي. جاپان، سینګاپور، ایرلنډ، اسپانیا، سویلي کوریا، مالیزیا او دوبۍ د دې هېوادونو غوره مثالونه دي، ځکه دغو هېوادونو د ملي ساختماني ظرفیت د ودې لپاره پانګونه وکړه، ځرګند اصول او مقررات یې وټاکل او په همدې توګه یې له خپلو ملي عوایدو او نړیوالو مرستو څخه اغېزمنه استفاده وکړه.

د دې ظرفیتونو د ایجاد لپاره د خصوصي او دولتي سکتورونو تر منځ کلکه همغږي او همکاري لازمه او ضروري ده او ښه لاره یې دا ده چې ټول شرکتونه دیوې اتحادیې په بڼه سره راټول شي او یوه منظمه ساختماني ټولنه جوړه کړي، چې د اصولو او مقرراتو د پیروي ټینګه ژمنه وکړي او د کمیت او کیفیت په لحاظ معیارونه وضع او د اخلاقي اصولو له مخې ورته پابند پاتې شي. همدا ډول یوه اتحادیه به له دولت سره په

شریکه د شرکتونو د ظرفیتونو ارزونه کوي.

دولت ته هم په کار ده، چې د دې اتحادیې د ظرفیتونو د لوړولو او تخنیکي تقویې لپاره پانګونه وکړي او د اصولو په مراعت کې پرې ټینګار ولري. لکه څرنګه چې باید د دولت پر کارمندانو باندې د مکافات او مجازات اصل عملي شي، د همدې اصل تطبیق پر قراردادیانو باندې هم ضروري دی او د دې تر څنګ له دغه بهیر څخه د خلکو د څارنې پروسه هم ډېره ضروري او مهمه ده.

۶- تدارکات:

په وچه پروت یو هېواد د شرایطو په لحاظ له هغو هېوادونو سره ډېر توپیر لري، چې بحري بندرونه لري.

دا ډول هېوادونه سیمه ییزې همکارۍ ته تر بل هر هېواده زیاته اړتیا لري، چې په دې توګه وکولی شي د خپل ضرورت ساختماني مواد په مناسب وخت او لازم کیفیت ترلاسه کړي. که چېرې یې په سمندري بندرونو کې د اړتیا وړ اجناس له یوې تر درې میاشتو پورې تال وخوري، نو په بازارونو کې یې د اجناسو بیه ډېره لوړېږي، چې په وچه پروت افغانستان داسې ترخې تجربې کړې دي او د ګاونډیو په بحري بندرونو کې یې په میاشتو میاشتو د اړتیا وړ مواد ځنډېدلي دي.

د بحري بندرونو لرونکي هېوادونه په وچه پرتو هېوادونو سره ډېر توپیرلري او دا توپیر موږ د کابل ـ پېښور، کندهار ـ کوېټې او هرات ـ مشهد تر منځ په اسانۍ پرتله کولی شو، په ګاونډیو هېوادونو کې د یوه کیلو متر سړک د قیر کولو بیه ۱۲۰زره امریکایي ډالره کېږي، مګر زموږ په هېواد کې د یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیلومتر سړک د قیر کولو بیه له څلورو لکو ډالرو هم اوړي، نو دا چې له موږ سره د نړۍ مرستې کمې دي او که موږ د زېربنايي پروژو بیه راټیټه او کیفیت لوړ نه کړو دا مرستې زموږ د اساسي اقتصادي بدلون سبب نه شي ګرځېدای.

۷- حفظ او مراقبت:

دا هغه برخه ده چې د هرې کچې اشخاص يې په اهمیت پوهېږي. د ساري په توګه، که چېرې یو بزګر ځمکه وکري او بېرته يې په سمه توګه خشاوه، او به خور او نوره لازمه څارنه ونه کړي، نو بې له شکه به يې د پټي حاصل هغومره نه وي، چې توقع ترې کېدی شي او که یو مالدار د خپلو څارویو سمه پالنه او روزنه ونه کړي، نو یا به خوار ډنګر وي او یا به يې ترې لېوان وخوري.

همدارنګه تر ختین بام لاندې او سېدونکي خلک اړ دي، چې د موسمي بارانونو تر وربښت د مخه خپل بام اخېړ کړي او که داسې ونه کړي یا به پرې را ولوېږي او یا به يې سر له بارانه نه پټېږي.

زېربنا د ټول ولس شریکه پانګه ده. کله که سړکونه خراب وي ټول سرټکوي، چې په سمه توګه اقتصادي فعالیتونه نه شي تنظیمولی. د ټرانسپورټ بیه لوړه وي، تولیدي او سوداګریز اموال په اسانۍ سره انتقال نه مومي او وسایط يې د ډېرو عوارضو پېښولو له کبله تاوانونه کوي. برېښنا هم داسې زېربنا ده چې که نه وي، تاوان يې ټولو ته یو ډول دی. د ساتنې او څارنې ستر اهمیت دا دی، چې د اصولو په تعقیب سره ډېرې لويې پانګې له خطر څخه نجات پیدا کوي او تر ډېره وخته ترې ګټه اخیستل کېږي، چې مثال يې سړک دی. زموږ زیاتره

سړکونه له ۷ څخه ۱۰ ټنه وزن ته جوړ شوي دي، که چېرې دا په مقرر ډول تعقیب شي، موږ به له ستر تاوان څخه خلاص یوو او که دا اصول په پام کې ونه نیول شي او لکه اوس چې له بده مرغه له ۵۰ ټنو نیولې ان تر ۱۰۰ ټنو پورې بار کړې لارۍ زموږ پر سړکونو را روانې دي او سم حفظ او مراقبت يې نه کېږي نو موږ اړ یوو، چې ۷ کاله وروسته دا سړکونه له سره اباد کړو، چې دا ډېر ستر تاوان دی. که څه هم د لاریو څو خاوندان د درنو بارونو راوړلو له کبله څو روپۍ پیدا کوي، خو د ولس لپاره يې زیان په دقیق ډول تر میلیونونو ډالرو رسېږي.

په بې اغېزې او ناکامو دولتونو کې همېشه یا د حفظ او مراقبت بودجه پر وخت نه رسي او یا هم دا مهمه برخه په بودجه کې نه داخلېږي، چې په پایله کې يې د ولس ستر زېربنایي بنسټونه له منځه ځي. لکه د برېښنا بندونه، چې یوه پرزه يې خرابه شي په لومړي سر کې يې قیمت ښايي شل زره افغانۍ وي، خو که جوړه نه شي نو د فشار په نتیجه کې نورې پرزې هم له کاره لوېږي او بیه يې لکونو او بالاخره میلیونونو ته لوړه شي، چې د ولس ملا ماتوي. اغېزناک دولتونه دې برخې ته کلکه پاملرنه کوي او د ساتنې او څارنې په نتیجه کې د ولس له زېربنايي پانګې څخه د اوږدې مودې لپاره ګټه اخلي.

که د دولت په دې برخه باندې دقیق فکر وکړ دا په ګوته کېږي، چې د افغانستان په څېر د یو غریب هېواد لپاره د ساتنې او څارنې برخه خورا مهمه ده. دولت اړ دی، چې د دې برخې د انسجام لپاره داسې اصول وټاکي، چې زموږ له اوسنیو شرایطو سره اړخ لګوي. په دې فصل کې مو اصل اصول طرحه کړل خو په راتلونکي فصل کې به د کار د پیدا کولو او د زېربنا د ترتیب په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړه یو لړ وړاندیزونه وکړو.

و- بشري پانګه:

او سنی اقتصاد د علم پر تهداب ولاړ دی، د نبي کریم (ص) مبارک حدیث دی چې فرمایي: (د علم طلب وکړئ ولو که په چین کې وي). د مخه مو په عباسي او غزنوي دورې کې د علم د ودې او پراختیا په باب معلومات وړاندې کړي دي. د پورتني مبارک حدیث په رڼا کې هغوی د نړۍ علوم راټول او بېرته یې د نړۍ ډېرو برخو ته ورسول، خو له بده مرغه په راوروستو وختونو کې اسلامي حکومتونو پر خپلو خلکو لازمه پانګونه ونه کړه او د دې نتیجه دا وه چې ورو، ورو یې دولتونه بې اغېزې او له اغېزناکو دولتونو سره یې ورځ تر بلې توپیر په زیاتېدو شو او د اسلامي نړۍ زیاتره خلک له ثروتمندو څخه په بې ثروته خلکو بدل شول، چې بشري پانګې په کې د پام وړ وده ونه کړه، مګر یوائیني اسلامي هېواد مالیزیا .و چې د بشري پانګې په اهمیت پوه شو او په دې برخه کې یې له خپل ولس سره ډېر کار تر سره کړ، د مالیزیا د مشر (ډاکټر مهاتیر محمد) دوه مداره هڅې د دې باعث شوې، چې په دېرشو کالونو کې مالیزیا له یوه فقیر هېواد څخه په امیر او سرمایه دار هېواد بدل کړي. د ډاکټر مهاتیر پیاوړې ابتکار دا و چې د شل، شل (۲۰-۲۰) پلانونه یې ترتیب کړل.

ډېر خلک د شل شل تعبیر داسې کوي، چې دا د شل میلادي کال دی، یعنې په کومو ولایتونو او ښارونو کې چې د شل پلان خبره مطرح ده، هدف یې د شل میلادي کال منځمهاله موخې دي. دا پلانونه چې لومړی یې په مالیزیا کې اساس کېښودل

شو، هدف یې دا دی چې د مختلفو ولایتونو، ښارونو، کمپنیو او شرکتونو او یا د ټول هېواد په کچه خلک راټولېږي او د هېواد راتلونکی انځور وړاندې کوي او په دقت سره خپل او سنی حالت له راتلونکي انځور سره پرتله کوي، چې وپوهېږي د دوی د مستقبل د موخو د بشپړولو په لاره کې د دوی حال کوم خنډونه لري، چې د هغو موخو مخنیوی کولی شي او کله چې دا خنډونه ورته معلوم شي، نو د لرې کولو لپاره یې د ظرفیتونو ایجاد ته ملا تړي او منځمهاله موخو ته د رسېدو لپاره یوې څرګندې نتیجې ته رسېږي.

ډاکټر مهاتیر له شل، شل څخه یو بل هدف هم درلود، نوموړی د سترګو ډاکټر و او د سترګو په طبابت کې د شل، شل اصطلاح دا معنی افاده کوي چې بویه دواړه سترګې په بشپړه توګه کار کوي او هغه څوک چې د شل، شل لید توان لري عینکو ته اړتیا نه لري، معنی دا چې روښانه لید د یوه هدف د تعین لپاره ډېر اړین دی، چې یوه ټولنه په نظم او تقوا سره د هغې موخې د عملي کولو لپاره څرګند معیارونه ولري او په اګاهانه توګه وپوهېږي چې څرنګه د هدف د لاس ته راوړلو لپاره حرکت کوي.

موږ هم د یوې ټولنې په حیث د بشري پانګې د رامنځته کولو لپاره داسې یوه څرګند پلان ته اړتیا لرو او که په همداسې شدت کار ونه کړو په عمومي توګه به د ولس او په ځانګړې توګه به مو د ځوان نسل استعداد ضایع کړی وي. که موږ غواړو چې د بهرنیو سلاکارانو شمېر چې د مرستو لویه برخه د دوی په معاشونو او لګښتونو له هېواده وځي کم کړو، نو په کار ده چې پر خپلو ځوانانو پانګونه وکړو او د خپل کور څښتنان شو او په

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مورد کې د اغېزمنو هېوادونو له تجربې ګټه واخلو او پر بنا يې د خپل هېواد د راتلونکي انځور په اړه يوې سراسري ملي اجماع ته ورسېږو ، چې په بنسټيزه توګه خپلې موخې تعين کړو. په دې اړه ځيني اصول په لاندې ډول تشريح کوو:

۱- د لوړو زده کړو اهميت:

اداره، اقتصاد او مدني ټولنه هر يو په ځانګړې توګه مديريت، تخنکي پوهې او مشرتابه ته اړتيا لري، او دا پوهه بې له دې چې په يوه هېواد کې د لوړو زده کړو داسې بنسټونه چې نړيواله سويه ولري نه رامنځته کېږي.

په پخوا زمانو کې مواصلاتي امکانات دومره پر مخ نه وو تللي، چې د اسيايي هېواد يو پوهنتون د امريکا يا اروپا له کوم پوهنتون سره نېغ په نېغه تماس ونيسي، نو ځکه دولتونو د لوړې پوهې د حصول لپاره خپل ځوانان دغو هېوادونو ته لېږل چې داسې ظرفيتونه پيدا کړي چې نه يې لري. دا طريقه په هغه وخت کې مناسبه وه، مګر تاثير يې ډېر کم و، ځکه په شپېتمه ميلادي لسيزه کې افغان حکومت د ګوتو په شمېر ځوانان بهر ته د زده کړو لپاره ولېږل، خو د دې بر عکس د کابل پوهنتون د انجنيرۍ پوهنځي چې د امريکا له لوړو پوهنتونونو سره تواميتونه درلودل په همدې هېواد کې ګڼ شمېر محصلان وروزل.

او سمهال د نړۍ شرايطو تغير کړی او بدبختانه هغه افغانان چې بهر ته د زده کړو لپاره ځي، په کم تعداد کې بېرته راستنېږي، اکثريت يې په هماغو هېوادونو کې پاتې کېږي او بيا هېواد ته نه راځي.

او سمهال زموږ بحث پر دې دی، چې زموږ د هېواد

پوهنتونونه او د لوړو زده کړو نور تاسيسات بايد يا له نړۍ او يا هم کم له کمه د سيمې له هېوادونو سره د سويې په لحاظ سيالي وکړي.

په ۲۰۰۵ کال کې چې ما د کابل پوهنتون له محصلانو سره دري مياشتنی بحث درلود، ټول د دې غوښتونکي وو، چې د عالي تحصيلاتو د ظرفيت لوړولو لپاره دې ځيني اصول وضع شي، چې پر اساس يې دا څرګنده وي چې افغانستان په راتلونکو ۱۰ او ۲۰ کالونو کې کوم ډول ظرفيتونو ته اړتيا لري او د اقتصادي ودې اساس يې په کومو سکټورونو باندې ولاړ دی. کله چې دا اصول روښانه شي، نو بيا به د اړتيا او ودې د پلانونو په اساس په پوهنځيو کې تقسيمات صورت ونيسي. دا بايد جوته شي چې کوم پوهنځی بايد يو له بل سره ګډ شي او کوم پوهنځي دې نوي رامنځته شي؟. کوم ډيپارټمنټونه دې د پوهنځي کچې ته لوړ شي او کوم پوهنځي دې د ډيپارټمنټ کچې ته راوړل شي.

د مثال په توګه، افغانستان اړتيا لري چې د کمپيوټر داسې پروګرامونه جوړ کړي چې زموږ له شرايطو سره برابر وي، نو د دې مسلک لپاره دې يا داسې ډيپارټمنټونه جوړ شي چې دا ظرفيت په همدې هېواد کې ايجاد شي او يا دې داسې څو پوهنځي منځ ته راشي چې دا کار سر ته ورسوي.

همدارنګه د يوه داسې اسلامي پوهنځي جوړول حياتي دي، چې وکولی شي افغانان د ځلانده اسلامي تمدن له پېژندګلوي سره پوره اشنا کړي.

زموږ د پوهنتونونو يوه بله ډېره غټه ستونزه دا ده، چې نصاب يې يو ډول نه دی، د انجنيري پوهنځي نصاب امريکايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او د اقتصاد پوهنځي نصاب یې په زاړه جرمني سیستم عیار شوی دی او په همدې ترتیب د نورو پوهنځیو نصابونه هم په نورو سیستمونو پورې اړه لري.

که موږ غواړو چې د مالیزیا په څېر د راتلونکي لپاره منظم پلان ولرو، نو د عالي تحصیلاتو نصاب باید په داسې توګه جوړ شي، چې ټول پوهنځي په مشترکه توګه وکولی شي د محصلانو تر منځ ملي روحیه، ملي ژمنه او کاري کفایت ایجاد کړي. دا چې په لېسو کې زموږ متعلمین په لازمو امکاناتو سمبال نه دي، دې ته ژور فکر په کار دی او زما په نظر باید یو کال د دوی لپاره اساسي طبیعي علوم، لیکوالي، کمپیوټر، ژبې، تاریخ او کلتوري زده کړې په پام کې ونیول شي.

له بهر څخه د طبیعي علومو لپاره اوس د بعید درس یعنې په لاین زده کړه باندې ډېر کم لګښت راځي، خو ټولنیزې او کلتوري زده کړې په خپلو ژبو او هېوادني تاریخ باندې د نه پوهېدو په صورت کې نه شي حاصلېدی، نو په همدې دلیل پر پنځو ژبو باندې له کلتوري لحاظه پانګونه کول ډېره ضروري ده، پښتو، دري، ازبکي، عربي او انګریزي، هغه ژبې دي چې د پورتنیو موخو د تر لاسه کولو لپاره پرې پانګونه حیاتي ده. موږ د یوه نوي نظام په توګه د ډېرو قوانینو لیکلو ته اړتیا لرو او د قانون د لیکلو لپاره اړ یوو چې په هېواد کې د عربي ژبې پیاوړي مراکز ولرو، چې له یوې خوا د دیني زده کړو د حصول او له بلې خوا د قانون د لیکلو لپاره یواځینۍ منبع ده.

همدا ډول پښتو، دري او ازبکي زموږ د هېواد درې عمده ژبې دي او د ملت جوړولو د پروسې عملي کېدل دا غواړي چې په دغو دریو ژبو اساسي پانګونه وشي. د واحد افغان ملي

هویت په دې پېړۍ کې د دې معنی نه لري چې بویه د دې هېواد واړه قومیتونه له منځه ځي، بلکې د دې برعکس زموږ کلتوري شتمنۍ زموږ د ملي یووالي قوي بنسټ جوړوي، ځکه چې د دې شتمنیو په پیاوړتیا کې به هر افغان هم پر خپل افغاني هویت افتخار کوي او هم به په دې باوري وي، چې د ده مورنۍ ژبه محفوظه او د احترام وړ ده. د دې تر څنګ باید د افغانستان پر نورو ژبو هم څېړنې وشي او د اساسي قانون د هدایت مطابق دې د لوړو زده کړو بنسټونه په دې اړه لازمې هڅې وکړي. لوړې زده کړې باید انسان په درې صفاتو وروزي:

اول دا چې یو انسان باید د لوړو زده کړو په حصول کې د یوه اسلامي او ملي هویت نمونه او مثال جوړ شي، ځکه که یو انسان ډېره لوړه تخنیکي پوهه ولري، خو که له اسلام څخه ناخبر او په قومي تعصب کې غرق وي، نو څه فکر کوئ چې هغه به د یوه ملت او هېواد لپاره څه خدمت وکړي؟

دویم دا چې انسان ته دې تخنیکي پوهه وښیي چې له دې لارې هم خپل ځان ته روزي وګټي او هم هېواد ته خدمت وکړي.

دریم اصل دا دی چې یو تعلیم یافته انسان باید د یوه وطنوال په حیث د خپلو هېوادوالو پر وړاندې تر نورو ډېر خپل وجایب وپېژني او عمل پرې وکړي، ځکه لوړې زده کړې زموږ په هېواد کې د ولس په پیسو تأمینېږي، نو ځکه تعلیم یافته ځوانان اړ دي چې د ولس خدمت وکړي او لازمه ده، چې په ډېره ایمانداري دا پور پرې کړي. تر ټولو مهمه دا ده چې موږ ډېر څه له لاسه ورکړي او اوس زموږ ځوانان مجبور دي، چې په یوه وخت کې ملت، دولت او اقتصاد درې واړه په پښو ودروي او کله چې دا درې مسؤولیتونه پر مخ بیایي، نو په کار ده چې درې

(c) ketabton.com: The Digital Library

واړه پوهې یې حاصلې کړې وي. د داسې یو نصاب ایجادول اړین دي، چې یو انجنیر د ملت په جوړولو و پوهوي او همدا ډول یو ادیب ته د اقتصاد د جوړولو طریقې ورزده کړي، چې ملت په راتلونکو سلو کلونو کې د دې نصاب روښانه پایله ووینې، نو ځکه باید د اوسنیو عالي تحصیلاتو په محتوا کې اساسي بدلون راشي.

د هېواد ټول پوهنتونونه باید په بنسټیزه توګه سمبال شي، چې د اوسنیو مواصلاتي امکاناتو پر مټ د نړۍ له معتبرو پوهنتونونو سره وتړل شي او محصلان وتوانېږي، چې د هغو پوهنتونونو له امکاناتو څخه ګټه واخلي.

د شپې پوهنځي باید د فعال حرکت په نتیجه کې د ورځې د پوهنځیو په څېر ټول امکانات ولري، ځکه د دولت هغه کارمندان چې د جګړو له کبله ورته د لوړو زده کړو زمینه نه وه برابره شوې باید په اساسي توګه زده کړې تر سره کړي.

د لېسو هغو فارغانو ته چې پوهنتونونو ته یې د داخلېدو چانس نه دی ترلاسه کړی، باید بعید درسونه (په لاین زده کړه) پیل شي او د بانظمه کارکوونکو له خوا دا ترتیب پر مخ یووړل شي، که ځوانان ثابته کړي چې معیارونه یې پوره کړي، پوهنتون باید شهادتنامې ورکړي.

د پوهنتونونو نصاب باید په دوو، څلورو او شپږو کلونو تقسیم شي، چې زیاترو ځوانانو ته هم د زده کړې او هم د کارکولو زمینه برابره شي. دوه کلن پروګرامونه ډېر مهم دي او د تخنیکي مدیریت هغه پوهه په کې ترلاسه کېدی شي، چې د پروژې اړتیا ده. د دې تر څنګ باید شپږ کلن پروګرامونه هم رامنځته شي چې د ماسترۍ اخیستو لپاره مهم دي، خو موږ د

لوړو زده کړو په خوا کې دا وخت د هغو دوه کلنو کالجونو جوړولو ته هم شدیده اړتیا لرو، چې کولی شي د کرنې، اوبو او برېښنا په برخه کې د هېواد په هر ګوټ کې کاري ظرفیتونه لوړ او ګڼ شمېر ځوانان وروزي. نړیوالو تجربو ثابته کړې، چې داسې دوه کلن تخنیکي بنسټونه د کرنې، صنعت او خدماتو د پراختیا لپاره ډېر ګټور ثابت شوي دي.

۲- د مېرمنو د زده کړو اهمیت:

د اسلام په سپېڅلي تمدن کې مېرمنو ډېر ځلاند رول لوبولی دی، حضرت خدیجة الکبریٰ (رض) لومړنۍ مېرمن وه، چې د اسلام پر مبین دین مشرفه شوه. حضرت عایشه صدیقه (رض) لومړنۍ مېرمن وه، چې د نبوي احادیثو په انتقال کې یې ستره ونډه واخیسته او حضرت بي بي فاطمة الزهرا (رض) د نبي کریم (ص) لور بي بي هم د اسلام له هغو عالي مېرمنو څخه ده، چې ډېرې کارنامې لري.

په غربي نړۍ کې ښځو یوازې په شلمه پېړۍ کې د دې اختیار ترلاسه کړ چې د ملکیت حق ولري، خو څوارلس سوه کاله وړاندې یوه مسلمانه مېرمن د مکې د ښار ستره سوداګره وه. بي بي خدیجې (رض) د اسلام په لومړي پړاو کې د حجاز له ټاپوګانو څخه خپل سوداګریز مالونه د نړۍ نورو امپراتوریو ته لېږل. همدا راز په تیموري عصر کې ملکې ګوهرشاد ډېر لوی جایدادونه لرل، چې د عامه تاسیساتو د جوړولو لپاره یې خپل ډېر جایدادونه وقف کړل. د هندوستان په سلطنتي دوران کې سلطان رضیه په دې وتوانېده چې د درباریانو پر وړاندې د اولوالامر په توګه ودرېږي. د امیر دوست محمد خان خور د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغان ـ انګلیس تر هغې جګړې وروسته چې د دې ورور یې له واکه لرې کړ او هند ته یې ولېږه، وکولی شول چې د غازیانو په تشویق او تمویل کې لویه برخه واخلي.

د روښاني نهضت وروستۍ رهبره بې بې عالیه وه، چې په کلونو یې مغول تر فشار لاندې ونیول او په دې یې قانع کړل چې د دې کورنۍ ته لوړ منصبونه ورکړي.

دا چې په ځلانده اسلامي تمدن کې د مېرمنو د زده کړې اهمیت څرګند شوی اوس نوره نړۍ هم په دې عقیده ده چې که مېرمن زده کړه ونه کړي ټولنیزه پراختیا ناشونې ده. په پراختیایي بنسټیونو کې اوس دا خبره یوه مقوله ګرځېدلې چې وایي که یو هلک با سواده شي یو نسل ورسره تغیر کوي او که نجلۍ باسواده شي کم له کمه پنځه نسله ورسره مثبت تغیر کولی شي. ځکه مور د اولاد په روزنه کې تر ټولو مهمه ونډه لري او خپل بچي ته له شیدو سره د پوهې او معرفت مینه ترزیقوي. مور خپل ماشوم ته ژوند ښیي، اوبه، جامې او راشه درشه یې تنظیموي.

کله چې مور نیا شي، نو بیا لمسیو ته لارښوونه کوي او که ژوندۍ پاتې شي تر دریم نسله ټول کور پالي، خو دا حقیقي خبره ده چې تر پنځم نسله پورې یې ډېر تاثیرات پاتې وي.

که اړتیا پېښه شي یوه مور له یوې خوا خپل اولاد ته ډوډۍ هم ګټي او له بلې خوا یې سم مدیریت هم کوي. د یوه کورني کلتور په حیث مور همېشه د نسلونو په خاطراتو کې ژوندۍ وي او همدا دلیل دی، چې په یوه اسلامي او افغاني کورنۍ کې د مېرمنو او نارینه وو تر منځ په متقابل احترام ولاړ اړیکي قایم وي.

دا چې د اسلام په مبارک دین کې د ښځې ملکیت خوندي دی، نو اوس اصلي مسئله د حقوقو نه، بلکې د امکاناتو برابرول دي. په ننني ژوند کې د روزۍ ګټل له ښځو او نارینه وو دواړو څخه غواړي چې کار وکړي، خو له علمي او تخنیکي پوهې څخه علاوه کار کول ناممکن برېښي، که برېښنا تولید شي په اسانۍ سره د ورو نجونو او هلکانو لپاره د ټلویزیون له لارې داسې پروګرامونه جوړېدای شي، چې د هغوی تخنیکي پوهې ته وده ورکړي، برېښنا یوې مور ته هم د دې زمینه برابروي، چې خپل ماشومان په سمه توګه وروزي. که چېرې اخلي پخلی، د کالیو مینځل، د کور جارو کول او نور کارونه چې اوس یې مېرمنې په لاسونو کوي د برېښنا په وسیله تر سره شي، نو مېندې به ډېر وخت وسپموي چې له خپلو اولادونو سره کار وکړي. همدارنګه د مالونو ساتنه، د مېوو وچونه او لاسي کارونه ټول د مېرمنو ځانګړې وظایف دي، چې کورنۍ ورته اړتیا لري، خو له دې کارونو څخه مېرمنې په مستقیمه توګه عایدات نه شي تر لاسه کولی. که غواړو چې د کلیو او ښارونو مېرمنو ته په اساسي ډول عایدات په لاس ورشي، لازمه ده چې په دغو ټولو امورو کې د دوی تخنیکي روزنې ته زمینه برابره کړو.

دا چې په کلتوري لحاظ زموږ مېرمنې نه شي کولی له کوره ووځي او بهر له نارینه وو سره یو ځای کورسونه تعقیب کړي، نو د اوسنیو تخنیکي امکاناتو په مټ اوس دا چاره ډېره اسانه شوې او د ټلویزیون له لارې هم داسې ډېر امکانات برابرېدی شي، چې د ښځو د تخنیکي ظرفیت په لوړولو کې مرسته وکړي او یا دا چې په کلتوري چوکاټ کې ورته د چټکو زده کړو داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کورسونه جوړ شي چې مېرمنې وروزي.

د مثال په ډول، په بامیان ولایت کې د روغتیا په برخه کې یوې افغانۍ ډاکترې ډېره بریالۍ تجربه تر سره کړه. له بده مرغه په هېواد کې د زوکړې پر وخت مونږ ډېر ځله مور او ماشوم له لاسه ورکوو او د ناوړه صحي چاپېریال او لازمو امکاناتو نه لرل ډېر وخت د پنځه کلنۍ مودې ماشومان هم تلف کوي. یوه افغانه ډاکتره وتوانېده چې د یوه کلي میندې او خواښې ګانې یې یوه ځای ته راټولې کړي، له دوی سره یې پر له پسې د زوکړې پر مهال د مور او ماشوم په اړه خپلې تجربې شریکې کړې. کله چې سپین سرې مېرمنې د دغو موضوعاتو په اهمیت پوه شوې خپلو لوڼو او ننګیاندو ته یې اجازه ورکړه، چې ټولې لاړې شي او له نږدې څخه په موضوعاتو ځانونه پوه کړي. د دغو ګټورو بحثونو په نتیجه کې داسې پروګرامونه وضع شول، چې د میندو او ماشومانو د مړینې کچه یې راټیټه کړه او د خواښو او ننګیاندو تر منځ د دغو پروګرامونو په وسیله مناسبات هم بهتر شول.

له تخنیکي تعلیماتو علاوه په لېسو او پوهنتونونو کې پېغلو نجونو ته د داسې زده کړو ترتیب په کار دی، چې په پورتنیو موادو کې ترې ګټه واخلي او کولی شي ښې استادانې وي.

په **۱۳۸۵** کال کې په کابل پوهنتون کې د ښځینه محصلانو ۲۰٪ سلنه وه او په **۱۳۸۸** کې د ځینو تخمینونو پر بنیاد ۳۰٪ ده، خو مونږ باید د یوې سالمې ټولنې د رامنځته کولو لپاره په ډېره بیړه دا سلنه ۴۰ او بیا تر پنځوسو واړوو، خو مسئله په دې هم نه حل کېږي چې یوازې سلنه لوړه شي، بلکې کوښښ په کار دی

چې مېرمنې د ژوند په هغو ټولو څانګو کې، چې دوی یې غواړي او هېواد ورته اړتیا لري، لازمه برخه واخلي. مګر په روغتیایي چارو کې د مېرمنو ونډه ډېره حیاتي ده، ځکه مېرمنې او ماشومان په لویه پیمانه ناروغۍ لري.

د مېرمنو د پوهې بل ډګر مارکیټینګ یا بازار موندنه ده، چې لاسي کارونه، مالداري او زرګري په کې د مېرمنو د عمده عایداتي سرچینو په توګه یادولی شو.

افغانه مېرمن د دې وړتیا لري چې د نړۍ د بل هر هېواد د مېرمنو په څېر تخنیکي ظرفیت پیدا کړي، خو که چېرې د مارکیټ د پیدا کولو سم ترتیب ونیول شي، د دوی لاسي زیار او زحمت به ډېره ښه نتیجه ورکړي او خپلې کاري بېلګې به د نړۍ ټولو بازارونو ته ورسوي، خو دا خبره د یادولو وړ ده چې په اوسنیو شرایطو کې دا ظرفیت او انتقال یې بیا هم په برېښنا، کمپیوټر او ټلیفون پورې تړلی دی.

۳- تخنیکي پوهه:

مونږ په خپل هېواد کې له عجیبو ناخوالو سره مخامخ یوو. له یوې خوا په میلیونونو انسانان د کار په تلاش ګاونډیو هېوادونو ته روان دي او له بله پلوه په پلازمېنه او ځینو ولایتونو کې د عادي تخنیکي کارونو لپاره د همسایه هېوادونو وګړي استخدامېږي.

هر څوک چې کور، مارکیټ، او هوټل جوړ کړي، ژر پوهېږي چې د ساختمان تر جوړېدو وروسته باید وخت پر وخت د ساختمان او په کې د کارېدلو وسایلو ترمیم وشي او په دې توګه مونږ هر کال په میلیونونو ډالر پانګه ضایع کوو، خو زمونږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هېواد کې په تخنیکي تعلیماتو اساسي فکر نه دی شوی او ضروري تخنیکي مهارتونه اوس هم یو شاګرد له استاد څخه په کلونو وروسته زده کوي. نجاري، نلدواني او معماري لا تر اوسه هم پلارنۍ پېشه ګڼل کېږي او دا چې په تېرو جګړو کې داسې مهارتونو ته اړتیا نه وه، نو ځکه یې د ماهرینو شمېره هم کمه ده.

مګر اوس له نېکه مرغه د دغو لنډمهالو تخنیکي مهارتونو د روزنې لپاره یوه ډېره بریالۍ نړیواله تجربه شته، چې په شپږ میاشتو کې کېدای شي په لکونو کسان وروزل شي او بیا بیا ورته د داسې تعلیماتو زمینه برابره شي. څرنګه مو چې د ماشومانو او مېرمنو د زده کړو په باب وویل همدا ډول حرفوي تعلیمات د ټلویزیون له لارې هم په اسانۍ زده کېدی شي، خو دا خبره مهمه ده چې له دې کارګرانو څخه دې په شفاف ډول د ازموینې اخیستو طریقه برابره شي او د لومړۍ څخه تر پنځمې درجې دې ورته سندونه ورکول شي، چې بیا د یوه ساختمان مالک په اسانۍ وپوهېږي، چې د استخدام شوي کارګر سویه څومره او په بدل کې یې باید څومره مزدوري ورکول شي.

تخنیکي پوهه یوازې په لومړیو عملي کارونو نه تر لاسه کېږي، ځکه له حسابدارۍ څخه نیولې د ورو پروژو تر مدیریت پورې ټول بهیر تخنیکي روزنه غواړي.

که موږ غواړو چې دا اړتیا پوره کړو، نو لازمه ده چې په لومړي ګام کې له نهم ټولګي څخه تر دولسم ټولګي پورې ډېر شمېر تخنیکي ښوونځي ولرو او د پوهنتونونو په چوکاټ کې داسې دوه کلن پروګرامونه ولرو، چې ډېر استعدادونه د دې کارونو د تر سره کولو لپاره په سمه توګه وروزي.

۴- منځنۍ زده کړې:

د یوې ټولنې د اقتصادي پرمختګ معیار په منځنیو زده کړو پورې تړلی دی.

هر څومره چې یو هېواد وده کوي په همغه کچه په کې لومړی د منځنیو زده کړو او بیا د لوړو زده کړو اهمیت را څرګندېږي. زموږ د منځنیو زده کړو نصاب باید هم زموږ د لنډمهالو، منځمهالو او اوږدمهالو شرایطو سره سم او هم د نړیوالو تجاربو په اساس را منځته شي، چې درې برخې په کې ډېرې مهمې دي.

لومړی دا چې د ملي او اسلامي هویت تهداب په منځنیو زده کړو کې ټینګښت مومي. ځکه د یوه ځوان احساسات په همدې وخت کې لوری پیدا کوي، چې د دې لوري ځینو دریځونو ته بیا په اسانۍ تغیر نه ورکوي، نو لازمه ده چې په همدې وخت کې په نصاب کې ملي او اسلامي هویت په روښانه توګه منعکس شي او ځوانانو ته د هویت په برخه کې د مؤثرې څېړنې او ودې زمینه برابره شي.

دویم دا چې نړیوالو تجربو ښودلې، چې د منظم عقلاني فکر تهداب الجبر او ریاضي علوم دي، نو د مخه مو ویلي چې د دې علومو په تکامل کې اسلامي پوهانو ستره ونډه درلوده او دا چې موږ یو ځل بیا دا علوم حاصل کړو د منځنیو زده کړو په نصاب کې ورته مهمه ونډه ورکول په کار دي.

په دریم قدم کې تخنیکي پوهه هغه وسیله ده، چې کولی شي د منځنیو زده کړو یو فارغ د ټولنې با اهمیته غړی کړي او په نصاب کې د تخنیکي پوهې شمولیت د ښوونځي فارغ ته دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چانس ورکوي چې په ټولنه کې مؤثر فعالیت وکړي.

موږ باید د خپل هېواد تر څنګ د نورو هېوادونو له ترخو تجربو څخه مثبت درس واخلو. په ډېرو وروسته پاتې هېوادونو کې منځنۍ زده کړې ډېر ځله د ځوانانو د وخت د ضایع کېدو او د دوی تر منځ د بېلابېلو تعصباتو د پیدا کېدو زمینه برابروي.

په میلیونونو ځوانان بې له دې چې با اهمیته پوهه تر لاسه کړي، د ژوند پنځه کلونه یې د دې زده کړو په ټولګیو کې تېر ېږي. پر کمیت او تعداد بې له دې چې کیفیت او اهداف په پام کې نیول شوي وي، زورا چول د نوي نسل غولول دي او دا تباه کوونکې چاره باید تر سره نه شي.

۵- لومړنۍ زده کړې:

انسان یوازینی مخلوق دی، چې ماشوم یې د ډېرې مودې لپاره روزنې او پالنې ته اړتیا لري. انسان ډېرې فطري غریزې لري، خو د زده کړې رول ورته د خاص اهمیت وړ دی او دا اهمیت په لومړنیو زده کړو کې څرګند ېږي. د ماشوم ذهن ډېر مستعد وي او کولی شي هر څه په ډېره اساسي توګه زده کړي چې یو مثال یې د ژبې زده کړه ده.

د پاخه عمر کس به یوه ژبه یا په اسانه او یا په سخته توګه زده کړي. مګر هېڅکله به هم په هغه صلابت او مهارت ونه غږېږي چې لازمه وي، مګر یو ماشوم هره ژبه د مورنۍ ژبې په څېر زده کوي.

د ماشوم په استعداد او وده باندې چاپېریال دروند اغېز پرېږدي. پخوا به د ماشوم وده د استاد په خوارۍ او زحمت پورې منحصره ګڼل کېده، خو اوس د استادانو د کاري کیفیت

تر څنګ دا خبره هم مهمه ده، چې ماشوم په څه ډول محیط کې ژوند کوي. پخوا چې به د کلیو هلکان په ښاري پوهنتونونو کې وروزل شول، نو بیا به کلیو ته نه ستنېدل، ځکه کلیو د ژوندانه ډېر ابتدایي اسباب درلودل او هلکان به په ښارونو کې مېشتېدل. اوس موږ ته په هېواد کې د متوازن انکشاف راوستل لازمي دي او موږ باید په هغو سیمو باندې چې په تاریخي لحاظ یې تریخ ژوند درلود پانګونه وکړو او داسې پراختیا ورکړو چې د ژوند تېرولو لازم امکانات پیدا کړي.

زموږ په هېواد کې د دولتي مکتبونو تر جوړېدو د مخه چې لومړی یې حبیبیه لیسه وه. جوماتونه، مدرسې او صوفیه طریقې د علم د حصول مراکز وو. دا دود عام و چې یو مستعد ماشوم به لومړی د کلي له ملا صاحب سره لومړنۍ زده کړې کولې او تر هغه وروسته به د علم په تلاش ولسوالۍ، ولایت، پلازمېنې او بهرنیو هېوادونو ته تلو.

ډېر داسې افغانان وو چې د درس د حصول لپاره یې ځانونه بخارا، بغداد، مکې معظمې او مدینې منورې ته رسولي وو. تر دې وروسته چې کله د عصري زده کړو محدود مراکز جوړ شول د عنعنوي تعلیماتو فارغانو به د ۲،۵ او ۷ ټولګیو ازموینې په یوه ځل ورکړې او په ښوونځیو کې به شامل شول، مګر په دې پېړۍ کې د برېښنا، ویډیو او ټلویزیون شته والی او له بلې خوا په کلیو کې د با سویه مشرانو موجودیت د ماشومانو او مېرمنو د روزنې چاره تر ډېره اسانوي.

په فزیکي توګه د ښوونځیو جوړول ډېر مهم دي، مګر معلم، نصاب او درسي وسایل تر دې هم د اهمیت وړ دي، چې د ماشوم د ودې لپاره هر اړخیزه زمینه برابره کړي، نو ځکه لازمه ده چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د درس د ورکړې او زده کړې په شيوه کې سم تغيرات راشي. د محدودو کتابونو زده کړه د ماشوم له ودې سره ډېره مرسته نه شي کولی، که امکانات پراخ شي ماشومان کولی شي داسې مضامين په انټرنېټ کې هم ومومي، مګر د ماشوم د افاقي پوهې لپاره دا اړينه ده، چې هغوی ته د پوهې سرچينې په ګوته شي او اصلي تمرکز د ماشوم پر فکري وده باندې را ټول شي، چې وکولی شي خپل راتلونکی د پوهې له حصول سره وتړي، ځکه د ماشوم د جذب قوه پياوړې ده او د فکري ودې لپاره يې بايد کمپيوټر په اختيار کې ورکول شي.

په نړيوال مارکيټ کې د کمپيوټر بيه ورځ تر بلې په ټيټېدو ده. دا ارزاني کولی شي له يوې خوا سبب شي چې د بېوزلو هېوادونو ماشومانو ته کمپيوټر ورسېږي او له بله پلوه د پرمختلليو او وروسته پاتې هېوادونو د ماشومانو د امکاناتو تر منځ توپير کم کړي.

که موږ غواړو چې د امکاناتو د شته والي په لحاظ هغه ۱۵۰ کاله چې له لاسه مو وتلي، جبران کړو، نو لازمه ده چې د خپلو ماشومانو وده د يوه حياتي لومړيتوب په توګه په پام کې ونيسو، چې د هوسا راتلونکي زمينه ورته برابره شي.

د يوه ماشوم سويه د کورنۍ له پاملرنې علاوه نه شي لوړېدای، نړيوالو تجربو ښودله چې کله مېندې د ښوونې او روزنې په بهير کې مستقيمه ونډه واخلي د ماشومانو سويه ډېره لوړېږي. په نيپال کې چې اقليمي او جغرافيايي شرايط يې زموږ له هېواد سره اړخ لګوي، مېندو او پلرونو د لومړنيو زده کړو په تمويل او اداره کې فعاله ونډه واخيسته.

له ابتدا څخه د ماشومانو لپاره د سپورټ ټولنې جوړول هغوی ته د مشرتابه او ټولنيزې همکارۍ رازونه ورښيي، د دې

موخې د تر سره کولو لپاره موږ د ملت په حيث اړ يوو، چې د ابتدايي زده کړو معلمانو ته د هوسا ژوندانه شرايط برابر کړو، ځکه د دوی نظريات پر نسلونو باندې په مثبت او يا خدای مه کړه په منفي توګه ډېر اغېز کوي.

۲- کرنېزې زده کړې:

په نړۍ کې کرنه د يوې پوهنې په توګه پېژندل کېږي، مګر زموږ په عنعنوي ټولنه کې دا يوه داسې عنعنه ګڼل کېږي چې له اسلافو څخه اخلافو ته په ميراث پاتې کېږي او د تېرو نسلونو د تجاربو هغه تسلسل بلل کېږي چې راتلونکي نسلونه ترې ګټه اخلي.

زموږ د ټولنې دا تصور هم سم دی، چې څرنګه په عنعنوي توګه خلک پوهېږي چې په کومو موسمي شرايطو کې کوم حبوبات، مېوې او سبزيجات وده کوي، مګر د دې حقيقت تر څنګ بايد په دې مفکوره کې يو څه بدلونونه هم رامنځته شي. څرنګه چې نور علوم د پرمختګ او بدلون په حال کې دي، کرنه هم د بدلون او پرمختګ په حال کې ده. که چېرې يو بزګر عصري وسايل او نوې پوهه ونه لري، نو په مؤثره توګه نه شي کولی له خپلې ځمکې څخه بنسټيزه ګټه واخلي.

زموږ په هېواد کې پېړۍ پېړۍ، وړاندې خلک د کرنې پر اهميت پوهېدل. په ۹۲۱ هـ ق کال د هرات په ښار کې قاسم بن يوسف ابو نصر هروي د ارشاد الزراعه په نامه يو ستر کتاب وليکه. د دې کتاب په يوه برخه کې راغلي دي: "هر هغه بزګر چې په يوه فصل کې له خپلې ځمکې زر منه حاصل اخلي او د لټۍ په وجه نهه سوه منه تر لاسه کړي، لازمه ده چې د سل منه ضايع شوې غلې په اړه چې د خلکو له لاسه ووتې ترې پوښتنه وشي."

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې په یوه هېوادکې د بزگر پر وړاندې داسې حسابي چلند وي، نو په ټولنه کې به هرومرو د کرنې او حاصلاتو په برخه کې ښه تاثیر ولري.

ښکاره خبره ده، چې دا د کرنې د اهمیت ستر ثبوت دی چې یوه هېواد ورته په خپلو لومړیتوبونو کې ځای ورکړی دی. موږ به په راتلونکي فصل کې د کرنې په اهمیت تفصیلي بحث وکړو، خو دلته به یوازې دومره ویل بس وي چې د کرنې وده بې له دې چې دولت پرې منظمه پانگونه وکړي او بزگر ته په اساسي توگه د کرنې د علم او پوهنې سمه زمینه برابره کړي په رښتینې توگه پرمختگ او حرکت نه شي کولی.

په هرې ولسوالۍ او یا لږ تر لږه په ولایتي مرکزونو کې باید د خاورې نقشې موجودې وي او بزگران وپوهول شي چې د دوی ځمکه څه ځانگړنې لري او کوم فصل څومره اوبه خور ته اړتیا لري.

زموږ په کرنیز کلتور کې فصلونو ته زیاتې اوبه ورکول رایج دي، خو که بزگر ته دا قناعت ورکوو، چې فصلونه څومره اوبو ته اړتیا لري، نو په کار ده چې یوازې په توصیه ورکولو اکتفا ونه شي، بلکې عملي روزنه ورکول شي. همدا ډول بزگر باید وپوهېږي چې په مارکېټ کې کوم جنس څه نرخ لري او که دی د منځمهاله مودې لپاره داسې نباتات کري، چې ځلور تر پنځو کلونو وخت نیسي، نو په دومره موده کې به په بازار کې د نرخ او تقاضا په برخه کې څه تغیرات راشي. په ډېرو هېوادونو کې داسې شوي چې څو سوه بزگرو یوه مېوه عرضه کړې او چې کله د نورو له خوا د عرضې کچه لوړه شي، نو نرخونه دومره پرېوځي چې د ټولو ملاوې ماتې کړي. په چین کې یو ځل مڼې گرانې

شوې، نو په میلیونونو بزگرانو مڼې تولید کړې چې په پایله کې یې نرخ را پرېوت او ټولو تاوان وکړ.

که د خپل هېواد ښارو ځمکو ته وگورو نو سملاسي باید لاس په کار شو، د خپلو ځمکو د ښېرازۍ لپاره په ډېر غور د عملي او علمي پوهې زمینه برابره کړو او خپل ولس داسې سمبال کړو، چې کرنه مو د اقتصادي ودې او د کار پیدا کېدلو سیله وگرځي.

۷- سپورټي پوهنه:

له صدر اسلام څخه په دې خبره ټینگار کېږي، چې (سلیم عقل په سالم بدن کې وي) د سالم وجود او سلیم عقل په ساتنه کې سپورټ ډېر مهم رول لري.

زموږ د ټولنې لویه برخه ځوانان دي. د ښوونځي تر درسونو وروسته ورته د سپورټي امکاناتو نشوالي د سپورټ د تفریح ډېره لږه زمینه برابره کړې ده، نو ځکه دولت او ټولنیزو سازمانونو ته په کار دي، چې د سپورټ وده د دوی د پروگرامونو او اهدافو په سر کې وي.

په اوسنیو شرایطو کې سپورټ له یوې خوا د شتمنۍ پیدا کولو او له بلې خوا د ملي شهرت د تثبیت وسیله ده. هغه وخت چې افغان کرکټ لوبډلې د نړۍ مهمې سیالۍ وگټلې، نو د هېواد خلکو په ډېر جوش او خروش د دوی استقبال وکړ، او د ۲۰۰۸ کال د المپیک په سیالیو کې، چې د کابل ښار یوه ځوان روح الله نیکپا مډال وگاټه نو کابلیانو یې په ډېر ویاړ مخې ته ورغلل او د یوې سترې ملي خوشحالۍ باعث شول. که چېرې دا د خوشالۍ خبره ده، نو لازمه ده چې په ټولو عنعنوي او ملي

ز- د وطنوالو حقوق او وجایب:

یو معاصر دولت هغه وخت مؤثرېږي، چې د اتباعو حقوق او وجایب یې معلوم وي او عملي بڼه غوره کړي. د یوه هېواد د اوسېدونکو په وجایبو باندې مخکې غږېدلي یو، چې پر قانون پابندي، د مالیې ورکړه، د عامه پانګو ساتنه، له تعلیماتو څخه مثبته ګټه اخیستل او د دولت د مشروعیت منل دي.

د وطنوالو حقوق په عمومي توګه په دوه برخو وېشلی شو، چې یوه برخه یې مثبته او بله یې منفي ده. که وطنوال له خپلو روا حقونو څخه ګټه واخلي، نور ولس ته یې ضرر نه رسېږي. په دې حقوقو کې د ملکیت ساتنه، زده کړه، او د حرکت ازادي شامل دي، چې د ګټې اخیستلو په صورت کې یې قانون لاټینګیږي او د ثبات لمن پراخیږي.

بله برخه هغه حقوق دي، چې که چېرې یې په اخیستلو کې محدودیت په پام کې ونه ساتل شي، نو یوه ډله خلک یې اخلي، خو بله ډله زیانمنوي. د مثال په ډول، که چېرې د یوه کلي ترمنځ یو کاریز وي او یا د اوبو لښتی وي، د هغه کلي خلک حق لري، چې ګټه ترې واخلي، مګر که د استعمال طریقه د اصراف خواته لاړه شي او لازم محدودیت په پام کې ونه نیول شي، نو د لاندې پرتو کلیو د خلکو فصلونه ترې پاتې کېږي او زیانویني. د اوبو د تقسیم په برخه کې بیا هم ابوالقاسم هروي ته مراجعه کوو چې هغه په خپل ځانګړي کتاب (طریق آب قلب) کې دا څرګنده کړې، چې د اوبو د تقسیم معیارونه باید ټاکلي وي او ټول بزګران پرې وپوهېږي، چې له شخړو او جنجالونو څخه مخنیوی

سپورټونو له بزکشۍ نه نیولې تر نېزه بازۍ پورې پانګونه وشي او د فعالیت ساحه یې پراخه شي. سپورټ له ښوونیزو بنسټونو سره تر ټولو کلکه اړیکه لري، نو په کار ده چې له لومړنیو زده کړو څخه تر لوړو زده کړو پورې د سپورټي امکاناتو په برابرولو کې لازم اقدامات وشي.

سپورټ کومه بې ځایه پانګه نه ده. د ځوانانو د افکارو او جسمونو ساتنه د هېوادونو حیاتي اړتیا ده. زموږ په ټولنه کې له یوې خوا د نشه یي توکو استعمال او له بله پلوه بې روزګاري هغه بلاوې دي، چې ځوانان له کاره باسي او بې کاره ځوانان هم د خپل ځان او هم د ټولنې لپاره ستر خطر ګرځېدی شي.

خو تجربو ښودلې، چې داسې ډېر خطرونه د سپورټ په وسیله کمېږي. دا چې یو دولت د معتادو ځوانانو په علاج پیسې لګوي، زما په فکر باید لومړی د دې په وقایې پیسې ولګوي او سپورټ دی، چې داسې وقایوي عملیه یې ګڼلی شو. معتاد ځوانان هغو چینجیو ته ورته دي چې هم خپلې غوښې خوري او هم د خپلو کورنیو هډونه شپېلي، خو تر دې خطرناک پړاو دا دی چې په اوس وخت کې له معتادو ځوانانو څخه د ترهګریزو فعالیتونو لپاره هم ګټه اخیستل کیږي.

د سپورټ ټولنو نه یوازې د ځوانانو لپاره د تفریح زمینه برابره کړې، بلکې د ټولنیزې همکارۍ، مشرتابه او ګروپي کار داسې زمینې یې برابرې کړې، چې ځوانان ورته ډېره اړتیا لري. زموږ په ټولنه کې له بده مرغه داسې عنعنه شته، چې وایي په ښوونځي کې د سپورټ په برخه کې لایق شاګردان په درسونو کې نالایق وي او دا د جسمي او فکري فعالیت تر منځ تضاد دی چې باید لرې کړی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشي.

اوس یو تخمین موجود دی، چې وایي د اوبو د تقسیم پرسر کړکېچونو د بشریت د پرمختګ مخه نیولې، او شاوخوا ۱،۱ میلیون وګړي یې په ورځ کې د څښاک د یو ګلاس اوبو څخه محروم کړي دي.

د دې حقونو بل مثال د بیان ازادي ده. تر پېړیو وروسته ولسونو د خبرو کولو، نظریاتو وړاندې کولو او لوستلو ازادي ترلاسه کړه. تر نولسمې میلادي پېړۍ پورې ډېر اروپايي حکومتونه مستبد وو او په شلمه میلادي پېړۍ کې هم په المان، ایټالیا، شوروي او سویلي اروپا کې د بیان پر ازادۍ سخت بندیزونه وضع وو. که شمالي امریکا او اروپايي اتحادیې ته وګورو د بیان د ازادۍ ممثلین دي، خو ازادي محدودیتونه لري او یو وګړی نه شي کولی له دغه حق څخه په ګټه اخیستلو د نورو وګړو وقار، ژوند او ګټې په خطر کې واچوي او که داسې عمل وکړي، نو بیا د قانون له مخې جرم ګڼل کیږي.

له همدې کبله، د نړۍ مشهورې ورځپاڼې که کله د یوه شخص پر وړاندې په کومه لیکنه کې اتهامات وارد کړي د قانونپوهانو په وسیله تر څېړنې لاندې نیول کېږي او که قانون صلاحیت ورکړي، نو خپاره یې کړي او که وپوهېږي، چې د نشر حق یې نه لري له خپراوي یې ډډه کوي؛ خو له بده مرغه په هغو هېوادونو کې، چې د بیان ازادي په ناخاپي ډول منځته راشي هلته بیا ډېر وخت بې له سمې څېړنې د ټولنې په مختلفو خلکو تورونه لګول کېږي. او بې له دې، چې غور وشي نشر ته سپارل کېږي. په داسې وخت کې ډېره حوصله پکار ده، ځکه له یوې

خوا باید دا ګټور اصل تأمین شي او له بله پلوه باید په څو مرحلو کې په قانوني توګه د دې بهیر په سمولو او قانوني کولو یوه اجماع منځته راشي.

یو دولت هغه وخت اغېزمنېږي، چې د خلکو د حقوقو او وجایبو ترمنځ تعادل راولي. د تعادل د رامنځته کېدلو او د ملي یووالي د ټینګښت لپاره په تجربو ثابت لاندې څو اصول باید په پام کې ونیول شي:

۱- سیمه ییز تعادل:

جغرافیایي موقعیت، ځنې وخت، د متوازن انکشاف پروړاندې ستر خنډ ګرځي. په هغو هېوادونو کې، چې نامتوازنه پراختیا جریان لري د پلازمېنې او یا څو مهمو ولایتونو په ساحه کې ګړندي کارونه پرمخ روان وي، خو په جغرافیایي لحاظ په لرې پرتو سیمو کې بیا د پراختیا کار نه کېږي، زموږ په هېواد کې هم جغرافیایي خنډونه څو مهم اړخونه لري، چې پاملرنه غواړي.

سرحدي ولسوالۍ زموږ د ملت د ثبات، پرمختګ، ملي یووالي او ملي هویت ساتندوی دي، که د دې ولسوالیو اوسیدونکي پوه شي، چې دوی ته د افغانستان د نورو خلکو او حکومت توجه ده او د دوی د پراختیا لپاره پلانونه لري، نو په هغه صورت کې ملي تړون ټینګ دی او سرحدونه مصؤون دي او که دا دې برعکس هغوی ته توجه ونه شي، نو فکر کوي، چې د دویمه درجه اتباعو په توګه ورسره برخورد کیږي او په هغه وخت کې بیا سرحدي مصؤونیت تخریبېږي.

غرني ولایتونه بله جغرافیایي ستونزه ده، چې د تاریخ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوږدو کې ورته د متوازن انکشاف په برخه کې هېڅ پام نه دی شوی او دا، چې د افغانستان ډېر قومونه په غرونو کې پراته دي ددې، نو ستونزې د هواري په موخه باید دولت د متوازنې پراختیا په برخه کې دغه سیمې په خپلو لومړیتوبونو کې شامل کړي؛ ځکه له نورو سیمو سره یې د نسبي توازن جوړولو لپاره مؤثره پانګونه پکار ده. دا چې دا یوه مهمه مسئله ده ډېر غور او بحث غواړي، چې د پراختیا لپاره یې څرګند معیارونه په ګوته شي.

له نېکه مرغه، زموږ په غرنیو سیمو کې طبیعي پانګه پرته ده، چې په ځانګړي ډول یې معادن او اوبه موږ ته ددې هیله راکوي، چې که کار په کې وشي، نو په ډېر لږ وخت کې به دغه سیمې ډېره ښه وده وکړي.

د متوازن انکشاف د راوستلو لپاره په حلقوي سړک باندې د یوه هېواد ټولې سیمې تړل هم تر ډېره بریده بریالۍ لار ده او د دولت د لومړیتوبونو اساسي رکن ګڼل کېږي.

٢- د ځانګړې پاملرنې وړ قشرونه:

په هره ټولنه کې داسې ځانګړي ټولنیز قشرونه شته، چې که پام ورته ونه شي د ژوندانه وضعه یې خرابېږي.

په هغو ټولنو کې، چې ټینګ ټولنیز تړون رامنځته شوی دولت مکلف دی، چې د داسې قشرونو د ساتنې او روزنې لپاره یو لړ مسؤولیتونه په غاړه واخلي.

که څه هم د داسې مسؤولیتونو اخیستل امکانات غواړي، خو دا چې نن د دولت امکانات غلا کېږي، نو څنګه به وکولی

شي، چې د فقیرو طبقو پر وړاندې خپل وجایب ترسره کړي؟

زموږ په هېواد کې زیاتره خلک فقیران دي او ډېر یې بیا د جګړو له کبله معذور شوي دي او د وجود اندامونه یې له لاسه ورکړي دي، خو لا تر اوسه پورې هم موږ د مصنوعي اندامونو د جوړلو لپاره کوم ترتیب نه لرو.

په امریکا کې د مصنوعي اندامونو تیارول ډېر ګران دي، خو د هندوستان په جیپور نومې سیمه کې بیا په څلوېښت ډالره مصنوعي پښه جوړېږي، چې د ښه کیفیت له کبله یې نړیوال شهرت ترلاسه کړی دی. د هند په څېر دغسې ارزانه مصنوعي اندامونه زموږ د ټولنې ډېر مفلوج انسانان پر پښو درولی شي.

همدا راز باید زموږ په طبي نصاب کې د دا ډول زده کړو لپاره خاص اقدامات وشي او د معلولینو د مرستې لپاره په کار ده، چې د اختصاصي مرستو ځانګړي امکانات برابر کړای شي.

کونډې او یتیمان زموږ د ټولنې بل هغه بې وزله قشر دی، چې ځانګړې پاملرنه غواړي. د یوه تخمین له مخې یوازې په کابل ښار کې پنځوس زره کونډې دي او په لسګونو زره داسې یتیمان دي، چې له شپې کلنۍ څخه د شلو افغانیو په پیدا کولو پسې د ښار په واټونو کې سرګردان ګرځي او کوښښ کوي، چې خپلې کورنۍ ته نفقه پیدا کړي.

څلور کاله وړاندې ما د فرانسې د ماشومانو په نوم د شلو هغو افغان ماشومانو لیکونه ولوستل، چې د یوې افغاني مؤسسې له خوا ورته د لیک-لوست د زده کړې زمینه برابره شوې وه. په دې لیکونو کې د نېستۍ هغه انځور و، چې فقیرو افغان ماشومانو د فرانسې د ماشومانو لپاره کښلی و. دا په داسې حال کې، چې د افغانستان د دولت په سونو میلیونه ډالر

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځو زور واکانو جېبونو ته لوېږي او د غه فقير ماشومان د ويجاړ ښار په کوڅو کې سرګردان ګرځي، چې خپلې نهيلې او رنځورې مور او ماشومو خوېندو ته يوه مړۍ ډوډۍ پيدا کړي.
دا د يوه معاصر دولت او يوه بادرده ملت دنده ده، چې خپل وجدان ته په مسؤوليت د داسې بې وزلو ماشومانو د راتلونکي لپاره لازم فرصتونه برابر کړي او د مينې په غېږ کې يې ونيسي.
هره هغه افغان کورنۍ، چې يا په بهر کې اوسېږي او يا يې دلته ژوند هوسا دی کولی شي، د يوه ماشوم د روزنې مياشتنی لګښت په غاړه واخلي.

هغه نړيوالې مرستندويه مؤسسې، چې د داسې بېوزلانو لپاره مرستې ترې ترلاسه کيدی شي، بايد وهڅول شي، چې خپلې هلې ځلې لا ګړندی کړي، خو داسې نه لکه اوس چې د کابل ښار د دغې برخې مسؤولين له دغو مؤسسو نه لومړی رشوت غواړي او بيا ورته د بې وزلو د خدمت کولو اجازه ورکوي، چې په دې عمل سره د نړيوالو په وړاندې زموږ د هېواد اعتبار ته درنه صدمه رسوي.

کونډې بايد د دغه هېواد د ناموس حيثيت ولري، ځکه دا د هغو شا زلميانو مېرمنې وې، چې د وطن د ازادۍ د ساتنې لپاره يې ځانونه قربان کړل. د يتيمانو په څېر دوی ته هم داسې پروګرامونه جوړول لازمي دي، چې کار ورته پيدا کړي او که رنځورې يا معذورې دي، نو د دولت جدي مسووليت دی، چې د مرستې امکانات ورته برابر کړي.

۳- د ټولنې فقير قشرونه:

د ټولنيزې پراختيا په برخه کې بايد د دولت تر ټولو مهمه

موخه د فقر او بې وزلۍ له منځه وړل وي، ځکه نبي کريم(ص) فرمايي، چې خدای(ج) مو له فقر څخه وساته، چې فقر انسان کفر ته نږدې کوي. د نړيوالو معيارونو پر اساس زموږ د هېواد ۸۰٪ خلک له شديد فقر سره مخ دي. فقر قوم، ژبه، مذهب او سيمه نه پېژني. زموږ ټولنه نه شي کولی، چې له يوه ستر ټولنيز کوښښ نه پرته د بې وزلۍ سپېره ټغر ټول کړي.

د شوروي يرغل پر وړاندې د افغان مېړني مقاومت پر مهال زموږ د خلکو شتمنۍ تباه شوې او ډېر مجاهدين ورونه د معذوريت او معلوليت ترڅنګ د نيستۍ د بلا خولې ته ولويدل. اوس زموږ د دولت دنده ده، چې هم د بې وزلو مجاهدينو او هم د نورو ورونو خويندو په ژوند کې بدلون راولي، خو دغه کار د اقتصادي تحرک او د کاري زمينو له ايجاد څخه پرته نه ترسره کېږي. هيله ده، چې په دې فصل کې مو لوستونکو ته د اغېزمنې دولتدارۍ هغه اصول او معيارونه په ګوته کړي وي، چې پر اساس يې وکولی شي د اغېزمنو او بې اغېزو پاليسيو ترمنځ توپير وکړي.

د دې کتاب په راتلونکي فصل کې به دا په ګوته کړو، چې د خلکو خصوصاً ځوانانو لپاره څنګه د کار فرصتونه ايجادېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم فصل:

اقتصادي رغونه او د کاري زمینو ایجاد

زموږ په جګړه ځپلې ټولنه کې درې عددي اکثریتونه شته چې له سیاسي او اقتصادي لحاظه په اقلیت کې شمېرل کېږي.
دا عددي اکثریتونه په لاندې ډول دي:

۱- **ځوانان:** د دې هېواد غوځ اکثریت ځوانان دي او د هرې ورځې په تېرېدو یې شمېره لوړېږي. خو د کار هیڅ زمینه ورته مساعده نه ده.

۲- **فقیران:** فقر قوم، ژبه، سمت او سیمه نه پېژني.

۳- **مېرمنې:** دا هغه خاموش مظلوم اکثریت دی چې د کور درانه کارونه یې ترغاړې دي، خو دا چې نبغ په نبغه یې عواید لاس ته نه راځي نو ټولنه یې تیار خوري او بې کاره ګڼي او کارونو ته یې په درنه سترګه نه کتل کېږي.

په اقتصادي لحاظ باید دا درې عددي اکثریتونه په پیاوړي اکثریت بدل شي. د دې هېواد هر بې وزله، ځوان او مېرمن باید له بشپړ اقتصادي ځواک سره خپل ځانونه د افغانستان مالکان وبولي او په دې ډاډه شي چې د دې ټاټوبي راتلونکی د دوی په لاس کې دی. د دې موخو د ترلاسه کولو لپاره باید موږ د دولت، اقتصاد، ټولنیزو تشکیلاتو او ولس ترمنځ په اړیکو کې

بنسټیز تحولات راولو، چې د افغانستان ټولو وګړو ته د یوه باعزته ژوند د برابرولو اصلي موخه ترلاسه شي. دا فصل له تېر فصل سره د زنځیر د کړیو په ډول تړلی دی، ځکه زموږ باور دا دی چې بې د یوه معاصر او اغېزناک دولت له شتوالي یو متحرک اقتصاد نه شي را منځ ته کېدی، نو ځکه هغه اصلونه چې په دې فصل کې پرې بحث کوو په تېرو فصلونو کې مو ور ته اشاره کړې ده. د متحرک اقتصاد څو لازمې برخې په دې ډول دي:

الف- د دولت رول:

زموږ د ملي موخو د حصول لپاره کم له کمه باید دولت په ځلورو برخو کې دندې اجرا کړي:

۱- د مساعد چاپېریال تیارول:

د دولت تر ټولو مهمه دنده د قانون ساتنه ده. ازاد بازار په متحرکو اقتصادي نظامونو کې د قانون تر سیوري لاندې معاملات ترسره کوي، ځکه چې په انساني معاملاتو کې همېشه د ورو او غټو جنجالونو د را منځته کېدو وېره شته، نو دولت د یوه عادل قاضي په توګه اړ دی، چې د را پېښو جنجالونو د لرې کولو لپاره مساعد چاپېریال برابر کړي.

که یو شتمن وغواړي چې په هېواد کې پانګونه وکړي، نو لومړی اندېښنه به یې دا وي، چې د ده پانګه به په ۵، ۱۵ او یا ۲۰ کلونو کې څومره ګټه وکړي.

که د حکومتونو له تغیر سره ټاکلي قوانین او مقررات پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې لارې پيدا کړه.

که چېرې د خلکو حق په اساسي توګه د دولت له خوا محفوظ وای، نو له يوې خوا به اداري فساد په کنټرول کې وای او له بله پلوه به د اقتصادي ودې په موخه خلکو په جايدادونو پانګونه کړې وای او نتيجه به يې دا وه چې دولت په ميليونونو افغانۍ عوايد راټول کړي.

په افغانستان کې په لسګونو داسې کورنۍ شته چې په زرګونو جريبه ځمکه او سلګونو کورونه يې وپلورل او پيسې يې بهر ته انتقال کړې، مګر دې خلکو نه دولت ته په سمه توګه ماليه ورکړه او نه يې د پانګونې په کولو نورو ته د کار زمينه پيدا کړه.

د خلکو د ملکيت د تثبيت په موخه بايد داسې با صلاحيته قضايي جوړښت را منځ ته شي چې مدني ټولنې او ولس په کې نېغ په نېغه ګډون ولري او د شخړو د هواري او رشوت د مخنيوي لپاره په اسنادو شفافه څارنه او څرګند بحثونه وشي.

همدارنګه د ټولو اسنادو د ثبت لپاره يو کمپيوټري نظام په کار دی، چې يو وطنوال وپوهېږي چې د جايداد حقوقي حيثيت څومره خوندي دی او د اسنادو د ثبت لپاره اړ نه دی، چې له روابطو او رشوت ورکولو څخه کار واخلي. د لانجو د هواري په موخه لازمه ده چې د بڼ تر پروسې مخکې چې کومو غريبو خلکو د کابل ښار په ځينو سيمو کې کورونه جوړ کړي هغوی ته دې قانوني اسناد ورکړل شي. د کابل ښار د چهل ستون، دشت برچي او نورو سيمو اوسېدونکو په دې اړه ډېر غوره پېشنهادونه وړاندې کړي وو، چې د ټول ښار د اوسېدونکو ستونزو ته يې حل لار پيدا کولی شوای او هم يې لازم

ځای وي، نو شتمن به باوري وي چې تاوان نه کوي او که د نظام له بدلون سره مقررات او قوانين هم تغير کوي، نو بيا پانګوال کوښښ کوي چې له والي او ولسمشر سره روابط قايم کړي او ضوابط تر پښو لاندې کړي، چې په پايله کې د سالمې سيالۍ پر ځای د رشوت خورۍ بازار ګرم او د متحرک اقتصاد پر ځای تورې معاملې را منځته شي.

د ملکيت د حقونو خوندي ساتل د قانون د حاکميت يوه بله ډېره ستره برخه ده، چې پر اقتصاد مستقيم اغېز لري. د کور، پټي، بانکي حساب، فکري اختراع او نورو جايدادونو ساتل د ملکيت د حق مهمې برخې دي. هر څومره چې د دې حقوقو ساتنه کمزورې وي او اداري فساد د خلکو حقوق ولوټي، په هماغه اندازه اقتصادي وده سسته او له زوال سره مخ وي.

په اوسني وخت کې يې ژوندی مثال د کابل ښار دی، چې د ميليونونو انسانانو د ملکيت حق پکې خوندي نه دی.

د عرف له مخې د ښار اوسېدونکو په هغو ځايونو کې کورونه جوړ کړل، چې د ښاري ماستر پلان په ساحه کې د کور جوړونې لپاره نه وو تعين شوي او دا چې دغه کورونه شرعي قبالې نه لري، نو د معاملاتو په برخه کې له ستونزو سره مخ دي او هغه قبالې چې په جعلي توګه جوړې شوي په هغو باندې هم ګرمې دعوې روانې دي چې د ټولنې ډېر معتبر خلک هم په کې ښکېل دي او دې چارې د کابل د قاضيانو او عدلي مامورينو غوا لنګه کړې ده او په لکونو ډالره په رشوت ورکولو کې لاندې باندې کېږي.

په همدې رشوتونو ورکولو هم ولس د ثابتو حقونو حقدار نه شو، خو د دولت د چارواکو جيبونه وپړسېدل او ډېره شتمني يې

تسهيلات، لکه سړک، اوبه، برېښنا او نور ټول په پام کې وو، مګر دولتي چارواکو پرې غور ونه کړ.

هغه دولتي ځمکې ځانګړې انتظام غواړي چې د ځينو افرادو له خوا په زور نيول شوي او په ځانګړي ډول بايد تر قانوني غور لاندې ونيول شي، خو د ولس هغه بې کوره خلک چې ستونزې لري پر دولت دا حق لري چې په قانوني توګه د هستوګنې د ځای جوړولو ترتيبات ونيسي او د راتلونکو اړتياو لپاره دا لومړی ګام دی.

امنيت د ملکيت د خوندي کولو لپاره لومړی شرط دی. که امنيت نه وي ملکيت نه شي خوندي کېدی، ځکه که په قانون کې ملکيت خوندي هم وي، خو چې ټوپکماران او زورواکان کمزوري خلک اړ کړي او محکمې ته يې کش کړي، چې خپل جايداد په نشت بيه د زورواک او ټوپکمار په نوم ثبت کړي دا د بدرنګې بې قانونۍ او بې امنۍ تر ټولو ستره نښه ده او زموږ خوار ولس ورسره تر لسيزو جګړو وروسته نن هم لاس او ګرېوان دی.

په يوه هېواد کې امنيت په دې نه ټينګېږي چې د چارواکو ساتونکي ډېر شي او د هرې دولتي ودانۍ مخې ته خاردار سيمونه وغځېږي.

د امنيت معيار دا دی چې ولايتي ښارونه دې د ښارونو او کابل دې د پلازمېنې په توګه د خلکو په همکارۍ د ځانګړي امنيت څښتن شي، ځکه که خلک خپل حقونه محفوظ ووينې، نو هغه وخت خپل ځان اړ بولي چې د هرې ناحيې د امنيت په ساتلو کې برخه واخلي. د دې موخې د ترلاسه کولو لپاره دولت اړ دی چې خلک د دولتي مؤسساتو په څارنه کې شريک کړي.

که چېرې هره اونۍ په منظمه توګه خلک وکولی شي، چې د ملکي او نظامي ادارو لکه د ناحيې او حوزې د پوليسو او د ښاري محکمې د رييسانو کارونه په دقيقه توګه بررسي کړي او نور ولس ته يې هم د رسنيو له لارې وړاندې کړي او د مکافاتو او مجازاتو اصل پرې تطبيق شي، نو خلک به په ګرم زړه د دولت دفاع کوي. معلوماتو ته لاسرسی لرل د دې لامل کېږي چې د اقتصادي تحرک او قانون د ساتنې وسيله وګرځي.

په پخوا زمانو کې د معلوماتو ټولول ګران وو، خو لکه څرنګه چې مو دمخه ويلي اوس د نوې ټکنالوژۍ له برکته دا چاره ډېره اسانه شوې ده، خو زموږ بدمرغي په دې کې ده چې د دولت ځينې مامورين له رشوت پرته د دولت دنده نه ترسره کوي.

که چېرې څوک وغواړي چې د برېښنا بېل تحويل کړي مجبور دی چې هم په ساعتونو په کتار کې ودرېږي او هم د برېښنا بعضو مامورينو ته رشوت ورکړي، همدا ډول که يو څوک موټر چلوي بې له دې چې رشوت ورکړي، لايسنس چې قانوني حق يې دی په قانوني ډول نه ورکول کېږي او يا دا چې د ترافيکو له خوا د دوه نيمو زرو افغانيو په بدل کې په يوه داسې کس لايسنس پلورل کېږي چې هغه د موټرچلوونکی نه وي او د لسګونو انسانانو ژوند هم په خطر کې اچولی شي.

که دولت وغواړي چې د يوه شرکت واردات او صادرات معلوم کړي، نو بايد ګمرک ته ولاړ شي او څېړنه وکړي، خو دلته فساد په هغه اوج کې دی چې په ګمرک کې هم دا معلومات لاس ته راوړل ناشوني دي.

دا چې زموږ په اقتصادي معاملاتو کې هغه شفافيت نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې خلک پرې باور کولی شي، نو په نتيجه کې زموږ اقتصادي وده ورځ تر بلې کمزورې کېږي او د زرګونو کارونو د ايجاد مخه نيسي.

بې له فزيکي زېربنا اقتصادي تحرک نه رامنځته کېږي، خو ټولنيز بنسټونه او خصوصي سکټور کولی شي يو لړ اسانتياوې برابرې کړي. لکه وړوکي برق چې او سمهال په کليو - باندو کې يا د ملي پيوستون او يا هم د کليوالو په خپل همت رامنځته شوي او کار ترې اخلي، خو د داسې برېښنا په موجوديت سراسري اقتصادي تحرک نه راځي.

که غواړو چې زموږ درې اکثريتونه، بېوزلي، ځوانان او مېرمنې له اقتصادي لحاظه د هوسا ژوند خاوندان شي، خو بې له دې چې زېربنايي پروژې پلې شي دغه کار ناشونی دی. برېښنا، اوبه او ټرانسپورټ د زېربنا اصلي محورونه دي. په نړۍ کې هغه هېوادونه ډېر کم دي چې دا بنسټيز محورونه په کې د دولت له خوا نوي تنظيم شوي وي.

له دې څخه دا په ډاګه شوه، چې که د زېربنايي پانګې اصلي محورونه نه وي جوړ هراړخيزه اقتصادي وده نه شي راتلی، خو د دې تر څنګ بايد دا هم هېر نه کړو، چې زموږ په هېواد کې د برېښنا د توليد دومره امکانات دي چې نه يوازې موږ ته کفايت کوي، بلکې کولی شو پرګاونډيو هېوادونو يې هم وپلورو.

په ځانګړې ډول څلور نورې داسې برخې هم شته چې د دولت سياستونه او پرېکړې په کې په اقتصاد باندې مستقيم اغېز لري.

لومړی بهرنۍ مرستې ترلاسه کول او له هغو څخه په مؤثره توګه کار اخيستل دي.

بهرنۍ مرسته پخپل ذات کې نه مفيده ده او نه مضره. په شرقي اسيا کې له بهرنۍ مرستې څخه ډېره ګټه اخيستل شوې، خو د دې پرعکس په سوېلي اسيا کې دا مرستې ګټورې نه دي ثابتې شوې، نو ويلی شو چې د مرستو مؤثريت د دولت او ټولنې په مديريت او کفايت پورې تړلی دی. که دولت باکفايته وي، نو مرستې ګټه لري او که بې کفايته وي، نو د هېواد درد پرې نه دوا کېږي.

له بهرنيو مرستو څخه د منځمهالي مودې بازار ډېر ګټور دی. د مثال په توګه، که چېرې موږ خپلو مميزو ته د منځمهاله مودې بازار پيدا کړو او په بازار کې يې بيه د کيلو پر سر له ۱۵۰ افغانيو څخه ۲۰۰ افغانيو ته لوړه شي، نو د باغدارانو عوايد به هم ورسره لوړ شي.

موږ بايد د اجناسو د کيفيت په لوړولو هم ټينګار وکړو او هم د بازارياب اصول له پامه ونه باسو، ځکه د مميزو قيمت له يوې خوا د مميز په کيفيت پورې تړلی دی، خو له بلې خوا د هېوادونو په معاهدو پورې هم اړه لري. څو کاله وړاندې هندوستان د افغانستان مميزو ته خاص اهميت ورکړ او په پايله کې يې په دوو کلونو کې هند ته زموږ د مميزو لېږد هم سريع شو، خو دا چې د کيفيت له مخې زموږ مميز بيا هم د نړۍ او سيمې له هېوادونو سره سيالي نه شي کولی، نو ځکه موږ نه شو کولی په بازار کې يې د لوړې کچې په بيه وپلورو او د ۱۵۰ افغانيو پر ځای يې کيلو په ۲۰۰ افغانۍ بازار ته وړاندې کړو. زموږ باغداران لا تر اوسه هم نه دي توانېدلي چې په فني توګه د مميزو د وچولو کار د لازمو تجهيزاتو په وسيله ترسره کړي او سوداګر مو هم نه دي توانېدلي چې د مالونو د کيفيت په

لوړولو، د صادراتو د نورم او سټنډرډ د اصولو په تطبیقولو او ګارنټي کولو باندې موافقې ته ورسېږي.

که دا عملیه په مشترکه توګه ترسره شي ډېر ژر به زموږ ممیز چین، خلیج، اروپا او د امریکا بازارونو ته ورسېږي. هر څومره چې زموږ نړیوال بازار پراختیا ومومي، په هماغه اندازه به هم امکانات ډېر شي او هم به بې روزګاره خلکو ته کاري زمینې په لاس ورشي، نو ځکه وایو چې دولت باید د خپل اغېز د ثابتولو لپاره بازارونه پیدا کړي.

د یوه باعزته کار ایجادول ډېرې پانګونې او لازمې تخنیکي پوهې ته اړتیا لري، نو ځکه وروسته پاتې هېوادونه اړ دي چې د دغو اهدافو د لاس ته راوړو لپاره بهرنۍ پانګې جذب کړي، خو دا کار اغېزناک دولت، حقوقي چوکاټ او قوي مدني ټولنه غواړي چې له بهرنۍ پانګونې څخه مؤثره ګټه ترلاسه شي.

د یوه هېواد طبیعي شتمنۍ هم په مالي شتمنیو بدلېږي، خو د یوه اغېزناک دولت له موجودیت نه علاوه ستر خطر هم لري، ځکه که سم ترتیب نه وي یو هېواد به په کوټه پیسو خپله طلا له لاسه ورکړي.

په افریقا کې بیا، بیا لیدل شوي چې سترو بهرنیو شرکتو د یوه میلیون ډالرو په رشوت، چې د هېواد مفسدو چارواکو ته یې ورکړي وو د هغه هېواد په سلګونو میلیونه ډالره طبیعي شتمني خپله کړه، مګر د سینګاپور اغېزمن دولت چې طبیعي شتمني یې هم نه لرله وتوانېد، چې په میلیاردونو ډالره بهرنۍ پانګه جذب او په مؤثره توګه ترې ګټه واخلي، نو د یوه دولت لپاره د مؤثریت معیار دادی چې هم پانګه جذب کړي او هم ورته شرایط برابر کړي چې ولس ترې ګټه واخلي او که چېرې دولت د

اداري فساد په طاعون ککړ وي، نو بیا یې یوه وړه پرېکړه هم د دې لامل کېدی شي چې په مودو، مودو یې تاوان ته ټېل وهي.

د مالیاتو او ګمرکونو په برخه کې د دولت مستقیمه پالیسي او پرېکړې پر اقتصادي تحرک ډېر اغېز لري. له یوې خوا د مالیاتو شفافه ټولونه باید د دې باعث شي چې دولت پرې د ولس هغه خدمات ترسره کړي چې ولس یې غوښتونکی وي او له بله پلوه باید ګمرکي عایدات د دولتي پالیسیو ممد وګرځي.

ملي او بهرنۍ پانګوال ټول د ګمرکي سیاست شفافیت ته اړتیا لري. که چېرې په یوه هېواد کې د ګمرکي مالیاتو سیاستونه په تېزۍ سره بدلون مومي او یا ورسره سلیقوي برخورد کېږي. په هغه وخت کې ټول پانګوونکي پوزې ته راځي او غواړي چې خپلې پانګې له هغه هېواده بل ځای ته ولېږدوي او که داسې وشي، نو دا بیا ټولې نړۍ ته په ډاګه کېږي، چې دا هېواد د سمو معاملو توان نه لري.

نن په نړۍ کې هېڅ هېواد د یوې جلا جزیرې حیثیت نه لري، بلکې د هر هېواد مالي او ګمرکي سیاست باید خپلې ملي ګټې د نړیوالو سیالیو او معاهدو په چوکاټ کې تنظیم کړي. په همدې ترتیب که یو هېواد د ګاونډیو هېوادونو د بې کیفیته مالونو پر وړاندې بې له دې چې په مقابل کې یې خپلو صادراتو ته امتیاز اخیستی وي د خپل هېواد دروازې خلاصې پرېږدي دا په حقیقت کې له خپل ولس سره ستره جفا ده.

ب- مقررات:

په تېرو پېړیو کې دولتونو پر بازار باندې قیودات لګولي وو. په اروپا کې تر ۱۷ میلادي پېړۍ پورې د ګلډ په نامه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرګرۍ او اهنګرۍ ټولنې وې او چا نه شوی کولی دا کسب زده کړي. ګلد دا امتیاز درلود چې د کاریګرو تعداد وټاکي او د ټاکلو مقرراتو له مخې به یو شاګرد د استادۍ درجې ته رسېده.

د ازاد بازار اصطلاح لومړی د دې موخې لپاره وکارول شوه، چې شته قیودات له منځه یوسي او خلک د دې حق پیدا کړي، چې په بازارونو کې د مقرراتو پر اساس پر کارونو بوخت شي چې د بازار ازادي له مدني او سیاسي حقونو سره اوږه پر اوږه مخ پر وړاندې لاړه شي، نه دا چې د ازادۍ معنی په ګډوډۍ تعبیر شي او د بې عدالتۍ ډګر وګرځي، د افغانستان د اقتصادي تاریخ یوه مهمه برخه د اصولي مقرراتو ټاکل کېدل او تطبیقېدل وو. کله چې د امیر امان الله حکومت نسکور شو او وروسته نادرخان واک ته ورسېده. دولتي خزانه خالي وه، خو دولت نه شوای کولی چې د امیر عبد الرحمن له زماني څخه تر اماني دورې پورې چې څرنګه مؤثره مالیه راټولېدله له خلکو واخلي، نو همغه وو چې د ګمرکونو مالیې ته یې پام شو او فکر یې وکړ، چې څرنګه کولی شي چې د عوایدو دا برخه منظمه کړي.

په دې وخت کې مرحوم عبد المجید زابلي چې د روسیې او جرمني له اوضاع سره ډېر اشنا وو، په اقتصادي امورو کې ډېر رغنده نظریات وړاندې کړل او دا نوي نظریات د دولت له خوا ومنل شول، مرحوم زابلي د ګمرک د تېرو دریو کلونو د محصول په اساس د راتلونکو دریو کلونو لپاره دا ذمه واري واخیسته، چې پانګوالو ته یې ځینې ځانګړې صلاحیتونه ورکړي چې انحصارات یې د مثال په توګه یادولای شو.

څنګه یې چې له نوم نه څرګندېږي د یو شمېر عمده اقلامو لکه تېل، چای، بوره او... انحصار د زابلي او نورو سوداګرو په

واک کې ورکړل شو چې دوی د افغانستان د اړتیاوړ اقلام د نړۍ او سیمې له عمده مارکیټونو څخه افغانستان ته راوړل او په ټاکلې بیه یې پلورل.

اروابناد زابلي د قره قل د پوستکي تیته سوداګري په ښه اهتمام ترتیب کړه او ښېغ په ښېغه یې د لندن او نیویارک بازارونو ته د افغانستان د قره قل پوستکي ورساوه. تر قره قل وروسته ښاغلي زابلي د مالوچو سوداګرۍ ته مخه کړه او د افغانستان په شمال کې یې د پنبې کرونده ببرته مروجه کړه او د پنبې د سوداګرۍ ترتیب یې ونیوه، چې په پایله کې یې د لومړي ځل لپاره افغان تاجران له سوداګرو څخه په پانګوال بدل شول، ځکه خورې ورې او بې ترتیبه پیسې یې راټولې او متمرکزې شوې. دا کومه لاشعوري پروسه نه وه، بلکې د مرحوم زابلي موخه دا وه چې سرمایه متمرکزه کړي، د مرحوم زابلي دوه نور ستر کارونه هم د یادولو وړ دي چې یو یې د ملي بانک تاسیس و، د ملي بانک په جوړولو کې د هرات سوداګرو ستر رول ولوباوه او هېواد یې د دې جوګه کړ، چې په نړیوالو اقتصادي معاملو کې مستقیمه ونډه واخلي.

بل کار یې دا و چې د افغانستان د صنعتي کولو لپاره یې په لومړي ځل په پلخمري کې د نساجي فابریکه جوړه کړه او وروسته یې د بریښنا د تولید لپاره هم له یادې شوې فابریکې څخه ګټه واخیسته. له ۱۳۱۸ نه تر ۱۳۳۱ کال پورې اروابناد زابلي د افغانستان د اقتصاد وزیر و او د خپل وزارت پر وخت یې کوښښ وکړ چې صادرات او واردات د افغانستان د رښتینې ودې اساس وګرځوي، مګر تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته د ده پراخ نظریات عملي نه شول، ځکه د هېواد په دننه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ځينې هغو روښانفکرانو چې د سوداګرو د امتيازاتو پر وړاندې يې خنډونه جوړول، له ده سره ټکر وکړ او له بله پلوه يې له شاهي کورنۍ سره هم مناسبات خراب شول.

افغانستان د تاريخ په اوږدو کې بېلابېل اقتصادي نظريات تجربه کړي، خو داسې تجربه ترسره نه شوه چې وتوانېږي د دې هېواد اقتصادي مسير ته اساسي تغير ورکړي. او سمهال د ازاد بازار شعار ګډوډي راوستې ده او موږ اړ يوو بېرته هغه اصل ته رجوع وکړو، چې د صلاحيتونو او مسؤوليتونو پر بنياد د ازاد بازار اصول ټاکي. د دې اصولو څو مثالونه په دې ډول ذکر کوو:

۱. لايسنسونه:

د مهمو اقتصادي امورو تنظيم دا ايجابوي، چې وړې پانګې تمرکز ومومي چې په نتيجه کې يې ستره پانګه برابره شي او مهم سکټورونه په حرکت راولي. دمخه مو وويل، چې د لايسنس ورکولو په برخه کې سم انسجام د دې باعث شو، چې په هېواد کې ۷ ميليون موبايل ټليفونونه ووېشل شي، ځکه مقررات داسې ټاکل شوي وو چې په لومړي سر کې به دوو او بيا به دوو نورو شرکتونو ته د کار لايسنس ورکول کېږي.

که چېرې شلو کمپنيو ته لايسنس ورکول شوی وای پايله به يې ګډوډي وه او که يوې کمپنۍ ته د کار لايسنس په لاس ورغلی وای، نو بيا به يې د مطلق انحصار بڼه درلوده، نو دلته څلورو شرکتونو ته اجازه نامه ورکول د ازاد بازار د هغه اصل په بنا تاييد شول چې د مخابراتو او معلوماتي ټېکنالوژۍ په سکټور کې د شفافو اصولو پر اساس هم ټولنې ته د خدماتو د عرضه کېدو چانس په لاس ورشي او هم له دغو شرکتونو څخه

په شفاف ډول ګمرکي ټيکس او ماليه راټوله شي.

ځينې وخت د ملي ګټو ساتنه دا هم ايجابوي چې د لنډ يا منځمهال لپاره په يوه برخه کې انحصار راشي. په ۱۳۸۴ هـ ل کال چې کله افغان حکومت هوايي ټرانسپورټ تر څېړنې لاندې ونيوه، زه په دې فکر وم چې دې سکټور ته د لازمې ودې ورکولو په خاطر بايد د څلورو کلونو لپاره د کابل–دوبۍ، کابل-ډيلي او کابل فرانکفورت هوايي کرښې د اريانا د دولتي شرکت له خوا تر انحصار لاندې راشي او په دې شرکت کې داسې بنسټيز بدلونونه راولو، چې د سيمې پر يوه ممتاز هوايي شرکت بدل کړی شي. په همدې وخت کې نوموړي شرکت شاوخوا اتيا ميليونه ډالره پانګه درلوده، خو که دولت ورباندې د سلو ميليونو ډالرو نورې پانګونې سربېره د دې شرکت د مديريت او ادارې په برخه کې اساسي تغيرات راوستي وای، نو زما د تخمين له مخې به اريانا په پنځو کالو کې د زرميليونه ډالرو ارزښت پيدا کړی وای، چې په نتيجه کې به يې دولت کولای شول پر افغاني سوداګرو باندې دا شرکت په ښه بيه وپلوري او په لاس ته راغليو پيسو کېدی شول، چې د دولت کارکوونکو ته د تقاعد يو قوي بنسټ کېښودل شي، له بده مرغه د دولت له خوا دا طرحه ونه منل شوه او نن اريانا د يوه کمزوري او بې اغېزې شرکت په نامه پېژندل کېږي.

که څه هم په دې وخت کې يو څه نور هوايي شرکتونه منځته راغلي چې يوه يې ښه نوم ګټلی، خو د ټليفون په عرصه کې چې کوم اصول په پام کې نيول شوي وو په دې برخه کې له پامه غورځېدلي، نو له همدې کبله د خلکو پر وړاندې د هوايي شرکتونو وجايب ناڅرګند پاتې شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مختلف شرکتونه د روابطو پر بنیاد راځي او د بېلابېلو فرامینو په اخیستو امتیازات غواړي، چې د ساري په توګه د اریانا د هغه امتیاز یادونه کوو چې د ولسمشر په فرمان یې الوتکو ته د زینو د اېښودو انحصار اخیستی او د هرې الوتنې پر وخت چې دوی الوتکې ته زینه کېږدي زر امریکایي ډالره مزدوري اخلي. په همدې برخه کې یوه بله نیمګړتیا داده چې د کابل هوایي ډګر دویم نوی ترمینل چې تر جوړېدو نهه میاشتې وروسته هم د خلکو لپاره خدمات نه عرضه کوي او دولت نه دی توانېدلی، چې عملي فعالیت ته یې تیار کړي.

که غواړو چې زموږ الوتکې مخامخ په معتبرو هوایي ډګرونو کې ناسته وکړي او بکسونه مو بیا تفتیش نه شي په کار ده، چې په هوایي ډګرونو کې د نړیوال تفتیش اصول پلي شي. جاپان د مرستې په دود په کابل هوایي ډګر کې یو نوی ترمینل جوړ کړ، خو دا چې د افغانستان د ټرانسپورټ وزیران په متداوم تغیر کې دي، نو په دې هېواد کې لا تر اوسه هغه اصول نشته چې پر اساس یې ترمینلونه مرتب شي. په دې صورت کې لازمه وه، چې د دې ترمینل د ځنډولو پر ځای له کوم نړیوال امنیتي شرکت سره قرارداد شوی وای چې دا چاره یې پر مخ وړې وای. که چېرې د جوړ شوي ترمینل نهه میاشتې بې ځایه ځنډ په پام کې ونیسو، نو له یوې خوا یې په مادي لحاظ تاوان کړی او له بلې خوا یې زموږ هېوادوال په رواني لحاظ ډېر تنګ کړي دي، خو دولت د خپلې بې کفایتۍ له امله نه دی توانېدلی چې خلکو ته په وخت خدمات ترسره کړي.

د مقرراتو یا (ریګولېشن) اهمیت یوازې د کاري لایسنسونو په ورکړه کې نه، بلکې د وارداتو، صادراتو او

خدماتو په برخه کې د دولت هغه مسؤولیت په ګوته کوي چې د کیفیت کنټرول وکړي. د بې کیفیته تېلو په اړه مو مخکې بحث کړی، اوس غواړم د دارو درملو په اړه بحث وکړم.

هغه مهال چې افغانستان د تودې جګړې ډګر و او په هره برخه کې یې لمبې بلې وې، نو هم افغانستان ته بې کیفیته دارو راوړل شول، مګر اوس هم په پراخه پیمانه جعلي داروګان د پلازمېنې په ګډون د هېواد په ټولو لویو او وړو بازارونو کې پېر او پلور لري. هغه بې کیفیته او یا له تاریخه تېر دارو چې مطلق زهر دي او ولس ته هم ځاني او هم مالي تاوانونه اړوي. همدا اصل پر ګڼو وارداتو صدق کوي.

نن ورځ افغانستان له هغو وارداتي اقلامو ډک دی، چې زیان به یې لسګونه کاله وروسته زموږ نورو نسلونو ته هم ورسېږي. د کیفیت نه کنټرول دا معنی نه لري، چې بویه موږ د کنټرول لازم وسایل او ظرفیت نه لرو. د کابل پوهنتون د فارمسۍ پوهنځي همدا اوس هغه ټول امکانات او پوهه لري چې د دوا، غوړیو، شېدو او نورو اقلامو کنټرول په مؤثره توګه ترسره کړي، مګر په بې کفایته دولت کې دا ظرفیت او احساس نشته چې له دغو امکاناتو څخه ګټه واخلي او د ولس ژوند وساتي او هغه میلیونونه ډالره تاوان چې له همدې کبله هېواد ته رسېږي مخه یې ډب کړي.

د ازاد بازار په حواله باید نتیجه ګیري دا وي، چې دولت اړ دی له خپلو قانوني صلاحیتونو څخه د یوه مشروع بازار په رامنځته کولو کې ګټه واخلي. که غواړو چې د یوه مافیایي او نامشروع اقتصاد پر ځای یو څټک او متحرک اقتصاد رامنځته کړو، نو لازمه ده چې صلاحیتونه او محدودیتونه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني چوکاټ کې تنظيم کړو او د تطبيق لپاره يې متې را ونغاړو.

ج- د دولت مستقيمه اداره:

په هره ټولنه کې ځينې اقتصادي امور د دولت له خوا په مستقيمه توګه اجرا کېږي، خو دا امور، ځکه ثابت نه دي، چې ټيکنالوژي او اقتصاد په دوامداره تغير کې دي او هغه وخت چې يو خصوصي سکټور کولی شي په منظمه توګه خدمات ترسره کړي بايد موقع ورته برابره شي. زموږ په او سنيو شرايطو کې لاندې برخې بې د دولت له مستقيمې څارنې او مديريت څخه نه شي ترسره کېدی:

۱- زېربنا:

د راتلونکي ملي اقتصاد وده د زېربنايي پانګې له جوړولو پرته ممکنه نه برېښي. په کار ده چې له بلاعوضه مرستو او ارزانه پورونو څخه ډېره برخه په زېربنايي پروژو ولګول شي. افغانستان په دې برخه کې تر هر څه لومړی برېښنا، اوبو، سړک، د ريل ګاډي پټلۍ او هوايي ډګرونو ته اړتيا لري.

د برېښنا په نه موجوديت کې تعليمي، اقتصادي او دولتي چارې پر مخ نه ځي، نو ځکه دولت اړ دی چې هم زموږ وافرې اوبه په برېښنا بدلې کړي او هم زموږ له باد او لمر څخه د برېښنا انرژي توليد کړي او په دويم ګام کې د برېښنا د توزيع په مديريت باندې پانګونه وکړي چې ظرفيت ترلاسه شي، ځکه د کابل ښار د برېښنا شبکې د توزيع په برخه کې په کلونو د نړيوال بانک پيسې پرتې وې، خو د برېښنا په برخه کې د ظرفيت د

نشتوالي او د برېښنا وزارت د بې غوری له امله پر ځای ونه لګول شوې، چې د ښار فقيرو خلکو يا تياري قبولې کړې او يا يې په جنراټوري برق ميليونونه ډالر مصرف کړل.

د زېربنا په برخه کې درې ډوله ظرفيتونه د ځانګړي اهميت وړ دي.

لومړی- د لويو پروژو پلان او نقشه جوړول: دا هغه علم او فن دی چې په هراړخيز ډول پانګونې ته اړتيا لري، مګر افغانستان هم کولی شي چې د اغېزمنو دولتونو په څېر دا ظرفيت له بازاره واخلي. د وراندېز په توګه ويلی شم، چې د دې پر ځای چې که په متفرقه توګه د يوې پروژې لپاره دا ظرفيت اخيستل کېږي ولې يې په عمده توګه په يوه ځل نه اخلو. يعنې افغانستان کولی شي چې د يوه معاصر دولت په توګه د پلان او نقشه جوړونې دوه نړيوالې کمپنۍ په بيه واخلي. د مديريت چارې دې نړيوالو متخصصينو ته پرېږدي او د ملکيت حق دې له دولت سره وي، چې ډېرې ګټې ترلاسه شي.

که چېرې موږ په دې وتوانېږو هغه وخت به ډېرې نړيوالې مرستې متمرکزې کړو او را پېښې ګډوډۍ به له منځه لاړې شي.

دويم- دولت بايد د زېربنايي بنسټونو ساتندوی وي او د دې دندې د ترسره کولو لپاره لازمه ده چې دولتي تصديانې ايجاد شي چې په دوامداره توګه د زېربنايي بنسټونو ساتنه او څارنه وکړي. که چېرې د داسې تصديو په ايجاد پانګونه وشي او تر يوه اغېزناک مديريت لاندې سمبال شي موږ به له يوې خوا د سترو زېربنايي بنسټونو ساتنه کړې وي او له بلې پلوه به وکولی شو، چې په همدې ظرفيت په کليو او بانډو کې منځنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ورې پروژې ترسره کړو.

درېیم- افغانستان چې په وچه پروت هېواد دی او تر ډېره بریده یې رغاونه په سوداګرۍ پورې تړلې ده. همېشه دې ته اړتیا لري چې د ځینو عمده اقلامو لپاره د دولت او خصوصي سکټور له خوا ستراتیژیک ذخایر خوندي کړي.

د دولت له خوا باید څو عمده بندرونه لکه حیرتان او شېرخان له یوې خوا مجهز شي او له بله پلوه نه یوازې تورغونډۍ، بلکې له عاقینې نه نیولې تر بادغیس، هرات، فراه، کندهار، پکتیکا، خوست، ننګرهار، بدخشان او کونړ پورې د وچو بندرونو ترتیب ونیول شي، چې زموږ ملي ګټې ورسره خوندي کېدی شي.

افغان ولس د بې اغېزې او ناکام دولت له لاسه یوازې د سیمنټو په برخه کې په میلیونونو ډالره ګټه د پاکستان د سیمنټو تولیدوونکو فابریکو ته ورسوله او ځان ته یې تاوان وکړ. زموږ ناکام دولت نه یوازې په دې بریالی نه شو، چې د سیمنټو د تولید لپاره نړیوال پانګه ترلاسه کړي، بلکې د تدارکاتو داسې نظم یې هم رامنځته نه کړی شو، چې د پاکستان د سیمنټ پلورونکو د انحصار مخه ونیسي.

داسې قوي شواهد شته چې پاکستاني سیمنټ پلورونکو کمپنیو د ټولو نړیوالو اصولو پر خلاف پرېکړه کړې وه، چې پر افغانانو باندې بیې لوړې کړي او دې ته یې اړ کړي چې په لوړه بیه له دوی څخه سیمنټ واخلي. په همدې ډول د قیر (تارکول) په برخه کې هم همداسې وشول، د امریکا د متحدو ایالاتو دولت پر ایران بندیزونه لګولي و او هیڅ امریکایي شرکت اجازه نه لرله چې له ایران څخه قیر واخلي.

دې شرکتونو له پاکستاني کمپنیو سره قراردادونه وکړل او هغوی چې دا موقع ولیدله، نو ورځ تر بلې یې د قیر بیه اسمان ته لوړه کړه او نتیجه یې دا شوه، چې په افغانستان کې د یوه کیلو متر قیر سړک بیه له همسایه هېوادونو څخه درې تر څلور چنده لوړه شوه. زموږ دولت د یوه مستقل دولت په توګه کولای شول پخپله له ایران سره قرارداد وکړي له ایران څخه په ارزانه بیه قیر واخلي او بېرته یې امریکایي قراردادیانو او شرکتونو ته ورکړي.

که دولت دا کار کړی وای، نو د سړک قیمت به ټیټ شوی وای او د نن په پرتله به زموږ د پخو سړکونو شمېره هم لوړه وای، څه چې تېر شو هغه هېر شو، خو اوسنۍ نتیجه ګیري باید دا وي چې دولت اړ دی د تدارکاتو په برخه کې اغېزناک ظرفیت رامنځته کړي چې د بهرنیو مرستو هر ډالر او د کورنیو عوایدو یوه افغانۍ زموږ د درد دوا شي او لویه ګټه ترلاسه شي.

د- د کار قوه:

زموږ ننۍ حیاتي ستونزه بې روزګاري ده. زموږ ځوانان چې مطلق اکثریت دی. بې روزګاره دي او د ټولنې د خدمت پر ځای د ستونزو لامل ګرځېدلي دي. همدا دلیل د دې لپاره بس دی چې وو ایو زموږ ټولنه پر خپلو پښو نه ده ولاړه.

د دولت زېربنایي پروژې باید د دې وسیله شي، چې ځوانانو ته د کار زمینه برابره کړي، خو د دې موخې د ترلاسه د کولو لپاره په کار ده چې یوه اغېزناکه کاري قوه را ژوندۍ کړی شي، چې په هر زون او ولایت کې له محلي خلکو څخه تشکیل او د سترو زېربنایي پروژو په کار کې استخدام شي، د پروژې

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګوالي ته په پام بايد په اول قدم کې ځوانان تر چټکې روزنې لاندې ونيول شي چې د پروژې مطابق کاري ظرفيت ترلاسه کړي او د پروژې تر تطبيق وروسته دې بيا په دويم ګام کې دوی ته د داسې زده کړې زمينه برابره شي چې دوی ته يو کسب وښيي او په وسيله يې د يوه قانونمند بازار په چوکاټ کې د هوسا ژوند خاوندان شي. د کار دا قوه په بېلابېلو برخو کې لکه بربښنا بندونو، سړکونو او نورو ضروري پروژو کې په کار ګومارل کېدای شي.

د دې تر څنګ د کار يوه شنه قوه هم د افغانستان حياتي اړتيا ده چې وتوانېږي د هېواد تباه شوي ځنګلونه بېرته له سره ژوندي کړي. يوه بله مهمه موضوع د زېربنايي پروژو د امنيت ستونزه ده چې اوسمهال يې د هېواد په سويل کې د ځينو بهرنيو امنيتي کمپنيو له خوا امنيت ساتل کېږي او ويل کېږي چې نږدې ۵۰٪ پيسې په امنيتي برخه کې لګوي. که چېرې د کار سمه قوه رامنځته شي، نو له تنقيص شويو افسرانو څخه هم داسې قوه جوړېدای شي چې له يوې خوا د پروژو امنيت وساتي او له بلې خوا څخه ملت ته دا ثابته کړي چې د يوه عسکر په توګه د دوی په خدمت بوخت دي.

سره له دې چې زموږ په ميليونونو ځوانان بې روزګاره دي، مګر په زياترو ښارونو کې د عادي کارونو لپاره بهرني کاريګر په لوړه بيه استخدامېږي او دليل يې دادی چې هغوی زموږ د ځوانانو په پرتله لوړه تخنيکي پوهه لري. که چېرې دولت پرخپلو ځوانانو زړه سوی ولري، نو ځينې تخنيکي پوهې لکه نلدواني، معماري، نجاري او داسې نورې پوهې په ډېره اسانۍ د يوه بااستعداده ځوان له خوا په لږه موده کې زده کېدی شي،

نو لازمه ده چې دولت داسې شرايط رامنځته کړي چې دا پوهې حاصلې شي.

که دولت وغواړي کولی شي هغه وخت چې د پوهنتون، ښوونځي، روغتون او يا کومې بلې مؤسسې ودانې جوړوي، نو د يوه ملي پروګرام په چوکاټ کې دې همدې ځوانانو ته د عملي کار زمينه برابره کړي او تر فراغت وروسته دې د دوی د لياقت او پوهې په نظر کې نيولو سره دوی ته داسې اسناد ورکړي چې په وسيله يې کولی شي ځان ته مناسب روزګار پيدا کړي او د همدې اسنادو له مخې هر څوک چې په دغه کاريګر باندې کار کوي. د ده سويه ورته څرګنده او په هماغه اندازه مزدوري ورته ورکاکي.

همدا ډول موږ په زرګونو داسې ځوانانو ته اړتيا لرو چې د پروژو اداره ترلاسه کړي او په اصولي توګه وکولی شي د ساختماني پروژو مديريت سمبال کړي. د داسې مهارتونو د زده کړې لپاره شپږ مياشتيني او دوه کلن پروګرامونه شته چې تر لاس لاندې ونيول شي، خو اصلي هدف دادی چې دولت بايد د کاري قوې د روزنې لپاره داسې لس کلن او شل کلن پروګرامونه جوړ کړي چې ټولنه د هغو ټولو ظرفيتونو خاونده شي چې يو مستقل هېواد پرې ودانېدلای شي.

هـ- سکتورونه:

هر هېواد اړدی چې د خپلې هراړخيزې ودې لپاره ځينو سکټورونو ته په لومړيتوب قايل شي، ځکه د يوه هېواد موقعيت، طبيعي او بشري پانګې او مالي امکانات دا لازموي چې هغه سکټورونه په نښه او منظم کړی شي چې د اکثريت

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمخه مو ذکر کړه چې کله ښاغلي زابلي په پنبې باندې پانګونه وکړه، نو بغلان او کندوز پر صنعتي سيمو تبديل شول، مګر نن ورځ برعکس د افغانستان په شمال کې مالوچ نه ليدل کېږي، ځکه د توليد ، صدور او بازار سرچينې يې فلج دي او که چېرې دا برخه فعاله شي د پنبې پيدا اوار به هم وغوړېږي، ځکه د کرنې بيارغاونه په لومړي ګام کې د سيمه ييزو او نړيوالو بازارونو په ايجاد پورې تړلې ده.

همدا راز بايد په ټول هېواد کې کرنه له يوې عنعنې څخه په يوه علم بدله شي، ځکه نن ورځ له خيشاوې څخه نيولې تر حاصل اخيستو پورې ټولې برخې په علمي اصولو دربدلي دي. که غواړو چې له خپلو ځمکو څخه لازم حاصلات واخلو په کار ده د هرې ولسوالۍ پر کچه د ځمکې زرعي نقشې ولرو او په دې پوه شو چې د نړيوالو تجربو پر اساس کوم اقلام زموږ د خاورې له شرايطو سره برابر دي. همدا ډول بزګر هم د بازار په وضعه پوه وي چې په کوم وخت کې کوم اقلام ده ته ډېره ګټه کوي. معاصره کرنه بې له دې چې بزګر ته يو منظم مالي حساب او پوره امکانات په لاس ورکړي مؤثره نه واقع کېږي او که غواړو، چې بزګر ته د پور اخيستو ترتيب ونيسو، نو هم بايد د ملکيت د تثبيت مسئله حل شي او هم د هغو اقلامو د پيدا اوار نرخونه وسنجول شي چې په وسيله يې پور ورکول کېږي.

ځرنګه چې اصلي کرنه په وسايلو سمبالېږي، نو تر هغه چې د داسې وسيلو د جوړولو امکانات او توليدات زموږ په هېواد کې برابر نه شي ممکنه نه ده، چې دا برخه انکشاف ومومي، ځکه کرنه داسې علم دی چې همېشه د تغير په حال کې دی، نو د څېړنو داسې مراکز ډېر مهم دي، چې نوې منځته راغلې تجربې

خلکو د ژوند تأمينولو چاره پرمخ وړي. زموږ په اوسنيو شرايطو کې شپږ داسې سکتورونه دي، چې زما په اند بايد د لومړيتوب حق ولري: کرنه، مالداري، معادن، ساختماني، مخابرات او معلوماتي ټيکنالوجي او ښاري خدمات.

۱- کرنه (زراعت):

دا سکټور په دوه دليلونو زموږ په هېواد کې ځانګړې اهميت لري. يو دا چې زموږ ډېر خلک لا تر اوسه هم بزګري کوي او ښارونو ته ډوډۍ برابروي، خو دوی پخپله ډېر بېوزله دي او دا چې د دوی بېوزلي ختمه شي په کار ده د کرنې چارې په عصري وسيلو سمبال شي چې د پيدا اوار په نتيجه کې دوی ته د ژوند ډېرې اسانتياوې په لاس ورځي.

بل دا چې کوکنار چې زموږ په هېواد کې د ځينو علتونو په اساس کرل کېږي درې ځانګړنې لري، کمې اوبه غواړي، ډېر زحمت ته اړتيا لري او چېرې چې نور فصلونه ډېره ګټه نه کوي هلته کوکنار کرل کېږي. که غواړو چې دا بوټي لرې کړو ځينې اقتصادي اقدامات په کار دي او هغه دا چې د يوه کليوال ورځنی عايد بايد له پنځوسو افغانيو څخه دوو سوو افغانيو ته لوړ شي.

که چېرې داسې وشي يعنې بزګر له مشروع لارې خپلې اړتياوې پوره کړي، نو بيا ورته پر کوکنارو دومره خواري کول ګټه نه لري او د خپلې عقيدې له مخې هم اړ کېږي چې دا ناروا بوټي ختم کړي.

که چېرې غواړو چې د کرنې له لارې په ورځ کې د بزګر جيب ته څلور ډالره عايد ورشي، نو دا بيا په دې سکټور باندې بنيادي پانګونې ته اړتيا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کروندګرو سره شريکي کړي او که دې ټولو اړتياوو ته پام وکړو، نو دا په ګوته کوي چې موږ په دې برخه کې يو ملي پروګرام ته ضرورت لرو.

۲- مالداري:

مالداري زموږ د اقتصاد يوه ډېره مهمه برخه وه، ځکه زموږ په هېواد کې د کبانو رشد او ودې ته له پخوا ښه زمينه نه وه برابره او انسانان اړ وو، چې د پروټينونو د اخيستو لپاره د پسونو او غوايانو له غوښو کار واخلي. همدا ډول د لبنياتو ټول انواع لکه غوړي، شيدې، ماسته، کوچ او نور هم له کورنيو څارويو څخه ترلاسه کېدل، مګر جګړې، وچکالۍ او ناروغيو زموږ مالداري ډېره زيانمنه کړه. د ځينو کارپوهانو د اټکلونو له مخې موږ نږدې اتيا په سلو کې مالداري له لاسه ورکړې ده او يو تر ټولو ځرګند تاوان يې دا دی، چې نن موږ په ډېره لوړه پيمانه غوښې او لبنيات له بهرنيو هېوادونو څخه واردوو.

عصري مالداري د کرنې په څېر هم يو علم او هم يو فن دی. که د مالدارۍ پراختيا ته پام وکړو هم هېوادوالو ته کار پيدا کولی شو او هم هغه پيسې چې په غوښو او لبنياتو پسې بهر ځي کولی شو پخپل هېواد کې پرې په توليدي امورو کې پانګونه وکړو.

مالداري په درې برخو کې جدي پاملرنې ته اړتيا لري:

د کليوالو مالداري:

هغه مالداري چې د کليوالو خويندو ورونو له خوا يې پالنه

او ساتنه کېږي. دولت اړ دی، چې د کرنې په شمول د دې برخې د غښتلتيا په منظور هم ډېر مؤثر کار وکړي.

د کوچيانو مالداري:

بله برخه هغه مالداري ده، چې د کوچيانو خويندو ورونو له خوا کېږي. په عمومي توګه کوچيان په ننني دور کې د افغانستان له ډېرو بيوزلو پاړکيو څخه شمېرل کېږي، ځکه د دوی د معيشت عمده برخه مالداري وه چې د جګړې او وچکالۍ په ترڅ کې يې له لاسه ورکړه او زياتره يې مزدورکار شول. د کوچيانو يوه بله برخه داسې خلک وو، چې هم يې ځمکې درلودې او هم مالونه. دوی د بن د پرېکړې تر مهاله د دې توان پيدا کړی و چې خپله مالداري وساتي او په تدريجي ډول يې زياته کړي، مګر هغه کوچيان چې اوس، اوس غواړي خپله مالداري زياته کړي له ډېرو ستونزو سره مخ دي.

څارويو ته د څښاک د اوبو نه لرل يې لومړۍ ستونزه ده. دوی چې کله خپل څاروي له يوې ورشو څخه بلې ته بيايي او يا هم موسمي سفر کوي، د لارې په اوږدو کې د څښاک د اوبو له جدي ستونزې سره مخ دي. که په بغلان ولايت کې د دوی د څارويو لپاره يوازې له پنځوسو څخه تر سلو پورې ځاګانې وکيندل شي، د دوی د څارويو د څښلو د اوبو ستونزه هوارولی شي.

که چېرې د دوی د څارويو لپاره په پراخه پيمانه ځاګانې وکيندل شي دوی به نه اړکېږي، چې څارويو ته د اوبو ورکولو له امله پر اوږدو لارو خپل څاروي خوار کړي.

د ورشوګانو پر سر جنجالونه يې بله عمده ستونزه ده. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

نولسمه پېړۍ کې زمونږ ورشوګانې ډېرې وې، ځکه کليوال او ښاري نفوس کم و، ځمکې پراخې وې او کلي اباد وو. په هېواد کې له يوې خوا وچکالي او له بلې خوا د ځمکو د غصب جګړې زېږولې دي، زورواکان د دې لامل شول چې ځمکې تنګې او ورشوګانې د کميت او کيفيت په لحاظ محدودې کړي.

د دې ستونزې د هوارې لپاره دولت اړ دی، چې د ورشوګانو د قانوني چوکاټ جوړونې په موخه سمدستي يوه عمومي سروې وکړي چې د ځايي او سېدونکي او کوچي ترمنځ ستونزې پای ومومي.

د کوچي او ځايي اوسېدونکي ترمنځ په موسمي کوچونو کې د کروندو پر سر مهالنۍ خوابدي يوه بله ستونزه ده. د اوسنيو ټرانسپورټي امکاناتو په موجوديت کې دا ستونزه هوارېدی شي.

که چېرې مالونه د ټرانسپورټ په وسيله انتقال شي له يوې خوا به د ځايي اوسېدونکو کروندې هم په امن پاتې شي او له بله پلوه به د څارويو هغه وزن چې د پياده کوچ له امله يې بايلي پر ځای پاتې شي. د ټرانسپورټي انتقال په صورت کې دولت کولی شي په اسانۍ سره د هغو لارو امنيت ونيسي، چې د کوچيانو څاروي ترې تېرېږي.

د مالدارۍ په برخه کې د ځايي اوسېدونکو او کوچيانو ترمنځ څلورمه ستونزه يو ډول ده. دوی نه شي کولی په اسانۍ سره د خپلو څارويو محصولات غوښه او لبنيات بازارونو ته ورسوي. د مالدارۍ د ودې په موخه په ټولو برخو کې د بازار د شرايطو پيدا کول هم ځايي اوسېدونکو او هم کوچيانو ته ډېر ضرور دي.

عصري مالداري:

ځرنګه چې ميکانيزه فارمونه د عصري کرنې د پراختيا وسيله ګرځي، په همدې ترتيب د عصري مالدارۍ لپاره هم ځانګړي ترتيبات موجود دي. په افغانستان کې په لومړي ځل د داود خان د حکومت پر مهال د عصري مالدارۍ د پراختيا په منظور په هرات کې مسلخ او په بغلان کې د شيدو فابريکه جوړه شوه، خو د جګړې په دوران کې يې نه پراختيا ومونده او نه يې محافظت وشو.

افغانستان د عصري مالدارۍ د پراختيا لپاره ډېر غوره اقليمي شرايط لري، خو هغه وخت ترې کار اخيستل کېدی شي چې يو ملي سراسري پروګرام په سمه توګه پلی شي. د ملي پروګرام په چوکاټ کې بايد د افغانستان ټولې برخې وڅېړل شي او په مؤثره توګه د دې برخې د پراختيا لپاره پانګونه وشي.

۳- معادن:

د افغانستان ستره طبيعي شتمني د دې هېواد معدنونه دي او کولی شي چې د ځانګړو خصوصياتو په درلودو د افغانستان د متوازن انکشاف زمينه برابره کړي، ځکه د افغانستان په ټولو برخو کې معادن موجود دي.

دمخه مو ذکر کړه، چې د جيولوجي سروې تر بشپړېدو وروسته مونږ ته څرګنده شوه، چې پکتيکا هم په کافي اندازه ګاز لري. که دا احتمال سم وخېژي، نو په دې وسيله به د افغانستان په مرکزي او جنوبي برخو کې ستر اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

انکشاف رامنځته کړي.

که څه هم د افغانستان درې له تاريخي نظره د ترخه ژوندانه نمونې وي، خو د جيولوجي سروې دا په ډاګه کوي، چې همدا درې ستري طبيعي پانګې لري او زموږ په اساسي قانون کې معادن ملي شتمني ګڼل شوي، چې د استخراج او تنظيم لپاره يې دولت په دې مکلف دی چې اساسي اقدامات وکړي.

د معادنو قرارداد ډېره د پام وړ مسئله ده. په دې اړه مو مخکې د افريقا د ځينو هېوادونو مثالونه وړاندې کړل، چې د رشوت خورۍ له کبله يې ستري پانګې له لاسه ورکړي.

زموږ له دغو سترو شتمنيو څخه د عامه ګټو د تأمين لپاره جدي اقدامات په کار دي.

لومړی: د سترو معدنونو د قرارداد کولو لپاره بايد داسې اصول وضع کړو چې په مطلق شفافيت سره په کې د حساب ورکولو اصول مراعت شوي وي. د دې موخې د لاس ته راوړلو لپاره اوس ځينې نړيوالې تجربې شته، چې کار ترې واخلو. داسې نړيوالې مؤسسې منځته راغلې چې د دولتونو او قرارداديانو مکمل شهرت ورسره موجود دی. دوی پوهېږي چې پانګوونکې کمپنۍ او يا هېواد له پخوا څخه په داسې معاملو کې څه ډول شهرت لري.

که چېرې يوه کمپنۍ يا هېواد په رشوت ،فساد او درغلۍ کې ناوړه سابقه ولري، نو مخکې له مخکې پوهېدای شو چې شرايط مو بايد څه ډول وي. دا ډېره مهمه ده چې د قرارداد پر وخت داسې معلومات پراته وي.

د شفافيت د خوندي کولو لپاره د بې طرفه نړيوالو مؤسسو موجوديت هم ضرور دی او هم بايد د افغاني مدني ټولنې پر

ګډون سربېره قراردادونه خپاره او د عامه معاملاتو لپاره وړاندې شي.

دويم: دا چې قرارداد يو حقوقي بنسټ لري، څو مهمې جملې يې کولی شي يا په لسګونو ډالر ګټه وکړي او يا په سلګونو ميليونه ډالر تاوان پېښ کړي، ځکه د قرارداد د ليکلو ژبه له عادي ليکلو سره حساس توپير لري، نو ځکه لازمه ده چې ډېره په غور وڅېړل شي. د افغانستان د حقوقو د ساتنې لپاره لازمه ده، چې څو نړيوال حقوقي شرکتونه د افغانستان د دولت له خوا په دوامداره توګه د معادنو د قراردادونو په برخه کې استخدام شي.

د نړيوالو اصولو مطابق دوی نه شي کولی هغو هېوادونو ته کار وکړي، چې غواړي زموږ د معادنو په برخه کې پانګونه وکړي. که څه هم د داسې شرکتونو استخدام ارزانه نه دی، خو بې له داسې شرکتونو څخه دا هم تر ډېره ممکنه ده، چې په ميليونونو ډالر په يوه قرارداد کې له لاسه ووځي. د دې ترڅنګ موږ ته هم په کار دي چې په عمومي توګه د معادنو او په خاصه توګه د معادنو په حقوقي برخه کې د بشري پانګې په روزلو پانګونه وکړو.

دريم: د دولت عوايد بايد د اساسي قانون د ۴۲ مادې پر بنياد يوه واحد دولتي حساب ته راټول او تحويل شي. د دې مادې په استناد لازمه ده، چې په قراردادونو کې بشپړ دقت وشي او د کمپنۍ له خوا ټول عوايد نېغ په نېغه د دولت واحد حساب ته تحويل شي. په همدې حال کې د کمپنۍ عوايد هم بايد تر اصولي څارنې او حسابي معيارونو لاندې ونيول شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه کمپنۍ کولی شي په ماهرانه توګه خپل عواید کم وښيي او د دولت مالیه هم کمه تحویل کړي.

د یوې کمپنۍ د عوایدو دقیق سنجش هم په تخنیکي ظرفیت پورې اړه پیدا کوي او د داسې ظرفیت د ترلاسه کولو لپاره مونږ بیا هم اړ یوو خپل ډېر شمېر ځوانان وروزو، چې د ملي ګټو ساتنه وکړي.

څلورم: که غواړو چې معادن مو د ولس لپاره کاري زمینې پیدا کړي، نو بیا اړ یو چې معادن د اومو موادو په حیث بهر ته صادر نه کړو. که زمونږ اوسپنه، مرمر، مس او یا نور د تولید په یوې منظمې سلسلې بدل شي یعنې په دویمو او درېیمو موادو بدل کړی شي، نو له یوې خوا به زمونږ خپلې ملي اړتیاوې پوره کړي. له بله پلوه به د عوایدو د ډېرېدو وسیله وګرځي او هم به دا لړۍ ولس ته د کارونو په پیدا کولو کې مرسته وکړي، خو که خپل معادن مو د خامو موادو په توګه بهر ته لاړ شي، نو بیا ترې د داسې ګټې انتظار بې ځایه دی.

د مثال په توګه، زمونږ مرمر ګاونډیو هېوادونو ته تلل او هلته د تیږو په بیه پلورل کېدل، مګر په ګاونډیو هېوادونو کې به چې وتراشل شول، نو د تراش، پالش او نورو مرحلو ټولې کاري زمینې به یې هم هلته ایجاد کړې او بیا به یې نه یوازې نورو هېوادونو ته په ډېره لوړه بیه صادرول، بلکې مونږ پخپله هم خپل مرمر په ډېره لوړه بیه له هغو هېوادونو څخه اخیستي دي.

له اقتصادي لحاظه نظم لرونکي هېوادونه په دې توانېدلي چې له خپلو طبیعي پانګو څخه (Value chain) یعنې د ګټې زنځیر جوړ کړي، چې د همدې زنځیر کړۍ په غور لیدل کېږي او

د نورو کارونو او عوایدو د پیداکېدو وسیله ګرځي.

که چېرې د لوګر مس چین ته د خامو موادو په څېر صادر شي معنی یې دا ده، چې مس پرې پلورل شوې او که یې هره برخه په ځیر ولیدل شي او ګټه ترې واخیستل شي، نو ډېر عواید او کاري زمینې به زمونږ د خلکو په لاس راشي.

د دې لپاره چې زمونږ طبیعي پانګه د ګټې په یوه زنځیر بدله شي اړ یوو چې بیا هم خپلو زېربنایي برخو لکه اوبو، برېښنا، سړک او د ریل پټلۍ ته پام وکړو، ځکه د افغانستان زیاتره صادراتي اموال د وزن له لحاظه ډېر درانه دي او د تېلو نرخونه هم تل د بدلون په حال کې وي، نو په داسې وخت کې اړ یوو چې د ګټې د لاس ته راوړو لپاره د ریل پټلۍ ولرو.

زمونږ د معادنو اهمیت یوازې په سترو معادنو پورې نه دی تړلی، ځکه په کار ده چې د وړو او منځنیو معادنو د استخراج لپاره هم ځانګړي مقررات ولرو، چې پانګه مو په اصولي توګه په کار واچول شي. په دې برخه کې زمونږ له قیمتي عناصرو څخه د کار مساعد شرایط منځته راځي.

مونږ کولی شو د لاجوردو، زمردو، سروزرو، یاقوتو او نورو په پیداکولو په هېواد کې د زرګرۍ صنعت ته وده ورکړو.

په همدې حال کې په اروپایي اتحادیه کې زمونږ د زرګرۍ صنعت پر وړاندې یو شمېر امتیازات موجود دي او زمونږ په دې برخه باندې ډېره لږه مالیه وضعه شوې ده، چې دا هم یو ښه امکان ګڼلی شو.

د ځینو متخصصینو په فکر زمونږ د هېواد له پنځه سوه زرو څخه نیولې تر یوه میلیون پورې خلک د زرګرۍ په صنعت کې پر کار ګومارل کېدی شي او دا چې د زرګرۍ د صنعت لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کبله ۲۴۰ میلیارده ډالرزیان رسېدلی دی.

کابل چې د هېواد پلازمېنې په توګه خپل ښاري حیثیت له لاسه ورکړی و او د چهاردهي سیمې د غلغلې د ښار بڼه یې غوره کړې وه چې په زرګونو کورونه یې د جګړې پر وخت تباه شوي وو. همدا ډول د افغانستان د ډېرو سیمو په ګډون د هرات ښار نیمایي برخه هم د روسانو په بمباریو کې ړنګه شوې وه. ما پخپلو سترګو د خوست او ګردیز ښارونه په داسې بد حالت کې ولیدل چې هېڅ شی په کې خوندي نه وو.

د جګړو له کبله د ننګرهار ډېره ځمکه شاړه شوې وه او د غنمو پر ځای په کې ډول ډول ماینونه کرل شوي وو.

افغانستان د هغو پنځو هېوادونو په کتار کې دی چې ډېر زیات ماینونه په کې ښخ دي. د ماین د وژونکیو حادثاتو داستانونه زموږ د خلکو ترمنځ د افسانو په څېر مروج دي. ماینونو ډېر فقیر انسانان وژلي او دغه ډاروونکی دښمن اوس هم زموږ په ځمکه کې پټ دی. مګر زما خپله یوه خاطره اوس هم نه هېرېږي. یوه ورځ د ډاکټر نجیب د دولت تر سقوط وروسته د خوست–ګردیز پرلاره د یوې درې خوا ته روان شوم د سړک پر سر ملګرو ونیولم او راته یې په وارخطایۍ وویل چې ټوله دره له ماینونو ډکه ده. دا هغه سړک و چې په زرګونو انسانانو پرې تګ راتګ کاوه او د مختلف وزن ماینونه پرې راالوتي او له منځه یې وړي دي. په همدې ترتیب مې په هرات کې هم ولیدل چې ماشومان د لوبو پرمهال د ماینونو خوراک شول.

زموږ په هېواد کې د ساختماني ظرفیت نه علاوه د یوه متحرک اقتصاد منځته راتګ ناشونی دی. دمخه مو وویل چې دولت باید د پلان ګذارۍ او د تدارکاتو د ظرفیت په برخه کې د

سترو فابریکو جوړول او د زیاتې پانګونې اړتیا نشته، نو کېدی شي چې د هېواد په مختلفو سیمو کې داسې ترتیب ونیول شي چې ځوانان دې ځانګې ته جذب شي.

په ډېرو هېوادونو کې زرګري د مېرمنو ځانګړې پیشه ګرځېدلې چې زموږ د مېرمنو لپاره هم ښایي داسې روزنه برابره شي.

په معادنو باندې پانګونه منځمهاله او اوږدمهاله پروسه ده او د قانون تسلسل په کې حتمي شرط دی. پانګوال باید دا ډاډ ولري چې د نظام په تغیراتو قوانین او مقرات نه بدلېږي او د اصولو تداوم به د دوی د مشروع ګټو ساتندوی وي. که دولت ظرفیت ونه لري د قانون حاکمیت نه تأمینېږي، ځکه په لومړي ګام کې د معادن وزارت ته څوک د قانون د مرکز په سترګه نه ګوري، خو که موږ دا پرېکړه کړې وي چې یو هوسا هېواد او خودکفا خلک غواړو، نو بیا لازمه ده چې د هېواد معدنیات په شدیده توګه په هغه قانوني چوکاټ کې تنظیم شي چې ټولنیز عدالت تأمینولی شي.

د دې دلیل دا دی چې د ټولنیز عدالت او د دولت د عوایدو د انسجام ترمنځ کلک اړیکی موجود دی. په افغانستان کې لږترلږه په راتلونکو سلو کلونو کې معادن ډېر ستر رول لوبوي، نو ځکه ورته داسې تهداب جوړول په کار دي چې زموږ راتلونکی خوندي وساتي.

۴- ساختماني:

څرنګه چې مو دمخه ذکر وکړ د نړیوال بانک د یوه تخمین له مخې افغانستان ته په تېرو جګړو کې د هر اړخېزې بربادۍ له

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټیز قوت خاوند شي. اوس دا ویل غواړو چې په ساختماني برخه کې د خصوصي سکټور او دولت ترمنځ باید یو داسې اساسي تړون رامنځته شي چې له نړیوالو مرستو او کورنیو عوایدو څخه مؤثره ګټه ترلاسه کړو او په اصولي توګه تړې د زېربنا د ساتنې او پراختیا لپاره کار واخلو.

د خصوصي سکټور د پراختیا لپاره ځینو اقداماتو ته اړتیا ده چې په دې ډول ورته اشاره کولی شو:

لومړی- په هېواد کې باید یو ساختماني کوډ یا په بل عبارت یوه ساختماني مقرره وضعه شي او داسې ځرګند ملي معیارونه چې له نړیوالو معیارونو سره سمون خوري رامنځته شي او د ټولو مرسته کوونکو هېوادونو او مؤسساتو د منلو وړ وي. د دې کوډ اهمیت دا دی چې هر قراردادي به خپل وړاندیزونه په همدې چوکاټ کې برابروي او د خپل ظرفیت د لوړولو لپاره به پانګونه کوي.

دویم- د ساختماني قراردادي شرکتونو یوه سرتاسري اتحادیه باید جوړه او تقویه شي او هغه قراردادي چې د دې اتحادیې غړیتوب ونه لري باید د یوه قرارداد په مناقصه کې د ګډون حق ونه لري. دا اتحادیه باید دومره پیاوړې کړی شي، چې وتوانېږي د هر غړي د ظرفیت او کیفیت ګارنټي وکړي. د دې موخې د لاس ته راوړو لپاره باید د بشري قوې ټول هغه اړخونه په اساسي توګه وڅېړل شي چې د افغانانو اوسنی ظرفیت معلوم او د یوه اساسي ظرفیت د منځته راتګ لپاره منظم یو کلن، پنځه کلن او لس کلن پروګرام جوړ شي.

دریم- هر مرسته کوونکی هېواد، نړیوال بانک او

نادولتي سازمانونه (NGO) د مناقصې جلا، جلا اصول لري. د دې بېلابېلو اصولو زده کړه او د پروپوزلونو وړاندې کول زموږ افغاني شرکتونو ته یو ستر عذاب ګرځېدلی او له همدې کبله عمده قراردادونه د بهرنیو یا سیمه ییزو شرکتونو لاس ته لوېږي چې په پنځم شپږم لاس افغاني شرکت ته رسېږي او د ګټې ستره برخه هغه بهرني شرکتونه ترلاسه کوي، چې د پروپوزل لیکلو په چل پوهېږي. که غواړو چې دا بدبختي پای ومومي، نو لازمه ده چې دولت د مناقصې داسې اصول رامنځته کړي چې له نړیوالو مرستندویو مؤسسو او هېوادونو سره یوې ځرګندې نتیجې ته ورسېږي او هغه اصول چې د ټولو لپاره یو ډول وي په تېزۍ سره خواره او عام کړي. بله لاره یې دا ده چې دولت دې له مرسته کوونکو هېوادونو څخه نقدي پیسې ترلاسه کړي او وروسته دې د خپلو شرکتونو په وسیله په خورا شفافیت او ایمانداری داسې لګښتونه وکړي چې په پایله کې یې نړۍ دې ته قانع شي چې دولت د خپل خصوصي سکټور په مرسته د نړیوالو قراردادیانو او ملګروملتونو د مؤسساتو په پرتله ډېر اغېزمن کارونه سرته ورسول.

څلورم- خصوصي شرکتونه هغه مهال پرخپلو پښو د درېدو توان پیدا کوي، چې له لنډمهال او منځمهال څخه په اوږدمهال یقین پیدا کړي او دا هغه وخت شونې کېږي، چې په منځمهاله او اوږدمهاله پروژو کې شرکتونه په دې ډاډه وي چې که چېرې د خپل ظرفیت د لوړولو لپاره پانګونه وکړي پانګه یې بې ځایه نه مصرفېږي، بلکې ګټوره نتیجه لري او که دا یقین پوخ شي، نو د افغانستان مختلف شرکتونه به اختصاصي کفایتونه ترلاسه کړي. د ساري په توګه، که چېرې دولت ټینګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عزم ولري چې په پنځه کلنه موده کې د اوبو څلور سوه منځني بندونه جوړ کړي، نو لازمه ده چې د پيسو سرچينه وضاحت ولري. نقشې تياري او امنيتي شرايط مساعد وي، نو که چېرې خصوصي شرکتونه د دولت په منځمهاله موخو يقين وکړي ځانونه ورسره عياروي او که چېرې موخه دا وي، چې پر څلورو سيندونو باندې په لس کلنه موده کې د برېښنا څلور ستر بندونه جوړېږي، نو هم لازمه ده په وضاحت سره وويل شي چې دې کار ته څه ډول ظرفيتونه په کار دي چې په داسې سترو پروژو کې ونډه واخلي، نو که داسې وشي پايله يې داده چې ځينې افغاني شرکتونه به پرخپل ظرفيت باندې پانګونه وکړي او يا دا چې له ځينو نړيوالو شرکتونو سره به شريک شي، چې د درېيم ګام د سترو پروژو لپاره عملي تجربه ترلاسه کړي.

د ساختمان بل مثال د کورونو او اپارتمانونو جوړول دي. زموږ په اقتصادي شرايطو کې د کورونو کرايه ډېره لوړه ده. د کابل او پېښور د کورونو د کرايې پرتله د دې خبرې ښه ثبوت دی، ځکه په پېښور ښار کې د يوه مناسب کور کرايه تر کابله لس تر شلو چنده ټيټه ده. که غواړو چې ملي پانګه په کار واچوو او نړيواله پانګه په مناسبه توګه جذب کړو، نو د کورونو کرايه بايد کم تر کمه د ګاونډيو هېوادونو له کرايې سره برابره کړو، ځکه له اقتصادي پلوه به بيا له ګاونډيو هېوادونو سره پرتله کېږو، که چېرې دولت دا تصميم ونيسي، چې د لسو کالو په چوکاټ کې د هستوګنې يو ميليون واحدونو جوړولو ته زمينه برابره کړي، نو لازمه ده چې د دې موخې د عملي کولو لپاره له شرکتونو، بانکونو او نورو ملي او نړيوالو امکاناتو څخه ډېر مؤثر کار واخلي.

په همدې بهير کې له سلو نيولې تر دوو سوو پورې شرکتونه داسې تقويه کېدی شي، چې د کورونو د جوړولو اساسي ظرفيت پيدا کړي او وتوانېږي چې د خپلو خلکو لپاره د هستوګنې وړ کورونه جوړ کړي. موږ به بيا اړ نه يوو، چې د نلدوانۍ، معمارۍ او يا نجاري لپاره د همسايه هېوادونو خلک په لوړه بيه استخدام کړو. که دا ساختماني ظرفيت چې د کميت او کيفيت ترمنځ يې اعتدال موجود وي رامنځته شي، نو بيا به ولس په دې ډاډمن وي چې يو کور يا اپارتمان په مناسب قيمت او ټاکلي وخت ترلاسه کولی شي. کور يا د اوسېدو نور واحدونه زموږ د دولت د مامورينو ډېره ستره اړتيا ده.

که د اداري فساد لرې کول په اهدافو کې شامل وي، نو بايد داسې بنسټونه ايجاد کړو، چې د دولت مامورينو ته د کورونو د جوړولو ترتيب ونيسي. يوه لاره يې د تقاعد داسې صندوق جوړول دي چې له پانګې څخه يې د هستوګنې د کورونو جوړولو لپاره رقم اخيستل کېدی شي. نورې نړيوالې تجربې هم شته چې د يوه ملي بحث او ملي اجماع په ترڅ کې ترې ګټه اخيستی شو.

۵- مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي:

په اوسنۍ نړۍ کې مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي د اقتصاد مهم رکن دی، ځکه چې د معاملاتو اصل پر معلوماتو ولاړ دی او که په مناسب وخت کې معلومات ترلاسه نه شي معاملات ګټه نه شي کولی. که څوک غواړي چې خپل توليدات د بازار له اړتياوو سره سم عيارکړي اړ دی چې په اړه يې پوره معلومات ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مخه مو ویلي وو، چې کله په ۱۳۸۲ هـ ل کال په اصولي توګه د ټلیفون لایسنسونه توزیع شوي نه وو، نو ساعتونه په کار وو چې په کابل ښار کې به دې له یوه وزارت څخه بل ته احوال لېږه، مګر کله چې ۷،۵ میلیونو افغانانو ټلیفون ترلاسه کړ اوس په اسانۍ سره د هېواد له یوه ګوټ څخه بل ته معلومات انتقال مومي او ۷۵٪ خلک کولی شي د یو بل له احواله خبر او د ژوند او سوداګرۍ لپاره ترتیبات ونیسي.

مخابرات او معلوماتي ټیکنالوجي یوازې د شخصي معاملو لپاره د اهمیت وړ نه دي، بلکې معاصر مواصلاتي سیستم د نننۍ نړیوال نظام بنسټ ګڼل کېږي، نو پر همدې بنیاد باید نوي مواصلاتي نظام ته د یوې پراختیایي وسیلې په توګه وګورو او د دې سکټور د ودې او پراختیا لپاره داسې ترتیبات ونیسو چې د افغانستان د راتلونکي لپاره هم ممد وي او هم یو رکن.

د دې لپاره چې دا موخه عملي بڼه غوره کړي، باید څو اساسي پالیسۍ جوړې او څو مهم تصامیم ونیول شي، ځکه کمپیوټر د یوه نوي علم په توګه ګړۍ په ګړۍ د پرمختګ او بدلون په حال کې دی. افغانستان نه شي کولی چې په دایمي توګه په نړیوالو سلاکارانو ملا وتړي. په کار ده چې د کمپیوټر د پروګرامونو په برخه کې د کمپوټر د سافټویر داسې پروګرام جوړوونکي وروزو چې زموږ د بشري پانګې د پراختیا اساسي رکن وګرځي، ځکه کمپیوټر ورځ تر بلې له سیاسته نیولې تر اداري او اقتصاد پورې په ټولو چارو کې مهم ځای نیسي، نو ځکه زموږ د سیاسي او اقتصادي استقلالیت لپاره ډېره مهمه ده چې د سافټویر جوړولو دا مهم ظرفیت په خپل هېواد کې

ایجاد کړو او د دې ظرفیت د ایجاد لپاره لازمه ده، چې په پوهنتونونو کې د کمپیوټر د لوړې کچې پوهنځي جوړ کړو او یا دا چې د معلوماتي ټیکنالوجۍ یو جلا پوهنتون پرانیزو، چې موخه یې یوازې د تخنیکي کسانو روزنه نه، بلکې د پروګرام لیکنې د ظرفیت رامنځته کول وي، کمپیوټر یو معاصر علم دی او د تاریخ زده کړه ورته ضرور نه ده، د طب له یوه پوهنتون څخه د داسې یوه پوهنتون د جوړولو لګښت ډېر کم دی، مګر د اقتصاد او اداري په برخه کې یې نتیجه د ډېر اهمیت وړ ده.

په نننۍ نړۍ کې کمپیوټر ته د عام ولس لاس رسی د اقتصادي تحرک اصلي معیار دی، د کمپیوټر لپاره برق ضرور دی او د مخه مو د برېښنا په اهمیت خبره وکړه، ځکه منظم او دوامداره برق له کمپیوټر څخه د ګټې اخیستو لپاره اساسي شرط دی.

انټرنیټ د مواصلاتي نظام یو بل جادویي ډول سیم دی چې په یوه وخت کې یې ټوله نړۍ او فضا په بر کې نیولې ده. دا نړیوال جال هغه پوهنتون او کتابتون ته ورته دی، چې په میلیاردونو پاڼې تري ډکې او په دې برېښنایي کرښه کې خوندي دي. هغه معلومات چې له یوه کتابتون څخه په یوه میاشت کې ترلاسه کېدی شي په انټرنیټ کې ترڅو دقیقو زیات وخت نه غواړي، مګر له بده مرغه زموږ په هېواد کې دا اسانتیا ډېره لوړه بیه لري او که د یوه کور لپاره چې په ګاونډیو هېوادونو کې په لس ډالره د کوم کیفیت انټرنیټ ترلاسه کېږي زموږ په هېواد کې پرې تر څلورو سوو امریکایي ډالرو زیات لګښت راځي چې دا زموږ په اقتصادي شرایطو کې ډېر دروند قیمت دی او همدا دلیل دی چې زموږ ځوانان، خو لا څه زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوداګريز شرکتونه هم نه شي کولی له دې وسيلې څخه د لوړې بيې له امله اغېزمنه استفاده وکړي. زما په فکر د افغانستان دولت دې يوه داسې اصولي پرېکړه وکړي چې افغانستان د ازاد انټرنيټ ساحه وګرځي.

د انټرنيټ شرکتونه دولت ته کومه د يادولو وړ ماليه نه ورکوي، خو د ازاد انټرنيټ له امله راتلونکی اقتصادي خوځښت له دې ماليو څخه ډېر لوړ ارزښت لري. همدا ډول د ځينو امريکايي حقوقپوهانو او کمپيوټر پوهانو له خوا د سافټوير جوړولو په اړه يو ستر بحث جريان لري. که داسې اصولي اقدامات ترسره شي، نو په ګڼ شمېر کې به د سافټوير جوړولو کمپنۍ منځته راشي.

دا خبره مو په مخکې پاڼو کې ذکر کړه چې زموږ ځوانانو په تېرو اتو کلونو کې وکولی شول، چې د سافټوير په جوړولو کې خپله ونډه وښيي. که چېرې د دغو ځوانانو استعدادونو ته د رشد زمينه برابره شي دوی به د پوهنتونونو په راس کې ځای ونيسي او د دوی فکري پانګه به په ملي ګټو بدله شي.

په نړۍ کې د کمپيوټر بيه ورځ په ورځ په ټيټېدو ده. د امريکا د ټکنالوجۍ په ستر پوهنتون(MIT) کې يو ځانګړی لابراتوار په دې بوخت دی چې اول ځل د پنځوسو ډالرو په بيه يو کمپيوټر جوړ کړي او له دې څخه هدف دادی چې وروسته يې بيه شلو ډالرو ته را ټيټه کړي. که دا او دې ته ورته زمينې عملي بڼه غوره کړي، نو زموږ ځوانانو ته به هم په پراخه پيمانه د کمپيوټر او انټرنيټ د استعمال موقع په لاس ور شي او له دې ټکنالوژۍ سره پراخه اشنايي به د دوی د ژوند په هره برخه کې ډېرې مثبتې اغېزې ولري.

۲- ښاري خدمات:

ښاري ژوند د کار پر تقسيم ولاړ دی. په ښارونو کې زياتره خلک کسبګر دي او په تخصصي ډول خپل ژوند تأمينوي.

ښاري خدمات په عمومي ډول درې مهمې برخې لري:

الف- هغه خدمات چې د ښار له خوا کليو بانډو او مالدارانو ته وړاندې کېږي.

ب- هغه خدمات چې ښاريانو ته وړاندې کېږي.

ج- هغه خدمات چې له ښار څخه سيمې او نړۍ ته وړاندې کېږي.

که دغو درېو برخو ته سمه پاملرنه وشي موږ به وکولی شو چې هم د خدماتو کيفيت لوړ کړو او هم د خدماتو په برخه کې کاري پراختيا او کاري زمينې را منځته کړو.

هغه خدمات چې د ښار له خوا کليو بانډو او مالدارانو ته وړاندې کېږي د کليوالو او مالدارانو په اړتياوو پورې تړاو لري. زموږ زياتره اطرافي وګړي په ورځ کې پنځوس افغانۍ عايد لري، چې دا ډېر ټيټ عايد دی او د دوی د پېر او پلور توان يې کمزوری کړی دی. دوی په ځينو خاصو موادو کې له ښاره سودا اخلي، د ساري په توګه، که واده ښادي وي، نو معمولاً ښار ته راځي او د واده د ضرورت شيان اخلي.

بزګران د سرې، غوړيو، اورلګيت، مالګې، تېلو او نورو شيانو د پېر لپاره ښارونو ته راځي، چې دا خدمات د بيې له پلوه ښاري دوکاندار ته د يادولو وړ ګټه نه رسوي، مګر کله که د دغو بزګرانو ورځنی عايد له پنځوسو افغانيو څخه دوه سوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانیو ته لوړ شو، نو بیا به دوی خپلو اولادونو ته له ښاره کتابونه او ځینې نور شیان هم واخلي او د وخت په تېرېدو که چېرې هلته برېښنا ورسېږي، د دوی د پېر او اخیستو قوت به د دې وړ شي چې چې راډیو، د کالیو مینځلو ماشینونه، ټلویزیون، کمپیوټر او نورې برقي وسیلې هم له ښاره وپېري.

که چېرې زموږ کرنه عصري شي، نو کلیوال به له ښارونو څخه ټول وسایل لکه ټراکټور، ترېشر او نور واخلي او هغو زرعي مشاورینو ته به د مشورې اخیستو لپاره پیسې ورکړي، چې د دوی د حاصلاتو له پراختیا سره مرسته کولی شي. د دې ترڅنګ به دوی انجنیر، مهندس او ډیزاینر ته اړتیا پیدا کړي، چې دوی ته د کورونو، فابریکو او نورو تعمیرونو نقشې جوړې کړي او په سیمه کې د پلونو او بندونو د انسجام لپاره منظم ترتیب ونیسي.

هدف دا دی چې په هره اندازه، چې د کلیوالو په عوایدو کې ډېرښت راځي په هماغه اندازه کلیوال کولی شي، چې د ټولنیزې همکارۍ له لارې خپلې اړتیاوې پوره کړي. همدا دلیل و، چې ما غوښتل د ملي پیوستون پروګرام په کلیو کې په شرکت بدل شي چې کلي یې په وسیله ملي او نړیوال مارکېټ ته لاره پیدا کړي. په هره اندازه چې زموږ د کلي سبزي په اروپايي مارکېټ کې وپلورل شي او یا یې مېوه د خلیج بازار ته ورسېږي په هماغه اندازه به زموږ د کلیوال ژوند بهتر شي.

په هره پیمانه چې د ارزښت د زنځیر کړۍ د نړۍ له معتبرو بازارونو سره وصل شي، په هماغه پیمانه به کلیوال د ښارونو خدماتو ته اړتیا او ورتیا پیدا کړي. د مثال په ډول، که غواړو چې د کلي انګور مو د خلیج بازارونو ته لار پیدا کړي، نو

مجبور یوو چې په صحي لحاظ تثبیت او ښه کیفیت ولري. د داسې کنټرول لپاره د هغو ملي تأسیساتو ایجادول په کار دي، چې تصدیق یې د نړۍ د اعتماد وړ وي.

د کابل پوهنتون د فارمسي پوهنځی داسې ډېر امکانات لري چې د پورتنیو اهدافو لپاره کارېدلی شوای او د دغو امکاناتو پرمټ پوهنتون کولی شول چې د یوې تصدۍ ښه غوره کړي، مګر اوسني دولت ونه غوښتل، چې له یوې خوا کابل پوهنتون پر خپلو پښو ودرېږي او له بلې خوا د کیفیتونو د کنټرول یوه معتبره مؤسسه رامنځته شي.

د ښوونې او روزنې په برخه کې کلیو ته ښاري خدمات د ډېر ارزښت وړ دي. زه له ډېرو کلیوالو څخه اورم چې هلته د دولتي ښوونځیو هراړخیز خرنګوالی په خراب حالت کې دی، ځکه په ښوونکو باندې لازمه پانګونه نه ده شوې، درسي لوازم او د مکتبونو تعمیرات ضعیف دي او زیاتره مساجد او مکاتب برېښنا نه لري. د دې ستونزې د اوارې لپاره کولی شو د برېښنا په وسیله صوتي او تصویري درسي کستونه، چې د پیاوړو استادانو له خوا تیار شوي وي د معلمانو او متعلمانو د مشاهدې لپاره وړاندې کړو. د دې ترڅنګ اوس په ښارونو کې خصوصي ښوونځي هم رامنځته شوي چې د دې خلا د ډکېدو لپاره یې غوره خدمت کولی شو، ځکه خصوصي سکټور په ډېرو برخو کې کولی شي د ناکام دولت له خوا راپیدا شوې خلاوې ډکې کړي او یا دا چې دولت باید د داسې ستونزو د اوارې لپاره اقدام وکړي او پخپله دې له عمده مضامینو څخه صوتي او تصویري ټایپونه جوړ کړي او په مؤثره توګه دې په ټول هېواد کې ووېشي. که له دې ټایپونو څخه په سمه توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده وشي، نوله يوې خوا به د معلم صاحبانو پېټې کم شي اوله بله پلوه به زده کوونکي وتوانېږي، چې مزيد و معلوماتو ته لاس رسی پيدا کړي.

کابل چې د هېواد پلازمېنه ده له بده مرغه د لېسو تر منځ يې ډېر توپير شته. د احمد شاه بابا مېنې او د ښار د نورو اطرافو ښوونځي د اماني، حبيبيه او استقلال د لېسو په اندازه امکانات نه لري او درسي سويه يې هم يوله بله فرق کوي. که دولت د مجربو استادانو له خوا دا ډول جوړ شوي ټايپونه ووېشي اويا هم په انلاين ډول بعيد درسونه د ښوونځيو ترمنځ شريک شي تر ډېره بريده به په متوازنه توګه درسي امکانات د ټول هېواد په کچه عام او د استفادې وړ وګرځي. د دې طريقې يوه بله ګټه داده، چې ماشوم به په اسانۍ سره په خپله مورنۍ ژبه درسونه زده کړي او هم به نورې ژبې يادې کړي.

د ښار خلک د خوراک ښناک ډېر توکي له بازاره اخلي، نو ځکه لازمه ده چې په ښارونو کې لومړی د خوراک ښناک شيانو ته پام واړول شي. په ښاري قصابخانه کې غوښه ځوړنده وي او مچان ترې چاپېر وي، چې د بې کيفيته تېلو بدې اغېزې هم پرې لوېږي. که منظم ترتيب وي کېدی شي دا غوښې په صحي توګه ښاريانو ته وړاندې شي او که صحي او معياري بڼه خپله کړي، نو د پېر او پلور په برخه کې به يې هم مثبت بدلون راشي.

د پلازمېنې کابل په شاوخوا ولايتونو پروان، پنجشېر، لوګر، کاپيسا، باميان او مېدان وردګ کې د مالدارۍ دومره امکانات شته چې د دې ښار د لبنياتو ټولې اړتياوې پوره کولی شي. هندوستان له کليو څخه د شيدو راټولولو او د لبنياتو په برخه کې د کوپراتيفي نظام د جوړولو ډېره بريالۍ تجربه لري،

چې د کابل او ګاونډيو ولايتونو ترمنځ پلې کېدی شي. په همدې ترتيب په نورو ولايتونو لکه ننګرهار، هرات، کندهار، مزار، خوست، کندز، پکتيا او..... کې به هم ښايي داسې تجربې ډېرې بريالۍ نتيجې ولري.

د خدماتو د پراختيا لپاره څو نور عناصر ضروري دي:

لومړی- مقررات: داسې مقررات وضع کول په کار دي، چې تش په کاغذ ليکلې پاتې نه شي، بلکې په اصولي توګه تطبيق شي. ښه خدمات په رغنده سيالۍ کې پراختيا مومي، خو که چېرې د محدودو افرادو په ګټه وکارېدل، نو بيا د خلکو باور له اصولو او ضوابطو څخه د ناوړو روابطو پر لور څرخي او کوښښ کوي، چې په سياسي زور ميدان وګټي، نه په مسلکي خوارۍ. په کابل کې له هوټلونو سره د مستوفيت او ښاروالۍ چلند يې يو غوره مثال دی. د هوټلونو مالکان وايي، چې هره ورځ د مستوفيت او ښاروالۍ مامورين په دوی پسې ورځي او په بېلابېلو نومونو ترې په شنه زور پيسې اخلي. دوی وايي، چې د دولت مامورين دوی ته دا ښيي چې څرنګه د بډو په بدل کې د دوی ماليه کمه کړي.

زموږ خصوصي ټلويزيونونه هم د دولت له مختلفو شبکو څخه په تنګ دي او نه پوهېږي چې کوم ډول مقررات پرې تطبيقېږي. څو ځله د خصوصي ټلويزيونونو ځينې کارکوونکي د ملي امنيت له خوا بنديان شوي دي چې په حقيقت کې نه د اساسي قانون او نه هم د رسنيو د قانون له مخې د ملي امنيت ارګان دا حق لري چې د ټلويزيون کارمند ته لاس واچوي.

دويم- د يوه منظم پلان طرح او اجرا: د داسې يوه منظم پلان

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرحه کول چې په دقيقه توګه په کې دا څرګنده وي، چې د وطن د ودې لپاره کوم خدمات بايد پراخيتا ومومي او په کومه توګه داسې خدمات عرضه کېدی شي. د دې يو مثال په هېواد کې سروې ګانې دي. په تېرو اوو کلونو کې د نړيوالې ټولنې ډېرو مؤسساتو دلته سروې ګانې ترسره کړې، چې د افغانستان د ټولو ګاونډيو هېوادونو په پرتله ډېرې ګرانې تمامې شوې. که څه هم د دې سروې ګانو ټول ساحوي مامورين افغان ځوانان وو، خو دا چې د څو بهرنيو شرکتونو له خوا ترسره شوې، نو بيه يې ډېره درنه تمامه شوه. د سروې ګانو ترسره کول هغه خدمات دي، چې په راتلونکو لسيزو کې ورته موږ په دوامداره توګه ډېره زياته اړتيا لرو. که موږ د خدماتو يو منظم پلان ولرو په ډېره کمه موده کې همدا ظرفيت هم په خپلو پوهنتونونو او هم د شرکتونو جوړولو له لارې پيدا کولی شو. داسې نور ډېر مثالونه، شته چې پربنسټ يې ځوانانو ته د خدماتو له لارې ابرومند کارونه برابرېدی شي.

درېيم- د ځمکو او هستوګن ځايونو عرضه کول: د ښاري خدماتو يو بل اصل په مناسبه بيه د ځمکو، کورونو او اپارتمانونو عرضه کول دي. زېربنايي خدمات لکه برېښنا، انټرنټ او داسې نور هم په دغو خدماتو کې راځي. زموږ په ښارونو کې د کورونو، اپارتمانو، برېښنا، انټرنټ او داسې نورو ضرورتونو بيه د ګاونډيو هېوادونو په پرتله ډېره لوړه ده. که غواړو چې ښارونه مو د اقتصادي تحرک مرکزونه وګرځي، په کار ده، چې د کورونو د اخيستو او کرايې بيه حداقل د ګاونډيو هېوادونو په اندازه راټيټه

کړو، مګر دا کار بې د دولت او خصوصي سکتور له همکارۍ ناشونی دی. د ساختماني شرکتونو د پياوړتيا لپاره په دې کتاب کې ځانګړي وړانديزونه شته.

زموږ د وړانديزونو د عملي کولو لپاره مهمه ده، چې په راتلونکو پنځو کلونو کې يو ميليون د هستوګنې کورونه جوړ او د معلمانو، د دولت د کارمندانو، متشبثينو او ځوانانو په واک کې ورکړل شي.

زموږ د متشبثينو يوه لويه ستونزه د ځمکو لوړه بيه ده. دا په دې معنی نه ده چې بويه ځمکې نشته، بلکې د خدماتو د عرضه کولو لپاره له دولت سره منظم پلان نشته. که دولت وغواړي کولی شي د متشبثينو په همکارۍ منظم پلانونه جوړ کړي.

د دې يو ښه مثال د مزارشريف ښار دی. پنځه کاله پخوا د مزار ښار ډېر ناپاکه او د هستوګنې ځايونو، دوکانونو او مارکيټونو له کمبود سره مخ و. په ښار کې يو سړک هم په سمه توګه پوخ نه و، مګر کله چې خصوصي سکټور له دولت سره لاس يو کړ، سړکونه پاخه شول، کورونه، دوکانونه او مارکېټونه جوړ شول او همدا ډول اوس خصوصي شرکتونه د ښار د پاکوالي لپاره هم له دولت سره مرسته کوي، چې دې همکارۍ د ښار بڼه بدله کړې ده.

په هرات کې څو کاله وړاندې خلکو له دولت سره ومنله، چې خپلې ابادۍ چپه او سړکونه پراخ کړي چې په لږه موده کې دا چاره ترسره شوه. له دې کار سره له يوې خوا د خلکو د جايدادونو ارزښت زيات شو او له بله پلوه د ښار بڼه معياري شوه.

دا سمه نه ده، چې ووايو په مزارشريف او هرات کې ستونزې نشته، خو هدف دادی چې په وطن کې داسې ابتکاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلګې شته چې له يوه ولايت څخه بل ته انتقالېدی شي.

د ښاري خدماتو د منظم پلان د نه لرلو له کبله زموږ غالۍ اوبدل له ډېرو ستونزو سره مخ ده او دا وخت بېخي پردۍ شوې دي. که څه هم د پېړيو په اوږدو کې زموږ خويندو او ورونړو د غالۍ اوبدلو په کار کې ډېرې سترې تجربې ترلاسه کړي، خو او سمهال زموږ غالۍ له پاکستان څخه نړۍ ته د پاکستاني صنعت په نامه صادرېږي. د غالۍ اوبدونکو د اتحاديې د دعوې له مخې څو ستونزې د دې لامل شوي چې زموږ غالۍ اوبدل اوس له هېواده بهر دي. يوه ستونزه دا ده چې په ټول هېواد کې د غالۍ مينځلو دستګاه نشته. غالۍ اوبدونکي حاضر دي، چې د دې دستګاه د جوړولو لپاره پانګونه وکړي، خو دولت تراوسه دوی ته لازمه ځمکه په اختيار کې نه ده ورکړې.

بله د رنګ او وړۍ د ښه جنسيت د نه لرلو ستونزه ده، چې په نړيوال مارکېټ کې د دوی د مصنوعاتو اعتبار ته زيان رسوي او د افغانستان دولت په دې برخه کې هم له دوی سره مرسته نه ده کړې. نړيوال مارکيټ ته د غاليو د انتقال پروسه د غالۍ اوبدونکو بله ستونزه ده، چې افغان دولت ورته شرايط نه دي برابر کړي. او سنی دولت تراوسه نه دی توانېدلی، چې د هوايي کارګو له لارې د غاليو د انتقال مناسب شرايط برابر کړي. همدا دليل و، چې غالۍ اوبدونکو پاکستان ته مخه کړه او د هغوی له هوايي کرښو يې کار واخيست.

زموږ په ښارونو او کليوکې د غالۍ اوبدلو کسب شته، خو د خدماتو هغه زنځير نشته، چې يو رنګ پوهه او تخصص په بل رنګ پوهې او تخصص پورې وتړي او ډېرو خلکو ته هم د کار

زمينه برابره کړي او هم ورته غوره خدمات وړاندې کړي.

زه د خپلې نړيوالې تجربې په اساس ويلی شم، چې له دولت څخه زموږ د غالۍ اوبدونکو غوښتنې ډېرې پر ځای او معقولې دي. که چېرې د اروپا او امريکا د سوداګرۍ د مديريت استادان هم له دغو غاليو اوبدونکو سره کېني، نو د دوی غوښتنې به ومني. په نوره نړۍ کې د سوداګرۍ اتحاديې او دولتونه په سلګونو ميليونو ډالر لګوي چې د سوداګرۍ د ادارې کارپوهان د ستونزو تحليل او حل لارې وړاندې کړي، مګر زموږ دولت ته غالۍ اوبدونکو په وړيا ډول داسې مشورې ورکړي، خو دوی پرې غوږ نه دی ګرولی. که په هېواد کې يو اغېزمن دولت راشي ژر تر ژره به د غالۍ اوبدونکو دا غوښتنې پر ځای او په لکونو خلکو ته به کاري زمينې پيدا کړي.

په همدې ډول هغه کسبګر چې په هېواد کې ژوند کوي د خپل کاري ظرفيت د لوړولو او د غوره خدماتو د ارايه کولو لپاره د دولت مرستې ته اړ دي.

د کابل د پلچرخي د کسبګرو له اتحاديې څخه نيولې د جلال آباد، کندهار، هرات، کندوز، بغلان، مزار، خوست، بدخشان، تخار، فراه او هلمند د مزدورانو او کسبګرو تر اتحاديو پورې ټولو په مفصله توګه خپلې ستونزې تحليل کړي او د هواري په موخه يې له دولت څخه مرسته غوښتې، مګر دولت پرې ځان نه دی پوه کړی. که اغېزمن دولت موجود وي د دې ستونزو د هواري لپاره په ډېره اسانه توګه ترتيب نيول کېدی شي.

زموږ کسبګر د اولاد د نفقې ګټلو لپاره په ټوله نړۍ کې خواره دي. د ايران ساختماني شرکتونه په تېرو دريو لسيزو کې زموږ د کسبګرو په همت پرمخ ولاړل. که چېرې موږ د خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

معلمانو، مامورینو او متشبیثینو لپاره د هستوګنځایونو ترتیب نیسو، نو له یوې خوا به مو دغه وطنوال کسبګر چې په ډېرو سختو شرایطو کې په ګاونډیو هېوادونو کې ژوند کوي بېرته خپل هېواد ته راستانه شي او له بله پلوه به هغه ټول کاري ظرفیت را ټول شي، چې موږ ورته همدا اوس ډېره اړتیا لرو.

هغه خدمات چې له ښار څخه سیمې او نړۍ ته وړاندې کېږي: د ښاري خدماتو دا برخه په سیمه ییزو او نړیوالو خدماتو پورې تړلې ده. یو مثال یې، د حوالې سیستم او بانکونه دي. ښخوا تر دې چې بانکونه رامنځته شي زموږ بهر مېشتو افغانانو به خپلوانو ته د حوالې له لارې پیسې رالېږلې، خو اوس چې بانکونه جوړ شوي سوداګریزو شرکتونو ته د صادراتو او وارداتو اسانتیاوې رامنځته کوي. د تشبث د تقویې لپاره بانکونه مهم دي، ځکه بانکونه د پور ورکولو له لارې متشبیثین تقویه کوي او د نړیوالې پانګې په جلب وجذب کې بااعتباره ملي بانکونه ډېر اساسي رول لري.

هغه مهال چې په نړۍ کې د چټکو مواصلاتو امکانات نه وو، نو زیاتره خدمات په ملي چوکاټ کې ترسره کېدل. د ساري په ډول، هغه وخت چې د ټلیفون، انټرنیټ، فکس او نورو مواصلاتي امکانات نه وو د یوه سوداګریز شرکت مسؤولینو به د خلکو د شکایتونو او فرمایشونو د اورېدو لپاره په هره مغازه کې یو دفتر درلود. دوی به چې په هر هېواد کې مغازه لرله په هماغه مغازه کې به یې د هغه وطن مامورینو کار کاوه او یاده شوې دنده به یې ترسره کوله، مګر اوس چې ذکر شوي امکانات شته شرکتونه کولی شي د ټلیفون د یوې شمېرې په وسیله د نړۍ له ګوټ، ګوټ څخه د خلکو شکایات او فرمایشونه راټول

کړي. که د یوه امریکایي شرکت د ټلیفون مرکز ته څوک د نړۍ له هر ګوټ څخه ټلیفون وکړي، نو ښایي په هندوستان کې ناست نفر ورته ځواب ووایي، ځکه هندوستاني ځوانان د امریکا د بېلابېلو سیمو په مختلفو لهجو خبرې کولی شي او په ډېره اسانۍ هغه کارونه اجرا کوي، چې لس کاله پخوا پخپله امریکایانو ترسره کول.

د داسې خدماتو عرضه کولو لپاره باید یوه پیاوړې بشري قوه رامنځته او د معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې اساسي پانګونه وشي.

د معلوماتي ټیکنالوجۍ په برخه کې د هندوستان د بنګلور او حیدرآباد تجربې له یوې خوا او د ایرلینډ تجربې له بلې خوا دا په ګوته کوي، چې معلوماتي ټیکنالوجي د دوی د ژوندانه د ودې یو ستر عنصر ګرځېدلی، چې د ښاري خدماتو د عرضه کولو چاره یې ډېره اسانه کړې ده.

و- مارکېټ جوړول:

څرنګه چې موږ د دولت او ملت جوړونې ته اړتیا لرو، همدا ډول مو د قانونمند او متحرک بازار جوړول هم ستره اړتیا ده. د داسې بازار په ځینو اصولو باندې مخکې غږېدلي یوو. قانونمند بازار د قانوني حکومت تر ټولو ستر شرط دی، ځکه د قانون د حکومت په رڼا کې ژوند، وطن، پانګه او معاملات خوندي وي، خو د دې ترڅنګ زېربنا هغه اړتیا ده چې پرمټ یې ټول اقتصادي معاملات په اسانۍ سرته رسېږي. دلته د یوه قانونمند بازار په ځینو هغو اصولو رڼا اچوو چې زموږ په ځانګړو شرایطو کې ورته پاملرنه په کار ده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړيوالـه سطحه يې خپل فعاليتونه پيل کړل. د دې ټولو فعاليتونو عمده پايله داده، چې فقيرو خلکو ته د يوه جمعيت د ګارنټۍ پر اساس پورونه ورکول شي. غريب خلک هم په ډېره ايمانداري دا پورونه پرې کوي او د خپل ژوندانه د ښه کولو لپاره ترې کار اخلي.

واړه پورونه په دې هم ډېر د اهميت وړ دي، چې غريبو خلکو ته د حد اقل اقتصادي خوځښت زمينه برابره کړي، خو د دې لپاره، چې اساسي اقتصادي خوځښت رامنځته شي د منځنيو او سترو پورونو ورکولو ته اړتيا ده.

د منځنيو پورونو اندازه شرايطو ته په پام سره فرق کوي. زموږ په ځانګړو شرايطو کې له ۲۵ زره افغانيو څخه تر ۲۵۰ زرو افغانيو پورې او له ۲۵۰ زرو څخه تر ۵۰۰ زرو افغانيو پورې قرضه د خاص اهميت وړ ده. د دې پورونو اهميت دا دی، چې هغو ځوانانو ته چې مبتکر فکر لري، خو د عملي کولو پانګه يې نه لري، د کار زمينه مساعده کړي او دا چې پخپله ګټندوی وي پور ورکوونکو ته هم ګټه ورسوي.

دا ډول پورونه هغو متشبثينو ته، چې په وړه سطحه کې يې خپل بريالیتوب تثبيت کړی، خو د پانګې د کموالي له کبله نه شي کولی، چې د خپل کار ساحه پراخه کړي، ډېر مهم دي. د مثال په توګه، يو بزګر چې د واړه پور په نتيجه کې يې په لس جريبه ځمکه باندې يو فصل کرلی وي او په دې برخه کې يې خپل تشبث ثابت کړی وي، خو د پيسو د نه لرلو له کبله نه شي کولی، چې دا سې يو جنس چې په هېواد کې نوی وي او ښه بازار لري وکري، نو که چېرې دې بزګر ته د سل جريبه ځمکې د اجاره کولو چانس په لاس ورشي ښکاره ده، چې لويه ګټه به ترې

لومړی- د پور نظام: دا هغه نظام دی، چې په نړۍ کې د اقتصاد په چټکتيا کې ستره ونډه لري. دا سيستم درې برخې لري، چې درې واړه د اقتصادي تحرک لپاره مهمې دي او دا هغه سيستم دی، چې کولی شي وړې پيسې ټولې او سترو موخو ته پرې د عمل جامه واغوندي.

د واړه پور سيستم نن ورځ د ډېرو فقيرو خلکو د هوساينې لپاره يو ګټور اقدام ثابت شوی دی. د واړه پور په باب د اسلامي هېواد بنګله دېش ستره کارنامه د مثال په ډول يادولی شو. د نوبل جايزې ګټونکی ډاکټر محمد يونس هغه شخصيت و، چې د دې سيستم په پراختيا کې يې په بنګله دېش کې ستر رول ادا کړی دی. د واړه پور عمده ګټه داده، چې په عمومي ډول فقير خلک او په خصوصي توګه هغه فقيرې مېرمنې چې هېڅ جايداد نه لري د ژوند د تېرولو لپاره ترې کار واخلي. کله چې په دې اړه سپارښتنه وشوه، چې مستحقو مېرمنو ته دې واړه پورونه ورکول شي. مهمه پوښتنه دا وه چې دوی به څرنګه د دغو پورونو په پرېکولو وتوانېږي؟

د ډاکټر محمد يونس مهم ځواب دا و، چې دا پورونه به د يوې ټولنې له خوا پرې کېږي، ده تر يو سمندري توپان وروسته د مېرمنو يو ټولګی جوړ کړ او خپلې پيسې يې ورته د پور په توګه ورکړې په نيږدې وخت کې څرګنده شوه، چې فقيرې مېرمنې د پور په پرې کولو کې تر هر چا ډېرې امانتدارې دي او په منظمه توګه خپلې ژمنې سرته رسوي. د دې په پايله ګرامين بانک جوړ شو، چې اوس په نړيواله کچه پېژندل شوی بنسټ دی. د ګرامين ترخنګ د برک په څېر چې اوس په افغانستان کې هم فعاليت کوي، نور بنسټونه هم ايجاد شول او په سيمه ييزه او

(c) ketabton.com: The Digital Library

واخلي او لا به هم د خپل ابتکار ساحه پراخه کړي، خو که چېرې یوه مبتکر ته د خپل نظر د عملي کولو موقع په لاس ورنه شي، نو ابتکاري نظریات به یې یوازې نظریات پاتې شي او هېڅکله به هم عملي نه شي، چې نه به یې ځان ته کومه ګټه ورسېږي او نه هېواد ته.

د منځنیو او وړو پورونو تر منځ هم توپیر دی، ځکه د منځني پور اخیستو لپاره یو څوک اړ دی، چې سوداګریز پلان ولري، چې د پور ورکوونکي بنسټ له خوا به د دې پلان د تطبیق مرحلې تر څارنې لاندې نیول کېږي. د منځنیو پورونو ترڅنګ د سترو مفکورو او نظریاتو د عملي کولو لپاره لوی پورونه ډېر لازمي دي، ځکه بې له لویو پورونو سترې مفکورې او ابتکاري نظریې نه شي عملي کېدی.

د دې بهیر د غښتلي ودې لپاره بانکونه هم مهم دي. د بانکونو په وسیله ټولنیزه هوسایي رامنځته کېږي. د ساري په توګه، که څوک غواړي په ځانګړې توګه کور یا اپارتمان جوړ کړي، نو له یوې خوا ډېر وخت غواړي او له بلې خوا په ډېره لوړه بیه پرېوځي، مګر په هغو هیوادونو کې، چې ساختماني شرکتونه شته کولی شي له بانکونو څخه ضروري پورونه ترلاسه او د خلکو د توان او اړتیا تر څېړنې وروسته کورونه جوړ او بازارونو ته یې وړاندې کړي. د دې ترڅنګ بانکونه پېرودونکو ته د هغوی د میاشتینیو عوایدو په نظر کې نیولو سره پورونه ورکوي، چې هغوی په ټاکلې موده کې د کور یا اپارتمان مالکان شي. په وړه، منځنۍ او لویه کچه د پور د منظم سیستم موجودیت د هېواد د اقتصاد په هره برخه کې اغېز لري.

د اسپانیا یو ستر ابتکار دا و، چې د پور د سیستم په وسیله

یې په خصوصي سکتور کې دا توانایي پیدا کړه، چې د زېربنا یوه ستره برخه یې جوړه کړه. په هندوستان کې په تېرو دریو کلونو کې ځینې داسې بنسټونه منځته راغلي، چې د زېربنا پانګه یې بولي او د خصوصي سکتور له لارې یې د زېربنایي پروژو جوړول خپله موخه ګرځولې ده. موږ باید د دغو مهمو تجربو پر اساس د لازمي پراختیا لپاره په افغانستان کې هم د پور ورکولو د سیستم په هکله جدي اقدامات وکړو.

په دې برخه کې د اسلامي بانکدارۍ هغه ابتکارات، چې په تېرو شلو کلونو کې شوي هم د ډېر اهمیت وړ دي، ځکه بنسټیز اصل یې پر مضاربت ولاړ دی، نو لازمه ده چې موږ له نورو اسلامي هېوادونو بیا په تېره د خلیج له تجربو ګټه واخلو او د هغوی په اشتراک دا ډول نهادونه پخپل هېواد کې جوړ کړو.

دویم- اجاره او بیمه: د یوه متشبث انسان د بریالیتوبونو راز د اقتصادي بنسټونو په موجودیت کې دی. په دې برخه کې د پور د سیستم په اړه وپوهېدو، خو د اجارې او بیمې سیستم هم د یوه متشبث د بریالیتوب لپاره مهم بنیادونه دي. که چېرې یو متشبث وغواړي، چې د کرنې په برخه کې تشبث وکړي او اړ وي چې ځمکه واخلي، نو د ځمکې لوړه بیه به هغه ته د ګټې چانس په لاس ورنه کړي او که له دولت یا خلکو څخه ځمکه په اجاره ونیسي، نو د کمو پیسو په بدل کې دا کار کولی شي.

همدا ډول د ساختمان جوړولو په برخه کې د ماشینونو اجاره کولو سیستم هم ډېر ضروري دی. که یو ساختمان جوړوونکی اړ شي چې ماشینونه په کامل مالکیت واخلي، نو په هغه صورت کې به ډېره ګرانه وي چې داسې وکړي، ځکه په مارکېټ کې به د یوه ماشین بیه دومره لوړه وي چې متشبث ته به د نور فعالیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره کافي پیسې نه وي پاتې، نو ځکه د بانکونو او یا نورو ساختماني شرکتونو په څېر د ماشین الاتو د شرکتونو موجودیت هم د اقتصادي خوځښت یوه لازمي برخه ده.

په افغانستان کې له نېکه مرغه ځینو متشبثینو د ماشینونو د اجارې شرکتونه جوړکړي دي او د دوی د فعالیت کچه دې ته رسېدلې چې بهرنیو قراردادي شرکتونو ته هم په اجاره ماشینونه ورکوي. مګر له بده مرغه د افغانستان دولت په دې نه دی بریالی شوی چې د دوی نظریات واوري او د ستونزو په حل کولو کې ورسره مرسته وکړي، ځکه د داسې شرکتونو یوه مهمه ستونزه د بیمې نشتوالی دی. که چېرې د ماشین آلاتو د اجاره دارۍ یو شرکت، یو ماشین چې له پنځوسو زرو ډالرو تر درې سوو زرو ډالرو بیه ولري، له لاسه ورکړي او په یوه کال کې دا عمل څو ځله تکرار شي، نو شرکت ته به ویجاړوونکې صدمه ورسوي. د بیمې اساس دا وي چې د طبیعي افاتو او انساني صدماتو د راتګ پر وخت د یوه متشبث د زیانونو جبیره وکړي. که د بیمې منظم سیستم وي، نو متشبث په ډاډه زړه کولی شي خپل پلانونه منسجم کړي. جګړه ییز حالات او بد امني د خاصو اقداماتو غوښتنه کوي. په هغه صورت کې چې امن نه وي دولت او نړیواله ټولنه د نړیوالو تجربو پر اساس کولی شي اصولي ګامونه واخلي چې د متشبثینو هلې ځلې تقویه او هغوی ته د نورو اقتصادي فعالیتونو د پراختیا زمینه برابره کړي.

درېیم- د تدارکاتو زنځیر یا (Supply Chain): دا یو عملي فن دی، ځکه اوسنی نړیوال اقتصاد په دې استوار دی او هر چېرې، چې خام یا پخو موادو ته اړتیا پېښه شي باید پر

وخت ورته ورسېږي.

د تدارکاتو نظم راوستلو ته د تدارکاتو زنځیر وایي او زنځیر یې ځکه بولي چې که ترمنځ یې هره کړۍ ماته شوه، نو زنځیر خپل اغېز له لاسه ورکوي. په همدې ډول د تدارکاتو د زنځیر هره کړۍ د زنځیر د موجودیت لپاره هم ډېر اهمیت لري. ددې ادعا ژوندی مثال زموږ واردات دي. موږ د مختلفو پروژو لپاره بېلابېلو ماشینونو ته اړتیا لرو او ترڅو، چې یو ماشین کم وي دا پروسه پرمخ نه شي تللی، خو له بده مرغه ډېر وخت داسې شوي، چې زموږ د اړتیا وړ واردات د کراچۍ په بندر کې په اونیو او میاشتو تم شوي دي. په چین، جاپان، اروپا، او امریکا کې د یوې پروژې مسؤول په دقیقه توګه پوهېږي، چې دده د اړتیا وړ ماشینونه به کوم وخت ده ته ورسېږي او که ځنډ په کې راشي، نو د ماشینونو شرکتونه به ورته ډېره لویه جریمه ورکوي. خو دا چې موږ په وچه پروت هېواد یو - زموږ واردات په یقیني ډول د مودې له پلوه نه شي ګارنټي کېدی، چې په خپل وخت به زموږ لاس ته راشي. له همدې کبله اړ یوو، چې خپل ضروري تدارکات په اساسي توګه تنظیم کړو او له هغو هېوادونو سره، چې بحري بندرونه او د ریل پټلۍ لري یوې موافقې ته ورسېږو، ځکه په وچه پرتو هېوادونو لپاره ځینې نړیوال قوانین موجود دي او موږ باید د هغو قوانینو په چوکاټ کې یوه پیاوړې ملي طرحه او ابتکار رامنځته کړو، چې په پایله کې یې زموږ د بارچالانۍ نظام داسې بڼه غوره کړي، چې د پروژو د تطبیق لپاره له وخت او زمان څخه مؤثره ګټه واخلو.

د بارچالانۍ اهمیت یوازې په دې کې نه دی چې د پروژو د عملي کولو لپاره مواد انتقال کړي، بلکې کرنه، صنعتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

فعالیتونه او نور ټول خدمات په یوه تدارکاتي نظام پورې تړلي شیان دي. موږ اړ یوو، چې په دې فني برخه کې ګڼ شمېر ځوانان وروزو، چې د دې مهم زنځیر په هره کړۍ کې د ډېرو معلوماتو خاوندان شي او وکړی شي، چې راتلونکي نسلونه هم تربیه کړي.

څلورم- دګټې زنځیر: بشري پانګه کولی شي طبیعي او کلتوري شتمنۍ په مالي پانګه واړوي. د طبیعي پانګې په اړه مو دمخه وویل، چې څنګه خام مواد کېدی شي پر قیمتي تولیداتو باندې بدل شي. زموږ مېرمنې لاسي کارونه کوي، خو نه دوی د یادولو وړ ګټه ترلاسه کوي او نه هغه سوداګر، چې له دوی څخه لاسي جوړ شوي توکي اخلي، سبب یې دادی، چې د ګټې زنځیر محدود او لنډ پاتې دی او هغه کړۍ، چې کولی شي دا لاسي صنایع د نړۍ سترو بازارونو ته ورسوي په دې زنځیر کې نه ده ورزیاته شوې. موږ اړ یوو، هغه کړۍ چې د کالیو د نړیوالو سټنډرډونو ځانګړنې په ګوته کوي او د هغو پلورنځیو د غوښتنو په اړه معلومات راکوي، چې ستر بازار لري د خپلو ګټو په زنځیر کې زیاته کړو.

ددې لپاره چې زموږ لاسي صنعتګران ددې بازارونو پر اهمیت پوه شي او د هغوی د اړتیاوو په پام کې نیولو سره خپل کارونه تنظیم کړي، نو په کار ده، چې دوی ته د معلوماتو راټولولو او د فني مهارتونو د لوړولو زمینه مساعده شي. کله چې د ګټو زنځیر زموږ له کلي څخه تر نړیوال بازار پورې په منظمه توګه وغځېږي او خلک په هرې کړۍ کې د بلې کړۍ پر اهمیت پوه شي، نو هغه مهال به د ګټې زنځیر رښتیا هم پیاوړی او د دې لامل شي، چې زموږ د ټولنې شلېدلې خواوې وتړي او د

خلکو ژوند هوسا کړي.

د ګټې د زنځیر بل مثال کلتوري شتمني ده. موږ د خپل تاریخ له ډېرو دورو څخه لرغوني اثار او نښې لرو، چې زموږ کلتوري پانګه ده. مصر، مکسیکو او ترکیه د هغو هېوادونو له بېلګو څخه دي، چې له خپلو لرغونتوکو او ټوریزم څخه یې د ګټې یو قوي زنځیر جوړ کړی دی او توانېدلي دي، چې هر کال په میلیاردونو ډالر له دغه زنځیر څخه پیدا کړي. سره له دې، چې ځینې خلک فکر کوي، په اوسنیو امنیتي شرایطو کې په افغانستان کې د ټوریزم پراختیا ناممکنه ده، مګر افغان متشبثینو دا نظریه غلطه ثابته کړه، او په بلخ کې هغه څو تنه متشبثین، چې څو ستر باغونه یې جوړ کړي وایي، چې د دوی باغونو ته خلک راځي ودونه او نور ډول ډول محافل په کې نیسي او په دې برخه کې د خلکو تقاضا تردې هم لوړه بریښي.

اوس چې زموږ په هېواد کې ګڼ شمېر بهرنیان ژوند کوي کولی شو، هم ددوی له لارې او هم د داخلي ټوریزم د پراختیا له لارې خپله دغه برخه د ګټې په زنځیر بدله کړو.

پینځم- ګارنټي: پانګونه همېشه له خطر سره مخ وي. که پانګوال خطرونه ونه مني، نو د ډېرو پیسو خاوندان کېدی نه شي. کله چې په امریکا او اروپا کې اساسي اقتصادي وده پیل شوه پانګوال اړوو، چې د پانګې د پراختیا لپاره ټول خطرونه ومني، مګر د وخت په تېرېدلو داسې بنسټونه رامنځته شول، چې ورو- ورو یې د پانګونې په برخه کې ریسک کم کړ.

د قانون حاکمیت او د بیمې او پور سیستمونه هغه نوښتونه دي، چې رښتیا هم د پانګوال خطرونه تر ډېره بریده کمولی شي او په کومه اندازه، چې د پانګوال خطرونه کمېږي په هماغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اندازه د هغوی د فعاليت ساحه پراختيا مومي. له دې سيستمونو څخه يو تر ټولو مهم سيستم، ګرنټۍ ده، چې په تېرو شپېتو کلونو کې رامنځته شو. دا ګارنټي بېلابېلې برخې لري او د مختلفو هېوادونو او مؤسساتو له خوا ورکول کېږي، چې د سياسي ريسک ګارنټي يې غوره مثال دی، ځکه په هغه وخت کې، چې د دولتونو د پاليسيو په تداوم باندې پانګوال باور ونه لري، نو هم د دولت او هم د پانګوالو له خوا په قراردادونو کې د سياسي ريسک ګارنټي داخلېږي او معنی يې دا وي، چې که د حکومت پاليسي بدله شي، نو په هغه صورت کې به د رېسک ګارنټي کوونکې مؤسسه د پانګوال د تاوان جبيره کوي.

همدارنګه حکومت به له وړاندې څخه په قانوني توګه يوه اندازه تاوان منلی وي. په دې کې عمده عنصر هغه درېيم ګړی مؤسسه ده، چې د دولت او پانګوال ترمنځ د دواړو خواوو ژمنې څاري، چې قراردادونه يې بايد پر اصولو ولاړ وي. د ګارنټۍ يو بل مثال په يوه بې ثباته هېواد کې د پانګوالو تشويق او ترغيب دی.

د ساري په توګه، موږ اړ شوو، د مؤقتې او انتقالي دورې پر مهال د امريکا له متحدو ايالاتو څخه وغواړو، چې له امريکا څخه بهر د پانګونې ګارنټي کوونکي مؤسسې (OPIC) په وسيله زموږ په هېواد کې بهرنۍ پانګونه ګارنټي کړي. تر څه بحثونو وروسته دا کار وشو او د ۲۰۰۸ ميلادي کال تر پای پورې د امريکا يادې شوې مؤسسې وکولی شول تر يو ميليارد ډالرو زياته بهرنۍ پانګونه په افغانستان کې ګارنټي کړي. د دې نوښت نتيجه دومره بريالۍ شوه، چې تېرکال د همدې مؤسسې له خوا شپږو نورو هغو هېوادو ته هم انتقال شوه، چې تازه د

جګړې له ډګره راوتلي وو. په افغانستان کې د بهرنۍ پانګې ګارنټي کېدل مثبت دي، ځکه د هر وروسته پاتې هېواد هدف بايد داوي، چې د کار د ايجادولو لپاره د امکان ترحده بهرنۍ پانګه جذب کړي، مګر اصلي هدف بايد دا وي، چې موږ له هېواده بهر او په هېواد کې دننه، افغاني پانګه جذب او په کار واچوو. دا چې په وروسته پاتې هېوادونو کې د کورنۍ پانګې لپاره د ګارنټۍ کومه منبع نشته، نو موږ بايد نور شرايط داسې عيار کړو، چې خپله پانګه مو بهرته ونه وځي.

ز- ټولنيز تشبث:

فردي تحرک د متشبث اقتصاد لپاره خاص اهميت لري او د تاريخ په اوږدو کې داسې بنسټونه منځته راغلي چې متشبثينو ته دا امکان برابر کړي تر څو خپلې پانګې سره راټولې کړي، چې په ګټه او تاوان دواړو کې سره شريک شي. د دې يو مثال خانداني تجارت دی، خو په دې عنعنوي تجارت کې د شرکتونو مالکيت او مديريت له يوه تن سره وي او په يوه کورنۍ کې تمرکز لري، مګر په يوه سهامي شرکت کې د مالکيت او مديريت په برخه کې توپير وي، ځکه مديريت هغو کسانو ته سپارل کېږي، چې د مديريت وړتيا لري او د مالکينو ګټه خوندي ساتلی شي. په داسې بنسټونو کې د مالکانو دنده څارنه وي چې وکولی شي خپل ملکيت او ګټې خوندي وساتي.

په نړۍ کې يو خاص بنسټ چې په وروستيو لسيزو کې يې ځانګړې حيثيت پيدا کړی ټولنيز تشبث دی. زموږ په ټولنه کې دا تشبث په يوه ساحه کې ډېره اوږده سابقه لري چې هغه د اوبو د تنظيم برخه ده. د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان په هر ګوټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ټولنيز کوښښ په نتيجه کې د اوبه خور لپاره ويالې جوړې شوې دي او ستر سند يې په هرات کې د اوبو د نظام په هکله هغه ځانګړې ترتيب دی، چې په لسمه هجري پېړۍ کې يې رامنځته کړی و. دا طريقه په دومره اساسي ډول پلې شوې وه چې نن هم دوام لري او دا وخت له نړيوال بانکه نيولې د نورو ټولو نړيوالو بنسټونو متخصصين دې اجماع ته رسېدلي چې د اوبو حفظ او مراقبت بې له دې چې ولسونه او ټولنيز بنسټونه په کې برخه واخلي، دولتونه يې نه شي تنظيمولی.

او به زموږ د طبيعي پانګې ستره برخه جوړوي، نو لازمه ده چې يو ځل بيا خپلو ټولنيزو بنسټونو ته قانوني واک ورکړو او د دولت او ملت ترمنځ نوي قراردادونه او نوی تعادل راوړو.

په وروسته پاتې هېوادونو کې د ټولنيز تشبث يو ستر برياليتوب د برېښنا توليد او ځارنه ده. وړه برېښنا چې د دولت يا مرسته کوونکو هېوادونو په مرسته د کليو د تشبث پر اساس رامنځته شوې ډېره بريالۍ ده. عمده مثال يې نيپال دی چې پلازمېنه يې د برېښنا له کمبود سره مخامخ ده، خو کلي يې د خپل زحمت په بنياد په برېښنا روښانه دي. زموږ په هېواد کې هم د برېښنا په برخه کې ځينو کليو اقدام کړی دی، خو دا وړه کوښښونه هغه وخت نتيجه ورکولی شي چې د يوه ملي پلان په ترڅ کې د دولت او نړيوالې ټولنې له مرستو او د خصوصي سکتور له ودې سره همآهنګي پيدا کړي. د دې هڅو پر ورانديې يوه بله ستونزه په هېواد کې د وړې برېښنا د انجنونو د توليد د سرچينو کموالی دی او د دغو انجنونو د توليد کيفيت هم يوله بله سره فرق کوي. که چېرې توليد پراخ او معياري بڼه غوره کړي او هغه متشبثو کليو ته چې په دې هکله هڅه کوي مرسته

ورکول شي، د عرضې او تقاضا ترمنځ تعادل ټينګ او يو له بله وتړل شي، نو په هغه وخت کې به زموږ کلي وتوانېږي چې له هرې ژرندې او ابشار څخه د برېښنا په توليد کې کار واخلي او که چېرې کلي ته برق ورغی، نو بيا به ډېر ژر ورته په نورو اقتصادي چارو کې د فعاليت زمينه برابره شي.

د ټولنيز تشبث په برخه کې په اسپانيا کې تر هغې کورنۍ جګړې وروسته چې له دويم نړيوال جنګ څخه تر مخه پېښه شوه ډېر ستر تجارب رامنځته شول، ځکه کلي او ښارونه رنګ شول، په لکونو انسانان د بارودو خوراک شول. هغه وخت يو مفکر اسپانوي د ټولنيز تشبث داسې اساسات کېښودل چې کلي يې په واقعيت کې په شرکتونو بدل کړل، چې وروسته ترې ستره اتحاديه جوړه شوه او مونډروګان چې يو ستر نړيوال شرکت دی د همدې هڅو په پايله کې منځته راغی.

زموږ په ځانګړو شرايطو کې زما وړانديز دا دی چې زموږ کلي هم بايد د ټولنيز تشبث په مرکزونو بدل شي. د ملي پيوستون لومړۍ مرحله د همدې موخې لپاره وه چې په کليو کې پانګه او مديريت رامنځته کړي، چې د برېښنا او اوبو پر تنظيم سربېره د داسې تشبثاتو مرکز وګرځي چې په وسيله يې د کرنې، وړو معدنونو او صنعت په برخه کې هم تشبثات رامنځته شي.

ک- ځوانان او اقتصاد:

ځوانان زموږ د ټولنې يو مطلق عددي اکثريت دی، خو له بده مرغه زموږ په ټولنه کې لا هم اقتصادي اقليت ګڼل کېږي، بې له دې چې ځوانان په يوې متحرکې اقتصادي قوې بدل شي په هېواد کې ثبات نه شي راتلی. دا چې زموږ ځوانان په حال او

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستقبل دوارو کې مناسبه برخه واخلي جدي اقدامات په کار دي.

د مخه مو ذکر کړه چې ځوانان تخنیکي پوهې ته اړتیا لري او د زده کړې زمینه یې باید برابره شي که موږ د افغانستان هر ځوان ته د هغه نیالګي په سترګه وګورو چې په یوې سترې ونې بدلېدونکی او راتلونکي نسلونه به یې مېوه خوري او سیوري ته به یې کیني، نو لازمه ده چې دوی ته د اقتصادي تشبث ټولې لارې خلاصې کړو. د تدارکاتو او ګټې د زنځیر په هره کړۍ کې یې شامل کړو په ځانګړې ډول د پور نظام باید په هره برخه کې د ځوانانو لپاره اختصاص ولري او موږ باید له ځوانانو سره په ګډه داسې بنسټونه جوړ کړو چې پر بنسټ یې د ټولنیز مسؤولیت په چوکاټ کې د دوی تشبثاتو ته پورونه ورکول شي. د مدیریت په برخه کې د ځوانانو روزنه یو بل مهم ګام دی. د دولت، اقتصاد او ملت جوړولو ټوله پروسه د اصولي مدیریت او بشري پانګې په غښتلتیا ولاړه ده، نو ځکه باید د ځوانانو لپاره په پوهنتونونو او له پوهنتونونو بهر داسې ترتیبات ونیول شي، چې دوی هم په مدیریت او هم په عملي تطبیق کې د پوهې او تجربې خاوندان شي.

نتیجه ګیري

په دې فصل کې زموږ ټول بحث د یوه متحرک اقتصاد پر محور څرخېده، مګر دا هم باید په ګوته کړو چې د یوه متحرک اقتصاد هره برخه له یوه اغېزناک دولت سره زنځیري ارتباط لري، مګر دا یې هم معنی نه ده چې بویه دولت او اقتصاد خپل بنسټیز خصوصیات نه لري. هره ساحه ځانګړې پوهه او ځانګړې مدیریت غواړي، خو ملي ګټې هغه مشترک ټکی دی چې باید د قانون د حاکمیت په چوکاټ کې رامنځته شي. ملي ګټې د ولس په اجماع، معلوماتو ته د لاس رسي او د حساب ورکولو په هغو اصولو، چې په صدر اسلام کې ایښودل شوي دي تأمینېږي.

دا وړاندیزونه له کاغذي او فرمایشي چوکاټ څخه وتلي چې موږ غواړو د افغانستان ځانګړو شرایطو ته په پام، د اقتصاد په برخه کې یو داسې پراخ ملي بحث رامنځته شي چې موږ یوې سراسري ملي اجماع ته ورسوي چې په وسیله یې هم ملي موخې څرګندې او هم یې د تطبیق عملي لارې روښانه شي.

د ملت جوړول هم یوه احساساتي او هم یوه عقلاني پروسه ده. ملت جوړول هم د دولت او هم د اقتصاد له جوړښت سره ټینګه رابطه لري، ځکه د یوه اغېزناک دولت او متحرک اقتصاد رامنځته کول د ملت جوړونې په پروسه کې ممد واقع کېږي، مګر ملت سازي په اقتصاد جوړونې او دولت سازۍ کې نه خلاصه کېږي او ځانګړي قواعد لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم فصل:

ملي هويت او ملت جوړونه

هويت يوه کلتوري پديده ده او کلتور پر ژبه ولاړ دی، ځکه د انسان او حيوان ترمنځ يو لوی توپير د ژبې موجوديت دی، خو ژبه له وينې سره تماس نه لري، بلکې د زده کړې په چاپېريال پورې اړه لري، ځکه هرماشوم کولی شي يوه ژبه په مکمله توګه زده کړي. د ژبې زده کړه يوه طبيعي ځانګړنه ده، مګر دا چې يو انسان کومې ژبې زده کوي په تاريخي شرايطو پورې تړاو لري، د ساري په توګه، تر افغان جهاد وړاندې کم شمېر افغانان په اردو پوهېدل، مګر اوس دا شمېره ډېره لوړه ده، ځکه افغانانو د هجرت پر مهال په پاکستان او نورو ګاونډيو هېوادونو کې بېلابېلې ژبې زده کړې. پخوا تردې چې افغانان امريکا، اروپا او د نړۍ نورو هېوادونو ته لاړشي، ډېر کم کسان په انګريزي، فرانسوي او جرمني ژبو پوهېدل، مګر اوس داسې ډېرې کورنۍ دي، چې په يادو شويو ژبو خبرې کوي. د دې کورنيو د ځوانانو ترمنځ د پښتو او دري ژبو پوهه په مختلفو مدارجو وېشلې شو، خو د ليک لوست ژبې يې هغه دي چې ښوونځي، کالجونه او پوهنتونونه يې ورباندې ويلي دي.

کوم افغانان چې په هغو ټولنو کې ژوند کوي د هويت په لحاظ د مختلفو ابعادو خاوندان دي. دوی وياړي، چې افغاني

الاصله دي او له پلرني وطن سره مينه لري، خو بيا هم اړ دي چې له هغو ټولنو سره ځان عيار کړي، چې دوامداره ژوند په کې کوي. د افغانستان په اړه فکر کول به د دوی په خبرو او ليکنو کې ښکاري او بېرته به پر افغانستان باندې مثبت يا منفي اغېز ولري، مګر ښکاره ده چې د زماني په تېرېدو سره به د هېواد په دننه او بهر کې د هويت په مختلفو ابعادو کې توپيرونه څرګند شي، ځکه هويت د هېواد په دننه کې د تاريخ جوړونې په پروسه کې خپله بڼه ښکاره کوي او يوه برخه عملونه او عکس العملونه به په دې پورې تړلي وي، چې د ملت جوړونې په پروسه کې به ولس او د دولت چارواکي څرنګه د اعتماد فضا راوړي چې د خلکو باور ورسره ټينګ شي. همېشه د هويت بحث په يوه احساساتي بحث تبدلېږي، وړاندېز مې دادی، هغه عمده مسايل چې د هويت په برخه کې د ستونزو په توګه ګڼل کېږي بايد په سړه سينه وڅېړل شي او بيا په هغو لارو چارو بحث وکړو، چې افغانستان په کې د يوې ملي اجماع په ترڅ کې د هويت خاوند کېدی شي.

الف- ستونزې:

مورږ د يوه ملت په توګه له ځينو عمده ستونزو سره مخامخ يوو. د دې لپاره چې دا ستونزې هوارې شي بايد مخکې طبقه بندي شي او بيا ورته د حل لارې وسنجول شي. دا لېست چې په دې فصل کې تر بحث لاندې نيسو يو مقدماتي او لومړنی لېست دی او ښايي د يوه ملي بحث په ترڅ کې تغير وکړي، مګر له او سنيو ستونزو څخه دا بحث په ګوته کېدی شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱-مهاجرت:

لاهم په پاکستان او ايران کې په ميليونونو مهاجر پراته دي د دې مهاجرو تر څنګ چې د روسي يرغل پر مهال له هېواده وتلي دي، په لکونو نور ځوانان هم کوښښ کوي چې د کار پيدا کولو لپاره بهرنيو هېوادونو ته لاړ شي. د دې هېوادوالو ژوند د ګاونډيو هېوادونو په چاپېريال پورې تړلی او که چېرې دوی مارکيټ ته ځي يا ټلويزيون او راډيو ته کېني، نو حتما د ګاونډي هېواد د کلتور تر تاثيرلاندې راځي او د هغه هېواد په چوکاټ کې ژوند عيار وي. سياست، اقتصاد او کلتور يې د دوی پر ژوندانه مستقيم اغېز کوي همدارنګه د بهر هغه لوستي افغانان، چې د سردار محمد داؤد د حکومت پر مهال او يا د ډاکټر نجيب تر دوران وروسته امريکا، اروپا او نورو هېوادونو ته کډه شوي د افغانستان په باب تاوده بحثونه کوي.

دغه بحثونه د راډيوګانو، ټلويزيونونو، مجلو او اخبارونو له لارې خپرېږي او په افغانستان کې هم انعکاس مومي چې په طبيعي ډول منفي يا مثبت اغېز پرېښودلی شي. دې کړيو زياتره قومي بڼه غوره کړې او يوه له بلې سره د قومي اړيکو پر بنياد راشه درشه کوي چې له همدې امله د افغانستان داخلي قضايا هم د قوميت له سترګيو(عينکو) ورته ګوري. د دې ترڅنګ چې کله د افغانستان په واقعيتونو بحث کوي نو شاليد يې عموماً په هغه چاپېريال پورې تړلی وي چې ده د راوتلو پرمهال ترشا پرېښې و، يعنې ځينې د سردار داؤدخان او ځينې يې د ډاکټرنجيب د حکومت د شرايطو په رڼا کې قضاوتونه کوي او د هغو زماني ادارو په کړيو کې ښکيل دي او هر څومره چې دوی د بهر وخت لپاره له هېواده بهرپاتې کېږي په هماغه اندازه يې د

قضاوتونو معيار په طبيعي توګه تغير مومي او له هغه چاپېريال څخه متاثر کېږي چې دوی په کې ژوند کوي، نو نتيجه يې دا شي چې د دوی او د هغو افغانانو چې د هېواد په داخل کې دي د قضاوتونو ترمنځ توپير رامنځته کېږي.

۲- محروميت:

زموږ په هېواد کې هر چيرې د محروميت بحث خپور دی او هر څوک خپل ځان د يوه هويت په توګه محروم بولي- نه د فرد په حيث. د دې بحث اړخونه ډېر دي، يوه مسئله يې په حکومت کې د ځوکيو وېش دی. نن داسې قوم نشته چې په دې اړه دې خپل ځان محروم ونه شمېري.

د دې زړه بداوي او محروميت د احساس ستر دليل د اوسني دولت د وزيرانو قومي او ګروپي چلند دی، چې يو وزير قومي چلند کړی او وزارت يې د قومي تضاد په مرکز بدل کړی دی. خو کله چې يې وزارت پرېښی، نو ټول مهم سلاکاران او لوړ رتبه کارکوونکي ورسره له وزارته تللي دي او دې چارې دا فکر عام کړی، چې فلانی قوم په اقتدار کې ونډه لري او فلانی محروم دی، خو په اصل کې د داسې قضيو په تکرار سره هېڅ قوم هم ځان دخيل نه بولي او ټول فکر کوي چې محروم دي.

دولت ته د لياقت او شايستګۍ پر معيار د خلکو نه انتخابېدل هم د محروميت يو بل دليل دی، ځکه کله چې د دولتي دندو لپاره دا معيارونه په پام کې نه وي نيول شوي، قومي سياستوال په بيړه د خپل قوم ځوانان ځوکيو ته خېژوي او دا چې په دې توګه دولت ته داخل شوي، نو اړ دي چې دولتي مقررات پرېږدي او د خپل محسن (ولي نعمت) هره خبره که

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناروا وي او که روا ومني، ځکه ده ته يې مفته څوکۍ ورکړې ده.

د محروميت بله ستونزه د قراردادونو اخيستل دي. دا ستونزه له بګرام او کندهار هوايي ډګرونو څخه پيل شوه او وسمهال يې د يوې عمومي ستونزې بڼه غوره کړې ده. هغه متنفذين چې دا ډول قراردادونه يې ترلاسه کړل له خپل ټول نفوذ او زور څخه يې کار اخيستی چې د نورو مخه ډب کړي، د دې په پايله کې اقتصاد د هويت په جګړه بدل شو.

يوه بله اساسي ستونزه چې د ځوانانو تر منځ يې قومي تبعيض ته وده ورکړې، لوړو زده کړو ته نه لاس رسی او د سکالرشپپونو نامنظم وېش دی، چې د افغان ځوانانو تر منځ يې د نسل په توګه د محروميت احساس راپارولی دی او دوې مسئلې يې ډېرې زياتې زورورې دي چې يوه مسئله په پوهنتونونو کې د دوی داخلېدل دي، ځکه د کانکور په ازموينو باور نشته او بيا-بيا د ازموينې سوالونه په بازار کې پلورل شوي دي، چې په نتيجه کې يې فعال، خو بې وزله ځوانان فکر کوي چې د زور او نفوذ خاوندانو يې حق په زور ترې لوټلی دی.

په ځوانانو کې د محروميت بل احساس په خاص ډول د بهرنيو سکالرشيپونو په برخه کې د بې عدالتۍ او درغلۍ له امله رامنځته کېږي. ډېر ځوانان په دې عقيده دي چې د دوی د سکالرشيپونو د وېش په برخه کې يا معيارونه نشته او يا نه عملي کېږي، ځکه بيا-بيا ليدل کېږي، چې چارواکي خپل خپلوان بې له دې چې لياقت يې ولري په سکالرشيپونو نازوي او هغه خلک چې پيسې نه ورکوي په مختلفو بهانو يې مخه نيسي.

د محروميت يوه بله دردونکې ستونزه د جهاد پر وخت له

هغو قربانيو نه راپيدا شوې چې خلکو ورکړي دي. په جهاد کې د چا پلار يا ورور شهيد شوی، يا په کې څوک معذور شوی او اندامونه يې پرې دي او يا څوک کونډه او بوره شوې ده. هغه کورنۍ چې داسې صدمات يې ليدلي او اوس د فلاکت شپې تېروي، نو محروميت يې ببخي عقده يي بڼه پيدا کړې، چې هم يې عقيدوي شکل نيولی او هم يې د ټولنيز درد بڼه غوره کړې ده.

سيمه ييز محروميت يوه بله ستونزه ده چې په دې هېواد کې اوږده سابقه لري. په افغانستان کې د متوازن انکشاف خبره د ظاهرخان له زمانې څخه خوله په خوله ګرځي خو په دې برخه کې اوس هم ډېرې داسې سيمې شته، چې د ژوندانه بنسټيز حقونه هم نه دي ورته رسېدلي او له دې امله خپل ځانونه محروم احساسوي. بادغيس، غور، نورستان، پکتيکا، بدخشان، دايکنډي، کنړ، ننګرهار، پروان، پنجشېر، ارزګان، کندهار، خوست، هلمند او داسې نور، ټول په دې فکر دي چې هېڅ پاملرنه ورته نه کېږي. د بن د پرېکړې پر مهال خلکو د دې هيله درلوده، چې بالاخره به د افغانستان ټولې سيمې متوازن انکشاف وکړي. اوس چې د انتخابي حکومت پينځه کاله تېر شوي د سمتي محروميت بحث تود دی او هر څوک سر ټکوي چې سيمې ته يې پام نه کېږي او نه يې په ژوند کې کوم بڼه انکشاف راغلی دی. د محروميت خبره يوازې تر ولايتونو نه ده محدوده، بلکې ولسوالۍ هم سر ټکوي چې دولتي امکانات او ان نړيوالې غذايي مرستې هم په مخ او خاطر وېشل کېږي او چې اصلاح شوي تخمونه، سره يا نور غذايي مواد راشي، نو ولسوال او امنيه قوماندان ورته شنه ناست وي او هر څه خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- ژبنۍ ستونزې:

ژبه هم کلا ده هم بلا، که ژبه د افهام او تفهيم او ملي ګټو د ساتنې او څارنې وسيله شي، نو کلا ده او که د نفاق او کرکې د پراخولو وسيله شي نو بلا ترې جوړېږي.

مورږ د متعددو ژبو ويوونکې ټولنه يوو او له تاريخي لحاظه دري ژبه د زرو کلونو لپاره د دربار او اقتصاد حاکمه ژبه وه. د افغانستان د نورو ژبو ښاري ويوونکي وګړي په مسلطې او حاکمې ژبې (دري) يا پوهېدل او يا يې ګوزاره پرې کولی شوه. په ځانګړي ډول هغو کسانو چې به ښوونځی يا مروج علوم لوستل، نو په دري به يې ليک لوست کولی شو. همدا ډول د افغانستان په کمو برخو کې خلک د پښتو په ليک باندې پوهېدل. مګر په تقريري لحاظ په ډېرو سيمو کې پښتانه په پښتو ژبه خبرې کولی شي، خو تر څنګ يې د ډېرو سيمو پښتانه په دري او نورو سيمه ييزو ژبو هم پوهېدل.

د مهاجرتونو بهير په دوو عمده ژبو پښتو او دري کې يو لړ تغييرات رامنځته کړل. هغه خلک چې پېښور يا کوټې ته لاړل د پښتو ژبې په چاپېريال کې يې ژوند وکړ. په تاريخي لحاظ دا لومړی ځل دی چې ګڼ شمېر پښتنو او غير پښتنو له ښوونځي څخه نيولې تر پوهنتونه پورې ټولې زده کړې په پښتو ژبه تر سره کړې، چې په همدې حال کې دويمه ژبه ورته اردو يا انګريزي ده.

کله چې دوی افغانستان ته راستانه شول په دري ژبه سم نه پوهېدل او په ښوونځيو او پوهنځيو کې ورته په درسونو کې ستونزې وې. په همدې وخت کې په ميليونونو افغانان ايران ته کډوال شوي وو، چې هغوی په ايراني چاپېريال کې ايرانۍ

کورونو ته وړي.

د مېرمنو په برخه کې خو د محروميت په ستونزو ډېر بحثونه کېدی شي، خو تېر د برش کلونه هغه زمانه وه، چې زمونږ خويندو په کې ډول-ډول محروميتونه وګالل. زمونږ مېرمنې هم په عمومي ډول او هم د خاص صنف پر اساس له محروميتونو سره لاس و ګرېوان دي. په عمومي توګه يې محروميت دا دی، چې د کور ټول کارونه پرې پنډ دي، د اولاد روزنه يې تر غاړې ده، خو څوک يې کارونو ته په درنه سترګه نه ګوري او نه ورته د داسې ابرومندانه کار زمينه برابرېږي، چې پيسې يې لاس ته ورشي. هغه مېرمن چې جګړو کونډه کړه او يتمان ور ترغاړې شول، هغوی مجبورې دي، هر کار ته مخه کړي، چې د يتيمانو لپاره يوه مړۍ ډوډۍ پيدا کړي.

د ماشوم د زوکړې پر وخت زمونږ د خويندو او ميندو ستونزه ډېره دردوونکې ده. د صحي امکاناتو نشتوالی له يوې خوا او د ولادت په اړه د مېرمنو ناخبري له بلې خوا هغه بلاوې دي، چې هره ګړۍ زمونږ مېرمنې او ماشومان وژني او د کورنيو تر منځ ډېرې ناخوالې پر ځای پرېږدي.

په ملي کچه زمونږ د محروميتونو پورتنی لست مکمل او جامع نه دی، ځکه زمونږ په جګړه ځپلي هېواد کې ښايي ډېر داسې موارد وي چې محروميتونه زېږوي، خو زمونږ هدف د ټولو محروميتونو په ګوته کول نه، بلکې د دې يادونه ده چې په اوسنيو شرايطو کې د محروميت دردوونکی انځور زمونږ د ملي هويت په جوړولو باندې منفي اغېز پرېږدي او که بنيادي اقدامات و نه شي دا اغېز به نور هم خپور شي.

فارسي زده کړه. دوی په کلونو پښتو ژبه نه وه اورېدلې او کله چې هېواد ته راغلل په پښتو ژبه نه پوهېدل. له دې نه علاوه زموږ ترکي ژبو وطنوالو هم خپلې مورنۍ ژبې ته پام واړاوه، ځينې لېسې او ښوونځي يې جوړ کړل او له دولت څخه يې خپلې مورنۍ ژبې ته توجه وغوښته. په افغانستان کې ترکي ژبه هم د پښتو ژبې په څېر تر ډېره حده د تحرير ژبه نه وه او د تقرير په ساحه کې تري پخپله ترکتبارو هېوادوالو ګټه اخيسته، خو د تحرير د چارې لپاره يې لږه کاروله، اما اوس زموږ ترکتبار هېوادوال متوجه دي او غواړي ، د دوی ژبه چې د ټولې سيمې په کچه مهمه ژبه ده د تقرير او تحرير ژبه شي. همدا ډول نورستاني، بلوڅ او پشه يي وروڼه او خويندې هم غواړي، چې ژبې ته يې په دولتي کچه پاملرنه وشي او کوښښ کوي چې کم تر کمه خپله مورنۍ ژبه له ياده ونه باسي او د ژوندیو ژبو په کتار کې يې وساتي. د مثبتو سترګيو له نظره موږ دا ډول حرکتونه د کلتوري تعادل پر علامت تعبيرولی شو.

که چېرې په ولس کې دا توان پيدا شي چې خپلې ټولې ژبې پر ژوندیو ژبو بدلې کړي، نو دا به يوه ستره سياسي، اقتصادي او کلتوري پانګه وي، ځکه په مورنۍ ژبه زده کړه د هر چا حق دی او د زده کړو د کيفيت او نورو ډېرو ګټو لرونکې ده. له بله پلوه معلوماتو ته لاسرسی هم يو انساني ضرورت دی، چې په مورنۍ ژبه تر نورو ژبو په اسانۍ تر لاسه کېدی شي. د دې تر څنګ ژبه د ګڼ بشري تمدن او کلتوري ميراثونو د انتقال وسيله ده، نو ځکه يې پالنه او ساتنه ضروري ده.

د دې حرکتونو منفي اړخ دا ښيي چې د يوې ژبې مطلق حاکميت ته د نورو ژبو ويونکي د خطر په سترګه ګوري. د

افغانستان په ډېرو ژبو کې داسې کلمې شته، چې له نورو سره مشترک اړيکي لري او ډېر داسې لغتونه دي، چې له يوې ژبې څخه بلې ته تللي، خو د دې ژبو ډېر ويونکي په دې نه پوهېږي او فکر کوي چې دا لغتونه يې خپل دي.

ژبه د يوې ټولنيزې پديدې په توګه په دايمي ډول د تغير په حال کې ده او کله چې نوي بنسټونه او پديدې رامنځته کېږي نو هغه نوي نومونه غواړي لکه کمپيوټر، سافټوېر، موبايل او داسې نور. دا چې اوس زموږ د ځوانانو تر منځ په ځينو کليمو شخړې رواني دي دا اصلي ستونزې نه شو ګڼلی، بنسټيزه ستونزه دا ده چې ګڼ شمېر دري ژبي په پښتو نه پوهېږي او همدا ډول ګڼ شمېر پښتانه په سمه توګه دري نه شي ويلی.

څرنګه چې زموږ ټولې ژبې د اهميت وړ دي او ولس مو غواړي چې په ټولو ژبو خبرې وکړي، نو په کار ده چې د يوې ژبې د مطلق تسلط څخه تېر شو او وړاندېز مو بايد دا وي، چې د ټولو ژبو د ژوندي ساتلو او ودې لپاره اساسي زمينه برابره کړو. که د يوې ژبې ويونکي په دې فکر شي، چې د ايران په څېر يوه ژبه په خپلو خلکو په زور وتپي لکه هغوی چې فارسي ژبه جبري ګرځولې او د نورو ژبو ودې ته پام نه کوي او يا د پاکستان په څېر چې د اردو په مقابل کې يې نورې ژبې، بې برخې کړې، نو په هغه صورت کې به ستر جنجالونه پيدا شي. مګر له اوسنۍ معلوماتي ټېکنالوژۍ څخه په استفادې سره موږ کولی شو دا ستونزه په منطقي او اصولي توګه حل کړو.

۴- قومي سياست:

قومي تشکل زموږ د ټولنې واقعيت دی، مګر دې ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسي تشکل د تاريخ په پړاو کې مختلفې بڼې غوره کړې دي. د شلمې پېړۍ يوه لويه برخه سياسي جريانونه پر ملت جوړونې بنا وو او محور يې پر وطن او وطنپالنه څرخېده. کيڼ جريانات او اسلامي احزاب په مختلفو فکري بنيادونو بنا وو. په دې جريانونو کې قومي هويتونه په هغو فکري چوکاټونو کې غورځول شوي وو، چې له افرادو څخه يې په کلکه د خپلو اساسي نظرياتو پلوي غوښته.

ډېر ليدل شوي، چې يو ورور به له کمونستانو سره په ګوند کې و او بل ورور به يې د مجاهدينو په سنګر کې ناست و. زموږ اوسنۍ سياسي ستونزه همدا ده، چې داسې يوه ملي مفکوره نه ده وړاندې شوې چې پر اساس يې په عمومي توګه ولس او په ځانګړې توګه ځوانان خپل ملي هويت وټاکي. دا چې انسانان د هويت په خلا کې ژوند نه شي تېرولی، نو ځکه اوس له قوميت نه داسې هويت جوړ شوی چې پر بنسټ يې قومي سياستونو شکل نيولی، خو ستونزه يې دا ده چې هېڅکله هم د قومي سياستونو په موجوديت کې يو غښتلی او واحد ملت نه شي جوړېدای.

د قومي هويت او ملت جوړولو تر منځ د اصولو په لحاظ کوم بنسټيز تضاد نشته، ځکه په موسيقۍ، کالي اغوستلو او نورو دودونو کې څرګنده ده چې بېلابېلې سليقې موجودې دي او دا ټولې سليقې د احترام وړ دي، خو هغه وخت ستونزې را پيدا شي چې قومي هويت له قانون څخه لوړ وګڼل شي او له دولتي امکاناتو څخه د يوه قوم پر ګټه او د بل پر ضد کار واخيستل شي او يا له دولتي څوکيو څخه د يوه د اعزاز او د بل د سپکاوي لپاره ناوړه ګټه پورته شي. يا دا چې دولتي اقتدار د

يوه قوم اجاره وګرځي او نور يې برخې کړی شي، نو داسې کړه وړه د دې باعث کېږي، چې هره دولتي مؤسسه او يا معامله په قومي شخړه واوړي او لانجه ترې پورته شي.

له دې سره- سره چې قومي سياست دا مهال ښه په درز کې روان دی، خو بې وزله ځوانان او بې اسرې کونډې او يتيمان که په هر قوم پورې تړلي دي هماغسې فقير او در په در ګرځي، خو قومي سياستوال په دې نه دي توانېدلي، چې حتیٰ د خپلو کونډو او يتيمانو ګېډه مړه کړي.

زموږ په هېواد کې لوړه قوم، ژبه او سمت نه پېژني، نو ځکه په قومي سياستونو زموږ د ژوندانه ستونزه نه حل کېږي.

له نېکه مرغه قومي نفاق د ولس ستونزه نه، بلکې د يو څو تنو د اغراضو نتيجه ده، خو زموږ بې روزګاره ځوانان د قوم په نامه نه دي وېشل شوي. دوی تر خپله منځه دوستۍ او ملګرتياوې لري، زموږ نجونو او هلکانو يو له بله سره ودونه کړي او په زياترو سيمو کې ښه ګاونډيتوب پالي او د ولسونو تر منځ د اوبو تنظيم او داسې نور اړيکي لاهماغسې ټينګ دي. د زړو اړيکيو تر منځ نوي اړيکي هم منځته راغلي، چې صنفي بنسټونه لري. تنقيض شوي افسران، زندانيان، معذوران او مزدوران د يوې ګډې موخې په توګه سره يو ځای شوي دي او تر کومې اندازې چې دا اړيکي ټينګ وي تر هماغه بريده به د ملي دريځ ټينګتيا ته ډېره زمينه برابره وي. زموږ په ولس کې تر اوسه هم ديني او افغاني روحيه ژوندۍ ده. که د ګرديز اوسېدونکی تخار او يا د بدخشان اوسېدونکی کونړ ته لاړ شي د يوه مسلمان او افغان په توګه يې خلک د زړه له کومي درناوی کوي او مېلمستيا ورکوي.

۵- د قانون نشتوالی:

د قومي سیاست د پراخېدلو یو بنسټیز دلیل د قانون نشتوالی دی. نن ورځ زورور او کمزوري ته قانون په یوه سترګه نه ګوري. په رڼا ورځ د قانون پر وړاندې زور استعمالېږي، چې د ولس حقونه په کې تر پښو لاندې کېږي، زموږ مال، جایداد او حتیٰ ناموس د زورواکو له پنجې څخه خوندي نه دی او دولتي ځمکې په عادي ډول د مافیایي کړیو له خوا چور کېږي. هغه وړې شخړې، چې د جایداد پر سر رامنځته شوې په تېزۍ سره په قومي شخړو اوښتې او د دولت د چارواکو په مداخلې سره ترې ټولنیز ناسور جوړ شوی دی. د اسلام په مبین دین کې د دولتدارۍ لوی اصل عدالت دی او د ټولو خلکو حقوق په کې په مساوي ډول خوندي شوي دي، ظالم ته په علني ډول د ولس پر وړاندې سزا ورکول د قانون په پلي کولو کې همېشه ستر رول لوبولی دی.

د قانون د نشتوالي له کبله هر کس اړ کېږي، چې په ځانګړي ډول د خپل مال او سر د ساتلو لپاره د بې قانونیو پر وړاندې هڅې وکړي، خو دا چې دا هڅې نتیجه نه ورکوي، نو ځکه د بې عدالتۍ تر فشار لاندې خلک مجبوروي، چې د قومي، تنظیمي او سمتي اړیکو پر بنیاد ځان ته یوه حلقه پیدا کړي او په هغه وسیله یا خپلې ګټې بېرته تر لاسه کړي او یا یې خوندي کړي.

د دې نتیجه دا شي، هغه ملي احساس چې د قانون له حاکمیت څخه منځته راځي کمزوری شي او په دې ډول ملت او دولت دواړه په ستونزو کې ډوب شي.

۲- د سیاسي احزابو نشتوالی:

ډیموکراسي په منظمو سیاسي احزابو باندې چې پراخ ولسي بنسټ ولري استواره ده. له بده مرغه زموږ په هېواد کې هغو ګوندونو ته چې ولسي بنسټ ولري د پراختیا زمینه نامساعده او ناهمواره ده. د بن تر پروسې دمخه له سیاسي احزابو سره زموږ تجاربو درې شکلونه درلودل. لومړی شکل یې دا و، چې د اقتدار پر مهال سیاسي احزاب جوړېدل او د داود خان و ښاغلي میوندوال احزاب یې غوره مثالونه دي.

دویمه ډله هغه احزاب وو، چې د پټو تشکیلاتو پر اساس یې غوښتل دولتونه بدل کړي. اسلامي تنظیمونه او چپي احزاب یې ښې بېلګې دي.

درېیمه ډله هغه جهادي تنظیمونه وو، چې د هجرت پر مهال په جلا وطنۍ کې په ګاونډیو هېوادونو کې رامنځته شول.

دا تنظیمونه د پیسو، وسلو او نورو ګڼو امکاناتو پر اساس په هېواد کې د ډېر او ستر نفوذ خاوندان شول، ځکه چې د دې تنظیمونو رسمیات او د دوی تر منځ د امکاناتو وېش په بهرنیو شبکو پورې تړلی و او سازماني کلتور یې ولس ته د حساب ورکولو په بنیاد نه و جوړ شوی، نو ځکه ونه توانېدل چې یو منسجم مرکزي دولت جوړ کړي. دوی چې د جګړې تیاری درلود په سیاسي حل لارو او د ولس پر ژبه نه پوهېدل، نو ډېر ژر یې وسلې ته لاس کړ، کابل یې وران او په وینو کې ډوب کړ.

اوسمهال هم موږ د حزب جوړولو په ابتدایي مرحله کې یو.

په لسګونو سیاسي احزاب جوړ شوي، خو داسې یو پیاوړی بهیر نه دی جوړ شوی، چې پراخ ولسي ملاتړ او اساسي بنسټ ولري، چې په وسیله یې دوه یا درې ملي ګوندونه رامنځته شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د ګډوډۍ مخه ډب کړي. د نورو هېوادونو د تجربو پر بنسټ د ولسواکو سياسي احزابو تشکيل او موجوديت د ملي هويت د ساتنې او پراختيا لپاره لازمي عنصر ګڼل کېږي.

۷- بې روزګاره ځوانان:

فقر پر انسان باندې مجبوريتونه تحميلوي. په خاص ډول د بې روزګاره ځوانانو مجبوريتونه ډېر زيات وي، ځکه چې د ځوان احساسات د هغه د ځوانۍ طبيعي برخه وي او که چېرې يې احساسات وځپل شي، نو د دوی پر شخصيتونو باندې يې بدې اغېزې په ډېر دوامدار شکل پاتې کېږي.

د مثال په ډول، زه داسې اشخاص پېژنم چې اوس يې په نړيواله کچه امکانات ترلاسه کړي، خو د محصلۍ پر وخت ورته په پوهنتون او ليليه کې په خوار نظر کتل شوي و، لا تر اوسه يې هم هغه ترخه خاطره په ذهن لکه ستنې ګرځي او ښايي ځوروي يې. په لاشعوري ډول داسې اشخاص د هېواد حالاتو ته له هماغو سترګيو ګوري چې په دوی باندې تېر شوي دي.

زموږ ځوانان په وار، وار ستونزو ته ګوتې نيسي او وايي چې دوی دې دولتي چارواکي خبر کړي، مګر په هغوی کې نه د اورېدو توان شته او نه د ستونزو د هوارولو. په کانکور ازموينه کې درغلۍ، واسطې او سفارشونه، د سکالرشيپونو ناروا وېش، په ادارو کې د ناوړو خلکو استخدام او د دولت ډېرې نورې داسې پرېکړې، چې د پردې شا ته کېږي هغه عوامل دي چې ځوانان راپاروي او د دوی دردونه زياتوي. تر ټولو خطرناکه خبره دا ده، چې دا ځوانان دا ټولې بې قانوني د قومي د سيسو

علت ګڼي او که دا يقين ورده کوي، نو نتيجه يې دا ده، چې د ملي هويت د جوړولو پروسه په لغته وهي او له منځه يې وړي، ځکه د لوړو زده کړو په برخه کې نه سمه پانګونه شوې او نه په کې سم مديريت راغلی چې له امله يې د ځوان نسل د پرمختګ لارې بندې او يا له اغزيو ډکې دي.

په اوسنۍ نړۍ کې بشري پانګه تر نورو ټولو پانګو لوړه او مهمه ګڼل کېږي. د مثال په توګه، که په يوه هوټل باندې په ميليونونو ډالره پانګونه وشي، خو د ادارې لپاره ښه منيجر، اشپز او نور کارکوونکي ونه لري، نشي کولی، بازار رامات کړي او که بازار ونه لري، نو بيا ميليونونه ډالر مالي پانګه بې ځايه ولاړه، يعنې د بشري پانګې په نه موجوديت کې مالي پانګه هېڅ معنی نه لري. د دې ادعا بل مثال د کابل ښار نوې جوړونه ده، چې په ميليونونو ډالر پرې ولګېدل خو په تعميراتي لحاظ يې کومه معياري ښه رامنځته نه کړه او خدای مه کړه همېشه د دې خطر دی چې ښايي يوه قوي زلزله يو ستر انساني ناورين رامنځته کړي.

که د يوه قوي دولت او يو موټي ملت جوړول مو هدف وي، نو په کار ده چې په ټولنه کې د ځوان حيثيت له دې حالت څخه يوه غوره حالت ته بدل شي. ځوانان بايد په دې ډاډه وي، چې په راتلونکي کې به د خپل زيار او زحمت په نتيجه کې وکولی شي چې د دغه ټاټوبي د هرې برخې مشري ترلاسه کړي او راتلونکي انجنيران، ډاکټران او د ولسواکو احزابو مشران به له دوی څخه ټاکل کېږي، نه دا چې د دوی په تقدير کې يې يوازې چپړاسيتوب، سکرتري او جواليتوب ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- حل لارې:

۱. اسلام:

زموږ د يوه موټي کېدو تر ټولو ستر عنصر د اسلام مبارک دين دی. موږ داسې ټولنه يوو، چې ۹۹،۹۹٪ وګړي مو مسلمانان دي او په دې کې هېڅ شک نشته چې ټولنه مو مسلمانه وه، مسلمانه ده او تر ابده به مسلمانه وي، مګر په عامه توګه موږ له اسلامي احکامو څخه يا ناخبره يوو او يا ډېر لږ ترې خبر يوو. که اوس هم غواړو، چې په پېنځلسمه هجري قمري او يا يوويشتمه ميلادي پېړۍ کې د اسلام د ځلانده تمدن په رڼا کې ژوند وکړو، نو لازمه ده چې زر کاله شا ته ولاړ شو او د غزني دربار ته وګورو.

د غزني دربار د ادبياتو د تاريخ په برخه کې غوره نمونې لري او په ځانګړي ډول د دري ژبې د شعر د تاريخ په اړه ډېر اثار لا اوس هم ژوندي پاتې دي.

د افغانستان معظم ملي ليکوال ارواښاد احمد علي کهزاد پخپل ډېر مهم کتاب (شاهنامه در افغانستان و افغانستان در شاهنامه) کې دا په ګوته کړې، چې د دې کتاب لويه برخه زموږ د هېواد له کيسو جوړه او زموږ په خاوره کې تمثيل شوې ده، خو د دې دورې عظمت يوازې د ادبياتو په برخه کې نه دی، بلکې د ابوريحان البيروني غوندې ستر رياضي دانان هم ددغه دربار محصول دي، چې له ۴۰۷-۴۲۷ (چې له ۱۳۵-۱۰۱۲ سره سمون خوري) په غزني کې اوسېدلو. ده په دغو کلونو کې د الجبرياتو په اړه د اوسنيو شل زرو چاپي پاڼو په اندازه پاڼو کې خپل لوړ علمي اثار خوندي کړل. د دې اثارو برکت و، چې د

هندوستان علوم لومړی بغداد او ورپسې اسلامي اسپانيا او د لوېديځ نورو هېوادونو ته انتقال شول. د مخه مو وويل، چې ابوريحان البيروني تر اروپايانو څلور سوه کاله د مخه د ځمکې قطر په دقيقه توګه سنجولی و. د ده مشهور کتاب (الهند) د تمدنونو د پرتلې اساس کېښود او د ده څېړنې د مختلفو اديانو په جنتري ګانو باندې تر اوسه هم د يوه عمده سند په ډول د نړۍ د علماو له خوا لوستل کېږي.

علاوه له غزني څخه، بلخ او هرات هم د اسلامي تمدن د ودې او پراختيا په لاره کې سترې کارنامې لري. دا چې بلخ د نړۍ ستر سوداګريز ښار و، نو صوفيانو او عارفانو يې بې ساري نړيوال شهرت درلود. هرات هم په پېنځلسمه ميلادي پېړۍ کې د فرانسې تر پاريس او د ايټاليې تر فلورانس لوی او شاندار و.

د ميناتورۍ کوم مکتب چې په هرات کې د بهزاد له خوا رامنځته شو، لږ تر لږه درې سوه کاله يې اسلامي نړۍ تر درانه اغېز لاندې وه او استامبول چې د عثماني خلافت مرکز و د بهزاد د ميناتورۍ له مکتب څخه متاثر و.

موږ خپلو اسلامي وياړونو داسې نور ډېر مثالونه هم لرو، چې زموږ هېواد ته راپاتې دي، مګر اصلي موخه مو دا ده چې ووايو، د اسلام د سپېڅلي تمدن په ځلانده دور کې زموږ علما د نورو تمدنونو پر وړاندې واقعبين و او د دې پرځای چې ترې وډار شي ور وړاندې شول او ځانونه يې پرې وپوهول.

اسلامي پوهانو د نورو تمدنونو اثار د دې لپاره ژباړل، چې د هغوی له احواله خبر شي او د هغوی هويت يې د ځان لپاره خطر نه ګڼلو. د همدې ذهنيت په نتيجه کې له شمالي افريقا نه نيولې تر اسلامي اسپانيا (اندلس)، بغداد، غزني، بلخ، هرات

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وروسته بيا په ډيلي او لاهور کې د اسلامي پوهې ستر مرکزونه پرانيستل شول او داسې ځلانده تمدن چې پر خپل اسلامي هويت يې کلکه عقيده او باور درلود رامنځته شو. نن موږ ته لازمه ده، چې پر خپل اسلامي تمدن يو ځل بيا هغه باور پيدا کړو، چې زموږ د اسلافو يعنې د عباسي او غزنوي ځلانده دورانونو طريقه وه او د دې پر ځای چې د کرکې او ډار په نظر ورته وګورو، په کار ده چې ځان پرې وپوهوو.

د دې موخې د لاس ته راوړلو لپاره موږ اړ يوو، چې په اسلامي تاريخ او پوهې باندې لويه پانګونه وکړو او د ابوريحان البيروني په څېر شخصيتونه چې اوس يې په غزني کې مزار په سختۍ سره موندل کېږي يو ځل بيا خپل کړو او خپل نسلونه ورسره اشنا کړو.

له نېکه مرغه او سمهال د مصر په مشهور اسلامي پوهنتون الازهر او د نورو عربي ممالکو په اسلامي پوهنتونونو کې ځينو افغانانو د ډاکټرۍ او ماسټرۍ تر کچې زده کړې کړې دي، چې د دوی پوهه زموږ ستره کلتوري پانګه ده او کولی شو ډېره ګټه ترې واخلو، موږ د ديني زده کړو د تقويت په موخه اړ يوو، چې د عربي ژبې پر زده کړه هم خپله سرمايه ولګوو او د دې تر څنګ لکه څنګه، چې په پښتو او دري ژبو کې د قانون ليکل د عربي ژبې د قانوني اصطلاحاتو سره د نږدې پوهې څخه بغير اسانه نه ده، نو د تقنين لپاره بايد د قانون روح درک کړل شي او بيا په داسې تاريخي چوکاټ کې واچول شي، چې ولسونه وربانـدې وپوهېږي. نو که چېرې عربي ژبه زموږ په هېواد کې عامه وي د قانون ليکلو په برخه کې به مو هم ستونزې کمې شي.

۲. اغېزمن دولت:

يو اغېزمن دولت د ستونزو د تغير اصلي وسيله ده. د هرې

ستونزې تحليل دا په ډاګه کړه، چې د دولت کمزوري، د قاطعيت نشتوالي او يا د مناسبې طرحې نه لرلو د ملت دردونه ډېر کړي دي. د دې ادعا ثبوت په تېرو اتو کلونو کې د ملت په روحيه کې د تغير او بدلون راتګ دی.

په تېرو دوو لويو جرګو کې د ملت ټولو استازو په ملي يووالي ټينګار کاوه او راتلونکي ته هيله من وو، مګر نن هغې فضا تغير کړی او پر ټول هېواد د بدبينۍ او نهيلۍ څپه خپره ده.

د ولس ستونزې لوړې کچې ته رسېدلي او د دې ستونزو د زېږولو عامل پخپله دولت بولي. دا چې ولس غواړي په اساسي ډول دا ستونزې حل شي، نو ځکه موږ د دې کتاب ډېره برخه د دولت په اساسي تغيراتو او هغو لارو چارو متمرکزه کړه، چې په نتيجه کې يې خلک وپوهيږي، چې اغېزمن دولت کوم او بې اغېزې کوم وي.

زموږ اساسي غوښتنه او وړاندېز دا دی، چې داسې يو ولسواک سياست غوره کړو، چې په نتيجه کې يې زموږ ملي هويت پياوړی شي، خو دا موخه هغه وخت عملي کېږي چې د دولت او ملت تر منځ ټينګ ټولنيز قرارداد موجود وي.

د محروميت حس په قومي تعبير بدل شوی، نو په کار ده چې د ملي هويت د جوړېدو لپاره د قومي هويت مدارج او مراحل په غور وڅېړل شي او بيا د عمل جامه وراغوستل شي، ځکه نن ورځ زموږ اسمان د بې باورۍ وريځو نيولی او د باور د ټينګېدو لپاره اړ يوو، چې ټول موارد تر جدي بحث لاندې ونيسو او د يوې ملي اجماع پر اساس خپلې ستونزې حل و فصل کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د پوهنې بنسټيز کول:

موږ د نړۍ هغه يوازينى نامتجانس هېواد نه يوو، چې څو ژبې لرو، په نړۍ کې داسې هېوادونه ډېر دي چې ګڼې ژبې لري.

موږ د يوه هېواد په توګه د جغرافيايي او اقتصادي عواملو له نظره د پېړيو په اوږدو کې مختلفې تاريخي تجربې لاس ته راوړې دي. همدا ډول موږ يوازينى هېواد نه يوو، چې سختې جګړې مو تر شا پرې ايښې او ظلمونه مو تحمل کړي دي. د ازموينې لومړۍ پوښتنه مو دا ده، چې ايا د دې قوت لرو، چې د يوه پياوړي ملت په جوړولو باندې خپل فکر متمرکز کړو او يا دا چې څو راتلونکې لسيزې د څو تېرو لسيزو په تصفيه او حساب باندې تېرې کړو.

دا مو بايد په ياد وي، چې زموږ ځوان نسل چې د شوروي يرغل پر مهال او يا ترې وروسته زېږېدلى، زموږ د هېواد غوڅ اکثريت جوړوي. دوى نړۍ ته د خپلو تجربو او ارمانونو له سترګيو ګوري او اساسي مشکل يې بې روزګاري ده او تر څو چې په هېواد کې يو اغېزناک دولت نه وي راغلى دا بې روزګاري له منځه نه شي تلى، خو که دولت غواړي چې دا مشکل حل کړي، نو مجبور دى چې د ولس په بشري پانګه کې د کميت او کيفيت له لحاظه مثبت او بنسټيز تغيرات راولي.

په تېرو پاړو کې مو ليکلي، چې دا پانګه بايد هم فني وي او هم کلتوري. د فني پانګې معيار له نړيوالو معيارونو څخه عبارت دى، ځکه زموږ انجينير او ډاکټر تر هغه پورې ځان ته باکفايته نه شي ويلى چې خپله تخنيکي پوهه په نړيوالو منل شويو معيارونو ثابته نه کړي، مګر دا حتمي نه ده چې پر نړيوالو معيارونو د ثابتې تخنيکي پوهې خاوند به خامخا کلتوري

پوهه هم ولري، نو ځکه وايوو، چې په کلتوري پوهه باندې هم لازمې پانګونې ته اړتيا ده. د مخه مو وويل، چې کېدى شي يو څوک ښه انجينر وي، خو تر څنګ به يې ژبنى تعصب ولري او که داسې وي نو دا د ملت سازۍ په لاره کې ستر خنډ واقع کېدى شي.

که غواړو چې د ملت سازۍ پروسه پلې کړو، نو مجبور يوو چې په دې موضوع ډېر فکر او لازمه پانګونه وکړو، د مثال په ډول، د ژبې پر سر لانجې له مختلفو لارو څخه د حل کېدو وړ دي. په اوسنيو تخنيکي وسيلو دا کار ډېر ژر تر سره کېدى شي. که وغواړو چې لوړې، منځنۍ او لومړنۍ زده کړې په پښتو، دري او نورو ژبو په ويډيوګانو کې ثبت کړو، نو هرمحصل ته چې کومه ژبه د عميق درک او پوهې وړ وي په هماغه ژبه به ويډيو وګوري، مګر په عامه توګه د دولت دنده ده، چې داسې امکانات برابر کړي چې پر وسيله يې د افهام او تفهيم لپاره د ژبو د زده کړې بهير پياوړى شي او د ټولو ژبو درناوى وشي، ځکه ټول ملت د متوازنې پراختيا او مساوي حقونو غوښتنه کوي او که دا غوښتنه پوره شوه، نو په حقيقت کې به زموږ نورې ډېرې ستونزې هم د حل اساسي لاره ومومي.

کله مو چې پر خپل ځان باور ټينګ شو، نو بيا کولى شو د خپل تاريخ په چوکاټ کې خپلو تاريخي اثارو ته هم پام وکړو، اسلام زموږ په ټولنه کې د اساسي نقش لرونکى دى، خو تر اسلام وړاندې تاريخي اثار هم زموږ د نړيوال شهرت لپاره حياتي ارزښت لري. د بودا ستره او پرتمينه مجسمه زموږ د تاريخ يادګاري ځلى و، دا مجسمه زموږ د ولس هغه لرغونى ارزښت و، چې دوى ورته د کومې بهرنۍ پديدې په سترګه نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتل، خو اوس له بده مرغه هغه ارزښت زموږ په خاوره کې نشته.

وایي چې یوه سترګه دې وځي پر بله لاس کېږده. معنی دا چې موږ باید د جګړې له لمبو څخه را پاتې نور اثار خوندي کړو، دا اثار زموږ د هېواد په ګوټ- ګوټ کې پراته دي. د غور سیمه چې د پر له پسې وچکالۍ له کبله ترې خپل خلک تښتېدلي داسې یو تاریخي منار لري، چې یو مهال ترې د ډیلي د قطب منار د جوړولو لپاره الهام اخیستل شوی و او تر څو چې د جام دا منار تحلیل نه شي، نه شو پوهېدای چې د ډیلي د قطب منار څرنګه رامنځته شو.

په همدې ترتیب که غواړو، چې د لاهور د شالیمار مشهور تاریخي باغ په تاریخچې وپوهېږو، نو لومړی باید د ننګرهار د مېملې باغ ته لاړ شوو. بابر د مېملې باغ هغه مهال جوړ کړ، چې د کابل حکمران و او کلونه وروسته بیا د ده کورنۍ د مېملې د باغ نقشه د هند په مختلفو ښارونو کې عملي کړه، چې د لرغوني هند د لاهور شالیمار باغ یې څرګنده بېلګه ده. موږ کولی شو خپل تاریخي شالید ته په پام سره د نړۍ له نورو هېوادونو سره داسې تماس ونیسو، چې له یوې خوا مو یو له بل سره پېژندګلوي ډېره شي او له بل پلوه مو نوي اړیکي پیدا شي.

د مثال په ډول: موږ پخپل هېواد کې د یوناني سکندر ډېره اوږده تاریخچه لرو او د هغه له مړینې شاوخوا دوه سوه کاله وروسته هم موږ یو ډېر روښانه یوناني باختري تمدن ساتلی دی. همدارنګه زموږ د بودایي تمدن اثار له جاپان، هند او کوریا سره زموږ د تودو اړیکو سبب کېدلای شي. په اوسنیو امنیتي شرایطو کې افغانستان د ټوریزم په اړه د یوې عمده عایداتي

منبع په توګه فکر نه شي کولی، خو که ثبات ټینګ شي نو په شته لرغونو اثارو هم کولی شو، چې له یوې خوا یې د نړۍ د تمدنونو د تفاهم مرکز وګرځوو او له بل پلوه په لکونو کسانو ته له دې لارې د ابرومندانه کار زمینه برابره کړو، ځکه هویت یوه فزیکي پدیده نه، بلکې یوه کلتوري پدیده ده او د یوې ټاکلې زماني مودې ستونزې په منځمهال او اوږد مهال کې نه پاتې کېږي.

موږ د زمان په یوه داسې مرحله کې یوو، چې که همدا اوس پر خپلو کلتوري ستونزو باندې په سړه سینه شننه وکړو، نو کولی شو د یوې سرتاسري ملي اجماع په چوکاټ کې یې د حل داسې اساسي لارې چارې پیدا کړو، چې په راتلونکي کې د هرافغان د ویاړ او سرلوړۍ سبب وګرځي.

۴. اغېزمن نړیوال روابط:

نن ورځ چې اقتصاد نړیوال دی او خبري رسنۍ هم نړیوالې شوې دي، نو په داسې چوکاټ کې د نړیوالو عواملو په پام کې نیولو څخه په غیرملي ګټې نه شي تامینېدی. زموږ په ځانګړو شرایطو کې نړیوال اړیکي خپل خاص اغېز لري او دا لازمه کوي چې موږ د خپلو ملي ګټو د تامین په خاطر داسې یو سیاست غوره کړو، چې نړیوال اړیکي راته اغېزناکې پایلې په لاس راکړي، چې په دې برخه کې لاندیني اصول اساسي نقش لري:

د قانون او ثبات راوستل، هغه باثباته افغانستان چې قانون په کې حاکم او ثبات په کې ټینګ وي هم د نړۍ او هم د افغان ولس په ګټه دی، خو د داسې ثبات د ټینګښت لپاره لومړنی اصل دا دی چې زموږ امنیتي بنسټونه په کې رښتیني ملي بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوره کړي او په اغېزناکه توګه وکولی شي، چې د مشروع قوت انحصار ترلاسه کړي. د دې برخې د عملي کولو لپاره اړ یوو، چې یوه روښانه امنیتي پالیسي ولرو. زموږ پولیس، اردو او امنیت باید یوازې د شعار په بڼه نه، بلکې په رښتیني ډول ملي شي او د یوې واحدې پالیسۍ له مخې له نظم سره اشنا شي، چې کاري مداخلې له منځه یوسي او هر ارګان خپل مسؤلیتونه او صلاحیتونه وپېژني. د یوې واحدې پالیسۍ ایجاد د دې اهمیت زیاتوي، چې ولسمشر چې د اساسي قانون له مخې باید د ټولو لښکرو اعلی سر قوماندان وي خپله دا دنده هم په پوره شهامت اجرا کړي.

د دې تر څنګ باید د یوې سیاسي اجماع په ترڅ کې داسې ډاګیز اصول وضع شي، چې له لارې یې له وسله والو مخالفینو سره رښتیني مذاکرات شوني شي. په یوې سیاسي اجماع باندې عمل کول یوازې د یوه اداري او اقتصادي نظام په منځته راتګ عملي کېدی نه شي او په دې برخه کې د ثبات د ټینګښت لپاره بنیادي اصلاحات مهم شرطونه دي.

که موږ د ثبات او قانون د حاکمیت لپاره څرګنده طرحه ولرو، نو له نړۍ سره په درې اصولو ژر نتیجې ته رسېږو:

الف- د نړۍ د مرستو لړۍ باید زموږ د امنیتي بنسټونو د پیاوړي کولو لپاره ځانګړې شي. د مخه مو ذکر کړه، چې په مجاهدینو او روزل شویو افسرانو کې د دې ظرفیت وینو، چې په لنډ مهال کې ترې د امنیت په ټینګښت کې کار اخیستی شو، خو په منځمهال او اوږد مهال کې د نویو ځوانانو روزنه حتمي ده، ځکه چې د اصولو په لحاظ یو برید من په لسو کالو کې ډګروالۍ ته رسېدای شي او زموږ نوی نسل به هم وخت

وغواړي، چې په ملي روحیه سمبال شي.

ب- زموږ ملي عواید په راتلونکو لسو کلونو کې زموږ د ملي پولیسو، اردو او امنیت د برخې لګښتونه نه شي پوره کولی او د دې بنسټونو موجودیت کم له کمه لس تر شلو کالو پورې منظم امکانات غواړي، نو ځکه لازمه ده چې له خپلو نړیوالو مرستندویانو سره په دې اړه ټینګ توافق ته ورسېږو، چې لس تر شلو کالو زموږ د دې برخې لګښتونه پر غاړه واخلي چې موږ خپل دغه بنسټونه پر خپلو پښو ودروو.

ج- موږ باید له نړیوالو قواوو سره د تصمیم نیونې مشترکې لارې غوره کړو، چې د ګډ اعتماد په فضا کې د قوې استعمال داسې بڼه غوره کړي، چې د ولس د منلو وړ وي. خو دا موخه هغه وخت عملي کېدی شي چې د ټولو نظامي قوتونو اعلی سر قوماندان یعنې ولسمشر فعال شي او د منظمو معاملاتو او قواعدو د عملي کولو پر بنیاد زموږ ملي امنیتي ستراتیژي ټولو بنسټونو او ولس ته څرګنده وي او په لومړي قدم کې د هغو تېروتنو مخنیوی وکړي، چې د ولس د شکایت باعث ګرځېدلای شي، ځکه یوه شورشي جګړه بې له منظمې اردو او قضایي او سیاسي قوې څخه نه شي ختمېدی. د ثبات تامین دا ایجابوي، چې موږ د هر ولایت او ولسوالۍ په ځانګړنو وپوهېږو او داسې تدابیر ونیسو چې د ثبات د ټینګولو لپاره ګټور وي.

که د داسې ستراتیژۍ په طرحه او پلي کولو باندې وتوانېږو، نو د تصمیم نیونې اصلي مرکز به په طبیعي توګه پر افغاني امنیتي بنسټونو باندې متمرکز شي او په تدریجي ډول به د نړیوالو قواو اړتیا کمه شي، چې موږ به بیا د خپل استقلال او ملي ګټو د ساتلو اصلي ساتندویان شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ډول مؤسسات رامنځته کړل نو، موخه يې په تخنيکي وسايلو د وروسته پاتې هېوادونو سمبالول و.

په اوسنيو نړيوالو شرايطو کې تخنيکي ظرفيت ډېر وده کړې ده، په اسانه او ارزانه طريقه له يوه پرمختيايي هېواد څخه بل ته ظرفيتونه انتقالېدای شي، چې ژوندی مثال يې د افغانانو د ظرفيت انتقال دی.

د ماين پاکولو په برخه کې افغان ماين پاکانو او مؤسساتو لوړ ظرفيت پيدا کړی دی او همدا دليل دی، چې نن په ډېرو ماين لرونکو هېوادونو کې افغانان په مشورتي کارونو بوخت دي.

بل مثال يې د نيپال د سولې په پروسه کې د افغان کارپوهانو فعاله ونډه ده، ځکه چې د نظامي قطعاتو په ترتيب کې افغان کارکوونکو د معلوماتو د سيستمونو په برخه کې ډېر لوړ ظرفيت ترلاسه کړ او کله چې په نيپال کې دې ته اړتيا پېښه شوه چې د ماوستانو د قواوو او دولت تر منځ د سولې پروسه ټينګه شي، نو هغه مهال په ذکر شوي هېواد کې د ملګرو ملتونو مسؤول يو افغان و او له افغانانو يې وغوښتل چې په دې پروسه کې ګډون وکړي. پايله دا شوه چې هغه کار چې اروپايي او نورکارپوهانو په شل چنده لوړه بيه کاوه افغان متخصصينو په شل چنده ټيټه بيه تر هغو په ډېر اغېزناک ډول تر سره کړ. دا چې زموږ او نيپال ډېر شرايط سره ورته والی لري، زموږ تر منځ ډېرې ملګرتياوې ټينګې شوې دي او دا ملګرتياوې د دې لامل کېدی شي، چې د نيپال له متخصصينو څخه د دواړه برق او ځنګلونو په احيا کولو کې ګټه واخلو، ځکه هغوی په دې برخه کې ډېره کاميابه تجربه لري.

۵. نړيوالې اقتصادي مرستې:

نن ورځ د افغانانو او نړيوالو مبصرينو تر منځ يوه اجماع موجوده ده او دواړه خواوې په دې باور دي، چې په افغانستان کې د نړيوالو مرستو اغېز محسوس نه دی. يو دليل يې دا دی چې د امريکا مرسته د يوه قراردادي نظام په چوکاټ کې عملي شوې، چې له ٪۲۰ څخه تر ٪۹۰ مرسته بېرته د همدغو شرکتونو جوال ته لوېدلې ده او زموږ خلک ترې بې برخې پاتې دي، ځکه يو قرارداد له پنځو تر شپږو لاسو تيرېږي او بيا د افغاني شرکت لاس ته راځي چې د لګښت بيه يې له اغېز څخه ډېره ټيټه وي او په نتيجه کې نه افغان او نه هم امريکايي چارواکي په دې پوهېږي، چې څوک څه کوي او کومه برخه د قراردادي په لاس کې ده؟

د ساري په توګه، د امريکا د تفتيش د نړيوالې اداري له خوا دا څرګنده شوه، چې له ۲۰۰۷ کال څخه تر ۲۰۰۸ کال پورې د امريکا د مرستو مجموعي رقم ۵،۵ ميليارده ډالرو، چې د ياد شوي هېواد د دفاع او بهرنيو چارو د وزارتونو او د نړيوالو مرستو د مستقلې ادارې USAID له خوا عملي کېدلې، خو دا مرستې له ۲۲ زرو څخه په ډېرو قراردادونو وېشل شوې وې او نږدې ۴۸ زره قراردادیان يې د عملي کولو ذمه وار وو، مګر په همدې حال کې داسې کوم معلوماتي پروګرام موجود نه و، چې په نتيجه کې د مرستو اغېز معلوم کړي. په همدې ترتيب څو ميلياره ډالر د ملګرو ملتونو پراختيايي پروګرامونو ته هم ورکړل شوي دي، چې مشخصې نتيجې يې څرګندې نه دي.

تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته، چې کله ملګرو ملتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ظرفيتونو په پرتله د ملګرو ملتونو په اداري ظرفيتونو کې ډېرې ستونزې شته. سره له دې چې د دوی له کار څخه په افغانستان کې ۷ کاله تېر شوي، خو دوی نه دي توانېدلي، چې افغان دولت او ولس او نړيوالې ټولنې ته د هغو پيسو حساب ورکړي چې، د دوی له خوا په مصرف رسېدلي دي. د دې مؤسسو اصلي موخه د دولتي بنسټونو پياوړي کول دي، خو دوی د دې پرعکس له دغو بنسټونو سره ناسالم رقابت کوي.

دغه مؤسسات ډېره لږه بودجه لري، چې هغه هم له مرستندويه هېوادونو څخه تر لاسه کوي، خو دوی د دې پر ځای چې پراخيتايي کارونه تمويل کړي زياته بودجه پر لوړو معاشونو او لوړو دفتري لګښتونو لګوي، چې په پايله کې د لوړو معاشونو په وسيله د دولت تکړه کارمندان خپلو ليکو ته جذبوي او په دې کار سره د دولتونو ملاوې ماتوي.

د افغانانو تر منځ هم د دغو مؤسساتو د شفافيت په برخه کې پوره اندېښنې موجودې دي. ما يو وخت په ډېرو ملي او بين المللي مجالسو کې د افغانانو دا اندېښنې وړاندې کړې، خو دا خبره هغه وخت په ثبوت ورسېده، چې يوې نړيوالې محکمې د ملګرو ملتونو د يوه مشر کارکوونکي درغلي ثابته کړه.

ښاغلی ګيري هلسټېډ څو کاله په کابل کې د ملګرو ملتونو د UNOPS د څانګې مشر و. دی وتوانېده چې له ډېرو مرسته کوونکو سازمانونو څخه لوی قراردادونه تر لاسه کړي او بيا يې افغان او نړيوالو شرکتونو ته ورکړي، خو د محکمې د اسنادو له مخې په ده تور دی چې ډېر ډالر يې په بډه وهلي او غلا کړي دي. د محکمې اسناد په ډاګه کوي چې نوموړي پر خپل هغه کور

باندې چې په کابل ښار کې و، ډېرې زياتې پيسې لګولې وې، ځکه له کوره يې يو مجهز مېلمستون جوړ کړی و او سبا بېګا به په کې مېلمستياوې روانې وې. ښاغلی هلسټېډ له دې څخه منکر دی، خو محکمې افغان او امريکايي دولتونو ته مشوره ورکړې، چې دی مجرم دی او بايد تر عدلي تعقيب لاندې ونيول شي.

د مرستو بله برخه انجوګانو ته تللې او زموږ ولس د دغو نادولتي سازمانونو د کارونو په هکله هم شکمن دی او پوښتنې لري. ځکه داسې چوکاټ چې په کې د ملګرو ملتونو، نادولتي سازمانونو او د دولت د ټولنيزو بنسټونو کارونه په مؤثر ډول پرتله شي وجود نه لري. ولس په دې عقيده دی چې نادولتي سازمانونه پخپلو کارونو کې شفافيت نه لري او نړيوالې مرستې په ډېر نامؤثر ډول لګېږي.

که د اغېزناکو دولتونو کارنامو ته پام وکړو راته جوتېږي، چې هغه دولتونه چې يوه روښانه پراختيايي موخه او قوي ټيم لري په برياليتوب سره يې د بهرنيو مرستو اختيار په لاس کې اخيستی دی او سمه استفاده يې ترې کړې ده.

جاپان او اروپايي هېوادونه تر دويمې نړيوالې جګړې وروسته وتوانېدل، چې په دې کار کې بريالي شي او د داسې اغېزمنو هېوادونو مثال وګرځي، ځکه که دا هېوادونه وران شوي هم وو، خو بشري پانګه يې پر ځای وه او له دې منجلابه راووتل.

سوېلي کوريا، سينګاپور او ماليزيا هغه بې وزله هېوادونه وو، چې د دويمې نړيوالې جګړې په ترڅ کې يې سخت زيانونه وليدل او کله يې چې خپلواکي هم تر لاسه کړه له اداري فساد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره لاس او ګرېوان وو، مګر بيا هم د يوه پياوړي مشرتابه د لرلو په برکت وتوانېدل، چې کاري ټيمونه ايجاد او روښانه پراختيايي موخې رامنځته کړي، چې په ترڅ کې يې پر دولت د خلکو باور ټينګ شو. همدا راز په اروپا کې ايرلنډ او اسپانيا هم ډېرې بدې ورځې ليدلي دي، مګر د شلمې پېړۍ په نيمايي کې دواړه هېوادونه وتوانېدل، چې په اساسي توګه د نظام جوړونې طريقې عملي کړي.

د دې نړيوالو تجربو پر بنسټ ما د ملي پروګرامونو طرحه وړاندې او د انتقالي اداري پر مهال مې په ځينو سکتورونو کې عملي کړه. ملي پيوستون، ملي مخابرات او معلوماتي ټکنالوجي، ملي روغتيا او ملي اردو د دې پروګرامونو ښکاره نښې دي، چې د ملګرو ملتونو، نادولتي سازمانونو او قرارداديانو په پرتله دا پروګرامونه د نړيوالو مبصرينو له خوا بريالي ارزول کېږي.

د دې تر څنګ چې دا پروګرامونه يو لړ ستونزې هم لري، خو که چېرې يو پروګرام د واقعي ملي موخو د ترسره کولو لپاره جوړ شي او له افغان ظرفيتونو څخه په کې استفاده وشي، نو نتيجه يې ډېره ژر څرګندېږي.

هر ځل چې موږ يو ملي پروګرام مطرح او وړاندې کاوه، په لومړي سر کې به ورته مرستندويه سازمانونو او دولتونو د شک په نظر کتل، مګر کله به چې په عمل کې د پروګرامونو مؤثريت ثابت شو، نو دوی به هم خپلې مرستې په دغو چوکاټونو کې عيار کړې.

نتيجه ګېري مو بايد دا وي، چې که غواړو د بهرنيو مرستو انسجام تر لاس لاندې ونيسو، نو د دې توان هم بايد ولرو چې

ملي پروګرامونه وړاندې او عملي کړو. په تېرو بحثونو کې مو يو لړ ځانګړې پېشنهادونه وړاندې کړي دي، چې په وسيله يې کولی شو نړيوالې مرستې تنظيم کړو.

د يوه ملي ساختمان پياوړي سکتور زموږ حياتي اړتيا ده. هر هېواد چې له نړيوالو مرستو څخه ګټه اخيستې، يو دليل يې د يوه قوي ساختماني قراردادي سکټور درلودل دي، ځکه چې په نه موجوديت کې يې په تېرو ځلورو کلونو کې د افغانستان دولت بيا، بيا په دې ونه توانېده، چې ژمنه شوې پيسې ولګوي، خو دا خبره هم له پامه مه غورځوئ چې د يوه قوي ملي ساختماني سکتور لپاره د تدارکاتو د اصولو زده کړه او د مناقصو، حساب ورکونې او نورو لازمه قوانينو لوړ ظرفيت لرل حتمي شرط دی.

۲. بشري پانګه:

د کارپوهانو د تخمين له مخې په تېرو ۷ کلونو کې نږدې دوه ميلیارده ډالره نړيواله مرسته د بهرنيو متخصصينو او فني ماهرينو پر معاشاتو او نورو مصارفو لګول شوې ده، مګر له بده شامته تر اوسه د افغانستان هېڅ پوهنتون هم د سيمې او نړۍ پر کچه نه دی برابر شوی او زموږ د کاري ظرفيت مسئله لا تر اوسه هم جنجړه پاتې ده. که تر دې لس چنده زيات نړيوال سلاکاران او ماهرين هم راشي زموږ دولت، اقتصاد او ټولنه يوازې د هغوی په موجوديت نه شي رغېدلی، ځکه چې د بنسټيز بدلون عمده عامل بايد پخپله افغانان وي. د دې هدف د لاس ته راوړو لپاره موږ ته په کار ده، چې په عمومي ډول د پوهې پر ټولو بنسټونو او په ځانګړي ډول د لوړو زده کړو پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مؤسساتو لويه پاملرنه وکړو.

د ملي منځمهاله او اوږد مهاله پلانونو له مخې بايد د بشري پانګې د روزلو او پياوړې کولو زمينه برابره کړو. که چېرې ذکر شوي دوه ميليارده ډالر د افغان پوهنتونونو او نورو زده کړو پر چارو لګېدلي وای، نه يوازې په لنډ مهال بلکې په منځمهال او اوږد مهال کې به هم زموږ د ډېرو دردونو دوا وای.

د اوسنيو تخنيکي وسايلو پر بنسټ يو اغېزناک دولت کولی شي، چې د پوهنې د کيفيت د لوړولو لپاره په ډېره ارزانه بيه اقدامات وکړي.

بعيد درس چې د مخه مو تفصيلي بحث پرې کړی، د دغو تخنيکي وسيلو د کاروني يو ښه مثال دی. د دې لپاره چې نړۍ د لازمو مرستو ورکولو او اړيکو ټينګولو ته قانع کړو نو لازمه ده چې د خپلې بشري پانګې د لوړېتوب په برخه کې يوه داسې ملي اجماع ولرو، چې وروسته په يوه ستر ملي پروګرام بدله شي.

۷. مارکېټ جوړونه:

هېڅ داسې هېواد نشته چې يوازې دې د نړيوالو مرستو پر مټ د هوسا ژوند څښتن شوی وي. له کوريا څخه تر اسپانيا پورې د دوی په اقتصادي ژوند کې لوی بدلون هغه مهال رامنځته شو، چې دوی د مارکيټ جوړولو اساسي طرحې عملي کړې. زموږ په اوسنيو شرايطو کې په دې برخه کې څو اصله ځانګړې ارزښت لري:

الف- د کوکنارو د ورکاوي لپاره بايد زموږ د بزګر د ژوند

سويه هغه حد ته ورسېږي، چې کوکنار ورته ارزښت ونه لري. د مخه مو ويلي چې زموږ د بزګر ورځنی عايد بايد له پنځوسو افغانيو څخه ۲۰۰ افغانيو ته لوړ شي.

دا عايد برابرول نه يوازې د کرنې په فزيکي او بشري زېربنا باندې پانګونه کول غواړي، بلکې د منظمو بازارونو پيدا کول يې هم ستره اړتيا ده.

په دې وخت کې زموږ لومړنی ستر بازار د ناټو قوه ده او کوښښ په کار دی، چې پر دوی باندې د خپلې کرنې بازار وپېژنو. دويم بازار مو چين، هند، ايران او د خليج هېوادونه دي، خو د کرنيزو توکو د بيې په اړه بايد پوه شو، چې اصلي مسئله د کميت نه بلکې د کيفيت ده او د کيفيت لوړول بيا هم په بشري پانګې پورې اړه پيدا کوي.

درېيم بازار مو اروپا ده، خو دې بازار ته لاره پيدا کول ډېر زحمت غواړي، يو چانس دا دی چې اروپا د هيروينو د وارداتو ستر مرکز دی او که د کوکنارو د محوه کولو لپاره موږ کوم پلان ولرو او دوی يې راسره په شريکه عملي کړي، نو له يوه پلوه به مؤثر وي او له بله پلوه به هم زموږ په ګټه وي او هم به اروپا ته د هيروينو د قاچاق تود بهير سوړ شي.

څلورم بازار مو امريکا او کاناډا دي، چې د ځانګړو نساجي او زرګري صنعتونو په وسيله دې بازار ته مخه کولی شو، ځکه زرګري او نساجي اموال د وزن له کبله سپک او د بيې له پلوه درانه دي، چې لازمه ګټه ترې اخيستلی شو، د دې تر څنګ د مخابراتي سکټور د ودې لپاره هم موږ کولی شو له هند، اروپا او امريکا سره نږدې اړيکي ټينګ کړو.

په هغه پيمانه د صادراتو ډېرول، چې زموږ اقتصادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزې حل کړي د منظمو مالي بنسټونو په جوړښت پورې اړه لري. که موږ له نړیوالو فني امکاناتو څخه د خپلو مالي بنسټونو د جوړښت لپاره په مؤثره توګه ګټه واخلو، نو تر ډېره به زموږ د خلکو په اقتصادي ژوند کې مثبت تغیر راولي.

د خلکو د اقتصادي ژوند د ښېګڼې لپاره یو بل مهم عنصر د نړیوالې پانګونې جذبول دي. که چېرې نړیواله پانګونه زموږ د خلکو لپاره د ابرومندانه کار وسیله وګرځېده، نو موږ به ستره ملي ګټه کړې وي. سینګاپور، مالیزیا، ایرلنډ او اسپانیا وتوانېدل، چې د نړیوالې پانګونې د جذب لپاره غوره اصول وټاکي او لازم شرایط برابر کړي. مګر زموږ ځانګړو امنیتي شرایطو ته په پام سره موږ ته ډېره ضروري ده، چې د نړیوالې پانګونې د جذب لپاره له دولتونو او مؤسساتو سره د ګرنټۍ د سیسټم په هکله اقدامات وکړو. په دې برخه کې موږ هغو حقوقي مشورو ته اړتیا لرو، چې زموږ د معدنونو د استخراج لپاره زموږ ملي ګټې خوندي کړي.

۸. سیمه ییزه همکاري:

جغرافیه د ژوند حقیقت دی، دا څرګنده ده چې زموږ هېواد په وچه کې پروت دی او زموږ ګاونډیان چین، پاکستان، ایران، ترکمنستان، ازبکستان او تاجکستان هم د دې خاورینې کړې پر سر له موږ څخه راتاو دي او هېڅ تغیر نه کوي. هندوکش به همېشه د افغانستان د شمال او جنوب تر منځ لکه دیوال ولاړ وي، خو که چېرې جغرافیې ته د سیاسي اقتصاد له نظره وګورو، دې نتیجې ته رسېږو چې د جغرافیایي شرایطو ځینې برخې د تغیر او بدلون وړ دي او زموږ په هېواد کې یې د سالنګ

تونل یوه ښه نمونه ده، تر تونل وهلو مخکې سالنګ د پېچلې بڼې له کبله د قافلو پر وړاندې یو ستونزمن پېچومی و، خو کله یې چې سینه سورۍ شوه د اتصال په کړۍ بدل شو.

دا چې بحر ته لار نه لرو د ګاونډیو بحري بندرونو ته سوداګریزې لارې پیدا کول راته د وینو د رګونو حیثیت لري. څرنګه چې زموږ په شمالي ګاونډ کې امنیت ټینګ دی، نو لازمه ده چې په لومړي ګام کې ازبکستان او ترکمنستان ته د ریل ګاډي پټلۍ وغځوو او له تورغونډۍ څخه هرات، له هرات څخه اسلام قلعه ته د ریل پټلۍ ډېره مهمه ده چې د ایران له اوسپنیز خط سره وصل شي. همدا ډول له حیرتان او عاقینې څخه باید دا پټلۍ تر مزار او شبرغان پورې ورسېږي، چې موږ په مستقیمه توګه له قزاقستان، یوکراین، اروپا او روسیې سره وصلولی شي او زموږ ډېر مهم او حیاتي واردات لکه تیل، فولاد، لرګي او غنم له همدې هېوادونو څخه راځي. موږ به وکولی شو، چې پر همدغه اعتماد خپل راتلونکي پراختیایي پلانونه طرحه او عملي کړو. د دې تر څنګ د ایران دري عمده بحري بندرونه لکه ابادان، خرم شهر او چابهار هم زموږ لپاره ډېر ستر ارزښت لري. اوس وخت کې له ابادان څخه تر مشهد او اسلام قلعه پورې د ریل پټلۍ شته، خو که چېرې د افغانستان او ایران هغه شریکه پروژه چې دا پټلۍ به تر هراته پورې وغځوي مکمله شي، نو بې له شکه به په هرات او ګاونډیو ولایتونو کې ستره پراختیا رامنځته کړي. که څه هم چابهار لا تر اوسه ډېر امکانات نه لري، خو د فراه او نیمروز ولایتونو د ودې لپاره چې اوس د یوه حلقوي سرک په وسیله تړل شوي دي ډېره ګټه کولی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاکستان د ګوادر او کراچۍ سمندر هډې دواړه زموږ لپاره ډېرې مهمې دي، ځکه ګوادر د کندهار او سوېلي ولایتونو او کراچۍ د ننګرهار او مشرقي ولایتونو خوست او پکتیا په وده کې ډېر مؤثر ثابتېږي، د کراچۍ د سمندري هډې د مدیریت ستونزو، د لارې خراب امنیت او د پټلیو د نظام ګډوډۍ موږ ته هم ستره خساره رسولې ده.

د دې ستونزو د هوارۍ او د یوه منظم ټرانزیټي او ټرانسپورټي نظام د راوستلو لپاره باید افغان دولت او نړیوالې مؤسسې ټرانزیټ ته لومړیتوب ورکړي. چین زموږ د معادنو په استخراج زموږ د تولیداتو د پېرودلو او ودې په برخه کې د خاص اهمیت وړ هېواد دی. د بدخشان لوی سړک بشپړېدل له چین سره د لارې د وصل کېدو لپاره غوره ګام دی. موږ باید د انجمن کوتل له لارې بدخشان له کابل سره وتړو او د تاجکستان له لارې له چین سره خپل هېواد وصل کړو. په دویم قدم کې په خپل ټول قوت د یوې افغانستان شموله ریل پټلۍ انتظام ونیسو. زموږ د ټولو صادراتو وزن زیات دی او تر څو چې په یوه قوي او ارزانه ټرانسپورټي انتظام باوري نه شو، نو له کار او روزګاره به محروم پاتې یوو.

برېښنا داسې یوه حیاتي اړتیا ده، چې زموږ او ټولې سیمې وده ورپورې تړلې ده. د برېښنا د تولید داسې نوې لارې شته، چې د سیندونو اوبه بېرته سیندونو ته غورځوي او برېښنا تولیدوي. که چېرې موږ دا پروسه په پام کې ونیسو له خپلو ګاونډیانو سره په مشترکه توګه ګټور ګامونه اخیستی شو، چې په ځانګړي ډول شمالي ګاونډیان را سره د امو د سیند په برخه کې مرسته کولی شي.

په هره اندازه چې د نړۍ هوا تودېږي په هماغه اندازه د اوبو اهمیت ډېرېږي او موږ د اوبو یوه داسې سرچینه یوو، چې ګاونډیانو ته مو هم پریمانه اوبه روانې دي، ځکه موږ په څو لسیزو کې د کوم اغېزناک دولت څښتنان نه وو او له همدې کبله مو د اوبو په برخه کې حقوق هم نه دي خوندي شوي. د دې ملي طبیعي پانګې د خوندي کولو لپاره باید موږ د نړیوالو اصولو پر بنیاد له خپلو ګاونډیو سره یوې موافقې ته ورسېږو.

د سیمه ییزې همکارۍ لپاره ډېر پراخ امکانات شته، مګر څرنګه چې د اروپا تجربه په ګوته کوي، ستري موخې باید پر هغه بنسټ باندې کېښودل شي، چې په عیني واقعیتونو باندې استوارې وي. تر دویمې نړیوالې جګړې وروسته ځینې اروپايي مفکرین په دې فکر وو، چې اوس باید د اروپا د متحدو ایالاتو یو ستر دولت جوړ شي او موجود هېوادونه یې د ولایتونو حیثیت ولري، مګر واقعبینو سیاستوالو د نوي اروپا تهداب د ډبرو سکرو او فولادو د اتحادیې د جوړولو له مخې کېښود او په قدم، قدم له هغه ځایه تر ننۍ اروپايي اتحادیې پورې راورسېده.

په راتلونکو لسیزو کې به د سیمې او نړۍ پر کچه د ژوندانه په شرایطو کې تغیر راشي او هیله ده چې سیمه ییز اړیکې ورځ په ورځ ټینګ او غښتلي شي، مګر په اوسنیو شرایطو کې موږ د ټرانسپورټ، ټرانزیټ، اوبو، برېښنا او پانګونې په برخه کې عملي ګامونه اخیستی شو، چې د اعتماد فضا را منځته کړي.

۹. د سیمه ییزې همکارۍ پېش شرط:

په افغانستان کې د سیمه ییزې همکارۍ پېش شرط د یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزناک دولت، متحرک اقتصاد ، پیاوړي افغان هویت او اغېزناکې نړیوالې همکارۍ په منځته راتګ کې نغښتی دی. د دې کتاب د لیکلو ستر هدف دا دی، چې هر افغان له خپلې ژبې، سمت، جنس او نورو ټولو ټولنیزو خصوصیاتو سره د دې خاورې حقدار او کوربه وګڼل شي.

په دې کتاب کې زما نظریات او وړاندیزونه د یوې ټولګې په توګه وړاندې شوي، چې وطنوالو ته د بحث زمینه برابره کړي او هیله مې داده چې دا نظریات د یوه ملي سراسري بحث په ترڅ کې وده وکړي، تقویه شي او د یوې ملي اجماع لپاره د خلکو پر وړاندې رامخې ته شي، ځکه مونږ هغه وخت کولی شو چې په خپل ژوند کې تغیر او بدلون راولو چې کله یوې ملي اجماع ته ورسېږو. امیدوار یم چې د خپلو راتلونکو نسلونو د هوسا ژوندانه د تامین لپاره ستړې ملي موخې عملي کړو.

ومن الله التوفیق

سوکاله افغانستان او نېکمرغه ولس

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library